הלכה · מחברי זמננו

כבוד אב ואם - בהלכה ובאגדה

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

כבוד אב ואם - בהלכה ובאגדה

מקור הטקסט: אור ברסלב

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/כבוד-אב-ואם-בהלכה-ובאגדה/
הקובץ נוצר ב־21 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

שער האגדה 5
מבוא 5
מטעמי מצות "כיבוד אב ואם" 11
גודל חיוב כיבודם - גדרים והנהגות 31
שכר מצות כיבוד הורים 34
מבחר סיפורים בחשיבותה של מצות כבוד הורים 45
יחסי הורים וילדים 65
שער ההלכה 83
מבוא – הלכות כלליות 83
כיבוד אב ואם בדיבור 95
קבלת שרות מההורים 102
כיבוד אב ואם בממון 104
מצות קימה מפני ההורים 110
מקום החיוב לעמוד מפני ההורים 115
כיבוד הורים בקיום המצוות 118
כיבוד בסנדקאות וקריאת שם 122
תלמוד תורה וכיבוד אב ואם 125
מצות מורא אב ואם 140
אם מותר לחלוק על דברי ההורים 144
אם מותר להעיר את ההורים משינה 148
ציווים שאין בהם הנאה להורים 150
כיבוד אב ואם בדבר עבירה 154
כיבוד אב ואם בענייני נישואין 163
מקום מגורים 165
הזכרת שם ההורים 168
להפריש את ההורים מאיסור 170
הורים שאינם שומרי תורה ומצוות 176
הנהגת ההורים עם בניהם 178
"ארור מקלה אביו ואמו" 184
"ומקלל אביו ואמו, מות יומת" 187
"ומכה אביו ואמו מות יומת" 188

כיבוד על ידי אחרים 190
הנהגת אשה נשואה בכבוד הוריה 194
כבוד שאר הקרובים 195
כיבוד הורים לאחר אריכות ימים ושנים 204

מתוכנת תורת אמת, מותר להפיץ בכפוף לתנאי רשיון CC BY-NC-SA 2.5 **- אסור בשימוש מסחרי וספרי ויקיטקסט תחת רשיון** GNU Free Doc. License
בס"ד - כל הזכויות שמורות (c) **ל מחבר**
כסלו התש"ע

שער האגדה

מבוא

כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ, כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ,
לְמַעַן יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ, וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ,
עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ (דברים פרק ה פסוק טו)

לתועלת הלומדים

יש לציין שההלכות שבחוברת הן לכל בדעות, לבני אשכנז ולבני ספרד. לבד מההלכות שבארנו בהם במפורש, שיש חילוק בין בני אשכנז לבני ספרד. העמודים המסומנים בחוברת ב ( ), הם לפי הספר ילקוט יוסף כיבוד אב ואם. וכשכתוב (ה"ע), הוא ספר הליכות עולם חלק ח. וכשכתוב סימן וסעיף, היינו שלחן ערוך יורה דעה.

אסיפת חירום

מתח וציפייה דרוכה עמדו באוויר הארמון. עדיין ניתן עוד למשש את אותות הפחד והבהלה שתקפו את כל הנוכחים כאן, אך לפני זמן קצר. רעידת האדמה המזעזעת שפקדה אותם - הותירה אותם כהלומי רעם. מעולם לא ראו ולא שמעו מאבותיהם על רעידת אדמה שכזו! - מלווה היתה בקולות רעמים אדירים, ברעשים מחרידים, ובכל מיני תופעות טבע משונות!

לאחר שהתאוששו מן ההלם הראשוני, החליטו שעליהם לברר בדחיפות את נסיבות האירוע, ולקבל הערכה מקצועית לגבי השלכותיו לעתיד. וכך, בעוד האדמה רועשת תחתם, מיהרו להתכנס מלכים ושרים מפוחדים לאסיפת חירום בהולה - בארמונו של בלעם. בלעם - מורה דרכם הוא. ניחן בכוחות מאגיים פלאיים, והוא בודאי יוכל לתת הסבר אמיתי למתרחש כאן!

"ובכן, בלעם", פנו אליו בקול רועד, "אנא אמור לנו, מה מתרחש כאן, שמא העולם הולך להיחרב?! שמא מבול רוצה האלוקים להביא לעולם?!"

"אהה...", נשמע קולו העמוק של בלעם. "שוטים שכמותכם... כבר נשבע האלוקים שלא יביא עוד מבול לעולם. אל דאגה, העולם אינו הולך להיחרב".

תחושת הקלה ורגיעה הורגשה בחלל. העולם אינו עומד להיחרב, כפי שאכן חשו וחשבו, וזה העיקר. ובכל זאת, מה כן? "ובכן", נשמע שוב הקול העמוק, "חמדה גנוזה יש לו לאלוקים, אוצר יקר וחביב, השמור אצלו עוד לפני שברא את העולם, והיום הזה הוא בא לתת אותו לבניו!" (זבחים קטז ע"א. וכמבואר עוד בהרחבה בחוברת חג השבועות בהלכה ובאגדה)

יודוך ה' כל מלכי ארץ!

כעת התחלף הפחד ברגש של ציפייה וסקרנות, מהו המסר האלוקי המיוחד, ההדרכה הייחודית, שאותה רוצה האלוקים להעביר דווקא לבניו אהוביו?

והנה - לפתע נשמע הקול. קול ה' הדהד בעולם כולו, ונחלק לשבעים שפות, כדי שכל אומות העולם יוכלו לשומעו. שומעים המלכים את הקול מכריז ואומר:

"אָנכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם"!

רחש של תחושת ביטול עבר בין המלכים. נו, בודאי, הלוא לכבוד עצמו הוא דורש! וכי איזה מלך רוצה שיהיו מכחישים אותו?!

ממשיך הקול ואומר:

"לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פָּנָי"!.

שוב לא התרשמו המלכים. הלוא לכבוד עצמו הוא דורש! וכי איזה מלך רוצה שיהיה לו שותף?!

"לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא!" הדהד הקול.

- לכבוד עצמו הוא דורש! וכי איזה מלך היה רוצה שיהיו נשבעים בשמו על שקר?!

"זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ!"

- לכבוד עצמו הוא דורש, וכי איזה מלך אינו רוצה שיהיו אזרחיו מכבדים את אותו יום שעלה בו על כס מלכותו?!

"כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ!"

כאן השתנתה ההתייחסות. רחש של התפעלות עבר בין המלכים, אמרו: בנימוסי המלכות שלנו, מי שרוצה להראות שהוא כנוע ומשועבד למלך, הרי הוא בוגד באבותיו, ובכך הוא מביע את נאמנותו הבלתי מסויגת כלפי המלך. ואילו האלוקים מצווה ואומר "כבד את אביך ואת אמך", שאין זה לטובת עצמו אלא לטובת ישראל שיהיו מכבדים את אביהם ואמם, ויתן להם שכר טוב. עמדו כל המלכים מכיסאותיהם והודו גם על הדיברות הראשונות, שכולן אך טוב ואמת. (קידושין לא ע"א, במדבר רבה פרשה ח)

שלושה שותפים באדם

לא זו בלבד שמצווה ה' יתברך לכבד את האב והאם, אלא שמשווה גם את כבודם לכבודו!

אמרו חז"ל: **השווה הכתוב כיבוד אב ואם - לכבודו של הקדוש ברוך הוא!** שהרי בכיבוד אב ואם נאמר: "**כבד** את אביך ואת אמך", ולגבי כבוד ה' נאמר: "**כבד** את ה' מהונך". **וכן השווה הכתוב מורא אב ואם - למוראו של הקדוש ברוך הוא!** שהרי במורא אב ואם נאמר: "איש אמו ואביו **תיראו**", ולגבי מורא ה' נאמר: "את ה' אלהיך **תירא**".

ובדין הוא שכך יהיה! שהרי שלושה שותפים יש באדם: הקב"ה, אביו ואמו. אביו ואמו נותנים בו אברים וגידים, בשר ודם, והקב"ה נותן בו נשמה. **בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו, אומר הקב"ה: מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכבדוני!** ובזמן שאדם מצער את אביו ואת אמו, אומר הקב"ה: יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם, שאילו דרתי ביניהם - **ציערוני!** (מסכת קידושין דף ל עמוד ב)

מצוה שכלית

נשאל: מצות כיבוד הורים - מצוה כה מובנת מאליה, כה מתחייבת, כה מתקבלת על הלב. חוב מוסרי פשוט, מוסכמה חברתית בעולם כולו! לשם מה יש לצוות עליה? ועוד - להזכירה במעמד כה גדול ונשגב? כל העולם דממה, עם ישראל דרוכים, אומות העולם מקשיבים, כולם מצפים לשמוע את המסר השמימי היחיד מסוגו בהיסטוריה. והנה - צו כה פשוט ומובן, כלל אנושי אלמנטארי שכזה?!

הנה, חז"ל מעידים, כי אכן יש מן הגויים שאף הם הצטיינו באופן נפלא בכיבוד הוריהם! פעם שאלו את רבי אליעזר, עד היכן כיבוד אב ואם? אמר להם: אותי אתם שואלים? לכו ושאלו את דמא בן נתינה מאשקלון.

דמא היה גוי חשוב ונכבד. פעם אחת, בהיותו ראש שר החיל, היה יושב בין גדולי רומי, כשהוא לבוש מלבוש חשוב של זהב. והנה לפתע הגיעה אמו, שלא היתה שפויה בדעתה, והכתה בו על לחיו בפני כולם, משום שלא בא לשרת אותה כמנהגו! בעודה קוצפת ורוגזת, נפל מידה המנעל שהכתה בו. והושיט לה דמא את המנעל בחזרה כדי שלא תצטער, ולא הכלים אותה!

עוד מספרים חז"ל, כי פעם אבדה אבן "ישפה" מן החושן של הכהן הגדול [הכהן הגדול היה לובש על ליבו חושן זהב, שבו שנים עשר אבנים יקרות, כנגד שבטי ישראל: אודם, פטדה, ברקת, נופך, ספיר, יהלום, לשם, שבו, אחלמה, תרשיש, שוהם וישפה. האבן **ישפה** היא כנגד בנימין שהצטיין במידת השתיקה - **יש** לו **פה** והוא שותק], והיות שהכהן הגדול אינו יכול לעבוד כך בבית המקדש, לכך ניסו חכמים למצוא בהקדם אבן

שכזו. שמעו כי יש אבן כזו בידיו של דמא בן נתינה מאשקלון, ומיהרו ללכת אליו. דמא אכן היה מוכן למכור להם את האבן, תמורת שישים ריבוא דינרי זהב. הלך דמא להביא את האבן, והנה הוא רואה כי אביו ישן, ורגליו פשוטות על התיבה שבה מונחת האבן. הלך לחכמים והודיע להם כי נכון לעכשיו, אינו יכול לתת להם את האבן. חשבו, כנראה הוא רוצה בעבורה סכום גדול יותר, והכפילו את המחיר! אך דמא עמד בסירובו. ניסו חכמים להעלות את המחיר שוב ושוב! - ועדיין הוא עומד בסירובו. משראו כך, פנו ללכת.

כשהתעורר אביו, קרא דמא לחכמים ואמר להם: הנה, מוכן אני עכשיו למכור את האבן. רצו חכמים לשלם את המחיר האחרון שנקבו, אמר להם דמא: האם אני אמכור לכם את כבודו של אבא תמורת כסף?! איני נהנה מכבוד אבותי כלום!

מה השכר שפרע לו הקב"ה? לשנה הבאה ילדה פרתו פרה אדומה, ונתנו לו ישראל זהב רב כמשקלה! (ירושלמי פאה פרק א ה"א, קידושין לא ע"א, תוספות ויד דוד שם)

לקחיה של פרה אדומה

הנה לנו כיבוד הורים מיוחד במינו - של גוי! אדם מוסרי, בעל מצפון בריא - שאכן כיבד את הוריו בצורה מושלמת! מה חסר בזה? מהו בכל זאת ההבדל בין כיבוד הורים של גוי, לבין כיבוד הורים של יהודי?

התשובה לכך חבויה דווקא בסופו של הסיפור - דמא בן נתינה קיבל בשכרו "פרה אדומה", ונתנו לו ישראל זהב רב כמשקלה.

פרה אדומה נצרכת לישראל, כדי להשתמש באפרה לטהרת טמאי מתים. המפליא הוא כי אותו אפר עצמו, המטהר את הטמאים - מטמא הוא את הטהורים העוסקים בהכנתו! ואכן אומות העולם היו מלגלגים על ישראל שמקיימים מצוה זו, הנראית כסותרת את עצמה. לפיכך כתוב במצוה זו: "זאת חוקת התורה"! לומר לנו: "חוקה חקקתי, גזירה גזרתי, ואין לך רשות להרהר אחריה!", למרות שאינכם מבינים את טעמה - עליכם לקיים אותה משום "גזירת מלך". (במדבר פרק יט ובמפרשים)

אפילו שלמה המלך, החכם מכל האדם, ניסה להבין את טעמה של מצות פרה אדומה, ולא השיג, כמו שאמר (קהלת ז כג) : "אמרתי אחכמה - והיא רחוקה ממני!". אך למרות שטעמה רחוק מבינתנו, בכל זאת עם ישראל מקיימים מצוה זו באהבה וחיבה, ומוכנים לשלם עליה במיטב כספם!

ומדוע? משום שיהודי מבין, שהוא אינו מבין. יהודי יודע, שבכל מצוה של הקב"ה - יש טעם וסיבה, כוונה ותכלית. ומי יעמוד בסוד ה'?!

הגלויות - עלומות!

הדברים אמורים לא רק לגבי חוקים שאינם מובנים לנו. אלא גם במצוות המובנות לשכלנו - ישנם רבדים עמוקים הרבה יותר ממה שנראה לעינינו. יתכן שאנו מבינים את "השכבה החיצונית", את הרובד הפשוט של המצוה, אך תחתיו מצויים רבדים עמוקים לאין שיעור.

במוזיאון השעווה, ביקרתם פעם? ודאי פגשתם שם את ראש הממשלה ואת שר הביטחון, אולי אף נועדתם פנים מול פנים עם הנשיא הראשון... ובכן אמרו בבקשה, מה ההבדל בין אדם אמיתי לבין בובת שעווה, האין הם נראים זהים?

שאלה מגוחכת, לא?! כך אומר הרמב"ם באגרת תימן, כזה הוא ההבדל - בין חוקי הגויים, לבין - להבדיל בין קודש לחול - חוקי התורה. ישנם חוקים והוראות שאכן כלפי חוץ נראים כזהים, אבל לאמתו של דבר, ממש מגוחך ושטחי להשוות ביניהם, והרי זה כמו להשוות בין אדם אמיתי לבובת שעווה. כל בר דעת מבין כי בובת השעווה היא רק חיקוי של המראה החיצוני של האדם. אבל אצל האדם - הלוא מתחת לשכבה החיצונית ישנה מערכת מופלאה של גידים ונימים, מערכות מסובכות ושלובות של לב וריאות, כליות וטחול, קרביים ובני מעיים, עצמות ועצבים. ומעל הכל - מח וחושים, תודעה וזיכרון, חוויות ורגשות, שכל ונשמה - ודבר מכל אלו אינו מצוי בבובת השעווה הגולמית! (מחשבת הטהרה עמוד 11) כך - אף אצל הגויים ישנם אכן חוקים והנהגות, נימוסים ומוסכמות: לא לגנוב, לא לרצוח, לכבד את ההורים וכדומה. אבל אותו חוק עצמו, אותה הנהגה עצמה - כשהיא כתובה בתורה, הרי זה משהו אחר לגמרי. מצות ה' יש לה רבדים עמוקים לאין תכלית! הרבה מעבר לרובד החיצוני הפשוט והמובן הנגלה לנגד עינינו. וכלשון הרמב"ם: "הדת האלוקית - **חכמתה בפנימיותה**".

זאת אשר יסד הפייטן בפיוט פרשת פרה אדומה: "אין לחקור סוד חידותיך, כי המפורשות - סתומות, והגלויות - עלומות, המבוארות - חתומות".

גם מצות כיבוד הורים - נכון שיש בה טעם פשוט ומובן של הכרת הטוב, מוסר והגינות, אבל זהו רק הרובד הפשוט, השכבה החיצונית. חכמי תורת הקבלה [הנקראת גם "**פנימיות** התורה"] יודעים כי בפנימיות מצוה זו, ישנם סודות טמירים בסדרי ההנהגה של העולם, עולמות עליונים תלויים בה, תיקונים עילאיים קשורים בה. אין לנו כלים להבין זאת! - "הַחֵקֶר אֱלוֹהַּ תִּמְצָא, אִם עַד תַּכְלִית שַׁדַּי תִּמְצָא?! גָּבְהֵי שָׁמַיִם מַה תִּפְעָל, עֲמֻקָּה מִשְּׁאוֹל מַה תֵּדָע?!" (איוב פרק יא פסוקים ז-ח)

אדם שמכבד את הוריו רק מפני שזה זורם לו ככה ישר מהמצפון, רק מפני שהוא מבין שזה מה שצריך לעשות - זה טוב ויפה, אך זה עדיין לא מושלם. הוא הצליח להשיג

רק את הרובד השטחי, את העטיפה החיצונית. אך עיקר קיום המצוה צריך להיות - בראש ובראשונה - מפני ציווי ה', ככתוב בתורה: "כבד את אביך ואת אמך - **כאשר ציוך ה' אלוקיך**"!

מסופר על רבי מנחם מנדל מרומנוב זצ"ל, שהיה יושב ולומד בחבורה עם תלמידיו, והנה בא אליו עני מסכן, לבוש בלויים, פניו חיוורות, וכל הופעתו מעוררת חמלה. ריחם עליו הרב, ורמז לשמשו שיביא לו מהארנק מטבע זהב יקרה. הושיט הרב לעני את המטבע, והלה אורו עיניו ושמח שמחה גדולה עד מאוד. אחר שהלך העני, התחיל הרב להיות מיצר על כך שנתן לעני את המטבע מרוב רחמנות, ולא מפני ציווי התורה. קרא שוב לשמשו וביקשו שילך לשוק לחפש את העני ולהחזירו אליו. כששמע העני כי הרב קורא לו, הצטער בלבבו וחשב: כנראה מתחילה רצה הרב לתת לי מטבע נחושת, והתחלפה לו מטבע הנחושת במטבע של זהב. והנה כעת הוא הבחין בטעות, ורוצה להחליף לי את מטבע הזהב במטבע של נחושת. אך מה מאוד נדהם העני, כאשר התייצב לפני הרב, והרב הוציא מארנקו מטבע זהב נוסף, ומסרו לו! לאחר שהלך, הביע השמש את פליאתו הרבה על מעשיו של הרב. רבי, אם רצית לתת לו שתי מטבעות זהב, למה מתחילה לא נתת לו שתיים, הלוא כשקראתי לו כמעט נפל לבו בקרבו, בחשבו שאתה רוצה לקחת לו את מטבע הזהב ולהחליפה בנחושת. אמר לו הרב לשמש: מתחילה חשבתי לתת לו רק מטבע זהב אחת, אך בראותי שנתתיה לו מרוב רחמנותי עליו, החלטתי כי עלי לתת לו מטבע נוספת, נטו לשם מצות צדקה שציווני הבורא יתברך! (ענף עץ אבות עמוד קפג)

קיום המצוה לשם מצוה - זה מה שאכן חסר אצל הגויים. דמא בן נתינה קיים "כיבוד הורים" בשלמות המעשה, אבל חסר היה העיקר - קיום המצוה מפני ציווי ה'! אדם שמקיים מצוה רק מפני שהדעת נותנת, או רק מפני שרגשותיו מחייבים אותו לכך, אינו ראוי כל כך לקבל שכר על זה, שהרי עשה מעשה טבעי. אך אדם שמבטל רצונו מפני רצון ה', אדם שמקיים מצוה מתוך תחושה של ענווה והתבטלות, "לשם יחוד קודשא בריך הוא", ראוי הוא לשכר רב לאין שיעור! (מעם לועז)

בחוברת שלפנינו נמצא הלכות כיבוד אב ואם המצויות, עם דברי אגדה ומוסר, סיפורים והנהגות מגדולי ישראל. מכל אלו נשכיל להבין עד כמה אכן חמורה ביותר היא מצוה זו, עד שכינו אותה חז"ל (ירושלמי פאה פ"א ה"א): "המצוה החמורה שבחמורות"! ההלכה מחייבת הרבה למעלה מן ה"מקובל" וה"מוסכם" בקרב אותם אלה המקיימים אותה רק מפני "צו המצפון". ומה שנותן לנו את הכח ואת הנחישות לעמוד במצוה זו כראוי [ובפרט בדור מתירני כשלנו!] - היא אכן "גזירת מלך" עלינו.

אשר על כן, נחלץ חושים ונאזור חיל, לעסוק בלימוד מצוה חשובה ויקרה זו כראוי, כדי שנוכל לקיימה כדת וכהלכה. כי עינינו הרואות, שללא לימוד מקיף כראוי, לא ימלט אדם מלהיכשל בהלכות ובפרטים רבים, מבלי לדעת כלל שהוא נכשל.
איש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק, לזכות גם את חבריו ומכריו בלימוד כמה הלכות לאחר התפלה, בשלחן שבת עם בני הבית, בשעות הפנאי בעבודה, וכיוצא.
ויהי רצון מלפני אבינו שבשמים שנזכה לכבד את אבינו ואמנו כראוי, וברכות התורה יחולו על ראשנו: "לְמַעַן יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ, וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ, עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ", ונזכה לביאת משיח צדקנו, ולבנין בית מקדשנו ותפארתנו במהרה בימינו, אמן.

מטעמי מצות "כיבוד אב ואם"

אמרו חז"ל: "תשע מאות שבעים וארבע דורות קודם שנברא העולם, ישב הקב"ה ודרש וחקר ובחן וצרף את כל התורה כולה. וכל דבר ודבר מדברי התורה בדק וחקר אותו מאתיים ארבעים ושמונה פעמים, כנגד מאתיים ארבעים ושמונה אברים שבאדם, ואחר כך הוציאו מפיו וקבעו בתורה!" (ילקוט שמעוני תהלים פרק יב סימן תרנח)
מצות ה', מצוה שחקק אותה הקב"ה בתורה הקדושה, מצוה שחקר אותה בורא עולם 248 פעמים - האם יש לנו העוז והאומץ לנסות להבין טעמיה? האם יש לנו בכלל רשות לחקור אודותיה? "כִּי לֹא מַחְשְׁבוֹתַי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם, וְלֹא דַרְכֵיכֶם דְּרָכָי, נְאֻם ה', כִּי גָבְהוּ שָׁמַיִם מֵאָרֶץ, כֵּן גָּבְהוּ דְרָכַי מִדַּרְכֵיכֶם וּמַחְשְׁבֹתַי מִמַּחְשְׁבֹתֵיכֶם". (ישעיהו נה ח-ט)
"כי טעמי מצוות לא נתגלו, והם למעלה מהשכל וההבנה. וגם באיזה מקום שהתגלה ונתפרש איזה טעם המובן לנו לכאורה - אין טעם זה המובן לנו טעם הסופי לבדו, אלא בתוכו מוצנעים פנימיות ותעלומות חכמה שלמעלה מהשכל וההבנה". (תניא אגרת הקודש יט)
אכן לעולם לא נתיימר להבין בטעמיה של מצוה - לעומקם ולאשורם, אין לנו כלים, אין לנו הבנה. ואולם יחד עם זאת, אנו מתפללים ומבקשים "והאר עינינו בתורתך", תן לנו להבין לפחות מעט, להשיג לפחות את "השכבה החיצונית". וככל שאדם גדל יותר, ליבו מתרחב, נפשו מזדככת, והוא מצליח לחדור לעומק רב יותר, לגלות רבדים עמוקים יותר. לחזות בנועם ה', ולהתענג על מתיקות התורה. על כך התפלל דוד המלך ואמר: "גַּל עֵינַי וְאַבִּיטָה - נִפְלָאוֹת מִתּוֹרָתֶךָ"! (תהלים קיט יח)
"**טעמי** המצוות" כשמן כן הן, **מטעימות** לנו את המצוות, עושות אותן טעימות וערבות יותר לחיכנו, קרובות יותר ללבנו, מעוררות את החשק והרצון. ועל כן אדרבה, ראוי וכדאי לו לאדם שינסה לחקור אודותן, כפי יכולתו והשגותיו. "כי כשימצא האדם

המצוה מוטעמת לחיכו, יחפוץ בלב לעשותה, והוא סיבה שישיג השלמות האמיתית".
(הריקאנטי בהקדמה לספרו "מאה שערים")
להלן נביא מעט טעמים ומטעמים למצוה היקרה והנעלה - **מצות כיבוד אב ואם**.

הכרת הטוב
שני אורחים

אורח הוזמן לשבת אל בית משפחת כהן. הגיע, נקש על הדלת בעדינות. - כמה יפה מצידם שהזמינו אותי! מוקירים אותי, חושבים עלי, מכבדים ומזמינים אותי!
בני הבית פתחו את הדלת בשמחה. - אהה... כמה שמחים הם בבואי, איזו הארת פנים! הבית היה נקי ומצוחצח, הרצפה מבהיקה, מפה צחורה פרוסה על השולחן, כלים נאים ערוכים בטוב טעם, מפיות נאות נתונות בכוסות גבוהות. - איזו טרחה! איזו שימת לב לכל פרט! רואים שהם התאמצו מעל ומעבר, כדי להעניק לי הרגשה טובה ונעימה!
סעודת השבת היתה ממש כיד המלך. חלות ריחניות, מבחר סלטים מגוונים, תבשילים משובחים, משקאות מיוחדים, לפתנים וקינוחים, עוגות ועוגיות, פירות ופיצוחים. - לא ייאמן, כמה טרחו בשבילי! ערכו קניות רבות מתמיד, ובודאי היתה להם בכך הוצאה כספית לא קטנה! סחבו והרימו, סידרו וארגנו, שטפו וקילפו, טיגנו ובישלו, לשו ואפו, קישטו וערכו. ממש לא ייאמן, כל הכבוד להם!
ואיזו הגשה, איזה יחס! בעלת הבית כה טורחת להגיש עוד ועוד, ופוקחת עין לראות שלא חסר לי כלום, בעל הבית מפציר בי לאכול, ממש רואים שהם עושים הכל כדי שיהיה לי טוב ונעים!
כך חלפה השבת, כשהאורח לא חדל מלהתפעל מן האירוח הנפלא: החדר הנעים שייחדו לו, המיטה הנוחה שהכינו במיוחד עבורו, היחס הלבבי, הסעודות העשירות, השתיה החמה שדאגו להגיש לו, ולבסוף - במוצאי שבת בעל הבית טרח במיוחד להחזירו במכוניתו לביתו! 'אין ספק, הם טרחו והתאמצו בשבילי מעל ומעבר!'.
לשבת הבאה, שוב הוזמן אורח לשבת אל בית משפחת כהן. נקש אף הוא על הדלת.
- הזמינו אותי לשבת. כן, זה ידוע שמשפחת כהן אוהבת להזמין אורחים. יש אנשים כאלה, זה עושה להם טוב על הלב. אוירה חגיגית יותר, מעניינת יותר. אז הנה השבת הם מצאו אותי.
בני הבית פתחו את הדלת בשמחה. - יפה מצידי, זכיתי לשמח יהודים, בודאי גם מצוה יש לי...
הבית היה נקי ומצוחצח, הרצפה מבהיקה, מפה צחורה פרוסה על השולחן, כלים נאים ערוכים בטוב טעם, מפיות נאות נתונות בכוסות גבוהות. - כן, הם בהחלט אנשים

מאורגנים ומסודרים, ויש להם בית יפה. ואיזה שולחן גדול הם צריכים עבור כל בני הבית, בלי עין הרע, כן ירבו. אז בסך הכל מה עשו הם למעני? נו, הוסיפו עוד צלחת אחת...

סעודת השבת היתה ממש כיד המלך. חלות ריחניות, מבחר סלטים מגוונים, תבשילים משובחים, משקאות מיוחדים, לפתנים וקינוחים, עוגות ועוגיות, פירות ופיצוחים. - הם יודעים לאכול האנשים הללו, אין מה לומר! יודעים לבשל טוב ולאכול טוב. ועם שפע שכזה, אורח אחד לא מעלה ולא מוריד כלום!

כך חלפה השבת. חדרים נאים, מיטות נוחות, אוכל בשפע ובטוב טעם. אין מה לומר, האנשים הללו "חיים טוב", כמו שאומרים. רמת חיים מצוינת. - כן, הם השתדלו בהחלט שגם אני ייהנה ויהיה לי טוב. סוף סוף הם הזמינו אורח, אז הם חייבים לכבד **את עצמם**, לא?! ובמוצאי שבת בעל הבית רצה כנראה להתאוורר קצת או שהיו לו כמה סידורים, אז הוא הקפיץ אותו על הדרך לביתי...

אותה משפחה, אותו אירוח, אותם תנאים, אותו יחס - ואיזו הסתכלות שונה!

האם זהו סתם עניין של "זווית ראיה" שונה, או שמסתתר כאן שורש עמוק יותר?

מהו השורש לכפיות טובה?

אמרו חז"ל (ברכות נח ע"א) : "אורח טוב מהו אומר - כמה טרחות טרח בעל הבית בשבילי, כמה בשר הביא לפני, כמה יין הביא לפני, כמה גלוסקאות [עוגות] הביא לפני, וכל מה שטרח - לא טרח אלא בשבילי. אבל אורח רע מהו אומר - מה טורח טרח בעל הבית זה? פת אחת אכלתי, חתיכה אחת אכלתי, כוס אחד שתיתי, כל טורח שטרח בעל הבית זה - לא טרח אלא בשביל אשתו ובניו!"

חז"ל לא באו ללמד אותנו סתם פרק בהליכות אורחים ומארחים, אלא ללמדנו על שתי השקפות עולם מנוגדות, שיש להן השלכות מרחיקות לכת, על כל תפיסת החיים שלנו: ישנו **המכיר טובה** לעומת **הכופר בטובה**.

נתבונן: מהו השורש של כפיות טובה? אדם עשה לך טובה - מדוע לא תודה לו? מה גורם לבן אדם לכפור בטובה שקיבל, במקום להודות עליה?

התשובה היא, כי בטבעו האגואיסטי של כל אדם, מוטבע הרצון לעצמאות, לחוסר תלות! כאשר הוא מקבל טובה, משהו מעצמיותו ומעצמאותו מתערער, תחושתו העצמית מתקטנת, "גאוותו" נפגעת. מה הוא עושה כדי לחזור ל"שיווי משקל"? מונחות לפניו שתי דרכים:

הדרך הטובה והטבעית היא, כאשר האדם **מכיר ומודה** בטובה שגמלו עימו - הרי הוא חש צורך **להחזיר** לחברו טובה. בכך הוא מחזיר לעצמו את תחושת העצמאות, ותחושתו "מתאזנת".

אנחנו מכירים את המושג 'פִּיטָם'. קל לנו לגשת לבקש שתי ביצים דווקא מהשכן שאתמול לווה מאיתנו כוס סוכר. אך אותו שכן שאינו מבקש מאתנו שום טובה, גם אנו נמנעים מלבקש ממנו. מדוע? מה אכפת לי? האם הוא יצעק עלי? יכעס עלי? ידרוש ממני משהו? היחסים בינינו יתערערו? בהחלט לא! דווקא יתכן מאוד שהוא יעשה זאת בשמחה ובמאור פנים, אם כן מה מונע אותי מללכת אליו? זוהי תחושת העצמיות, שלא נותנת לאדם רק לקבל ולקבל מבלי לתת, הוא לא מסוגל, זה "מקטין" אותו.

ההכרה בטובה שגמלו עימי - היא בהכרח תחושה **מחייבת**. וגם אם בפועל לא הצלחתי להחזיר טובה, הרי שארגיש כלפי מיטיבי רגש של מחויבות והוקרה!

אך מה יעשה אדם שאינו רוצה להרגיש מחויבות? שהעול הרגשי הזה כבד עליו? כאן המוצא היחיד שלו הוא לבחור בדרך השניה, שהיא: **לכפור בטובה**, לא להכיר בה בכלל, לא להודות בכך שעשו לי טובה. למצוא עילות וטענות מדוע בעצם לא גמלו עימי טובה! כגון:

- אמנם הוא עשה לי טובה, אך שילמתי לו על כך.
- עשיתי לו גם אני פעם טובה, אז שהוא יגיד לי תודה!
- מה כבר עשה לי? הטובה שהוא עשה, לא עלתה לו במאמץ מיוחד.
- הוא לא התכוון כלל לטובתי, הוא עשה זאת אך ורק להנאת עצמו.

בטענות כאלו ואחרות, מצליח האדם להתנער מהרגשת המחויבות הכרוכה בקבלת טובה מחברו.

במקרים קיצוניים, האדם מרגיש ש"כבודו" ועצמיותו מאוימים כל כך, עד שהוא לא רק כופר בטובה, אלא ממש בועט בטובה. כהמחשה לכך מספר הרב מיארניק זצ"ל (בספר הנפלא "התבוננות ומעשה" עמוד שג) : פעם בעוברי ברחוב בשכונת 'גאולה' בירושלים, נתקלתי בקבצן עני נכה רוח. הוא היה נראה מסכן ועגום כל כך, כולו קרוע ובלוי, גם ריח לא נעים נדף ממנו. ניכר עליו שזה זמן רב שלא התרחץ, וגם אוכל ראוי לשמו לא הגיע אל פיו. ריחמתי עליו מאוד, הזמנתי אותו לביתי. הזמנתי אותו לאמבטיה חמה וריחנית, הענקתי לו בגדים להחלפה, הצעתי לו ארוחה טובה. הוא היה מאושר, מזמן לא טעם טעם של בית. לבסוף, טרם נפרדנו, כיבדתיו במתנת יד הגונה. הוא לא ידע כיצד להודות לי. לאחר זמן מה, שוב פגשתיו במקומו הרגיל, פושט יד. הבגדים שהענקתי לו

קמטו והתלכלכו, ניכר עליו שזקוק הוא לאמבט נוסף. ובכן הזמנתיו שוב. גם עתה טרם נפרדנו הודה לי בלבביות. אבל כבר לא באותו החום כבראשונה. בפעם הרביעית שהיה בביתי, התלונן שהמים לא היו מספיק חמים, אך לא ייחסתי חשיבות יתירה לתלונתו. בפעם שלאחריה התלונן שהאוכל היה תפל. והפעם גם בקושי אמר תודה כשיצא. בפעם השביעית יצא מביתי ברוגז. דומה היה לו שלא הקבלתי את פניו בכבוד, או בחיוך הראוי. יתכן שהיה זה פרי דמיונו, יתכן גם שהיה משהו בתלונתו, הייתי באותו היום טרוד במיוחד, וסוף סוף הוא כבר היה אורח רגיל בביתי. לא יכולתי להתפנות אליו כל כך. לאחר זמן מה משפגשתיו, לא הקדים פני בשלום. הזמנתיו לביתי, והוא לא רצה. לאחר זמן הבחנתי, שכל פעם שאני עובר בגאולה, הוא טורח לעבור לצד השני של הכביש. הוא מתכחש לי, לא רוצה לפוגשני כלל!

אבל מדוע? הן רק היטבתי עימו, והרבה! עובדה, ליחס כזה הוא לא זכה משום אדם אחר. כאן הבנתי שוב, עד כמה עוצמתית היא הרגשת העצמאות של האדם, עד כמה התלות בזולת פוגעת פוצעת עמוקות את תחושת ה'אני', את הגאווה העצמית. בפעם הראשונה זה היה נעים, בפעם השניה זה קצת התחיל להכביד על הלב, ומפעם לפעם זה הכביד יותר ויותר, עד שכבר לא יכל לסבול זאת. ומכיון שלא היתה לו אפשרות להחזיר לי טובה, ולאזן בכך את שיווי משקלו, לא מצא מוצא אחר כי אם למצוא עילה לכעוס עלי ולבעוט בטובה, ובכך להפגין נגדי את עצמאותו. ואני מוכרח לציין שבמבט לאחור, היה אותו עני בעל נפש. עדין, ואולי אפילו אציל. טרם כהו בו רגשות אנוש. אילו כבו בו הניצוצות האנושיות האחרונות, הוא לא היה עובר לצידו השני של הכביש, הוא פשוט היה מקלל ומבזה אותי לעיני כל עובר ושב...

דרגות בהכרת הטוב

כך ניצבות להן זו מול זו שתי קצוות:

הכרת הטוב - הודאה בכך שעשו לי טובה, ומכך נובע רגש של מחויבות.

אל מול: **כפיות טובה** - כפירה וחוסר הודאה בטובה, והתנערות מכל מחויבות.

ובין שתי קצוות קיצוניות אלו, ישנן כמובן דרגות ביניים, אשר רוב בני האדם מצויים בהן בדרך כלל.

ניקח כדוגמא את אדון ראובן. יש לו לראובן דוד עשיר, אשר נוכח לראות כי מצב פרנסתו של ראובן דחוק למדי, והחליט לתמוך בו כספית מידי חודש בסכום נכבד, של אלף דולר לחודש. לכל הדעות, יפה מאוד מצידו! ראובן נהנה מאוד מן התמיכה, ומוקיר מאוד את דודו על כך, משתדל לכבדו, מזמין אותו לביתו לעיתים תכופות, "מאמץ" אותו בתור

"סבא" של המשפחה, משתף אותו בחכמותיהם של הילדים וכדומה. יחד עם זאת, ניתן לשמוע אותו מידי פעם אומר לאשתו: "הדוד שלנו עושה עסק טוב, הוא נותן לנו מידי חודש סכום כסף נכבד, אך בתמורה הוא מקבל דבר ששווה הרבה יותר מכסף - חמימות והוקרה שהוא כה זקוק להם!" או לחילופין: "בלי עין הרע, הדוד הזה ממש עשיר כקורח, שמעתי שיש לו עסקים חובקי עולם. את יודעת, אלף דולר בשבילו זה כמו איזה עשר שקל בשבילנו. אני חושב שגם אנחנו במקומו, היינו תומכים בבני משפחתנו, מה יותר טבעי מכך...?"

תגובות אלו ודומיהן מראות כי ראובן עדיין לא הגיע לדרגה מעולה במידת הכרת הטוב. יש בו אומנם מידה מסוימת של הכרת הטוב, וזה מה שגורם לו לכבד את הדוד ולהעניק לו יחס חם, אך יש בו מצד שני גם מידה מסוימת של כפיות טובה. הוא לא לגמרי כופר בטובה, אך הוא קצת **מגמד** אותה.

יסוד היהודי - הודאה בה' ובטובותיו

וכאן אנו מגיעים לנקודה החשובה בעניין מידת הכרת הטוב! והיא מה שאמרו חז"ל (משנת רבי אליעזר ז) : "מפני מה ענש הכתוב ביותר לכפויי טובה? **מפני שהוא כעניין כפירה בהקב"ה. האדם הזה הוא כופה טובתו של חברו, למחר הוא כופה טובתו של קונו!**"

חז"ל למדונו כי מידת הכרת הטוב אינה מצטמצמת רק ביחסי האדם עם החברה, אלא מתפשטת ומתרחבת אף ביחסו אל בורא עולם! כאשר אדם מכיר בטובות המורעפות עליו מידי בורא עולם, מכיר בכך שכל חייו וכל הווייתו תלויים אך ורק בו, זה מחייב אותו! הוא מרגיש שהוא חייב למלא את ציפיותיו של בורא עולם ממנו, להישמע להנחיותיו, להיות כפוף לרצונו. אך אדם שקשה לו להרגיש מחויבות כזאת, מה יעשה? הן אינו יכול להכיר בטובה ויחד עם זאת לא להרגיש חייב. הוא חייב אפוא לכפור בטובה. למצוא טענות וצידוקים, ומכאן הקרקע פוריה לכל מיני תיאוריות כפרניות. **טוב לו להיות קוף מפותח, בריה חסרת יעד, חי בתוך עולם שנוצר מהתפוצצויות קוסמיות, מאשר להכיר בעובדה המחייבת, שהוא תלותי בבורא עולם וכפוף אליו!**

כפירה זו - זהו הצד הקיצוני של כפיות טובה כלפי הקב"ה. ברוך אלוקינו שהבדילנו מן התועים, ואין בלבנו חלילה מחשבות של כפירה מן הסוג הזה. ואולם בכל זאת למעשה, ההתמודדות של ההכרה בטובותיו של בורא עולם עלינו - היא **התמודדות יומיומית אצל כל אדם ואדם!** מדוע?

כותב הפחד יצחק: **בטבע הפרא של כל אדם, גנוזה ההנחה של "כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה"**! זוהי הרגשה פנימית חזקה, שקשה לאדם להתנתק ממנה. (מאמר ב אות ה)

כאשר האדם מצליח בחייו, 'הולך לו', ההצלחה זורמת - בדרך כלל מתחזקת ומתעצמת בו הרגשה זו, ההרגשה שהכל בא לו מכוחו, קשה לו להכיר ולהודות בטובותיו של ה' עליו. ממילא גם תחושת המחויבות וההתבטלות שלו מתקטנת.

ניקח כדוגמא, בעל סופרמרקט מצליח. ברוך ה', הלקוחות זורמים, הקופות מתמלאות, חשבון הבנק תופח. אל ליבו מזדחלת אותה תחושה אנושית [טפשית! אוהו כמה טפשית!] - של גאווה, "כוחי ועוצם ידי". קשה לו לחוש בשכנוע פנימי עמוק, את ההכרה המלאה בטובת ה' עליו. ההרגשה הפנימית נוטה לייחס את ההצלחה - אל עצמו. כמובן, בפיו תהיינה שגורות המילים "בעזרת ה'", "ברוך ה'", ו"שבח לבורא עולם", אבל כבר לא באותה תחושה פנימית עמוקה.

באופן אוטומטי - גם תחושת ההתבטלות שלו מתקטנת. יהיה לו קשה יותר לבטל את רצונו מפני רצון ה'. ולדוגמא: הנה עומד בפניו ניסיון - זמן השקיעה קרב ובא, עליו לסגור את החנות וללכת לבית הכנסת להתפלל תפילת מנחה, ודווקא עכשיו זורמים לקוחות, אשר עם סגירת החנות בודאי יפנו אל מתחרהו הסמוך! יתכן מאוד שהוא לא יעמוד בניסיון זה, כי הרי תחושתו הפנימית היא "אני בעל הבית", "אני המצליח", קשה לו להתכופף ולבטל את רצונו.

אך לעומתו, בעל סופרמרקט אחר, שאכן הצליח לעבוד על עצמו, והגיע להכרה חזקה יותר בטובותיו של בורא עולם עליו, שהוא זה אשר שולח לו את הקונים ומביא לו את פרנסתו בריווח [לא רק בדיבורים, אלא בהרגשה פנימית אמיתית!] - אם יגיע הוא לניסיון שכזה, לא יהיה לו קושי כלל לסגור את החנות, משום שהוא חש שאכן פרנסתו היא אך ורק מה', תוספת השתדלותו על חשבון המצוות לא תעלה מאומה את פרנסתו, ואדרבה תגרע יותר, ממילא אין לו אלא להישמע לרצון ה'.

נמצא שתמיד אנו בהתמודדות של:

הכרת הטוב - מחויבות, התבטלות וכפיפות כלפי הקב"ה - קיום מצוותיו.

למול: חוסר הכרה בטוב - חוסר מחויבות, בשרירות לבי אלך.

זו עבודת חיים לא פשוטה, ואפשר לומר שזוהי בעצם תמצית עבודת חיינו. ניסיונות שונים, קשיים, אתגרים הניצבים בפנינו ומחייבים אותנו להתכופף - כל אלה מחנכים אותנו להכיר בה', בטובותיו עמנו, ובתלותנו בו. וכפי שכותב הרמב"ן (סוף פרשת בא) :

"**וכוונת כל המצוות**, שנאמין באלוקינו **ונודה אליו** שהוא בראנו. והיא כוונת היצירה, שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה, ואין אל עליון חפץ בתחתונים, מלבד **שידע האדם ויודה לאלוקיו שבראו**...". היהודי נקרא **יהודי**, על שום מה? על שם **ההודאה**, שהוא מכיר ומודה בבורא עולם ובטובותיו האינסופיות עימו. זהו בסיס היהדות.

נמצא אם כן שמידת הכרת הטוב - היא מידה נחוצה והכרחית עבור היהודי, והיא הבסיס לאמונה שלימה בה'. זוהי מידה שאפשר להשיג בה רמות שונות, מעולות יותר ומעולות פחות. כדי לפתח ולטפח אותה יותר ויותר, על האדם בראש ובראשונה להשריש בלבו הכרת הטוב כלפי הסובבים אותו, ומכך יגיע להכרת הטוב לה' יתברך.

כיבוד הורים - בסיס לפיתוח מידת הכרת הטוב

עתה נתבונן, מהי הכרת הטוב **הראשונית** ביותר בחייו של האדם? ודאי, שזוהי הכרת הטוב כלפי הוריו מולידיו, אשר הביאו אותו לאוויר העולם. ואכן, מצות "כיבוד הורים" היא הבסיס והיסוד לפיתוח מידת הכרת הטוב!

כבר כאן יכול האדם לסגל לעצמו שני מבטים שונים, לנהוג כמו "אורח טוב", או כמו "אורח רע". יכול הוא להכיר בטובה של הוריו, לבחון במבט מעריך את כל הטובות הרבות והעצומות אשר גמלו עימו מיום שנולד, ולבו יעלה על גדותיו ברגש טהור של הוקרה וכבוד כלפיהם, ומאידך - יכול הוא לכפור בטובתם של הוריו בתירוצים שונים: הלוא להנאתם ולטובתם הביאו אותי הורי לעולם, שהרי מי אינו חפץ בילדים?! תורות ארוכים משתרכים אף בציפייה לאימוץ ילדים. היש תענוג ואושר גדולים יותר מלגדל תינוק רך?! ואם כבר הביאו אותי לאוויר העולם - בודאי מחובתם לדאוג לי ולספק לי את כל צרכי... ובכך ינער את עצמו מכל הרגשה של מחויבות והוקרה.

כתב ה"חיי אדם" (כלל סז הלכה ב) : "יסכר פי דוברי שקר, האומרים שאינם צריכים להחזיק טובה לאביהם ואמם, כי להנאת עצמם הם מכוונים, וממילא נולד, וכיון שנולד מהם - נתן הקב"ה הטבע שהאב והאם יגדלו בניהם בטבע, ככל בהמה חיה ועוף המגדלים בניהם, ואין הבנים מחזיקים טובה לאבותיהם. יאלמו וישתתקו ויתחרשו, ככתוב "תאלמנה שפתי שקר", כי הם בעצמם מעידים עליהם שהם כבהמה, ולא חלק ה' להם לב לדעת ולהבין. ועל זה אמרו חכמים "כל הכופר בטובתו של חברו, סופו כופר בטובתו של הקב"ה". שלדבריהם גם אין צריכים לכבד ולירא מהקדוש ברוך הוא, כיון שאנחנו מעשי ידיו, ומהראוי להיטיב ולחמול על מעשי ידיו. **ואין ספק שהאומרים כן, הם כופרים בלבם**". וכן כותב ספר החינוך (מצוה לג) במצות כיבוד הורים: "משורשי מצוה זו, שראוי לו לאדם שיכיר ויגמול חסד למי שעשה עמו טובה, **ולא יהיה נבל**

ומתנכר וכפוי טובה. שזו מידה רעה ומאוסה בתכלית לפני אלוקים ואנשים. ויתן אל ליבו, כי האב והאם הם סיבת היותו בעולם, ועל כן באמת ראוי לו לעשות להם כל כבוד ותועלת שיוכל. כי הם הביאוהו לעולם, גם יגעו בו כמה יגיעות בקטנותו. **וכשיקבע זאת המידה בנפשו, יעלה ממנה להכיר טובת האל ברוך הוא**, שהוא יתברך סיבתו וסיבת כל אבותיו עד אדם הראשון, ושהוציאו לאור העולם, וסיפק צרכיו כל ימיו, והעמידו על מתכונתו ושלימות אבריו, ונתן בו נפש יודעת ומשכלת, שאילולי הנפש שחננו האל יהיה סוס כפרד אין הבין. **ויעריך במחשבתו, כמה וכמה ראוי להיזהר בעבודתו ברוך הוא**".

לא מובן מאליו!

ובאמת כדאי לכל אדם שיתבונן כמה הוא חייב תודה להוריו! הלוא אם אדם עשה למישהו טובה קטנה, כגון שהקפיץ אותו הביתה, בודאי מגיעה לו על כך תודה רבה. ואם טרח בעבורו טרחה מרובה יותר, הכין לו איזו ארוחה טובה, כבר לא יודע כיצד להודות, פיו מלא תודות. טרח יותר ועשה לו טובה גדולה יותר, כגון שהשתדל למצוא לו מקום עבודה טוב, כבר חש צורך לקנות לו מתנה. ואם זו טובה מתמשכת, כגון איזו תמיכה חודשית - אוהו, זו כבר באמת מחויבות לא פשוטה...

ואילו ההורים היקרים, עשו הרבה הרבה מעל ומעבר. אמו סבלה עבורו צער של הריון ולידה, הלוא זהו לבד דבר עצום ונשגב! וכמה דאגו לו הוריו, כמה התמסרו, כמה התאמצו להאכילו, להשקותו, לרחצו ולהלבישו, כמה השקיעו בחינוכו ובלימודיו, שלא לדבר על כמה ארוחות הכינו ובישלו לו, כמה בגדים כיבסו וגיהצו לו, כמה ריצות רצו עימו, לטיפת חלב ולקופת חולים, לרופא שיניים, ולמסיבות סוף שנה, וכמה הוצאות הוציאו עליו... האם משום שהוריו הם, אזי הכל מובן מאליו?!

מעשה בעשיר אחד שאימץ ילד רך בשנים יתום מאב ואם. גידל אותו כבן, נתן לו כל מחסורו ביד רחבה, והעניק לו רוב טובה. התרגל הנער למצבו הטוב, ולא ידע להעריך כראוי את גודל הטובה, אף זלזל לפעמים, ודרש דרישות מופרזות... לימים, הגיע אל בית העשיר עני המחזר על הפתחים. חס עליו העשיר, הכניסו לביתו, נתן לו ארוחה טובה ומקום ללון, בצאתו - נתן לו סכום כסף, ואף צייד אותו בצידה לדרך. עני זה לא חדל מלהודות לבעל הבית: על כל כפית שאכל - פיו מלא ברכות ותשבחות. על כל פעולה, עבור כל טרחה - שבח והודיה. ראתה זאת בעלת הבית וכאבה: מדוע עני זה, אשר אכל ולן בביתנו יום אחד בלבד, כה מודה ומשבח, ופיו מלא ברכות ותשבחות,

ואילו הנער היתום הזה, אשר כה מתאמצים אנו למענו יום ולילה - אינו נוהג כלפינו בכבוד הראוי?!

אמר לה בעלה: "אל דאגה, בעוד מספר ימים תראי שיחול מהפך!" הלך העשיר אצל הנער ואמר לו: "הלוא יודע אתה כי אינך בננו האמיתי, בהיותך ילד רך בשנים חסנו עליך ואספנו אותך אל ביתנו. ואולם עתה אנחנו כבר די מבוגרים, וברוך ה' אנו רואים שאתה מסוגל להסתדר בכוחות עצמך. אנא ארוז חפציך, פנה לדרכך, והתחל לבנות את חייך בכוחות עצמך".

הנער הנדהם לא ידע את נפשו. כהלום רעם, ארז כמה מחפציו, נטל עימו צידה, ויצא לדרך. לא ידע אנה יפנה ולאן ילך, הלך כה וכה, ישב על ספסל, אכל מעט, נרדם. רוח קרה הצליפה בו בלילה וניעור בפחד ובדאגה. כך הסתובב יום יומיים ושלושה וליבו מלא צער ודאגה.

או אז בא אליו העשיר ואמר לו: "בני היקר, רואה אני כי קשה עליך להסתדר לבד, החלטתי להחזירך אל ביתי..." שמח הנער שמחה גדולה, חזר לבית העשיר, ופיו לא חדל מלשבח ולהלל את מיטיביו. על כל כפית שאכל - פיו מלא ברכות ותשבחות. על כל פעולה, עבור כל טרחה - שבח והודיה! ואשת העשיר נדהמת, הכיצד חל המהפך?! לאן הלך בימים אלו?! אולי נשלח לקורס מזורז בפיתוח מידת הכרת הטוב?!...

כזה הוא האדם, כבר התרגל מינקות לקבל טובה מהוריו, חש את הכל כמובן מאליו, הכל מגיע לו. אולם לאמתו של דבר, ודאי שתחושה זו היא מוטעית מאוד. אדרבה, חז"ל למדונו כי אדם **שהקדים** לתת טובה לחברו, יש להכיר לו טובה על עצם ההקדמה: "אם קידמך חברך בעדשים - קדמנו בבשר. למה? שהוא גמל עליך תחילה!" (בראשית רבה לח ג). וכן אמרו: "מי שפותח פתחו לחברו - נפשו חייב לו!" (שמות רבה ד ב) . ואם כן לעולם לא נוכל להשיב טובה להורים באופן מלא, שהרי אין כאן יחס של אחד לאחד, אלא אנו חייבים להם הרבה מעבר למה שהם הקדימו ועשו למעננו!

ומכאן יבין האדם, כי גם כאשר הטיפול בהורים המבוגרים כרוך בטרחה פיזית ונפשית גדולה יותר מאשר לטפל בילדים רכים, בכל זאת אין זה פוטר אותו מחובת הכרת הטוב. מה גם שמצות כיבוד הורים איננה רק כתשלום עבור טיפול ההורים בנו, אלא היא "גזירת מלך" שיש לקיימה אף ללא חשבונות והתחשבנויות של טובה כנגד טובה. וכמבואר להלן בשער ההלכה, כי גם במצב שההורים לא העניקו לבנם את אשר מחובתם היה להעניק לו, עדיין על הבן מוטלת החובה לכבדם.

אימון אישי

כך על ידי מצות כיבוד הורים, מחנכת אותנו התורה הקדושה לִתַרְגֵּל בנפשנו שוב ושוב מידה זו של "הכרת הטוב". לנער אותנו אט אט מ"עַיִר פֶּרֶא אָדָם יִוָּלֵד", מתחושת האנוכיות והגאווה המושרשת בנו מינקותנו ש"הכל מגיע לי", ולסגל לעצמנו רגש טהור ועדין של עין טובה ומבט מעריך, על הטובות הרבות המקיפות אותנו.

ככל שנזכה לפתח ולטפח בלבנו רגש טהור זה, נזכה בעזרת ה' להשיל מעלינו את ה"אורח הרע", ולהכניס אל ליבנו את ה"אורח הטוב" - כלפי כל הסובבים אותנו! הבעל ילמד להעריך את אשתו ולהכיר לה טובה על כל פעולותיה, על כל טרחתה בגידול הילדים ובענייני הבית, כבישולים, ניקיונות, כביסות, גיהוצים... שום דבר אינו מובן מאליו. גם אם זוהי חובתה, בודאי שמגיעה לה הכרת הטוב, על כך שהיא ממלאת אותה! כמו כן, האשה תלמד להכיר טובה לבעלה על הפרנסה שהוא מביא, על הקניות שהוא עורך... שום דבר אינו מובן מאליו. גם אם זוהי חובתו, בודאי שמגיעה לו הכרת הטוב, על כך שהוא ממלא אותה!

או אז יהיה ליבנו אף מלא על גדותיו בשבח ובהודיה אינסופיים לה' יתברך, על כל נשימה ונשימה, על כל יום של חיים, על גופנו הנפלא, על הזכות שהעניק לנו לעבוד אותו ולשמור את מצוותיו, על כל המתנות שהעניק לנו ברוב טובו וחסדו.

בשבילי נברא העולם

הנה לנו בגמרא דוגמא מיוחדת ומאלפת למבט נפלא של הכרת הטוב לה' יתברך על חסדיו וטובותיו (ברכות נח ע"א) :

התנא הקדוש בן זומא, היה גר בירושלים. כאשר ראה המוני אנשים העולים לרגלים במעלה הר הבית, בירך ואמר: "ברוך חכם הרזים [שיצר הקב"ה כל אחד ואחד שונה מחברו במראהו ובדעותיו, והוא יודע מה שבלב כל אחד ואחד מאלו] , **וברוך שברא כל אלו לשמשני**". כיצד ומדוע נבראו כולם לשמשו?

אמר בן זומא, הלוא כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא פרוסת לחם לאכול: חרש, וזרע, וקצר, ועמר, ודש, וזרה, וברר, וטחן, והרקיד, ולש, ואפה, ואחר כך אכל. וכמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא בגד ללבוש: גזז את הצמר, וליבן, וניפץ, וטווה, וארג, ואחר כך מצא בגד ללבוש. ואילו אני - אינני זקוק לעשות את כל המלאכות הרבות הללו, שכן הקב"ה שולח לי המוני שליחים, בעלי אומנויות שונים, העושים את המלאכה עבורי: זה מגדל חיטה, וזה מפעיל טחנת קמח, ההוא בעל מאפייה, והאחר בעל מכולת. זה מגדל כותנה, והאחר - פשתן, זה בעל מפעל לטכסטיל, וההוא חייט מעולה, זה מייצר

כפתורים ורוכסנים, וההוא - בעל מפעל לייצור מכונות אריגה. וכך - אני קם בבוקר, וללא כל טורח אני מוצא לחם לאכול ובגד ללבוש - מוכנים ומזומנים לפני!
ולא אלו בלבד שלח לי ה' יתברך, שהלוא לצורך תפקודם התקין של כל אלו, עומדים בעלי אומנויות נוספים, לשם הקמת המבנים הדרושים, ולצורכי מגורים ומחיה: בנאים וחוצבי אבן, חוטבי עצים ושואבי מים, זגגים, נגרים, חרשי ברזל, ועוד ועוד. וכל אלו רק עבור "לחם לאכול ובגד ללבוש", ומה עם החביתה וסלט הירקות, הזיתים והגבינה... בקיצור - שדות ומַטָּעים, מְשָׁקים וחוות, לולים ורפתות, מדגרות ומחלבות - אלפי אלפי אנשים מזמן לי ה' יתברך לשמשני.
איזה מבט של אמונה והכרת הטוב!
אין כאן מקריות, ואין 'מובן מאליו'. הכל מכוון, הכל מתוכנן, הכל נעשה בהשגחה פרטית, **מתוך כוונה ורצון להיטיב לי**.
ובמאמר מוסגר: אין כאן חלילה איזו נאיביות מגוחכת, של אדם החי באשליות שווא ש"הכל בשבילי", אלא זוהי אכן הסתכלות אמיתית ונכונה, שכך אמרו חז"ל: מדוע בבריאת העולם ברא הקב"ה את האדם יחידי, ולא ברא עימו בני אדם נוספים? כדי ללמד אותנו, שראוי באמת לברוא עולם ומלואו עבור אדם אחד ויחידי. לפיכך **כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם**! והדבר כמובן מחייב אותי לעשות נחת רוח לבוראי!
(סנהדרין לז סוף עמוד א. פסיקתא זוטרתא תזריע דף לד ע"א)
אך אם ירגיש האדם שהעולם קיים לא דווקא בשבילו, אלא שבמקרה אף הוא 'נפל' לתוך העולם הזה, והוא משוטט בו כמו עוד איזה יצור שקיים בעולם, סתם עוד אחד מתוך מיליונים, הרי שמחשבה זו מביאה את האדם לבעוט בעבודת ה', וכלשון רבותינו: לא יאמר אדם לעצמו: העולם הזה מלא תוהו ובוהו, אלך ואוכל ואשתה ואהנה, ואלך מן העולם, אם עשה כן, עליו הוא אומר: "אמר נבל בלבו - אין אלוקים!" (אליהו רבה פרשה כג)
באמת על כל אדם ללכת בהרגשה ש"בשבילי נברא העולם". הנה, כאן עמלים פועלים רבים לסלול כביש, כדי שיהיה לי נח יותר לנסוע. כאן שוקדים טובי המוחות לפתח חידוש טכנולוגי שיסייע לי. וכאן טורחים לשווק מוצר חדש הנחוץ לי. אנג'ל ותנובה, אוסם וקוקה קולה, יבואנים ויצואנים, נְמֵלים ושדות תעופה, סיטונאים ומשווקים, מפעלים ובתי חרושת, סולל ובונה וחפציבה, חברת חשמל ומקורות, ואפילו מעבורת החלל האמריקאית - הכל הכל ברא הקב"ה בשבילי ולתועלתי, כדי לספק לי את התנאים הטובים ביותר בעבורי לעבודתו יתברך!

טוב להודות לה'!
למה הדבר דומה?

לאדם שהוזמן אל שולחן המלך. ציוה המלך להושיבו במקום הראוי לו, להגיש לו מנה זו ומנה אחרת, משקאות כאלו ואחרים, דאג לו אף למיזוג אויר נעים, למוסיקת רקע ערבה, דאג כי מאומה לא יחסר לו. לעומתו אדם אחר - נקלע אל מחסן המזון של המלך. מצא אוכל משובח והכניס לפיו, מצא משקאות טובים ושתה, נהנה גם ממיזוג האוויר שהגיע למחסן דרך המזגן המפוצל, וממוסיקת הרקע שנשמעה היטב מבעד לחלון... לכאורה נהנה בדיוק כמו הראשון - אותו אוכל ואותם תנאים. אך ההבדל ברור. אומנם גופו נהנה באותה מידה, אך נפשו לא נהנית. חסר הוא את קורת הרוח המיוחדת שממלאת את ליבו של הראשון, עקב יחסו האישי של המלך אליו, וכוונתו ורצונו להיטיב לו.

כזה הוא ההבדל בין המאמין והמכיר בטובה לבין הכופר. הכופר חי בתוך מחסן חשוך, חוטף ואוכל, חוטף ושותה. חי באיזה כוכב נידח, אחד מביליוני כוכבים הממלאים את היקום. במקרה נוצרו בכוכב זה - הלוא הוא כדור הארץ - תנאים המתאימים לקיום חיי אנוש, ואיכשהו מצליח הוא למצוא את צרכיו.

לעומתו האדם המאמין, בכל חייו מוזמן הוא לשולחן המלך, בראותו את הכוונה האלוקית להתאים עבורו את צרכיו. הנה למשל המזון, כה מותאם הוא לצורך האדם: בערכם התזונתי של המאכלים, במראם המגוון, בצבעם ובצורתם; וכל מאכל נברא במינון המתאים ביותר עבור האדם: המים מצויים בכמויות גדולות, כי האדם אינו יכול לחיות בלעדיהם. החיטה, שהיא מזון בסיסי, אף היא מצויה בשפע רב. לעומתם - הבשר והעופות, החלב והביצים, הפירות והירקות, הדגנים והקטניות, התבלינים ועשבי התיבול - כל אחד מהם מצוי בכמויות המתאימות ביותר בעבורנו לתזונה מאוזנת ובריאה. לעומת זאת החמצן הדרוש לנשימה מצוי ממש באוויר, אין צורך אפילו לטרוח לשאוב אותו מן הבאר או למלאותו בגלונים מאיזה מְכָרֶה.

אין סוף להתבוננויות כמה שהעולם נברא **מתוך מחשבה להיטיב לנו ולהעניק לנו**. אם נתבונן במבנה הגוף - אין צורך להיות מדענים או רופאים כדי להבין עד כמה הוא מותאם עבורנו באופן נפלא, לדוגמא: האף מעל הפה, כדי שנימנע מלהכניס לפינו מאכל באוש ומקולקל. השפתיים רגישות יותר לחום כדי שלא יכנס אל גופנו מאכל מדאי חם. העיניים שקועות מיתר אברי הפנים, כדי לספק להן הגנה בעת נפילה. מעליהן יש גבות המונעות טפטוף של זיעה העלולה להזיק להן. העפעפיים שוטפות את העיניים מאבק ולכלוך, וכך הלאה והלאה אינסוף תכנונים מדויקים בכל אבר ואבר - **לתועלתנו ולטובתנו**. (ניתן לראות הרחבה מרתקת ועוצרת נשימה ממש בחוברת "פלאי גוף האדם" - הוצאת ערכים.)

הכופר בטובה, כלל אינו מבחין בכל הדברים הללו, כלל אינו מרגיש בהשגחה הפרטית המזמנת לו את צרכיו, כלל אינו נותן דעתו להבין, מיהו המרעיף עליו ונותן לו עד בלי די. ככה הוא נולד, ככה הוא גדל, זה הטבע, כך העולם נוהג, הכל ברור וטבעי. מהי ההתפעלות, בכלל?!

התורה מחנכת אותנו להסתכלות בוגרת ואמיתית. לא להישאר "עַיִר פֶּרֶא אָדָם יִוָּלֵד", חטוף ואכול, חטוף ושתה. אלא פקח עיניך, הבט סביבך, תן תודה על הטובות המקיפות אותך. החל בכבוד והוקרה להורים שהולידו וגידלו אותך, ועד להודיה עמוקה ואינסופית לבורא עולם על טובותיו וחסדיו - - -

"וְאִלּוּ פִינוּ מָלֵא שִׁירָה כַּיָּם, וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה כַּהֲמוֹן גַּלָּיו, וְשִׂפְתוֹתֵינוּ שֶׁבַח כְּמֶרְחֲבֵי רָקִיעַ, וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת כַּשֶּׁמֶשׁ וְכַיָּרֵחַ, וְיָדֵינוּ פְּרוּשׂוֹת כְּנִשְׁרֵי שָׁמַיִם, וְרַגְלֵינוּ קַלּוֹת כָּאַיָּלוֹת - אֵין אֲנַחְנוּ מַסְפִּיקִין לְהוֹדוֹת לְךָ ה' אֱלֹקֵינוּ, וּלְבָרֵךְ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ, עַל אַחַת מֵאֶלֶף אַלְפֵי אֲלָפִים וְרוֹב רִבֵּי רְבָבוֹת פְּעָמִים, הַטּוֹבוֹת נִסִּים וְנִפְלָאוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּנוּ וְעִם אֲבוֹתֵינוּ...!"

העברת שושלת האמונה

בשנת אלפיים ארבע מאות ארבעים ושמונה לבריאת העולם, בששה לחודש סיון, ביום שבת קודש - נגלה ה' לעם ישראל, ונתן לנו תורה ומצוות, חוקים ומשפטים.

היום, למעלה משלושת אלפים ושלוש מאות שנה אחרי - - -

יהודים בכל רחבי העולם - מחזיקים בידם את אותה תורה בדיוק. הוגים ולומדים בה, ומקיימים את מצוותיה לפרטי פרטים, בדיוק כפי שלימד משה רבנו בזמנו: אותן תפילין מרובעות ושחורות, אותו תכנון אדריכלי מורכב של מקוואות, אותם 39 אבות מלאכות האסורות בשבת, אותם מועדים, אותה סוכה ואותן מַצות, אותם בעלי חיים המותרים והאסורים באכילה, אותם טכסי נישואין, ואותם דיני ממונות מורכבים, וכו' וכו'.

כאילו זה עתה התרחש המעמד, כאילו ממש לאחרונה עשה משה רבנו סבב עולמי בכל תפוצות ישראל: בעירק ובפרס, במרוקו ובתימן, בפולין ובהונגריה, ברוסיה ובצ'כוסלובקיה, בהולנד ובשוויץ, בספרד ובצרפת, בארצות הברית ובקנדה, בסין וביפן - עבר ממדינה למדינה, הפיץ את ספר התורה באלפי עותקים, והסביר בדיוק כיצד לשמור את פרטיה ומצוותיה.

ובאיזו דבקות והתמסרות נשמרת התורה, באיזו מסירות נפש! יהודים בכל הדורות היו מוכנים למות, להסתכן, להתענות, לנדוד, לרעוב - להקדיש את כל חייהם - למענה. כאילו הם עצמם עמדו לא מכבר למרגלות הר סיני, והכריזו פה אחד "נעשה ונשמע", כאילו לעיניהם ממש נגלה ה' בעב הענן, ואוזניהם שמעו את הקולות ואת הלפידים ואת

ההר עשן, וקול ה' בוקע מתוך האש: "אנוכי ה' אלוקיך... לא יהיה לך אלוהים אחרים על פני..."
הכיצד?! כיצד נחקק אירוע היסטורי באופן כה חזק בתודעת העם למשך אלפי שנים?! אין ספק כי זהו פלא עצום, פלא היסטורי שאין לו אח ורע בשום אומה ולשון. אין ספק שעומדת כאן ההבטחה האלוקית של נותן התורה בכבודו ובעצמו: "כִּי לֹא תִשָּׁכַח מִפִּי זַרְעוֹ..." (דברים לא כא)

אב לבנים יודיע

כשנתבונן בדבר, נבחין במנגנון חזק ורב עוצמה, האחראי על העברתה של התורה מדור לדור בצורה כה חיה וחזקה. מנגנון זה הוא - **העברת התורה מאב לבן**.
ככתוב בתורה (דברים ד ט) : "רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ, וּפֶן יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ, **וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ**: יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב... אֲשֶׁר יִלְמְדוּן לְיִרְאָה אֹתִי כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר הֵם חַיִּים עַל הָאֲדָמָה, **וְאֶת בְּנֵיהֶם יְלַמֵּדוּן**".
וכותב הרמב"ן (שם) : "והנה קודם שיזכיר הדברות שנאמרו שם, הזהיר במצות לא תעשה שלא נשכח דבר מן המעמד ההוא ולא נסירהו לעולם, וציוה במצות עשה, שנודיע בו לכל זרענו מדור לדור כל מה שהיה שם בראייה ושמיעה... **כי כשנעתיק גם כן את הדבר לבנינו, ידעו שהיה הדבר אמת בלא ספק, כאילו ראוהו כל הדורות, כי לא נעיד שקר לבנינו, ולא ננחיל אותם דבר הבל**".
הרמב"ן מלמד אותנו את ההבדל הגדול בין המאמין למה שמסופר לו על ידי כמרים ומיסיונרים, שאין להם בהכרח אהבה כנה ואמיתית לשומעיהם, לבין אמונה הנמסרת לבנים על ידי אבותיהם, באופן שהכל יודעים שהאבות אוהבים את הבנים אהבה גדולה ונאמנה, ומעוניינים להעביר להם את מיטב הידע שלהם. האבות לא יורו לבנים כי אם את האמת לבדה, ואין מדרך האב להנחיל ולהשריש בלב בנו סיפורי שקר. מה שאין כן בשאר הדתות והאמונות: הכל מודים שהם הופצו בין ההמונים לא על ידי אבות, כי אם על ידי מטיפים למיניהם, מאומנים ומומחים לכך. אין זו אמונה אלא פתיות להאמין להם. (וראה עוד הרחבה נפלאה בספר "מסילות אל האמונה" עמוד 83) לכן עיקר מסירתה של התורה היא דווקא מאב לבן. והתורה מדגישה זאת במקומות רבים:
"למען תספר באוזני בנך ובן בנך..." (שמות י ב)
"והודעתם לבניך ולבני בניך" (דברים ד ט)
"אשר תְּצַוֶּם את בניכם, לשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת" (דברים לב מו)

"ובניהם אשר לא ידעו, ישמעו ולמדו ליראה את ה'" (דברים לא יב) "אב לבנים יודיע אל אמיתך" (ישעיה לח יט)

בכל קריאת שמע, אנו חוזרים פעמיים על החיוב להעביר את התורה והאמונה לדור הבא - "ושננתם לבניך".

ההעברה הרצופה של התורה מאבות לבניהם במשך עשרות דורות, מתוך מסירות נפש, למרות כל ה"הגבלות" הקיימות בה - 613 מצוות! כשאבות **אוהבים** מורים לבניהם לחיות ואף **למות** למענה, היא עדות נאמנה לאמיתותו של מעמד הר סיני!

ככתוב בתהילים (תהלים עח ג-ו) : "אֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ וַנֵּדָעֵם וַאֲבוֹתֵינוּ סִפְּרוּ לָנוּ, לֹא נְכַחֵד מִבְּנֵיהֶם לְדוֹר אַחֲרוֹן מְסַפְּרִים תְּהִלּוֹת ה' וְעֻזּוֹזוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה. וַיָּקֶם עֵדוּת בְּיַעֲקֹב וְתוֹרָה שָׂם בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר צִוָּה אֶת אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדִיעָם לִבְנֵיהֶם, לְמַעַן יֵדְעוּ דּוֹר אַחֲרוֹן בָּנִים יִוָּלֵדוּ, יָקֻמוּ וִיסַפְּרוּ לִבְנֵיהֶם".

וביאר האבן עזרא: "אשר שמענו זה מפי אנשים רבים וצדיקים, שחייב אדם לקבל מה שהעתיקו. והיתה הקבלה כמו דעה ['דעה' היא ראיה ברורה, כמו שרואה דבר לנגד עיניו, כאדם היודע בוודאות שקיימת יבשת אמריקה אף שלא ראה אותה] וזה הוא "ונדעם", **כי המְסַפרים אוהבינו היו וגם אבותינו, שאין להם חפץ להכשילנו**".

כיבוד הורים - התנאי להעברת השושלת

נמצא אפוא, כי מצות "כיבוד הורים" הינה יסוד חשוב מאוד במסירת התורה מדור לדור. רבי יוסף אלבו בספר העיקרים (מאמר שלישי פרק כו) מדמה זאת למדינה שמשלו עליה רודנים אכזריים, כל אזרחיה היו עבדים כנועים ומושפלים. והנה הגיע אליה מלך טוב וחזק, אשר הכניע את השלטון הקיים, ובכך שחרר את האזרחים מעבדותם, ולא עוד אלא שפיתח ושכלל את המדינה, הקים בה מוסדות לימוד, מפעלים, בתי חולים וכו', ובכך הביא רווחה עצומה לאזרחי המדינה. המלך חזר לארצו, אך המדינה נשארה כמובן תחת חסותו. שנים חלפו, אזרחי המדינה נשארו תמיד נאמנים אל המלך בזוכרם את הטובה הרבה שגמל עמם. ואולם - דור הולך ודור בא. בנים חדשים נולדו וגדלו. האם יֵדַע אף הדור החדש להעריך את המלך? האם ישמרו לו אמונים? כאן הדבר תלוי במידת התבטלותם כלפי ההורים. אם אכן יהיו הבנים מקבלים מרות מהוריהם ושומעים למוסרם, או אז ישמרו אף הם אמונים למלכם! אך אם יהיו הבנים פורקי עול, ואינם מקבלים מרות מהוריהם, הרי ודאי שימרדו ויבעטו אף במלכם.

כן הדבר בקבלת התורה - ככל שהבנים מכבדים ומוקירים את אבותיהם, כך העברת התורה מדור לדור הינה חזקה יותר. אך אם חלילה היו הבנים בועטים באבותיהם, לא יתכן שהתורה היתה עוברת מדור לדור באופן כה חזק.

ובאמת, כשנתבונן בעשרת הדיברות החקוקות על שני לוחות הברית, נמצא כי הלוח הראשון עוסק במצוות שבין אדם למקום - אמונה בה', איסור עבודה זרה, שבת וכדומה. ואילו הלוח השני עוסק במצוות שבין אדם לחברו, החל מן הדרישה האלמנטארית של "לא תרצח" ועד לדרגה המרוממת של "לא תחמוד".

ומצות כיבוד אב ואם - היכן מקומה? לכאורה, זוהי מצוה השייכת לחלק שבין אדם לחברו. הכרת הטוב בסיסית כלפי מי שגידל אותנו וטרח עבורנו. מוסכמה חברתית בעולם כולו. אבל דווקא נמצאת היא בלוח של המצוות שבין אדם למקום. ומדוע? משום שכאמור, מצות כיבוד הורים היא הערובה למסירת האמונה מדור לדור!

וכך כותב רבנו יצחק אברבנאל (פרשת יתרו) : "יסוד מצוה זו הוא כדי שתהיה קבלת ההורים חשובה בעיני האדם, ויאמין בה ויסמוך עליה... ולהיות כח הדיבור הזה להאמין בקבלת הראשונים [אבותינו] שהוא עיקר כולל בתורה, ולא תצויר מציאותו בלתו [מבלי מצוה זו], לכן היה הדיבור הזה מכלל הדיבורים האלוקיים [שבין אדם למקום] אשר בלוח האחד, ולא היה מהדברים האנושיים [שבין אדם לחברו] שהיו בלוח השני".

מי קרוב יותר לקוף?

הגאון רבי יעקב קמינצקי זצ"ל טס פעם מאמריקה לארץ ישראל. לצידו ישב מזכיר ההסתדרות דאז, ירוחם משל. הגאון עסוק היה בספרו, ומר משל עסק בשלו. מידי כמה דקות הופיע נכדו של הרב, שהתלווה אליו לטיסה, ניגש לסבו ושאלו ביראת כבוד: "האם סבא צריך משהו, האם הכל בסדר. הכסא נח? אולי משהו לשתות?" התעניינות מכל הלב, בכבוד עצום ורב. מר משל בחן בהתעניינות את הנער. "מי הבחור?" שאל. "נכדי", השיב הרב. נאנח מר משל: "הנכדים שלי, רק יודעים לבקש בקשות. לא שכחו לפני הטיסה להגיש לי רשימת קניות מפורטת. סבא תקנה וסבא תביא. סבא קיים אצלם רק כאשר הם צריכים משהו... ומי חולם על כזה כבוד ויקָר?!"

"אסביר לך את ההבדל", אמר הרב.

אני חינכתי את ילדי ונכדי, שאנו צאצאי אברהם אבינו, 'האדם הגדול בענקים', שהנחיל את מורשתו לבניו אחריו 'לשמור דרך ה' לעשות צדקה ומשפט'. במעמד הר סיני קבלנו את התורה, ומאז היא עוברת מדור לדור. בדור שאחרי מעמד הר סיני - העריצו הילדים את הוריהם כאנשים אשר זכו לשמוע את דבר ה' מפי הגבורה ממש. וילדיהם הם,

העריצו אותם על שהכירו את אלו שעמם דיבר ה', וכך השתלשל הדבר מדור לדור, כך שתמיד הבנים רואים באבותיהם מוסרי התורה ומעבירי השושלת היהודית. ילדי ונכדי מכבדים אותי כאדם שזכה להיות מקושר עם ענקי הרוח בדור הקודם: החפץ חיים, הסבא מסלבודקה ועוד ענקי עולם קודמים.

לעומת זאת, אתה חינכת את ילדיך ונכדיך, על פי השקפתו הבאושה של דרווין, כי החיים הם תוצאה של אירועים מקריים, ומוצא האדם מן הקוף, ואם כן מדוע שיעריך אותך?! הרי אין אתה בעיניו אלא חוליה המקשרת בינו לבין הקוף... אתה מקורב אל הקוף, ואילו הוא אדם מושלם יותר ממך"...

ומר משל נאנח בשנית... (מעיין השבוע שמות רנ)

שרשרת הדורות

הפסוק אומר (ויקרא יט ב-ג) : "קְדֹשִׁים תִּהְיוּ!... אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ, וְאֶת שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ". **ראו, מה כתוב כאן!** איך אפשר להגיע לחיי קדושה, אור וזוהר? איך מנחילים את מורשת הדורות, את שמירת השבת? רק דרך אחת יש: "איש אמו ואביו תיראו". כיבוד אב ואם, מורא הורים! כבוד ויקר להורינו כפי שחונכנו מדור דור!

ראשי החינוך החילוני ידעו זאת, וראשית חינוכם מה היתה? לנתק את הנוער מן ההורים! לבוז להם בתור "נחשלים", חלילה, שעבר זמנם. מנכ"ל משרד החינוך אליעזר שמואלי אמר זאת בפרוש בהרצאה שנשא בוועידה ארצית של ועדי ההורים. **הקשיבו לדבריו**: "עם הקמת המדינה, קבעה לעצמה מערכת החינוך הגדרה שהכתיבה את דרכנו, לאמור: "אנחנו איננו מתעסקים עם דור המדבר"! כלומר: ההורים הם אבודים, וכמו "דור המדבר" הם ימותו בדרך, אנחנו נעצב את הילדים שלהם ברוחנו! ההורים הם שונים, גלותיים, נושאים איתם תרבות שאנו מתכוונים לשנות אותה. המורים לא היססו לבטא את הדברים. התפיסה של בית הספר היתה כמו בית יתומים אחד גדול! המערכת של החינוך הממלכתי תפקדה ללא הבנה, ללא הכרה וללא ידיעה בקיומו של הבית, ובקיומם של ההורים"!

עד כאן הדברים המזעזעים. הודאת בעל דין!

גם הם ידעו את הכלל היסודי: אם רוצים לנתק את הילדים מהמורשת, לקרוע אותם משרשרת הדורות, התנאי הראשון הוא: ללא ההורים! לבעוט בהורים, להתעלם מהם. "דור המדבר" הם קראו לנו. שאנחנו נמות חלילה, והם יירשו את ילדינו.

לא כן, החינוך התורני, הטוב, המושרש, מחנך בדרך ההפוכה! לבסס את הקשר עם הבית, להדק את הקשרים עם ההורים, לחנך לכיבוד הורים ולמורא אב ואם. ודרך הידוק שרשרת הדורות מגיעים לקדושה ולאורה, לחינוך מעולה וטהור! (מעיין השבוע ג שלה)

ריסון עצמי וקבלת מרות

אומר הפסוק (איוב יא יב) : "וְעַיִר פֶּרֶא אָדָם יִוָּלֵד". "פרא" הוא דבר שאינו מעוצב, אינו יודע גבולות, פורץ לכל אשר יחפוץ - כמו "שִׂיחַ פרא", שצומח ללא השגחה והכוונה. כך תינוק קטן - מטבעו אין לו ריסון והגבלות. כל עולמו סובב סביב סיפוקיו, תאוותיו ורצונותיו, הכל משועבד לו, ואין לו כל מחויבות.

אילו ימשיך הוא לגדול ללא הדרכה והכוונה, ללא גבולות ברורים וקבלת סמכות, הוא יהפוך ברבות הימים מ"עיר פרא" קטן - לחמור גדול. כל העולם משועבד לרצונותיו, כל האמצעים כשרים להשגת תאוותיו, בשרירות ליבו הולך, ואין מי יאמר לו מה תעשה ומה תפעל. אם הוא אינטליגנט, הוא יעטוף את "פראותו" בעטיפות יפות, יכול אפילו להיות נימוסי ו"יפה נפש", אבל במהותו הוא עדיין "פרא", ללא שום ריסון עצמי אמיתי.

אך האדם היהודי נדרש בחייו להרבה מאוד ריסון עצמי, לקבלת עול מלכות שמים, לקיום מצוות, ולביטול רצונו מפני רצון ה' יתברך. וכיצד יוכל להגיע האדם לזאת? היסוד והבסיס לכך, היא מצות "כיבוד הורים". בראש ובראשונה על הילד ללמוד לקבל את סמכותם של הוריו, לקבל מהם מרות ולציית להם, וכך תתרגל נפשו כבר מקטנות לריסון עצמי.

הנה - כך כתוב בתורה (ויקרא יט ב-ג) : "קְדֹשִׁים תִּהְיוּ, כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם, אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ...". אומר רבנו בחיי: הפרשה הזאת אזהרה היא לכל ישראל שיהיו פרושים וגדורים במידותיהם. וגילה הכתוב, כיצד יתחנך האדם לכך, והלא מטבעו נוהה הוא אחר רצונותיו ומאווייו? הדרך לשים רסן לתאוות ולגדור את המידות, היא: "איש אמו ואביו תיראו" - להכיר בסמכותם ורוממותם של ההורים! וכשיש סמכות שכפופים בפניה, הרי זו הערובה לבלימת התאוות והתגברות על היצרים!

צורך קיומי עבור האדם

מחשבה רווחת היא, כי מצות "כיבוד הורים" היא מין פריבילגיה עבור ההורים על טרחתם בגידול הילדים - מעין "שכר טרחה", לטובתם ולהנאתם של ההורים. אולם לאמתו של דבר, מצות "כיבוד הורים" - יותר ממה שהיא לטובתם של ההורים, הרי היא מתנה נפלאה וכלי נחוץ והכרחי לגדילה בריאה - דווקא עבור הילדים.

כדי שילד יגדל להיות בריא בגופו ובנפשו, הוא צריך "גב חזק", סמכות של הורים אשר ידריכו אותו, יקבעו לו גבולות ברורים, יורו לו מה מותר ומה אסור, יחייבו אותו לעשות

פעולות מסוימות, ויאסרו עליו לעשות פעולות אחרות. על ידי כך מרגיש הילד שיש לו על מי להישען, יש מי שמדריך אותו בדרכו בחיים, יש מי שיודע מה טוב בעבורו וממה עליו להישמר. ולכן גם כאשר הילד מתנגד לסמכות ההורים, הרי שזהו רק ניסיון מצידו לבחון אותם עד כמה הם חזקים, אך בתת הכרתו הוא מצפה שההורים יעמדו על שלהם ולא יוותרו לו.

לדוגמא: ילד בן שלוש ארבע מבקש ממתק ונתקל בסירוב. עכשיו הוא מתחיל לנסות את הוריו, עד כמה סירובם רציני. הוא מייבב, משתולל, נשכב על הרצפה, בועט ומרים קול זעקה גדולה ומרה. אם ההורה עומד על שלו - הילד אומנם מאוכזב מכך שלא קיבל את הממתק, אך הוא מרגיש תחושת בטחון, הוא יודע שההורים שלו רוצים בטובתו, הם יודעים טוב יותר ממנו מה טוב בעבורו, והנה - הם גם מספיק חזקים כדי לעמוד על שלהם. אך אם ההורה נכנע - **חבל מאוד! תחושת הביטחון שלו בהוריו נפגמת**. עכשיו מרגיש הילד: הנה, ניצחתי את הורי, זאת אומרת שהורי פחות חזקים ממני. ואם כן כמה מסכן וחסר אונים הוא, מי יכוון אותו בדרכו בחיים?! אם "ויתורים" כאלו ימשיכו להתרחש שוב ושוב, הדבר עלול לפגום מאוד בנפשו של הילד.

מלבד זאת, ילד שגדל ללא קבלת מרות וסמכות ברורה של הורים, הרי שגם התפקוד היום יומי שלו נפגם: הוא לא ישן בזמן, תזונתו אינה מאוזנת ובריאה, הישגיו בלימודים יורדים, וכדומה.

לכן, אך טוב וחסד עושים ההורים עם ילדיהם, כשהם מחנכים אותם כראוי לקיום מצות "כיבוד הורים"! וכך כתב בספר צידה לדרך (לפני כ-700 שנה. מאמר רביעי פ"ה) : "'כבד את אביך ואת אמך', דיבור זה הוא **צורך גדול לתיקון הגוף והנפש**, לפי שעיר פרא אדם יולד, לכן צריך שישמע לקול מוריו שהם אביו ואמו, ובזה יושלם סדר האדם".

ומעניין להביא בהקשר לכך, מחקר שנערך בחסות האו"ם. מחקר ארוך ומלא, נדיר בהיקפו, אשר הסתיים לפני קצת יותר מעשר שנים. 1,800 נערים יתומים, מרחבי העולם - אירופה, ארצות הברית ודרום אמריקה - נערים החוסים בבתי יתומים, נבדקו לאורך 12 שנים. המעקב וגיבוש המסקנות נערכו על ידי מיטב בעלי המקצוע בתחום. (מובא בספר 'התבוננות ומעשה' עמוד קיא) הנערים חולקו לשתי קבוצות: האחת שקיבלה חינוך מודרני - מתירני - ליברלי, והאחרת חינוך סמכותי - משמעתי, 'בנוסח הישן'. כולם חונכו בידי מחנכים טובים ומסורים, מקצועיים בתחום החינוך. התקיים אחריהם מעקב צמוד, החל מגיל שתים עשרה ועד גיל עשרים וארבע.

מסקנות המעקב הדהימו את החוקרים! התברר שההצלחה החינוכית אצל הנערים שקיבלו חינוך סמכותי, היתה יותר מפי שמונה (!) מאשר אצל אלו שהוענק להם חינוך ליברלי. ההצלחה בלטה בכל תחום אפשרי שנבדק. כל תחום שניתן לבדיקה, הוכיח חד משמעית, שהחינוך ה'ליברלי' הינו תשתית המצמיחה הרס אישי וחינוכי: חוסר ביטחון אישי וחברתי, נברוזות [-עצבנות, הפרעה נפשית], פחדים - פי 2.8 אצל המתירנים. עבריינות - פי 2.1. ולאידך גיסא: הצלחה אישית בתחום האקדמאי, בעסקים וכדומה - פי שניים אצל השמרנים. האיזון הנפשי, המוסריות, וגם הצלחה אישית וכלכלית - כל אלו נפלו בחלקם של אלו שקיבלו חינוך סמכותי "מיושן", ובפער ניכר!

המשמעת נדרשת אפוא לא רק ככוחו חינוכי, אלא גם כדי לגדל אנשים בוגרים מאוזנים בנפשם, הבוטחים בעצמם ובכוחותיהם, ומסוגלים להציב לעצמם אתגרים ולעמוד בהם!

גודל חיוב כיבודם - גדרים והנהגות

בעקבות רבותינו

עד כמה צריך לכבד את ההורים? באיזו רמה של כבוד? הנהגותיהם של חכמינו ז"ל יתנו לנו מעט מושג על כך.

הגמרא מספרת כיצד היה רבי טרפון מכבד את אמו המבוגרת. בכל פעם שהיתה אמו צריכה לעלות למיטתה או לרדת ממנה, היה מתכופף כדי שתעלה עליו ותיתמך בו! עשיר גדול היה, ויכול היה להעמיד לרשותה משרתות אין מספר, אך העדיף לקיים את המצוה בגופו. באחת השבתות, כשירדה אמו לטייל בחצר, נקרעה רצועת מנעלה, ונותרה רגלה יחפה. מיד בא רבי טרפון, התכופף ושם את כפות ידיו מתחת לרגליה, וכך הלכה על כפות ידיו עד שהגיעה למיטתה. (קידושין לא ע"ב. ירושלמי פאה פרק א)

פעם אחת חלה רבי טרפון, ונכנסו רבותינו לבקרו. אמרה להם אמו: התפללו על רבי טרפון בני, שהוא נוהג בי בכבוד! שאלו אותה: איזה כבוד הוא נוהג בך? סיפרה להם. אמרו לה: אפילו עשה כן אלף אלפי פעמים - עדיין לחצי כיבוד לא הגיע! (פסיקתא רבתי פ' כג) רב יוסף היה סגי נהור [עיוור], וכשהיה שומע את קול צעדי אמו, היה עומד ואומר: הריני עומד מלפני השכינה שבאה!

אבימי - היו לו חמשה בנים גדולים, וכאשר היה אביו - רבי אבהו, דופק על דלת ביתו, היה אבימי רץ בעצמו לפתוח את הדלת, ולא היה נותן לאף אחד לפתוח. ובהליכתו עד הדלת, היה אבימי קורא שוב ושוב: "כן, כן, אבא, אני בא, אני פותח...". (קידושין לא ע"ב)

הבן איש חי מסביר שאבימי ביקש לקיים את המצוה הגדולה של כיבוד אב - לא רק במעשה, אלא גם בדיבור, כדי לא להסיח את הדעת מקיום המצוה!

פעם אחת ביקש ממנו אביו להביא לו מים לשתות, הלך אבימי להביא את מבוקשו, והנה כשחזר מצא את אביו מנמנם. לא הניח אבימי את הכוס ליד אביו והלך, שאין זה כבוד, אלא עמד לפני אביו כעבד לפני רבו כשהכוס בידו, והמתין לו עד שיתעורר! [ובשעה שהיה עומד וממתין, זכה והתחדש לו חידוש תורה, בעניין שעד עתה לא הצליח להבינו. מכאן אנו למדים, שאדם לא יחשוב כי הוא מפסיד מזמן לימוד התורה כאשר הוא נצרך לעסוק בכבוד הוריו, אלא אדרבה, ידע שה' לא ימנע טוב להולכים בתמים, וישלח לו ברכה בזמנו, ויצליח לעשות חיל בתורה יותר ויותר. גם כי אריכות ימים שאמרה התורה, זה בא להשיב לו את הזמן שהוציא על כיבוד הוריו, כך שלא יחסר לו מלימוד התורה כלום.] (קידושין לא ע"ב)

אמו של רבי ישמעאל התלוננה לפני רבותינו על בנה. אמרה להם: גערו בו ברבי ישמעאל בני, שאינו נוהג בי כבוד! נתכרכמו פניהם של רבותינו, אמרו: אפשר שרבי ישמעאל איננו נוהג כבוד באמו?! אמרו לה: אמרי נא לנו, במה אינו נוהג בך כבוד? אמרה להם: כאשר הוא חוזר מבית המדרש, רוצה אני לרחוץ את רגליו במים ולשתות את המים הללו, הרוויים בעמל של תורה! והוא אינו מניח לי לעשות זאת... אמרו חכמים לרבי ישמעאל: הואיל והוא רצונה - הוא כבודה! (תוספות קידושין לא ע"ב)

ככל שביכולתנו

רבי זעירא היה יתום מאב ואם, והיה מצטער ואומר: הלואי שהיו לי אבא ואמא שהייתי זוכה לכבד אותם, ובזכות זה הייתי מקבל גן עדן! אולם כאשר שמע את דברי רבותינו הנ"ל, אמר: ברוך השם, שאין לי לא אבא ולא אמא, שהרי לכבדם כל כך כמו רבי טרפון - שמא לא הייתי יכול. ולעשות כמו רבי ישמעאל שהניח לאמו לשתות את מי רחיצת רגליו - גם לכך אינני מסוגל! (ירושלמי פאה פרק א הלכה א)

אכן לאמתו של דבר, ככל שאדם יכבד את הוריו, עדיין לא הגיע לשלמות מצות כיבוד אב ואם, שהשווה הקב"ה את כבודם לכבודו ואת מוראם למוראו! אך כמובן אין זה צריך להחליש את האדם ולייאש אותו חלילה, אלא רק לתת לנו את ההבנה הנכונה, שאין שיעור ואין גבול למצוה זו. ואדרבה כל אדם ישתדל ויתחזק בה כמיטב יכולתו, וכפי שאמרו חז"ל (אבות ב טז) : "לא עליך המלאכה לגמור, ואין אתה בן חורין להבטל ממנה!" דומה הדבר למה שאנו אומרים ב"נשמת כל חי": "ואילו פינו מלא שירה, ולשוננו רינה כהמון גליו, ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע, ועינינו מאירות כשמש וכירח, וידינו פרושות כנשרי שמים, ורגלינו קלות כאיילות - **אין אנחנו מספיקים להודות לך ולברך**

את שמך...". אבל מאידך אנו ממשיכים ואומרים: "על כן אברים שפלגת בנו, ורוח ונשמה שנפחת באפנו, ולשון אשר שמת בפינו - הן הם **יודו ויברכו וישבחו ויפארו**..."? אלא אנו משבחים **כפי יכולתנו**, כפי מה שידינו משגת, והשבח הפעוט שלנו, מתקבל לרצון ולנחת רוח לפני ה' יתברך.

כך בכיבוד הורים, שלימות מצוה זו - ללא שיעור וקצבה, אך כשאדם משתדל בה כפי יכולתו - ודאי מתקבלים מעשיו לנחת רוח לפני ה' יתברך.

החזק במוסר

הנה לנו דברי חיזוק והדרכה מרבותינו, בקיום מצות כיבוד הורים:

- "לא יראה אדם את אביו ואת אמו כשהם הולכים בבגדים בלויים, אלא ילבישם בבגדים נאים. אם מלביש אדם את עצמו בחמשה מנה, ילביש את אביו ואת אמו בעשרה מנים, **וכן יבחר להם כל הדרכים הטובים**". (תנא דבי אליהו רבא פרק כז)

- "כבד את אביך ואת אמך - לכבדם בכל מיני כבוד, לשמחם במעשים טובים... (זוהר שמות דף צג ע"א)

- "דרך ארץ לאדם עם אביו ואמו - יאזין וישמע למצוותו, ויעשה רצונו של אביו, **ויכבדהו בכל כבוד שיוכל להיות. ויהיה דיבורו עמו בבושת ובצניעות, ולא ידבר עמו אלא בנחת ובתחנונים**. ואם נצטרך האב לבנו, יעשה לו כל צורכו בטוב לב, ולא יזכיר לפני אביו הטובה שהיטיב לו". (ראשית חכמה פרק דרך ארץ שער ד)

- בכלל כבודם - שיהיה נותן להם בלב חונן, כדרך שהיו הם נותנים לו, ולא בלב אכזרי. **ויאהבם אהבה עזה, כדרך שהיו הם אוהבים אותו, ולא יהיו עליו לטורח ולמשא כבד!** (ספר חרדים פ"ט לז)

- כתב הרב פלא יועץ: כבר מילתי אמורה, שיש מצוה שהיא בת מזל. שהרי כמה מעות אדם מפזר לעשות פתיחת ההיכל, או להיות סנדק וכדומה, אף שאין בזה לא מצוה מהתורה ולא מדברי חכמים, אלא חיבוב מצוה, אשריהם ישראל! ועל כל פעם ששומע בקול אביו ובקול אמו - מקיים מצוה רבה מן התורה!" **וראוי לבן חכם שישמח את אביו, ויתאווה שיצוונו דבר כדי לעשותו ולקיים מצות התורה**... וכל מגמת בן משכיל יהיה לדעת מהו רצון אביו, כדי לעשותו, ולעשות נחת רוח לאביו שבשמים. ואם חננו ה' עושר, ואביו איש עני, מוטל עליו לפרנסו ולספק לו כל צורכו בסבר פנים יפות ובדברי פיוסים ובדרך כבוד. ואם יש לו בני בית, יצווה לכולם בכל תוקף שיזהרו בכבודם..."

שכר מצות כיבוד הורים

נאמן הוא בעל מלאכתך

נאמר בתורה (דברים ה טו) : "כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ, כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ, **לְמַעַן יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ, וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ** עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ".

הבטחת שכר זו, שהבטיחה התורה עבור קיום מצות כיבוד הורים, הינה דבר יוצא דופן. כמעט לא ניתן למצוא בתורה שום פירוט של שכר עבור קיום מצוה זו או אחרת. יוצאות מן הכלל הן שתי מצוות, שהתורה מפרשת בהן את שכרן: האחת - כיבוד אב ואם, והשניה - מצות שילוח הקן, ככתוב בתורה (דברים כב ו-ז) : "כִּי יִקָּרֵא קַן צִפּוֹר לְפָנֶיךָ... שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח אֶת הָאֵם, וְאֶת הַבָּנִים תִּקַּח לָךְ, **לְמַעַן יִיטַב לָךְ וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים**". מפליא מאוד לראות כי התורה מבטיחה את אותו שכר בדיוק, עבור שתי מצוות, שהקושי והעמל בקיומן כה רחוקים זו מזו: מצות שילוח הקן - מצוה כה קלה לביצוע, פעולה חד פעמית של שילוח האם [היונה] ולקיחת הגוזלים, אינה כרוכה במאמץ גדול, ואף לא בהוצאה כספית, ועליה אומר בתלמוד ירושלמי (מסכת פאה פ"א ה"א): "מצוה קלה שבקלות". ואילו מצות כיבוד הורים - כמה קשה לקיימה כראוי! כמה היא דורשת מאמץ ועמל, הקרבה ועבודת המידות. מצוה יום יומית הכרוכה פעמים בהוצאות כספיות, ובהשקעה של זמן ומחשבה. איך יתכן כי השכר על מצוה גדולה זו, יהיה כמו השכר של מצות שילוח הקן? עוד יש לשאול, מדוע באמת לא פירטה התורה שכר לקיום המצוות? ואם ראתה התורה לנכון שלא לפרט - מדוע בשתי המצוות הללו יש פירוט לשכר?

אומר המדרש: **משל למה הדבר דומה**? למלך שהיה לו פרדס נאה, שגדלו בו עצים רבים, מינים ממינים שונים. שכר המלך פועלים שיבואו לעבוד בפרדסו, אך לא גילה להם מהו השכר עבור כל עבודה מעבודות הפרדס, כדי שלא ילכו כולם לעשות דווקא את המלאכות ששכרן רב, ויזניחו את העבודות ששכרן מועט. בערב קרא המלך לכל הפועלים, כדי לשלם להם שכר עבור עבודתם. פנה אל הפועל האחד ושאלו: תחת איזה אילן עבדת? השיב הפועל: תחת אילן זה. אמר לו המלך: זהו שיח של פלפלים, ושכרו זהוב אחד. קרא לפועל אחר ושאלו: תחת איזה אילן עבדת? השיב: תחת אילן זה. אמר לו המלך: זהו עץ נוי, אתן לך בשכרו חצי זהוב. קרא המלך לפועל נוסף ושאלו: תחת איזה אילן עבדת? השיב: תחת אילן זה. אמר המלך: זהו עץ משובח של זיתים, אתן לך בשכרו מאתים זוז!

תמהו הפועלים ואמרו למלך: האם לא היה המלך צריך להודיע לנו איזה אילן שכרו מרובה, כדי שנדע לעבוד תחתיו?! אמר להם המלך: אילו הודעתי שכר כל אילן ואילן, היאך היה כל פרדסי נעשה?!

כך אמר הקב"ה: לא תהא יושב ומְשַׁקֵּל במצוותיה של תורה. לא תהא אומר: הואיל ומצוה זו גדולה, אני עושה אותה ששכרה מרובה, והואיל ומצוה זו קלה, איני עושה אותה. מה עשה הקב"ה? לא גילה לבריות מהו מתן שכרה של כל מצוה ומצוה, **כדי שיעשו את כל המצוות בתום**, שהלוא **כל המצוות כולן נצרכות לאדם**, **כדי להגיע אל תכליתו ואל שלמותו האמיתית**, ולכן לא שייך שהאדם יחשב חשבונות, אלו מצוות כדאיות לו יותר ואלו מצוות כדאיות פחות - כולן חיוניות והכרחיות עבורנו. בכל אחת ממצוות התורה צפונה תועלת מיוחדת והכרחית, ולכן אמרו חז"ל (אבות פרק ב משנה א) : "וֶהֱוֵי זָהִיר בְּמִצְוָה קַלָּה כְּבַחֲמוּרָה, שֶׁאֵין אַתָּה יוֹדֵעַ מַתַּן שְׂכָרָן שֶׁל מִצְוֹת".

כדי להראות לנו עד כמה אין לנו שום הבנה אמיתית בשכרן של מצוות, ואין לנו שום אפשרות לחשב מהי מצוה חשובה יותר, ומהי מצוה חשובה פחות - מה עשה הקדוש ברוך הוא? "טלטל" ו"נענע" את שכר המצוות. דהיינו פירטה התורה דווקא מתן שכרן של שתי מצוות מנוגדות: מחד גיסא - החמורה שבחמורות, ומאידך גיסא - הקלה שבקלות, ושכר שתיהן "אריכות ימים"! ועל כך אמר שלמה המלך (משלי ה ו) : "אֹרַח חַיִּים פֶּן תְּפַלָּס [שמא תתחיל לחשב חשבונות ולפלס לך דרך אלו מצות לקיים ואלו לא, לכך:] נָעוּ מַעְגְּלֹתֶיהָ - לֹא תֵדָע".

יחד עם זאת, בודאי לא יתכן לומר שהשכר בעבור שתי מצוות אלו, הוא אכן שווה, שהלוא אמרו חז"ל (אבות ה כג) : "לפום צערא - אגרא", כלומר: ככל שהאדם מתאמץ ועמל יותר בקיום המצוה, כך הוא מקבל שכר גדול יותר. ואם כן בהכרח לומר ששכר האריכות ימים, הוא רק חלק קטן מן השכר, והשכר האמיתי הוא לעולם הבא, אשר עין לא ראתה, ואין לנו שום יכולת לנסות לתאר ולהבין אותו, ונסמוך בזה על חסדו ויכולתו של הקדוש ברוך הוא, ונאמן הוא בעל מלאכתנו שישלם לנו שכר פעולתנו. (מדרש רבה דברים פרשה ו אות ב, ובפירוש מהרז"ו)

האם מקבלים שכר מצוה בעולם הזה?

מסופר על אלישע בן אבויה, שהיה גדול מאוד בתורה. אבויה אביו הועיד אותו כבר מינקותו להיות גדול בתורה, אך כוונתו בזה לא היתה לשם שמים. היה זה כאשר ערך אבויה סעודת ברית מילה לבנו אלישע, והזמין לסעודה אנשים רבים וביניהם אף את גדולי הדור. הסתובב אבויה בין המוזמנים, וראה כי כל קבוצה משוחחת בענייניה,

העשירים - בענייני מסחר ועסקים, העניים - בענייני קיבוץ נדבות, וכן הלאה. והנה ראה את החכמים שעוסקים הם כמובן בדברי תורה, ומרוב קדושה, ירדה אש מן השמים והקיפה אותם. תחילה לא הבין אבויה וחשב כי זוהי אש רגילה, אמר להם: וכי באתם לשרוף את ביתי?! אמרו לו: לא אש רגילה היא זו, כי אם אש של קדושה. התפעל אבויה ואמר: אם זהו הכבוד והגדולה של לומדי התורה - הריני מקדיש את בני הנולד לעסק התורה! ואכן גדל אלישע והיה לגדול בתורה. ואולם, מכיון שהיסודות לגדלותו היו שלא לשם שמים, הנה קרה מה שקרה. (תלמוד ירושלמי מסכת חגיגה פרק ב ה"א, תוספות חגיגה טו ע"א)

הלך אלישע בדרך, והנה רואה הוא אדם האומר לבנו: עלה לגג והבא לי משם גוזלים. עלה הבן, קיים בכך מצות כיבוד אב, ואף שילח את האם הרובצת על הגוזלים, וקיים בכך מצות "שילוח הקן", והנה כשאך בא לרדת מן הגג - נפל מן הסולם ומת!

ראה זאת אלישע ותמה: הלוא שכר מצות כיבוד אב ואם הוא אריכות ימים, ואף שכר מצות שילוח הקן הוא אריכות ימים, וכיצד מת זה דווקא לאחר שקיים שתי מצוות אלו?!

מיד החל לכפור בתורה, ויצא לתרבות רעה, ומאז כינו אותו חכמים בשם: "אֶחֵר".

אולם באמת, כיצד יתכן שאותו אדם מת? הלוא כתוב בתורה במפורש: "לְמַעַן יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ, וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ"?! אלא אמרו חז"ל: "שכר מצוות בהאי עלמא - ליכא", כלומר: אין הקדוש ברוך הוא משלם את שכר המצוות בעולם הזה, אלא "למען ייטב לך" - לעולם שכולו טוב, "ולמען יאריכון ימיך" - לעולם שכולו ארוך. (קידושין לט ע"ב. חולין קמב ע"א)

ובאר המאירי: כי אכן עיקר שכר המצוות הוא בעולם הבא, ואולם יש גם קצת מפירות של שכר המצוה בעולם הזה, אלא שיש דברים המעכבים את הגמול. לפיכך אל יהרהר האדם כלל בענין "צדיק ורע לו, רשע וטוב לו", אלא ידע האדם שכל מעשיו של ה' יתברך הם במשפט ויושר, ואופני חכמתו נעלמים מאתנו.

ולמה הדבר דומה?

פרופסור נכבד מסר הרצאה מאלפת אודות נזקי העישון. נתן הוכחות והסברים לכך שהעישון מזיק מאוד לריאות, גורם למחלות קשות, ומקצר את תוחלת החיים ל"ע. אחד הנוכחים ביקש את רשות הדיבור והכריז: "אדוני הפרופסור, ההרצאה הזו כולה מופרכת ולא נכונה, כל ההסברים וההוכחות - הכל שקר וכזב!". "מדוע אתה חושב כך?", התעניין הפרופסור, והלה השיב בביטחון: "הנה יש לי שכן, זקן בן שמונים, מעשן כרוני כבר עשרות שנים, והוא מאריך ימים ובריא כמו שור! ואם לא די בכך - הרי שיש לי קרוב משפחה, אשר נפטר בגיל צעיר ממחלה קשה בריאות, ותאמינו לי, רבותי -

לא עישן סיגריה אחת מימיו!" כך סיים את "נאומו" בנימת ניצחון, והתיישב בחשיבות במקומו...

ומה באמת נאמר? האם הדוגמאות הללו הן אכן "ראיות" לכך שהעישון אינו מזיק לבריאות, ואינו גורם למחלות קשות? בודאי ובודאי שלא! אלא מה? **יש סיבות נוספות שמתערבות כאן!** יש אדם חזק ובריא מטבעו, ויש אנשים חלשים ורגישים יותר. יש אנשים השומרים על תזונה מאוזנת ובריאה, ועוסקים בפעילות גופנית, ויש כאלה שמזניחים זאת. יש אנשים הגרים באזור של אויר הרים צלול, ויש הגרים באזור תעשייתי מפויח ועכור...

כללו של דבר: דוגמא זו או אחרת לא תוכל לערער את הקביעה הברורה, כי העישון אכן מזיק לבריאות, וגורם חלילה, למחלות ולקיצור תוחלת החיים.

ולעניינינו, שכר מצות כיבוד הורים מובטח בתורה: "לְמַעַן יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ, וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ!". אלא שלפעמים מתערבות סיבות נוספות המעכבות את השכר, ועיקר השכר האמיתי צפון ושמור לעולם הבא. ולכן אין מקום להקשות קושיות ממקרים מסוימים, כפי שהקשה אלישע 'אחר', אלא המאמין האמיתי יודע שיש להקב"ה חשבונות רבים, ולכן עושה הוא את המצוות בתמימות, מתוך ידיעה ברורה ש"נאמן הוא בעל מלאכתך, שישלם לך שכר פעולתך". ומובא במדרש (שוחר טוב תהילים ט), שכאשר אדם מקיים את המצוות בתמימות מבלי לחשב חשבונות, הרי הוא זוכה לשכר כפול: האחד - עבור קיום המצוה, והשני - עבור אמונתו בבורא עולם. וכתב ספר החסידים (סמן שמב) : אם תראה רשעים שמזלזלים באביהם ואמם, ואף על פי כן מצליחים, דע לך כי לרעתם הוא, כדי שיהיה עונשם גדול. ואל תַקשה, כמה וכמה מכבדים אב ואם ואין להם בנים, **שדברים אלו נעלמים ממנו**, **וגלויים לפני הבורא**, **ואין להרהר אחר שאלות אלו וכיוצא בהן**, **כי הדברים אמת הן**, שכל מי שמכבד את אביו ואמו זוכה לבנים, ואותם שאינם זוכים, יש סיבה גלויה לפני הבורא כמדובר. וכן במי שאינו מכבד אב ואם, ויש לו בנים.

להלן נביא מספר נקודות של שכר המובטח עבור מצות "כיבוד אב ואם", בבחינת מה שאמרו חז"ל (פאה פרק א משנה א) : "אלו דברים שאדם עושה אותם, אוכל מפֵּרותיהם בעולם הזה, והקרן קיימת לו לעולם הבא. ואלו הן: כיבוד אב ואם...".

"בֵּן יְכַבֵּד אָב וְעֶבֶד אֲדֹנָיו"

משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שהיה לו עבד שאהבו מאוד, לימים ברח העבד מהמלך, והיה המלך מחזר עליו בכל הארצות לחפשו עד שנפל בידו והעמידו לפניו, כיון שהביאו לפניו, תפסו בידו והכניסו לתוך ביתו והראהו כסף וזהב ואבנים טובות

ומרגליות וכל שהיה לו בתוך ביתו, הוציאו לשדה והראהו גנות ופרדסים וכל שיש לו בשדה, והראהו את בניו, בין גדולים ובין קטנים, ועבדיו בין גדולים ובין קטנים. לאחר שהראהו אמר לו, הראית שאיני צריך לך כלום? אלא בוא ועשה מלאכה עם בני ועם עבדי בין גדולים ובין קטנים, ותהא נוהג בי כבוד ומתייירא ממני, כדרך שבני אדם נוהגים בי כבוד ומתייראים ממני. כך אמר הקב"ה השוויתי את כבודי לכבוד אב ואם, בא וכבד את אביך ואמך ותהיה ירא מהם, ואתן לך את שכרך. (תנא דבי אליהו רבה פרשה כה)

אריכות ימים

אומרת התורה: "כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ... לְמַעַן יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ!" (דברים ה טו) אומר רבנו סעדיה גאון: מדוע ראתה התורה לנכון להבטיח שכר "למען יאריכון ימיך", מה שלא אמרה בכל המצוות? אלא, שאם אדם יתרשל במצוה זו, בדין הוא שגם בניו לא יכבדוהו. ואז לא כדאי שיאריך ימים, כי בזקנותו בהכרח יצטרך לעזרת בניו... אבל אם יכבד את הוריו, אזי בבוא העת יכבדוהו בניו, ותהא זקנותו טובה ומאושרת!

ויש שאמרו, שיש כאן מידה כנגד מידה - שכר של כבוד כנגד כבוד. דהיינו שכאשר אדם מאריך ימים ומגיע לגיל זקנה ושיבה, אזי מכבדים אותו יותר. לכן אדם זה, שכבד את הוריו, זוכה שיכבדו אף אותו בהיותו בעל הדרת שיבה.

עוד מסבירים, שהלוא אמרו חז"ל: "שלושה שותפים יש באדם: הקב"ה, אביו ואמו. אביו ואמו נותנים בו אברים וגידים, בשר ודם, והקב"ה נותן בו נשמה" (קידושין דף ל עמוד ב) . והנה, אדם שאינו מכבד את שני השותפים שהם הוריו, אף הקב"ה "מפרק את השותפות" ונוטל את חלקו שהיא הנשמה, ונותר הגוף מוטל ללא רוח חיים... אבל כאשר האדם מכבד את השותפות, גם הקב"ה ממשיך להיות שותף, וזוכה אדם זה לאריכות ימים ושנים... (מאסף שבספר מדרש תלפיות אות א ענף אב ואם) הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד באר, כי השכר הוא בסוף ימיו, כדי להשלים את השעות שהחסיר בגלל כבוד אב ואם! לכן לא יחוס אדם על הזמן הרב, שפעמים מצוה זו דורשת ממנו, ועל "ביטול תורה" שכביכול נגרם לו, מאחר והקב"ה יחזיר לו את הזמן הזה, וכבר אמר הקב"ה (דברים רבה ד) : "שמעו לי, שאין אדם שומע לי - ומפסיד", וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים. (עלינו לשבח)

אמרו חז"ל: יוסף הצדיק - מתוך שעמד והתחזק בכבוד אביו במצרים, זכה לעטרת שיבה, שנאמר: "וירא יוסף לאפרים בני שלישים..." (מדרש שוחר טוב משלי טז)

בניו יכבדוהו

אמרו חז"ל: המכבד את אביו, הקב"ה נותן לו בנים שיכבדוהו - מידה כנגד מידה. (מדרש תלפיות ענף כיבוד אב ואם, ודייק כן מילקוט איוב תתקכז)

וכן כותב רבנו יצחק אברבנאל: מה שאמרה התורה "למען יאריכון ימיך", זו אינה רק הבטחת שכר, אלא לומר לאדם: הלוא אף אתה - יאריכון ימיך על האדמה, גם אתה בעצמך תהיה אבא לילדים, וגם אתה תגיע לגיל כזה, שבו תזדקק לבניך. אם אתה תכבד את אביך ואת אמך - אף בניך יכבדו אותך בזקנותיך, כי הנה במידה שאדם מודד בה מודדים לו! ואם כן כיבוד אב ואם אינו רק לתועלת הזקנים המכובדים, כי אם גם לתועלת הבן המכבד אותם, כי גלגל הוא שחוזר בעולם.

מעשה באדם עשיר, שהיה לו אב זקן, עני וקשה יום. גר האב בבית בנו, אך היה עליו לטורח רב: הטריד בבקשות רבות, וגרם לתקלות שונות - פה שפך את המרק, ושם לכלך את הרצפה, כאן מעד ושבר אגרטל יקר, ושם נקרע ספר שאחז בידיו הרועדות. קצה נפש הבן באביו, והחליט להוציאו מביתו, שילך לקבץ לו נדבות יחד עם יתר עניי העיר, מדוע שיסבול כל חייו בגללו?!

בן קטן טוב לב ועדין נפש היה לו לעשיר. ביום חורפי אחד צעד הבן ברחוב העיר, ולפתע נחרד למראה עיניו: רואה הוא את סבו יושב בבגדים בלואים בפינת הרחוב, כל גופו רועד מקור, ונראה כי זמן רב לא נכנס אל פיו מזון כראוי. ברחמנות ניגש אליו, נתן לו את הכריך שהכינה לו אמו, והושיט לו אף מספר פרוטות שנמצאו בכיסו. לאחר מכן אץ רץ לביתו, כדי לספר לאביו את אשר ראו עיניו, אולי יחוס עליו ויחזירהו לביתו. אך מה נדהם הבן כאשר שמע את תגובתו הצוננת של אביו! האב העשיר כלל לא הטה אוזן ולב למצבו של אביו, אלא רק הציע לו ברוב "נדיבותו", כי יכול הוא לגשת לעליית הגג, שם על הוו תלוי מעיל, ויכול הוא למוסרו לסבו...

רץ הבן אל עליית הגג, ומה עגמה עליו נפשו בראותו את המעיל התלוי על הוו - כה ישן ומרופט. האם זה כל מה שיכול אביו העשיר לתרום לסבא האומלל?!

דמעות עמדו בעיניו. מה יעשה?! כיצד יפקח את עיניו של אביו הטועה? כיצד ירכך את לבבו האטום? לפתע, רעיון עלה בלבו! נטל בידו האחת את המעיל הבלוי, ובידו השניה נטל מספרים גדולות, ירד חיש למטה, והחל לגזור את המעיל לשניים, לנגד עיניו של אביו.

"מה אתה עושה?" התרעם עליו האב. הבן הביט בעיניו של האב והסביר בתמימות: "אבאל'ה היקר, לכבודך ולמענך אני עושה זאת! לעת זקנתך, כאשר תהיה זקן ותשוש, ולא אוכל עוד להחזיקך בביתי - לא תצטרך לרעוד מקור עד שילך מישהו להביא לך מעיל. מראש חוצה אני מעיל זה, חציו אלך להביא לסבא כאשר בקשת, ואת החצי השני אשמור בעליית הגג, כדי לשלוח אליך בימי החורף הקרים..."

דקות ארוכות שתק האב בתדהמה. דברי בנו טלטלו את נפשו והמיסו את לבבו. בהחלטה נחושה יצא לחפש את אביו. החזירו לביתו, התרפס לפניו בבקשת סליחה, הלבישו במיטב הבגדים, והושיבו בכבוד בראש השולחן... (דרך אמונה לרבי שאול דוויק זצ"ל)

בנים צדיקים

כותב ה'פלא יועץ': "ואף אם יכביד אביו עולו עליו, ויצרו מסיתו הסת כפול, יגביר את היצר טוב על היצר הרע, ועול יסבול ולא יבול, ולא יאחר לעשות ככל היוצא מפיו, שמא יקדמנו אחר. ולפום צערא אגרא, ואוכל פרות בעולם הזה **שיהיו לו בנים מהוגנים**, שאילו לא היה אלא שכר זה, כבר כדאי לו להתייגע בעשרים אצבעותיו כדי לזכות לזה".

מניעת חילול שבת

נאמר בתורה: "זכור את יום השבת לקדשו... כבד את אביך ואת אמך" - מה הקשר בין שתי מצוות אלו? מדוע נסמכו זו לזו?

כותב המעם לועז (שמות ב תרלט) : כל המכבד את אביו ואמו, אינו בא לידי חילול שבת, כי יש אדם נכשל בחילול שבת שלא בכוונה, ושכר המצוה הזאת שישמרו אותו משמים, שלא יבוא לידי כך. (ילקוט שמעוני דברים פרק ה)

וכן אמר אליהו הנביא... למה נסמכה מצות כיבוד אב ואם למצות שבת? ללמדך שכל זמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו, אין חטא בא לידו! שנאמר (ישעיה נו ב) : "אשרי אנוש יעשה זאת... שומר שבת מחללו..." אל תקרא 'מחללו' אלא 'מחול לו' (תנא דבי אליהו רבא כד)

שכר לעולם הבא - עין לא ראתה

שכרה של מצות כיבוד הורים לעולם הבא - לא נוכל לתאר ולשער, אין לנו כלל את הכלים ואת ההבנה לדמות בנפשנו עניין זה. כי הנאות העולם הזה, אינן דומות כלל וכלל להנאות העולם הבא, לא באיכותן ולא בעוצמתן.

"כשם שכבדת ועינגת את אביך ואת אמך לעת זקנותם, כך תהא מתענג על ה'". (תנא דבי אליהו רבא פרק כז)

מסופר על רבי יהושע בן אלם, שבאו ואמרו לו בחלום: "שמח בלבבך, שאתה וננס הקצב תהיו יחד בגן עדן. מושבו ומושבך יחד, חלקו וחלקך שווים כאחד". תחילה לא התייחס רבי יהושע אל החלום, באומרו "חלומות - שוא ידברו!" אולם משחזר החלום שוב ושוב, הבין כי אמת הוא, הצטער בלבבו ואמר: אוי לי, מיום שנולדתי הייתי תמיד ביראת קוני, ולא עמלתי אלא בתורה, לא הלכתי ארבע אמות בלא ציצית ותפילין, והיו לי שמונים תלמידים, ועכשיו שקולים מעשי ותורתי עם קצב פשוט?!

לא נחה דעתו, קרא לתלמידיו ואמר להם: "תדעו שלא אכנס לבית המדרש עד שאראה מי הוא קצב זה ומה מעשיו, שהוא חברי בגן עדן!" מיד הלך עם תלמידיו מעיר לעיר, ובכל מקום היה שואל ומתעניין: "האם גר כאן ננס הקצב?". לאחר חיפושים רבים, הגיע סוף סוף אל עירו. כשנכנס, שאל מיד: "היכן ננס הקצב?" אמרו לו: "למה אתה מבקש אותו? הלוא אתה חסיד וצדיק, ותשאל לאיש כמותו?!" אמר להם: "מה מעשיו?" אמרו לו: "אדונינו, טוב יותר שלא תשאל עליו, אלא תראה אותו בעצמך...". מיד שלחו שליחים אל ננס הקצב ואמרו לו: "רבי יהושע בן אלם מבקש לראות אותך!" אמר להם ננס: "מי אנוכי ומי אבותי, שרבי יהושע מבקש לראות אותי?! לא יתכן הדבר, אלא בודאי מלגלגים אתם עלי, לא אבוא עמכם!" הפצירו בו שוב ושוב שיבוא, אך ננס היה משוכנע כי שקר בפיהם, אך לצון חומדים הם לו...

חזרו השליחים לרבי יהושע ואמרו לו: "אתה אור לישראל ואור לעינינו, עטרת ראשנו, ומה לך ולקצב גס זה, והוא אף סירב ללכת עמנו!" אמר להם: "תדעו שלא אשב, עד שאראה אותו!"

הלך רבי יהושע בעצמו אל ננס הקצב, וכראות ננס את רבי יהושע, נפל על פניו ואמר ביראת כבוד: "מה יום מיומיים שעטרת ישראל בא לפני עבדו?!", אמר לו רבי יהושע: "שאלה לי אליך. אמור נא לי, מה מעשיך ומה מלאכתך?" אמר לו: "אדוני, קצב אני, ויש לי אב ואם זקנים, ואינם יכולים לעמוד על רגליהם, ובכל יום ויום אני מלבישם ומאכילם ורוחצם בידי". מיד עמד רבי יהושע ונשקו על ראשו ואמר לו: "בני אשריך ואשרי גורלך, ומה טוב ומה נעים ואשרי חלקי, שזכיתי להיות חברך בגן עדן!" (סדר הדורות סדר תנאים ואמוראים עמוד 196)

פלא פלאות!

וכך כותב בתנא דבי אליהו: בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו לעת זקנתן, למה הוא דומה? למלך שבא אליו בן אוהבו. אמר לו המלך: בני, מאין אתה בא? אמר לו: מבית אבי ואמי. אמר לו המלך: אביך ואמך מה הם עושים? אמר לו: נפטרו בשלום לבית עולמם, אחר שכיבדתי אותם כראוי, והרוויתי אותם רוב נחת וכבוד ושמחה. אמר לו המלך: בני, ברוך אתה ותהיה לך קורת רוח בעולם על שנתת מנוחה לאביך ולאמך, עד שנפטרו בשלום לבית עולמם. עכשיו בוא עמי לביתי, וראה אלו אוצרות וגנזים טובים גנזו לך הוריך אצלי, בודאי שראוי אתה לקבלם!

כך מי שמכבד וזן ומפרנס את אביו ואמו עד שנפטרו בשלום לבית עולמם, והולך בדרכי שמים, ובזה הוא עושה נחת רוח לאביו ולאמו, אומר לו הקב"ה: בני, בוא ואראך גנזי

שמים שהם גנוזים לך אצלי, מפני שכבדת ופרנסת את אביך ואמך, ועשית לי נחת רוח במעשים הטובים שלך! ועל כך נאמר: "ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך, כי תשמע בקול ה' אלוקיך!". (תנא דבי אליהו כז)

"**כל המבקש ימים ושנים, ועושר ונכסים וחיים בעולם הזה, וחיים ארוכים לעולם הבא שאין לו סוף, יעשה רצון אביו שבשמים ורצון אביו ואמו**". (תנא דבי אליהו רבא פרשה כד)

עונש המזלזל בכבוד הוריו

אמר רבי שמעון בר יוחאי: "כשם שמתן שכרן מרובה , כך עונשן מרובה"! (מדרש שמואל פרשה ז)

"אם אין אדם מכבד את אביו ואת אמו - גזירות קשות באות עליו". ה' יצילנו. (תנא דבי אליהו רבה פרשה כד) כתב הפלא יועץ זצ"ל: יש בנים משחיתים שמזלזלים בכבוד הוריהם ומצערים אותם צער בנפש... אוי להם לבנים שכך גורמים לאביהם, אויה להם, אהה עליהם. אוי להם מיום הדין, כי על הכל יביא אלוקים במשפט, על מה שעבר על דעת קונו, ועל מה שעבר על דעת אביו ואמו וציער אותם, ואוכל פירות בעולם הזה, שכאשר עשה - כן יעשו בניו לו, שמידה כנגד מידה לא בטלה, מלבד קרן העונש הקיימת לו לעולם הבא.

"כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך" - אם כבדתם יאריכון ימיך, ואם לאו - יתקצרו ימיך! ח"ו, שכך דברי תורה נדרשים - מכלל הן אתה שומע לאו. (מכילתא יתרו פרשה ח)

מעשה באדם שהסתכסך עם הוריו עקב מריבה משפחתית, ונמנע מלבוא אל ביתם. הדבר כאב להורים מאוד, אך הבליגו על יגונם. הגיעו הדברים לידי כך, שכאשר פגש הבן באביו בשבת, התעלם ממנו ולא ברכו בברכת "שבת שלום"!

לא יכול היה האב לשאת את כאבו ובושתו, והתאונן בפני הצדיק רבי סלמן מוצפי זצ"ל: מה יאמרו הרואים, מה חושבים האנשים, אוי לכלימה!

הזדעזע הצדיק. ניסה לחשוב כיצד להשפיע על הבן להיטיב את דרכו ולשנות את התנהגותו כלפי אביו. ישב והעתיק בעבורו קטעים בענין גודל וחשיבות מצות כיבוד אב ואם - מן הגמרא ומן המדרשים, מספרי מוסר כ"ראשית חכמה" ו"שבט מוסר"! וכשהדברים ערוכים בידו, הלך אל הבן ואמר לו: "הט אוזנך, ושמע דברי אלוקים חיים!". שמע הלה מפני הכבוד, אבל סירב לקבל את הדברים, אטם את לבו והקשה את עורפו - ריב לו עם הוריו, ולא ישנה את דרכו!

אמר לו הצדיק: "עדיין לא סיימתי לקרוא. הט אוזנך ושמע דברי חכמינו ז"ל: 'אם כבדתם - יאריכון ימיך, ואם לאו - יתקצרו ימיך!' והוסיף: "אין מענישים אלא אם כן מזהירים. תן לבך לשנות אורחותיך עד השבת הבאה, תוך שלושה ימים!"

עברו הימים, וביום השלישי, בשבת קודש, המשיך האיש בהתעלמותו מאביו. ראה הצדיק, וחרה אפו. ביום ראשון בבוקר סר לחנותו של האיש להוכיחו על פניו, וראה שהחנות מלאה קונים. לא רצה לביישו ברבים, ואמר: אצא, ואשוב עוד מעט. כעבור רבע שעה חזר, ומצא אמבולנס עוזב את המקום בצפירה בהולה. נושא את האיש, ללא רוח חיים! ככלות ימי ה'שבעה' ראהו אחד מקרוביו בחלומו, והוא רומס את עשרת דיברות... ה' ירחם ויציל. (מעיין השבוע שמות רצג)

כתב ספר החסידים: אם תראה רשעים שמקילים בכבוד אביהם ואמם, ואף על פי כן מצליחים, דע כי לרעתם, כדי שיהיה עונשם גדול! (ספר חסידים סימן שמב)

וכן כתב רבי חיים פלאג'י זצ"ל: אם תראה בני אדם שהקילו במצות כיבוד אב ואם, והשחיתו והתעיבו עד שהכו וקללו את הוריהם, והם שקטים ושאננים ולא עבר עליהם כוס תרעלה, ולא לקו ביסורים, דע לך בנאמנות גמורה כי לסוף ימיהם לא יצאו נקיים מהעונשים והיסורים הבאים עליהם. ואם לא קבלו יסורים כלל בעולם הזה, כי ה' יתברך אל רחום וחנון, מאריך אפו, יהיה עונשם יותר גדול כפל כפליים לעולם הבא. (תוכחת חיים פרשת תולדות)

יעקב ועשו

בתורה ובחז"ל מובא, עד כמה כיבד עשו הרשע את אביו יצחק. אמר עשו: "אין כבודו של אבא להיות משמשו - אלא בבגדי מלכות!", ואכן בשעה שהיה משמש את אביו, היה לובש את "בגדי החמודות" המיוחדים שלו. [אלו בגדים שעשה אותם הקב"ה לאדם הראשון, ושדד אותם עשו מנימרוד הרשע.] (בראשית רבה סה) אמר רבן שמעון בן גמליאל: כל ימי הייתי משמש את אבא, ולא שימשתי אותו אחד ממאה ששימש עשו את אביו! אני - כשהייתי משמש את אבא, הייתי נשאר בבגדי הרגילים, וכשהייתי יוצא לחוץ הייתי יוצא בבגדים נאים ומכובסים. אבל עשו - כשהיה משמש את אביו, היה משמשו בבגדי מלכות!

כיצד אפשר להבין זאת? איך יתכן שאדם כה רשע, בעל מידות מושחתות, יכבד כך את אביו?! הלוא מצות כיבוד הורים - מקורה ברגש טהור של הכרת הטוב, ורגש זה נעדר הוא מלבם של אנשים רשעים, החשים שהכל מגיע להם?! כך שואל הרב דסלר זצ"ל (מכתב מאליהו חלק ג עמוד 95).

ותשובתו - יסודה בדברי חז"ל (פסחים קיג ע"ב) : חמישה דברים ציוה כנען את בניו: "**אהבו זה את זה**, ואהבו את הגזל, ואהבו את הזימה, ושנאו את אדוניכם, ואל תדברו אמת".

כיצד ניתן להסביר שאהבת רעים תהיה בד בבד עם גזל ומידות אנוכיות ומושחתות? משיב הרב, שאכן חבורה של שודדים מוכרחה לסגל לעצמה משטר חזק של נאמנות איש לרעהו, ונכונות והקרבה למען שאר בני החבורה. אך נאמנות זו - אין מקורה באהבת חסד, אלא מתוך **אהבת עצמם**, כי יודעים הם שלא יוכלו להשיג תאוותם בכוחות עצמם אלא בכוחות מאוחדים עם אנשים כמותם, לכן הם מוכרחים להתאגד לחבורה ולקבוע משטר.

זה הדבר שעמד ביסוד כיבוד אב המיוחד של עשו הרשע - לא רגש טהור של הכרת הטוב, או אהבת חסד וכדומה. הרי הצצה חטופה בתורה על מעלליו ומידותיו המושחתות של רשע זה, בודאי לא תותיר לנו מקום "לחשוד" בו בדברים שכאלו. אלא מה? עשו היה מודע לחידלון האנושי - "דור הולך ודור בא", ו"גלגל הוא שחוזר בעולם"; היום אביו זקוק לו, מחר הוא עשו יהיה זקוק לבניו. חייב הוא אפוא לשמש דוגמא חיה לבניו, כיצד מכבדים אב. מה גם שרוצה הוא להיות יורשו וממשיך דרכו של אביו יצחק, ולקבל ממנו את ברכותיו. שיקולים אנוכיים כאלו ודומיהם, הם שהניעו את עשו לכיבוד אביו. [ואכן אין זה פלא שהוא מסוגל לומר משפט מגונה ומחריד מאוד: "יִקְרְבוּ יְמֵי אֵבֶל אָבִי - וְאַהַרְגָה אֶת יַעֲקֹב אָחִי" (בראשית כז מא) . אין בלבו דאגה ואהבה כנה לאביו, אלא שמפחד הוא שמא כאשר יתנכל ליעקב אחיו, יהפוך אביו את הברכות שבירכו לקללות, ולכן מוטב לו להמתין בסבלנות עד שימות אביו... (רמב"ן)] כזה הוא כיבוד אב של עשיו - נתינה לשם קבלה, אהבת הזולת לשם אהבת עצמו. וכיון שיש לו אינטרסים אישיים, והוא עושה זאת לתועלת עצמו בלבד, הרי שהכל נעשה במיטב השכלולים וההידורים!

הקב"ה אינו מקפח שכר כל בריה. סוף כל סוף - כיבד עשו את אביו, שילם לו הקב"ה את שכרו. ואולם ה' לא שמר את שכרו לעולם הבא, אלא שילם לו הכל בעולם הזה, שזכה לכבוד ולגדולה בימי חייו. וכן זכה שראשו נקבר במערת המכפלה. (מדרש תלפיות פרשת קדושים)

והנה - מנגד, עומדת מצות כיבוד הורים של יעקב אבינו ע"ה, בניגוד גמור. לא מתוך שום אינטרס אישי, אלא להיפך - מתוך התבטלות גמורה, גם כשהדבר יכול לכאורה להזיק לו.

אומרת רבקה ליעקב בנה: "וְהֵבֵאתָ לְאָבִיךָ וְאָכָל, בַּעֲבֻר אֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ לִפְנֵי מוֹתוֹ" (בראשית כז י) . ציווי זה היה קשה עד מאוד ליעקב אבינו. הלוא הוא "עמוד האמת", מידת האמת מוטבעת בו בדמו, כיצד יעשה מעשה רמאות שכזה, להתחזות לעשו ולקחת מאביו את הברכות במרמה?! מה גם שהדבר יכול להתגלות בקלות, ואז הוא יאבד לגמרי את

הברכות! כפי שהוא אומר: "אוּלַי יְמַשֶּׁנִי אָבִי... וְהֵבֵאתִי עָלַי קְלָלָה וְלֹא בְרָכָה" (בראשית כז יב) . ואולם כאשר הבין כי זה הדבר הנדרש ממנו בציווי אמו, הלך ועשה זאת **במסירות נפש של ממש**.

והנה דווקא מסירות נפש זו למצות כיבוד הורים, היא זו שאכן ביטלה את זכותו של עשו, ובזכותה זכה יעקב לקבל את הברכות מיצחק. וכך אומר החתם סופר: נראה שלא נכנסה רבקה לדבר זה [להכניס את יעקב אל אביו במרמה], אלא כדי לבטל את זכותו של עשו, ולא משום הברכות, כי מה היה לה בתחבולה זו, הלוא יושב בשמים ישחק, והוא יודע מי ראוי להתברך. אלא **כל זמן שזכות כיבוד אב בידי עשו - אי אפשר שיפול**, ועל כן חששה שיתרבה שכר עשו, אם יכבד את אביו בסעודה חשובה זו, וביקשה לחטוף מצוה זו מתוך מסירות נפש עבור יעקב.

מבחר סיפורים בחשיבותה של מצות כבוד הורים

הכל למען כבודו של אבא!

הגאון רבי רפאל ברוך טולידאנו זצ"ל בהיותו בן תשע, חלה במחלה קשה. הוא שכב במיטתו, מתפתל בכאבים עזים, בוכה וגונח מרוב יסורים. לפתע נכנס אביו לחדר, לבקרו. בו ברגע - פסק הנער מבכיו. הידק את שפתיו - וחייך אל אביו! באותה שעה שהה שם ידידו ורעו, הגאון רבי יוסף משאש זצ"ל, שנדהם למראה השינוי הכביר שחל בו.

לאחר שהאב יצא מהחדר, שבו הגניחות והאנחות. שאלו ידידו רבי יוסף: כיצד יכולת להחריש, אחר שסבלך רב כל כך?! ענה הנער בן התשע: "לא רציתי לצער את אבא, האם לא די בכך שאני סובל?! לא רציתי שגם לאבא יכאב!"...

פעם ישבו כולם לסעודת מצוה, ורבי רפאל ברוך הסב עמם אבל לא טעם דבר. לשאלתם, השיב שהוא שרוי בתענית. על מה ולמה?

סיפר, שהיה נוכח בבית הדין כאשר אביו הדיין פסק את פסק דינו - ואז החל המפסיד להתווכח עמו, והשתמש בלשון חריפה ובמילים בוטות. הבן לא יכול היה להחשות, ומחה על כבוד אביו - ועל כבוד התורה ובית הדין. אבל לאחר מכן הביע אביו באוזניו את מורת רוחו על דבריו: לב האיש היה מר עליו, ופרק את מרירותו.

"משמעתי שציערתי את אבא - בתום לב! וכדי להגן על כבודו! - קיבלתי על עצמי להתענות כדי לכפר על החטא!"

ברבות הימים, כשהגיע אביו לשיבה, מילא רבי רפאל ברוך את מקומו כדיין. הוא קיבל משכורת ממשלתית מכובדת, אך מפני כבודו של אביו, היה מוסר לו את כל משכורתו,

כדבר מובן מאליו! וזאת, למרות שהיה אז בעל משפחה! האב חילק את הכסף בין כל בני המשפחה, ונתן לרבי רפאל ברוך סכום מסוים למחייתו.
כאשר נפטר האב והמשכורת כולה נשארה שלו - הצטער רבי רפאל ברוך על המצוה שנשמטה מידו! (מעיין השבוע ג שנה)
יותם בן עוזיהו - כל זמן שהיה אביו מצורע והוא היה שופט את העם, לא נטל עליו כתר מלכות בחיי אביו, וכל דינים שהיה דן היה אומרם בשם אביו (ע' סוכה ד' מה ובפרש"י)

אילו היתה לי אמא

אל ביתו של הצדיק הקדוש רבי ישראל אביחצירא - ה"בבא סאלי" זיע"א, הגיעו אם ובנה. הבן - כל הופעתו אומרת מרדנות נעורים, נראה שהובא לכאן למורת רוחו. והאם - ניכר עליה כי שבעת מרורים היא. כשהגיע תורם להיכנס אל הרב, הגישה האם פתק, ובו היא מבקשת: בני אינו סר למשמעתי, מתחצף ומתמרד. יאציל עליו הרב ברכה שיתחזק במצות כיבוד הורים.
קרא הרב את הפתק, והשתררה דממה. הבן כמו מחכה להיחלץ במהירות האפשרית מן המעמד המביך. יאמר הרב את תוכחתו וישחרר אותו החוצה...
אך לא, הרב אינו פונה בתוכחה. רק אנחה כאובה פורצת מגרונו, ופניו מביעות עצב רב. "אח...", לוחש הרב, "אילו היתה לי אמא"... דמעות זולגות מעיניו של הצדיק, והוא ממשיך: "אילו היתה לי אם - על כפים הייתי נושא אותה, ורוקד מרוב שמחה!"...
בכיו הטהור של הצדיק הרעיד את הלבבות. גם ליבו הקשוח והעיקש של הנער הפוחז - התרכך ונמס. הרהורי תשובה וחרטה ניכרו על פניו. ואז פנה אליו הצדיק בחיבה ואמר לו: "בוא נא בני, שב לימיני, ואספר לך סיפור".
ישב הנער לידו, והצדיק סיפר:
בהיותנו צעירים, היה אבינו רבי מסעוד אביחצירא זצ"ל, חולה עד מאוד, וסבל ממכאובים קשים. אחי - רבי דוד, ה' יקום דמו, ואני - התאמצנו כמיטב יכולתנו לסעוד את אבינו החולה, לטפלו ולספק לו את צרכיו. מתוך כאביו, היה אבינו גונח גניחות של כאב, והדבר ציער אותנו מאוד. באחת הפעמים, כאשר רבו האנחות והגניחות, שאלו אחי רבי דוד: "אבא, למה אתה גונח כל כך?!"...
ענה אבינו ואמר: "עד לרגע זה היה לי יהלום זוהר ונוצץ, ועכשיו הועם זוהרו של היהלום!" כוונתו היתה כמובן לאחי הצדיק והיקר, שעתה נכשל באמירה שאיננה הולמת את מעלתו.
כאשר שמע אחי מילים אלו מפיו של אבינו, נחרד ונבהל. הוא החליט לגזור על עצמו גלות, ובמשך שנה שלימה הסתגר באחד מבתי הכנסת שבעיר, ישב ולמד שם בבדידות,

כאילו היה מוחרם חלילה. כעבור שנה, שם פעמיו אל מושל העיר, שהיה אוהב ומעריץ מאוד את אבינו. הלה קיבלו במאור פנים, ושאל אותו למבוקשו. סיפר אחי למושל העיר את אשר קרה, וביקש ממנו כי יואיל לפנות אל אביו בבקשת סליחה בשמו, ולברר אם הוא סולח לו על אותה אמירה פסולה שיצאה מפיו לפני שנה!

המושל הנדהם נענה לבקשתו, והלך לַרצות את האב. ענה אבינו ואמר: "אכן, ידעתי כי יהלום זוהר הוא, ולא הועם זוהרו. לך אמור לו שאין בליבי עליו".

כששמע אחי את הדברים, מיהר מיד אל ביתנו. כשהגיע לפתח הבית כרע על ברכיו, וכך התקדם בכריעה עד למקום מושבו של האב. שם התחנן בבכיה: "אבי, אנא סלח לי. כטוב בעיניך עשה בי, מוכן אני למסור נפשי על מזבח רצונך!"

כך סיים ה"בבא סאלי" זיע"א את סיפורו, וכל הנוכחים השתוממו לשמע הסיפור המרעיש ששמעו זה עתה מ"כלי ראשון". עתה פנה הרב אל הנער, הניח ידיו על ראשו ואמר בחום אבהי: "אם תבטיח להיטיב את דרכך ולהקפיד בכבוד אמך, אברכך בכל הטובות והברכות! עליך להיות מאושר על כך שזכית, שיש באפשרותך לקיים מצוה כה יקרה, קיימנה אפוא בשלמות ובשמחה!"

ומחדרו של הרב יצא נער אחר לחלוטין. (מעיין השבוע ג שנח)

השומע לדברי אביו אפילו בדבר הרשות, מקיים מצות עשה, כאילו קיים מצות סוכה ולולב. אשריו ואשרי חלקו, מי שיש לו אב ואם שיכול להרוויח כל כך חבילות חבילות של מצוות! (הליכות מוסר עמוד תפ)

כחוט השערה

המקובל רבי חזקיהו יצחק זצ"ל [בנו של הרש"ש הקדוש] - מגדולי מקובלי ירושלים היה, כל ימיו עבד את בוראו בקדושה עילאית. והנה, לפני פטירתו, קרא לתלמידיו ובפיו בקשה: ברצונו, כי בעת קבורתו, לא יורידו אותו אל הקבר, אלא יזרקו אותו לתוכו בביזיון! הזדעזעו התלמידים ונחרדו עד למאוד, על מה ולמה מבקש מהם רבם בקשה שכזו?! ענה להם: "פעם אחת ירדתי לפני התיבה כשליח צבור, נגד רצונו של אבי, וגרמתי לו בכך עוגמת נפש, ומני אז איני מוצא מרגוע לנפשי. השחרתי פני בתעניות ובתשובה, אולם חושש אני שמא עדיין לא תיקנתי לגמרי את חטאי. מקווה אני כי על ידי שתקברוני בביזיון, יתכפר לי אותו זלזול שזלזלתי בכבוד אביו!" סיים הרב את צוואתו, ולאחר מכן החזיר את נשמתו הטהורה לבוראה.

נבוכו התלמידים, ולא ידעו מה לעשות עתה, כיצד יוכלו לזלזל בקבורתו של רבם הקדוש? דנו בדבר, והחליטו כי לא יעשו כזאת, ואף אם חטא הרב חטא דק מן הדק, בודאי כבר שב בתשובה שלימה והתכפר לו חטאו.

ערכו התלמידים לרבם הלוויה מכובדת, כשהם מובילים את מיטתו אל מנוחתו במרומי הר הזיתים. והנה, בדיוק לפני הקבורה, הגיחו לפתע בריונים ערביים מכפר סילואן, כדי לשדוד ולפרוע פרעות. באימה ופחד, מיהרו התלמידים לנוס על נפשם ולהימלט מיד הבריונים, כשהם מותירים את מיטתו של הרב בסמוך לקבר. לעגו השודדים ליהודים הבורחים, וניגשו אל המיטה העזובה. ברגל גסה דרדרוה... הישר לבור הקבורה!

כך קוים רצונו האחרון של הצדיק הקדוש, לכפר על עוונו האחד והיחיד, שפגם פגימה דקה מן הדקה בכבוד אביו! (מעין השבוע ג שנה)

השודד והפתן

מעשה ברבנו חיים בן עטר, ה"אור החיים" הקדוש זצ"ל, שהפליג בספינה. בהיותם בלב הים, קמה רוח סערה והטביעה את האוניה על כל נוסעיה. שלח ה' לרבנו הצלה, וזימן לו קרש מקרשי האוניה. נאחז בו הצדיק, והיטלטל עמו זמן רב, עד שפלט אותו הים אל היבשה. באפיסת כוחות שכב הרב על הקרקע והביט סביבו, הוא נחרד לגלות כי נמצא הוא במקום שמם, ארץ ציה וצלמוות, שורצת חיות רעות. כיון שנטתה השמש לשקוע, אזר הרב את כוחותיו ומיהר לעלות על אחד העצים, למצוא מסתור מפני חיות רעות. בפיו תפילה ותחנונים לפני בורא עולם שיציל אותו מן המצב המסוכן שאליו נקלע. כשהגיע הבוקר, ראה לפתע עשן מיתמר ועולה בקרבת מקום, משמע שמתגוררים שם בני אדם! שמח והודה לה', ושם פעמיו אל המקום. בהגיעו, והנה לפניו בית מוקף גדר. התקרב, ניגש - ואין איש בבית. נכנס, וראה לפניו אוכל מוכן. אחזו בולמוס, שכן זה כמה ימים לא בא אוכל לפיו. אכל ושבע, מצא מטה מוצעת ושקע בשינה.

לעת ערב שבו דיירי הבית - חבורת שודדים, שהיו רוצחים עוברי דרכים ובוזזים את רכושם. הם התפלאו למצוא את דלת הבית פתוחה. הביטו, והנה אף אכלו ממאכליהם! זעמו: "מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו ליבו לעשות כן, לנהוג אדון בביתם?!" חיפשו ומצאו את הרב, ישן על מיטתם. חרה אפם וביקשו להרוג את הרב בשנתו. אמר להם מנהיגם: "עזבו אותו כרגע, הן בידינו הוא. נאכל ונשתה, ואחר כך נחרוץ את דינו".

אכלו ושתו, והקיצו אותו משנתו. עמד הרב לפני השודדים האימתניים, ונפלה עליו אימה. אמרו לו: "מי הרשה לך לבוא לביתנו ולעשות בו כרצונך?" ענה ואמר: אל נא תכעסו, אנוס הייתי מפני הרעב", וסח להם את כל קורותיו. אולם השודדים האכזריים

לא התרכך לבבם, ודנו אותו למוות. אמר מנהיגם: "רצוני לשוחח עמו לפני הוצאתו להורג". יצא עמו החוצה ושאל: "רבי, האם תכירני?!" תמה הרב: "מי כאן יקרא לו בשם 'רבי'"? התבונן בו ולא הכירו. אמר השודד: אני תלמידך, פלוני בן פלוני, שלמדתי אצלך לפני שנים רבות". ענה הרב: "אין פלא שלא הכרתי אותך, שכן אז היית צעיר ללא זקן, ועכשיו השתנו פניך. אבל אמור נא לי, איך נפלת כך, משמים לארץ, לשפל המדרגה?!" אמר לו: "הכל התחיל מריב שהיה לי עם אבי ואמי, וקצפתי קצף גדול וחטאתי להם חטאה גדולה. ניתקתי עמם קשר, והלכתי מדחי אל דחי. עבירה גוררת עבירה, עד שהפכתי למנהיג של רוצחים". כאן נשבר קולו של התלמיד-השודד, והוא קרא: "ידיי מלאות בדם! ועכשיו, בראותי אותך נזכרתי בעברי, בעמי ובאלוקי. אוי, אנה אני בא?! אוי לי ואבוי לנפשי, כיצד ירדתי אל התהום?! אנא, רבי, מתחנן אני אליך, תורה לי דרך תשובה. מוכן אני לקבל על עצמי כל אשר תאמר לי, ובלבד שתבטיח לי, שלאחר שאקיים הכל, יתכפרו לי עוונותי, ואזכה לחיי העולם הבא!"

אמר הרב: התשובה שלך קשה היא מאוד. אולם אם תעשה אותה - אני ערב לך שתזכה לחיי עולם הבא. ראשית לכל, כמובן: סור מרע! סור מיד מן השודדים הרשעים הללו. שוב בכל לבך לחיי תורה ומצוות, תשמור שבתות וימים טובים ותרבה מצוות ומעשים טובים. לאחר מכן, תחפש מאורת נחשים. כשתראה נחש פתן שזה עתה בקע מביצתו, תקחהו ותכלא אותו בקופסה סגורה, ומעתה צריך אתה "לאמץ" את הפתן. קח עימך את הקופסה לכל מקום, ובכל יום תאכיל את הנחש בוקר וערב - במשך שבע שנים תמימות! לאחר שבע שנים, תפתח את הקופסה, ותניח לפתן לצאת החוצה".

אבל הפתן יהרגני, רבי", נבעת השודד.

"אכן", השיב הרב, "ויהיה זה לך לכפרת עוון ופשע. התדרדרותך התחילה במרד הוריך, אשר גידלוך באהבה ובמסירות אין קץ. סעדו אותך בחולייך, האכילוך והלבישוך, ואתה בעטת בהם וגמלת להם רעה תחת טובה, כמו הפתן הזה שתזון אותו שבע שנים ולא יכיר לך טובה. יהא עונשך וכפרתך מידה נגד מידה".

ענה השודד ואמר באומץ ובגבורה, שיכולה להיות רק ביהודי: "מקבל אני עליי!" הוא אף הוסיף ואמר: "אין ספק, כי מן השמים סובבו כל זאת, שתטבע ספינתך בים ותגיע אלי למקום כה שומם. בודאי כל הצער והיסורים שנגרמו לך - לא בגללך, כי צדיק גמור אתה, אלא הכל סובב ה' בעבורי, כדי להביאך אלי לעורר את ליבי לשוב בתשובה, ולהציל את נפשי מרדת שחת!"

מיד פנו שניהם, כשהשודד לשעבר מדריך את הרב להגיע למקום ישוב. נשק את ידי הרב, ונפרד ממנו לשלום. נדד השודד למקום רחוק, ושב לדת אבותיו. לאחר מכן עשה כל אשר אמר לו הרב - גידל פתן בן יומו, האכילו והשקהו שבע שנים, ולבסוף הוציאו מכלאו והניח לו להכישו.

בא לרבנו חיים בן עטר בחלומו ואמר לו: "תנוח דעתך, על אשר עשיתי כל אשר ציוויתני, ומכח זה זכיתי למחילת עוונות ובאתי למנוחה שאננה בגן עדן וזכיתי לחיי העולם הבא!" (מעיין השבוע ג שנו)

הלכה לבכות ברפת

אשה צדקנית התגוררה בעיירה באירופה. 16 שנים לא נפקדה בפרי בטן. ביום מן הימים, נסעה אל העיר הגדולה וינה לדרוש ברופאים, אולי יוכלו לסייע לה במילוי משאלת הלב הגדולה של העמדת הדורות הבאים. אבל למרבה הצער, חיוו הרופאים את דעתם, שאין לה כל סיכוי ללדת, והאשה חזרה לעירה בשברון לב עצום. בהגיעה לביתה, חיפשה פורקן לעצמה, וחשה צורך לבכות ולבכות... אולם אביה, שהיה אדם גדול וצדיק, היה גר בסמיכות לביתם, והיא חששה שבכייה יגיע לאוזניו, והדבר יצער אותו. אך מה תעשה, והדמעות - אינן מתחשבות בכך, וכמעט פורצות ללא מעצור. הנה היא רואה לפניה את רפת הפרות השוכנת בסמוך לביתם. ללא היסוס היא פונה אל הרפת, למרות ריח הצחנה שממלא אותה, ושם היא נותנת פורקן לבכייה. לפתע עבר שם אביה הגדול, והנה הוא שומע קול בכי, והקול נשמע לו מוכר... עמד והאזין לקולות, ואחר כך המשיך בדרכו.

לעת ערב, כאשר נכנסה אליו הבת, אמר לה: "בטוחני שבשמים שמעו את תפילתך הזכה. כעת חיה את יולדת בן!" למותר לציין שכך היה, ולשנה הבאה נולד לה בן, שהפך למאור גדול בתורה! (עלינו לשבח ה רנא)

טרחה תמורת טרחה

להלן סיפור מחזק ומאלף, שסופר לאחרונה מפי בעל המעשה - סיפור של התמסרות מיוחדת לקיום מצות כיבוד הורים, ושל השגחה פרטית נפלאה. (מתוך הספר המיוחד "נפלאותיו לבני אדם" חלק א) ידועה אמרת העולם אשר "אבא אחד יכול לגדל עשרה בנים, ואילו עשרה בנים אינם מסוגלים 'לגדל' אבא אחד". מי שלא טעם את הטעם הלא קל של "צער גידול הורים" אשר לעת זקנה אין להם את הכוחות והמוחות 'לגדל' את עצמם - לא יבין זאת לעולם. מלבד הקושי הנפשי של בן לראות את אביו במצב הדורש טיפול, יש בכך אינסוף של קשיים נלווים, אשר צריך הרבה דעת ותבונה ושפע של יראת שמים טהורה בכדי לעמוד בזאת בכבוד ובעוז.

כאשר התאלמן אבא ז"ל, אחר פטירת אמנו ע"ה, חשנו שהתמוטט עליו עולמו באחת; מלבד היותו חולני וחלוש בלאו הכי, נכפתה עליו בדידות פתאומית, אשר קשה היה לו לשאתה. אבא ז"ל היה אדם נכבד, איסטניס ועדין דעת, אשר הורגל כל ימיו להופעה מכובדת. כלפי חוץ לא הראה מאומה, אך אני, כבן זקונים, חשתי איך שנפשו הולכת ומתעגמת עליו.

בריאותו של אבא החלה להתרופף, בשלב ראשון היה בני הבחור מגיע ללון עמו בלילות. את הארוחות סיפקה לו משפחתי, משום שאנו היינו גרים בקרבת מקום אליו, יחסית לשאר בניו. בחלוף מספר חודשים לא יכול הייתי שלא להבחין כי מצבו של אבא דורש טיפול יותר צמוד וקרוב, וכי לא ניתן עוד להשאיר את אבא הישיש במגורי הבדידות שלו.

עדיין התמהמהתי, כדרך בני אדם אשר אינם עושים היום, משהו שניתן לעשותו מחר. אלא שקרה מה שקרה, ואבא מעד בביתו ונפל ארצה. כשעתיים יושב היה על הארץ מבלי יכולת לקום, ומי יודע מה היה סוף הסיפור, לו לא שמעה שכנה את קריאותיו הנואשות. היה זה עבורי די והותר. התחלתי לשוחח עמו על כך שיש לחשוב על מעבר לבית אחד הילדים.

מלכתחילה היה אבא קצר רוח מכל עצם הדיבור על העניין, טען שאינו רוצה להכביד על בניו, ומוטב לו להיות בביתו שלו, בו מתגורר למעלה מחמישים שנה. קשה לאדם לוותר באחת על הפרטיות שהורגל לה כה רבות.

הבהרתי לו כי יקבל חדר פרטי ונוכחותו לא תפריע לאיש. אדרבה, המגורים עמו בצוותא יחשבו לנו לכבוד ויקר. כל זמן שהוא גר לבדו, אין לנו מנוחה והננו מוטרדים בכל עת לשלומו. בדיעבד הסכים לסכם את השיחה בהבטחה שיחשוב על הענין.

למחרת אמר לי שהחליט לערוך ניסיון של חודשיים מגורים מחוץ לבית, כדי לראות 'איך זה נראה'. אף אם אבי זכה, בלי עין הרע, לתשעה ילדים נוספים חוץ ממני, היה זה טבעי שאציע את דירתי, אחר שאני הוא זה שהעליתי את הענין. מלבד זאת שכאמור היתה דירתי בקרבת מקום אליו. במובן מסוים קרוב הייתי לנפשו יותר משאר אחי ואחיותי - כבן זקונים. חשתי שאת מה שאני יכול להעניק לו - לא יוכל לקבל בשום מקום אחר. ביתי גדול ומרווח ברוך ה', יש לי אפשרות להעניק לו חדר משלו. עמדנו אז בשלהי חודש אדר. סיכמנו שיגיע אלי לחג הפסח, ומאז ישאר למשך חודשיים.

בצאתי מביתו, אחר הדברים האלה, ידעתי כי נטלתי על עצמי עול לא קל של מצות כיבוד אב. בעמקי ליבי לא היה לי ספק קל בכך, שתקופת ניסיון זו לא תסתיים אחר

חודשיים, כי אם תתארך על פני שנים רבות, עד מאה ועשרים. אמת זו ברורה היתה לי ברגע הראשון, אך עם זאת עדיין שכנעתי את עצמי שמדובר כאן על תקופת ניסיון בלבד שבעזרת ה' נוכל לעמוד בכך.

התפללתי לה' יתברך, שרעייתי תהיה עמי בדעה אחת. ידעתי שבהסכמתה תלוי הכל. במובן מסוים, הקושי שלה הוא גדול משלי - הן מחמת הטרחה הכרוכה בעניין, והן מחמת שאין זה אביה כי אם חמיה, וההבדל גדול.

זימן לי הקב"ה שעת כושר, בה העליתי את העניין בפניה. בניגוד לתחזיתי שאצטרך לפתוח עתה במסע שכנועים, עצומה היתה הפתעתי הגדולה לראותה מסכימה עמי בכל לב, כי אכן זהו הצעד הנבון ביותר המוטל עלינו: "כולנו נגיע בעזרת ה' לגיל הזה, וכולנו נרצה לא להיות מושלכים לעת זקנה", אמרה. "זימן הקב"ה מצוה גדולה זו לפתחנו, ועלינו לאמצה בלב ונפש". את החסד שעשתה עמי בתגובתה זאת, לא אשכח לעולם. חשתי כי אבן נגולה מעל לבי. מעבר לכך - הרגשתי עידוד וכוחות מחודשים.

ישבנו עם הילדים בסעודת שבת, במהלכה גילינו להם בקול נרגש, כי עומדים אנו לזכות במצוה גדולה אשר כולנו נהיה שותפים לה. סיפרתי להם על הכבוד הגדול שחלק רבי טרפון לאמו הישישה, הרחבתי בפניהם את הדיבור על סגולת מצוה כבירה זו של כיבוד אב. דברנו על קשייו של אדם מבוגר הרגיל לחיים של שקט, וכי יש לכבדו ולהראות לו בכל הזדמנות כי שמחים אנו בקרבתו.

ילדי לא התלהבו יתר על המידה. הגדולים שבהם לא ששו במיוחד על כך שייאלצו לפנות את החדר הצדדי בבית עבור סבא - קשריהם עם אבי לא היו הדוקים, אבא היה אדם סגור ומופנם בטבעו. הרגשתי בכך שאינם מתלהבים, והדבר כאב לי מאוד. רק בתי הקטנה החכימה להתלהב, וזו היתה הסוכריה שהמתיקה לי את אותה אכזבה. כה קראה בתי בתמימות: "אבא, כשאתה תהיה זקן וחולה, אחרי שאמא... - אקרא לך לבוא לגור אצלי בבית"...

כאמור, נפתחו החודשיים הללו בימי חג הפסח. במשך החג הגיעו כל בני המשפחה לבקר. בהזדמנויות אלו שוחחתי שוב עם כל אחד מאחי ואחיותי, שנכון לרגע זה - אבא נשאר אצלי לתקופה. חלק מהאחים הביעו הערכה מעמקי ליבם, הגדיל אחד הגיסים לומר כי יהיה מוכן להשתתף בכל נטל כספי שיהיה כרוך בעניין.

עד מה מר היה לי לשמוע את אחד מבני המשפחה שטען, כי לדעתו העניין אינו כה נחוץ, להיפך - "אדם מבוגר חש טוב יותר בהיותו בסביבתו שלו". בכלל לא היתה דעתו נוחה מכך שהחלטתי על דעת עצמי להעביר את אבא, מבלי לשתף בהתלבטויות את

שאר האחים. כל מילה מדבריו הכתה על ליבי באגרופים. נשכתי שפתיים ולא אמרתי את שצעק ליבי בתוכי: "איך אינך מתבייש לדבר אלי כך? הרי אני הוא זה שעושה כאן את מלאכת כולם, היכן ההערכה שלך?"

בקיצור - כל אחד הגיב בדרכו שלו, אחד עודד יותר, האחר הסתפק באמירה כי מסכים הוא וכי מבחינתו אין בעיה... הצד השווה שבכולם שאיש לא הציע את ביתו שלו לאחר אותם חודשיים... הבנתי מרוב התגובות משפט אחד: "כל הכבוד שנטלת על עצמך עול זה, עלה והצלח עמו".

'אסרו חג פסח' היה יום המגורים הראשון של אבא בביתי, אחר ימי החג. בבוקר יום זה אני קם ומוצא את עצמי מאוכזב עד לשד נשמתי מהימצאותו של אבא בביתי. גרמה לכך תגובתם הצוננת של שאר אחי, גם תגובת ילדי היתה קרירה מדאי לטעמי, חשתי כי עושה אני עימם עוול, בכך שאני כופה עליהם את המגורים עם אבי.

פתאום כבר לא הייתי שלם בלבי על הצעד הזה. ייסרתי את עצמי על מה ולמה הייתי פזיז החלטה, הרי יכול הייתי להודיע את עניין חולשתו של אבא לכל בני המשפחה ולהיות כמו כולם, על מה נטלתי עטרה לראשי, הרובצת עלי בכל כובדה מעתה, לאורך תקופה שאת סופה איני יודע...

היצר הרע הטביל את מוחי וליבי באגם של מרירות לאורך כל היום. ישבתי בעבודה כשליבי בל עמי, צר היה לי שכך נראה היום הראשון עם אבא. בשובי מהעבודה שהה אבי בבית הכנסת הסמוך, גם הילדים לא היו בבית, היתה זו הזדמנות עבורי לשתף את רעייתי, בכל אשר העיק על ליבי משך אותו היום. פרקתי משא ליבי מתוך כאב ותסכול עצמי שלא הייתי רגיל אליו מעודי. אך שוב היתה זוהי שנשלחה ממרום לעודדני:

"עצת היצר היא זו", אמרה. "אם קבלנו על עצמנו משהו - הבה נעשה זאת בשמחה. לרגע לא חשבנו שזה יהיה קל. זכור, כי לא עשינו זאת כדי לקבל הערכה ממישהו, את טובת אביך ביקשנו, והיא זו שצריכה לעמוד לנגד עינינו".

תמהתי בליבי על תעצומות הנפש הללו הנובעות בה - שכה הייתי זקוק להם. נזכרתי בידוע לי זה מכבר, אשר בילדותה היה אביה מטפל במסירות רבה באביו, שהתגורר בביתו במשך שנים. שיערתי כי חינוך זה השתרש במוחה, והוא שגורם לה לאיתנות דעתה בנידון. "אני שמחה שדווקא אנחנו זכינו לבצע פעולה חינוכית זו, שאין גדולה ממנה לתועלת ילדינו", אמרה.

חשתי כי שב אני לעצמי אט אט, וכי מוחי מתפכח מהערפול שלפת אותו. באותם רגעים נשמע קולו של אבא פותח את הדלת. אצתי לעברו בפנים מאירות ובהקלה גדולה.

קידמתי אותו בכבוד ובשמחת פנים, נהניתי לראות כי הוא שבע רצון. סיפר לי על כך שהזמינוהו להשתלב בשיעור 'דף היומי' בבית הכנסת, וכי שמח לגלות כמה מכרים המתפללים אף הם בבית הכנסת הזה. אבא סעד את ליבו בארוחת ערב עם הילדים, האווירה היתה נעימה מאוד. - ..."חכמת נשים בנתה ביתה"!

הארכתי בתיאור יום זה במחיצתו של אבא, כי הוא רק היה מדגם לאשר אירע בהמשך: מורדות ועליות של תחושות כאלה המשיכו לפוקדנו מאז מידי פעם. לעיתים שוב היה זה אני שזקוק הייתי לחיזוק, בפרט אחר שנתקלתי במה שנראה היה לי חוסר הערכה מצד משפחתי. והיו גם הרבה רגעים ששמעתי מרעייתי כי איננה מסוגלת עוד להמשיך. סייע לנו הקב"ה ברחמיו לשאוב עידוד בכל עת ממעיינותיו המבורכים, ולהמשיך את תקופת הניסיון של החודשיים על פני שבע שנים!!

אבא מאוד אהב את ביתי החמים ואת היחס הנעים שקיבל בו. אחר חודשיים לא קשה היה לשכנעו להמשיך לעת עתה להישאר בביתי. השינוי הזה הזליף עליו מין רעננות מחודשת, גרם לו לקרן אור בחולשות הזִקנה שסבל מהן. מישששתי בעליל את ההקלה שאני גורם לו. עם הזמן - ואציין כי תבונתה של רעייתי גרמה לכך - השתלב אבא בחיי הבית להפליא, עד כי היה לחלק מהחיים שלנו. אבא עדיין העסיק את עצמו בכל מיני עניינים, את סדר יומו ניהל בעצמו, ועל אף קשיים פה ושם, נקלט יפה באווירת הבית והילדים. כך התנהלו העניינים במשך שנה, עד חג הפסח של השנה הבאה.

מאז ואילך הלכה בריאותו של אבא והידרדרה. זה לא קרה ביום אחד, אך מחוש כאן ותלונות על כאבים שם, כשמידי פעם אני נבוך לראותו מטושטש מאוד - כל אלה הביאו אותנו לעלות על רמת הסוכר הגבוהה שבדמו, מלבד מרעין בישין אחרים שסבל מהם. ביקורינו אצל הרופא הלכו ותכפו, אלה גרמו לי חיסורים בני שעות ממקום עבודתי.

בשלבים ראשונים עוד הייתי נעזר באחד מאחי או אחיותי, אשר התנדבו לבוא לקחתו לרופא. אך הבחנתי כי אבי מעדיף שאני הוא זה שיצטרף אליו. טען כי אני מבין יותר ברפואתו, ויכול יותר לעקוב אחר מתן התרופות וכו'. השתדלתי לכבד את רצונו זה, ראיתי עד מה מפוחד הוא מהעתיד לבוא עליו. גיליתי שאני המשענת שלו - כתינוק שנשען על אמו היתה נפשו של אבא נשענת עלי. לא אמר לי זאת, אך לא הייתי טיפש מכדי לא להבין את זה.

כשהיה הדבר אפשרי, הייתי עוזב הכל למשך שעות, ומתלווה אליו. לפני נסיעות כאלה היתה רעייתי לוחשת לי הדרכה, כגון: "תראה לו שאתה נהנה לנסוע איתו". אכן במהלך הנסיעות וההמתנה לרופאים, עת היה אבא מזכיר לי כמה וכמה פעמים: "הרי אתה

מפסיד עבודה...", הייתי מרגיעו שמוכן אני להפסיד עוד ועוד ובלבד לשהות במחיצתו וליהנות מאמרי פיו. או אז היו עיניו קורנות, שח לי מאמרותיו על פרשת השבוע ומהגיגיו על החיים. דברים שכבר שמעתים ממנו עשרות פעמים, וששתי עימם בחדר ההמתנה אל הרופא - כאילו שמעתים בפעם הראשונה.

עם הזמן החל אבא הולך ונחלש, מבלי שתהיה לכך סיבה ברורה מלבד הזִקנה שזכה בה. קשה היה לו מאוד לבצע בעצמו הרבה דברים מינימאליים, לעיתים איבד אף את השליטה על עצמו, ברוב חולשתו. כאן עמדנו בין הפטיש לסדן: בין הטיפול בו החייב להיעשות אף בפני הילדים - ככל שהענין אינו נעים, לבין השמירה על כבודו וההגנה העקבית על ההערכה אליו, כראש המשפחה.

הכואב מכל היה שאבא הבחין היטב בכל, שהימצאותו בבית מתחילה להקשות עלינו, היה זה נורא לראותו כה חסר אונים מול עצמו. כאשר היה קורה משהו מצידו - היה מחוויר מבושה. הייתי אומר לו: "אבא, לא נורא, לא קרה כלום", ניסיתי לעודדו ולהעלות חיוך על מבע פניו האומלל - אך אבא לא מצא מילים בפיו, רק שתק או עשה עצמו לפתע כנרדם.

"דבר אחד אני מבקש", התחנן בפני לא אחת, "רק לא מושב זקנים, רק לא 'בית אבות'". ואני הייתי מבטיח לו נאמנה כי לא אוותר עליו לעולם...

שעות קשות החלו לפקוד את מעוני, קשות לכולנו, ולעיתים היה זה עובר את סף היכולת: "אבא", התפרץ בני בפני, אחר שנאלצנו פעם לקרוא לרופא באמצע סעודת השבת, "אני לא רוצה שסבא יהיה כאן". הוא רק אמר בקול את מה שאחיו ואחיותיו חשבו. הסברנו לילדים שגם לנו זה לא קל, אך זהו רצון ה' יתברך. מה שהוסיף על הקושי, שאבא בסגור נפשו לא היה טיפוס היכול להיפתח בפני ילדיו ולהודות להם. לעיתים היה הרושם נראה כי להיפך, איננו מרוצה ולא טוב לו. עובדה זו הקשתה עלינו מאוד, לא ידענו אם טוב לו אם לא. הייתי נושך את שפתי, שומע בהכנעה ומשתדל לדפדף אל דף חדש. ילדי למדו ממני כיצד עושים כך, פעם אחר פעם, שנה אחר שנה. מאידך - היו גם רגעים יפים. לא אשכח אשר פעם בערב שבת, אחר שרחצתי את אבא והלבשתיו לכבוד שבת, הושבתיו בראש השולחן עם כל המכשירים הנלווים - ה' ירחם - ופתחתי לפניו חומש. הגשתי לו כוס תה ועוגה ואת ליבי מילאה שמחה של מצוה. אמרתי לו, כי אני כה שמח ומאושר שברוך ה' הוא כאן איתנו, איזו זכות היא עבורנו. ואז, ברגעים אלה, הרים אבי אצבע רוטטת לעבר בני הבחור, בקול רועד אמר לו: "ראה בחור'ל, ככה מתנהגים". להתרגשותי אז, לא היה גבול. היתה דקה זו, פיצוי נהדר עבור

שעות קשות אחרות, כאשר אבא לא היה צלול, ודימה לחשוב על יום רביעי כי שבת הוא, והחל גוער בבתי שהפעילה טייפ. או כאשר אחר רחצה - שוב נשפך המרק ונשמט עליו ועל המפה, והיה עלינו שוב להחליף הכל, כשפיו של אבא מלא טרוניה. ויש אשר מתרגז היה על אחד הילדים, נוזף בו בקול וזועם על משובת נעוריו מתוך צעקות ונפנופי אצבעות. לא ידעתי ברגעים כאלה למי משלושתנו יותר קשה עכשיו - לאבי, לי, או לבני הננזף. לרוב, לאחר מעשה כזה, יוצא הייתי עם בני או בתי הנזופים אל המרפסת, מפייס את דעתם ויורד עמם לקוצר רוחו של סבא, מבהיר להם עד כמה קשים חייו, כה קשה ומר לו.

לפעמים אחר סעודת שבת, היתה אחת המשפחות של אחי או אחיותי מגיעה לאבא. הכל היה כה טוב ונעים, איש מהם לא שיער ולא הרהר על כך שבמהלך הסעודה החלפתי שלוש פעמים את המפה, וכי ילדי לא הצליחו להחדיר באוזני מילה אחת מהמסופר להם בכתה - עקב זאת שאבא המטושטש לא חדל לדבר ולדבר... לעיתים כה רציתי שבעת הימצאותם של בני המשפחה אצלי, יקרה הדבר שוב: שיראו, שיעריכו, שמישהו יציע להוציא את אבא אל ביתו לשבוע ימים, כדי שנוכל להתאוורר מעט...

אני יודע שאת קלון מידותי מודיע אני בזאת, אך בכוונתי להראות בכך את הטעם המר שצץ מידי פעם על הנשמה, ושמאוד הכביד עלינו. הלוא אחי ואחיותי בעצם אמורים היו להיות שותפים לעול הזה בדיוק כמוני... אומר בפה מלא, ציפיתי למילה טובה, רציתי שרעייתי תשמע ממישהו מחמאה על כך שאבא מוחזק בביתי כמלך, כרבי.

עוד דקה נעימה זכורה לי. מאז שאבא הגיע אלינו, נהגה רעייתי מידי ליל שבת להביא אליו את כל ילדי למגדול ועד עולל, שיניח ידו עליהם ויברך כל אחד ואחת מהם, תוך שהיא מבקשת ממנו שיעתיר כי יגדלו הילדים לשם ולתפארת. לעת אחת השבתות, אשר אבא היה חלוש ולא היה בכוחו לבוא עימנו לבית הכנסת - היתה רוחו מאוד מדוכדכת. בהגיע הילדים לקבלת הברכה, כה התעודד מהכבוד הזה, מתוך חולשתו החלו נוצצות דמעות בעיניו והוא קרא בקול: "אני מברך אתכם, שהם ינהגו כלפיכם - כפי שהינכם נוהגים כלפיי!"

משפטים אלו לא נשמעו מפיו כמעט, כה שמחתי לשומעם, כה מרוצה הייתי כי ילדי שמעוהו אומר כך. ברגעים אלו הייתי המאושר באדם, חשתי שזכיתי במצוה כבירה שלא הייתי מחליפה בעד כל הון. כשהייתי רואה את אבא יושב על כסאו הנאה, רחוץ נקי ונינוח, ומאזין בהנאה לקלטת 'קול הדף', כשמידי פעם גומע מהתה וטועם מהעוגה

המיוחדת חסרת הסוכר שהכינו במיוחד בעבורו - הייתי עומד בצד ומהרהר: "היכן היה זוכה לכל זה, לו היה נמצא בין עשרות ישישים במוסד סיעודי כלשהו".
יודע אני שיש מצבים שהישיש נמצא במצב שפשוט כבר לא יתכן להחזיקו עוד בבית. עוד יודע אני שיש בתים אשר הענין אינו מתאפשר מסיבות אחרות התלויות בבית - ואין עליהם כל תלונה ודרישה. אך תודתי נתונה להקב"ה, על שבמקרה שלנו, זכינו שהדבר התאפשר, משתי הבחינות הללו.
באחד הרגעים היפים הללו, קמה בלבי החלטה עזה, כי מסלק אני כל טרוניה מליבי על בני משפחתי! אדרבה - שמח אני בכך שמצוה זו נזדמנה דווקא לידי, ומעתה לא אוותר עליה! שוחחתי על כך עם רעייתי, והצהרתי בפניה כי מעתה אין עוד דיבורים של תמיהה.
נטלתי אז עט ודף ורשמתי לעצמי בכוחות נפש מחודשים, כי "מוחל אני בלב שלם על העבר, ומתחרט על כל טרוניה שעלתה על פי ולבי, ומעתה הריני שש ושמח לקיים את מצות ה' שציוני על כיבוד אב!" טמנתי פתקה זו בכיס פנקסי. [אגב: שמורה היא עמדי עד היום כאוצר היא לי.] ניסו אותי משמים תקופה קצרה לאחר מכן, אם אכן אני "שש ושמח". היה זה כאשר ברוך ה' התארסה בתי בכורתי, ואמור הייתי לערוך 'וורט' [תנאים] ולשתות 'לחיים' בביתי. שבעים ושבע פעמים הפכתי בדעתי, שמא עלי לערוך את השמחה מחוץ לביתי, אלא שידעתי היטב כי אבא יבין בדיוק מדוע לא חגגתי את הוורט בבית. רק מחמת זאת, הכל נחגג בבית. בעיצומה של השמחה, באחד הרגעים הכי עדינים, נכנס אבא לחדר, והתעקש משום מה... לבחון את החתן! ו... גם את אביו! פשוט לא הרפה מהם.
חשתי שדמי מציף את מוחי מבושה. הלכתי למטבח תקעתי ראשי בפריז'דר, והתחננתי לריבוני שיעשה למען כבוד המשפחה, וישקיט את אבא הנרגש. לרגע פניתי למגירה להביא את פנקס הטלפונים שלי, באותו רגע נתקלו ידי בפתק מקופל שהיה מונח שם, בו כתבתי אך לפני שבועיים: "... ומעתה הריני שש ושמח לקיים את מצות ה' שציוני על כיבוד אב". הפתק הזה לגלג עלי באותו רגע, כאומר - עכשיו בא נראה אותך שש ושמח... אזרתי כוחות, חזרתי אל הסלון, וליטפתי את כתפו של אבא, תוך שאני אומר בקול למחותני ולבנו חתני הנבון: "הידעתם איזו זכות יש לכם שאבא שיחיה יושב איתנו כאן? אני זוכה לזאת יום יום, ואין לי עונג גדול מכך, אשריכם שאתם זוכים לכך עתה". מזגתי לחיים וביקשתי מאבא שיספר מעט על המשפחה. אם לא די היה, נשמטה כוסית ה'לחיים' באותו רגע מידיו הרועדות על המפה החגיגית... המשכתי לשוחח בשמחה

על יחוסו של אבא, בכוחות לא לי כאילו לא קרה כלום. תוך כדי כך, ניקיתי את הטעון ניקוי, אך מתוך שלוה. בליבי בערה סערה, אך שמרתי על דממה חיצונית. [לימים שמעה בתי שתחיה מבעלה הצעיר, אשר הכבוד הגדול שנחל אבי בשעת ה'וורט', הרשים את אביו עד עמקי נשמתו, ולא יכול היה להירגע מכך תקופה ארוכה.]

ברגע מביך זה, נכנס אחי לאחל מזל טוב, הסמיק למראה הבלתי נעים, והבחין על מראה פני כי אני על סף דמעות. למחרת טלפן אלי האח הזה, והודיע לי חד משמעית כי מעוניין הוא לקחת את אבא לביתו לתקופה של שבועיים. תתפלאו לשמוע, אך סירבתי לשמוע על כך! ידעתי שטוב עבור אבא להישאר בביתי, אחר שהורגל אליו. אם עמדתי בזה עד עתה, יסייע לי ה' יתברך בהמשך.

דומה שהארכתי די בתיאורים, אך אין זה אלא שמץ קל מאותו אוקיינוס של קשיים, אשר ציטטתי ממנו מעט שבמעט, ואת רובו אי אפשר להעביר. דליתי רק שביבי קושי מפה ומשם, כדי לתת איזו תמונה. מאידך, ביקשתי עם זאת להעביר אודות השמחה שהיתה מנת חלקנו בקיום המצוה, מפעם לפעם, ואשר היא שהחזיקה אותנו ברגעים לא קלים.

את רובם של השנתיים האחרונות לחייו, עשה אבא בבתי חולים ובמוסדות שיקום, במשך שנתיים אלו עשיתי עמו ימים שלמים בהמתנה מורטת עצבים ליציאתו מניתוח, ומשהייה עמו בלילות. בין לבין עוד היה שב לביתי, כשכולו שבר כלי ומאוד מטושטש. היו אלו שנתיים קשות מאוד מבחינת הטרחה הגדולה שהם דרשו מאיתנו, כמעט בכל לילה היה אבא קורא לי פעמיים או שלוש לבוא לסייע לו, כבר הורגלתי לכך. במשך הימים היתה לי עבודה רבה לסייע לו, עבודה המפרכת את הגוף והנפש גם יחד. בית עם ילדים היה לי אז, עמדתי בין חתונה לחתונה, משרד עסקים גדול עמד תחת ניהולי - אך עבד הייתי לאדוני אבי בעבודה קשה תמידית.

אדם מבוגר במידה מסוימת כמוהו כתינוק רך: קר לו גם כשלך לא קר, מרבה הוא לחשוש ולפחד גם מדברים שבעצם אתה אינך מפחד, קשה לו לשלוט על עצמו בהרבה דברים כעולל רך, ומאוד קשה לו לבטא את עצמו. אלא שהזקן שונה מהתינוק בשני דברים, אשר בעטיים קשה לו יותר מהתינוק: הראשון - שמבין הוא את הכל, אף כאשר נראה שאינו מבין מאומה, וזה קורע את הלב להזדהות עם מה שהוא מרגיש. השני - שבעוד שלתינוק יש את התמיכה של הוריו לידו, המוכנים ברוב אהבתם אליו לכל טרחה עבורו, לזקן אין את זה. מלבד כל העמל הפיזי עם אבא, היה עמלי גם במישור

הנפשי, לכבד אותו, להראות לו כי לא פגה הערכתי כלפיו כלל, לבקש ממנו 'טובות' כהנה וכהנה, למען יחוש עצמו בעל ערך.
היו רגעים שחשבתי כי אולי הגיע הרגע להיעזר בבית אבות, או בעוזר שיבוא לסייע לנו - אך תמיד אמרתי לעצמי "אם הגענו עד לכאן, הבה נמשיך את המצוה". מה עוד שאחרי ככלות הכל, אבא ידע את המתחולל סביבו, וידעתי עד כמה נרתע הוא מהדברים הללו.
"בֵּן יְכַבֵּד אָב וְעֶבֶד אֲדֹנָיו, וְאִם אָב אֲנִי אַיֵּה כְבוֹדִי... (מלאכי א ו), ללמדך שאפילו רירו של אביו יורד לו על זקנו, ישמע לו מיד". (תנא דבי אליהו רבה פרשה כה)
מה אומר לכם? עול תמידי הוא זה, יום כיפור כתשעה באב, פסח כסוכות, ברגעי לחץ וברגעי נחת - תמיד תמיד לאחוז ראש, אם הכל נעשה, אם נלקחו התרופות, אם מרגיש עצמו בטוב. כמעט לא השתתפתי בשמחות בתקופה ההיא, לפני כל פגישה או שמחה שערכתי בביתי, היו לי אין קץ שיקולים, רבץ עלי עול קבוע, שעד לאחר שסר ממני, לא ידעתי עד כמה כבד היה...
לאחר פטירתו של אבא ז"ל, חשתי כי נחתם פרק חשוב בחיי. במבט לאחור יכול הייתי להודות לה' יתברך על שזיכה אותי - דווקא אותי - במצוה יקרה זו.
וכאן ברצוני לספר על הארה מיוחדת, שהאיר ה' את עיני לראות, בתקופה שלאחר מכן. הארה שלימדה אותי פרק מיוחד באמונה, ובהשגחתו הנפלאה של הבורא יתברך בעולמו.
בערך, ג' חדשים לאחר פטירתו של אבא ע"ה, מצאתי את עצמי יושב באסיפת הורים מול המחנך של בני, מלמד ותיק מסור ומומחה, המספר לי ברוך ה' על התקדמותו בלימודים, ותוך כדי כך מפתיעני כשהוא מספר לי על תופעה היפראקטיבית מסוימת הפוקדת את בני ומפריעה לו, וכי יש פלוני בירושלים המומחה לייעץ בנושא זה.
אינני מבין גדול בנושאים אלו, שאלתי והתייעצתי ואכן כך הורו לי. מצאתי את הזמן הפנוי והגעתי לקבלת הייעוץ. בעודי מתרווח על ספסלי ההמתנה, בעת שיחתו של הפדגוג עם בני, חלפה במוחי מחשבה: 'לו היה אבא חי, היכן היה לי את הזמן הפנוי הזה לשבת כאן?! מה הייתי עושה, לו הייתי מתוודע לבעיה זו של בני, בעוד אבא נתון לטיפולי?!'
בהזדמנות קרובה מצאתי את עצמי מהרהר במחשבה זו פעם נוספת:
היה זה כאשר נסעתי עם בתי למכון רפואי מסוים, לשם טיפול שיניים סבוך. בעודי מחכה בחוץ במהלך הטיפול, נתבקשתי למלא טופס מטעם המרפאה, ולציין בו מתי הפעם הקודמת בו טופל מישהו מהמשפחה במרפאה זו. לא הצלחתי להיזכר, במעורפל

זכרתי איכשהו כי הייתי במרפאה זו לפני שנים רבות כמה פעמים עם ילדי, אשר בחלקם הינם נשואים כבר - אך מעבר לכך לא זכרתי מאומה.
בהגישי את הטופס, העלתה הפקידה על הצג את מועד ביקורי האחרון, שהיה לפני... כשבע שנים! "מעניין", מעירה לי הפקידה תוך כדי כך. "עד לפני כשבע שנים היו ביקוריכם כאן תכופים מאוד. הבן עשה כאן פלטה ליישור שיניים, הבת עברה כאן כמה טיפולי שורש, זוגתך עברה כאן עקירת שן כתר, עוד ילד עבר בדיקות. במהלך שבע השנים האחרונות אינני רואה כאן אף ביקור אחד"!
כדברי נבואה נשמעו לי דבריה. וכי אזכור מה התחולל בשיניים של ילדי בשבע השנים האחרונות?! הרי בהן שהיתי עם אבא בכל עת, היכן היה לי כסף וזמן לכתרים ופלטות וכל היתר?!
בפעם השלישית היה זה בשנה שעברה, תוך שנתיים לפטירתו של אבא, כאשר לצורך שידוך אחד מילדי - היה עלי לטוס לחוץ לארץ ליומיים עם נוות ביתי. טרדותי בעסק עבודתי גברו מאוד בתקופה האחרונה, מלבד כמה וכמה טרדות בית שהרימו ראש אחר פטירתו של אבא. כמעט והודעתי שנכון לעכשיו, אין לי את היומיים הדרושים לטיסה זו. ברגע האחרון ממש, מהרגע להרגע, החלטתי כי קמים ונוסעים - מיום חמישי עד למוצאי שבת.
על מושב המטוס, כך בין שמים לארץ, לפתה את מוחי אותה מחשבה: "לו היה אבא חי כיום, היכן היה לי את הזמן לטיסה?" נזכרתי בבני הגדול שנישא אף הוא לבת חו"ל בחייו של אבא, אשר כל ההליכים מהחל ועד כלה התנהלו רק בארץ הקודש, מבלי שמישהו יעז להציע לי לעזוב את הארץ ולקום לנסוע לחו"ל. אבי הכלה החליט שיבוא הוא עצמו לארץ הקודש לגמור את השידוך, מבלי שיעלה מישהו על דעתו כלל שמא אני הוא זה שצריך לעשות את הנסיעה. עד מה מעניין שעכשיו שונים הם פני הדברים! ממחשבה למחשבה שם אני לב לכך שבעצם, לו היה אבא חי, בכלל לא היה לי את הפנאי לכל טרדות הפרנסה המעסיקים אותי כיום מבוקר עד ערב. הרי היום יושב אני בעבודה כבר ב-8:30 בבוקר, בה בשעה שעד פטירתו של אבא, לא הייתי עוזב את הבית עד 10 לפחות, כאשר היה עלי לחכות שיתעורר, לנקותו, להאכילו, להניח לו תפילין, ולסייע לו להתפלל, להובילו למועדון קשישים סמוך, ולוודא שהכל בסדר.
כיום אינני מוצא את עצמי מרוב טרדה, פשוטו כמשמעו. עול נישואי הילדים והמימון הדרוש לכך, משעבד את כל כולי מבלי לתת לי הפוגה כמעט, ראשי ורובי בפרויקטים חדשים, אשר אני מנהלם, אין לי פנאי כמעט לחשוב על עצמי. היכן היו כל אלה

בשבע השנים האחרונות? רק עתה שמתי לב, שבעקיפין, המשרד שלי לא נטל על עצמו פרויקטים שידרשו ממני כוחות יתר, עקב זאת שידעתי כי אני מוגבל, וכי עלי לטפל באבא ללא הפרעה. היתה זו ידיעה תת הכרתית, שגרמה לי להיות פחות טרוד בעבודה ויותר פנוי לעבודת כיבוד אבי.

מרגע זה ואילך החלטתי לתת את הדעת לכך, שהרבה דברים המעסיקים אותי כיום, החל מענייני הבית וחינוך הילדים, הַמְשֵׁךְ באין ספור סידורי עסקים הקשורים לעבודתי, וכלה בכל טרחות נישואי הילדים - פשוט לא היו קיימים כלל בתקופה האחרונה! יכול הייתי למלא כאן עמודים נוספים של אין סוף טרחות שהינם מנת חלקי כיום, אשר במהלך שבע השנים פשוט נבלעו כלא היו. ולא שלא הייתי שליח לפרנס משפחה בשבע השנים הללו, ולא שלא חיתנתי ילדים בתקופה זו, ולא שלא ניהלתי משרד לאורך כל תקופה זו - אך כל אלה, על אף קיומם, לא הכבידו עלי במשך השנים של הטיפול באבא. כאילו עמד מישהו לצידי, וניהל עבורי את כל העניינים התלויים בי, כדי שאהיה פנוי לטפל באבי! נוכחתי מאז לראות בעליל, והוספתי מאז לראות זאת בכל עת, כי עם הטרחה שהיתה כרוכה באבי, שהביא עלי הקב"ה - נטל ממני הרבה טרחות אחרות. היתה הטרחה הגדולה עם אבא, תמורת טרחות אחרות בכל העניינים, אשר עם פטירתו - שבו להטריחני! המחשבה הזו לא מרפה ממני, בכל צעד ושעל אני ממשש את הפלא הגדול, היאך הרבה עניינים סודרו מבלי שאתן עליהם את הדעת.

רק לאחרונה נודע לי, כי גם אחד מבני היותר גדולים, סבל מבעיה דומה של קשיי למידה וחוסר קשב במשך שנים. אף שמשתתף הייתי בקביעות באסיפות הורים, מעולם לא שמעתי על כך, וברוך ה' הבעיה הסתדרה מאליה מבלי שאטרח ואשלם עליה, עקב תשומת ליבו של מלמד אשר התאים את עצמו לתסיסות בני. לא ידעתי מאומה על כך, הקב"ה לא רצה שאדע ואטרח עבור זאת, נטל ממני טרחה זו עקב טרחה אחרת שהייתי עסוק בה. הוא יתברך הסדיר את הענין על הצד הטוב ביותר...

מספר אני כל זאת, למענם של כל אותם אנשים ומשפחות, המתמודדים עם טרחה תמידית בכל מיני עניינים, ברוחניות ובגשמיות. ויש מהם הנושאים את אותו 'משא מצוה' שנשאתי אני. עבורם סיפרתי את הכל, ולמענם הופנתה קריאת העידוד: ידעו אלה, **שכל טרחה - תמורת טרחה**, טרחה זו מורידה מהם טרחות אחרות. אין להם מושג מה היה עם זמנם וממונם, לולי זימנה בידם ההשגחה טרחה זו המעסיקה אותם. ידעו המטפלים בהורים, שעליהם להודות לה' יתברך על כך שהטרחה שזומנה לידם, הינה טרחה של מצוה. ומלבד השכר שמורידה היא טרחות אחרות, ומנכה מעוגמת הנפש

שנגזר עליהם לעבור - הרי מתן שכרה בעולם הזה ידוע, "למען יאריכון ימיך", והקרן קיימת לעולם הבא!

מה שקבע הכתוב שכר הכיבוד אריכות ימים, רבי סעדיה גאון ז"ל נתן טעם בזה, כי מפני שלפעמים עתידים שיחיו האבות עם הבנים זמן ארוך, והאבות הם למשא כבד על הבנים והכובד יכבד עליהם, לכך קבע עליהם שכר המצוה הזו "למען יאריכון ימיך", כלומר עליך לכבדם ותחיה עימהם, ואם אולי תצטער על חייהם, דע שעל חייך אתה מצטער. (רבנו בחיי פרשת יתרו)

מה קרה לבלון הגז?

הנה לנו סיפור נוסף, שהגיע כתגובה לסיפור הקודם. מסופר מפי בעל המעשה:

אף אני זכיתי בזכות כבירה של הטיפול באב ישיש. אבי ז"ל היה במצב דומה למתואר בסיפור. אף אני בן זקונים, ואני הוא זה שטיפלתי באבא תשע שנים תמימות. בשנים המוקדמות, היה לאבא מאוד קשה עם המעבר מביתו אל ביתי, ומה שבפרט הקשה עליו היו השבתות. אבא רגיל היה לסביבה שלו, ל'טיש' [שולחן חסידי של הרבי בליל שבת עם חסידיו] בו היה משתתף שנים רבות סמוך לביתו, משום כך קשה היה לו המעבר הזה. החלטנו אז כי במשך השבוע אבא ישהה אצלי, ובשבתות נבוא כולנו לביתו.

"נבוא כולנו" פירושו של דבר, לארגן ביום שישי לחוץ שבעה ילדים רחוצים, לארגן שכל מאכלי השבת יהיו ארוזים, לצאת בנערינו ובזקנינו אל הרכב חצי שעה לפני שבת, ולהתפלל לה' כל הדרך שלא ישפך כלום שם בתא המטען... מיד בבואנו לדירתו של אבא להעמיד את הסירים על הפלטה, ועוד טרדות כהנה וכהנה. ביודענו עד מה הדבר נוגע לאבא - החלטנו לעשות זאת, בסייעתא דשמיא.

אבא היה יוצא ביום שישי בבוקר עם מונית לעבר ביתו, מכין עבורנו את הבית, פורס סדינים ומציע את המיטות, עורך שולחן וקונה את החלות - כך קיבל אותנו בסבר פנים יפות בבואנו לפני שבת. מלבד התועלת שנגרמה לאבא בעצם שהותו בביתו בשבת, כפולה ומכופלת היתה התועלת הנפשית שהיתה לו בהרגשה ש'הוא זה שמארח אותנו'. גם העול בריא היה עבורו מאוד, היה עליו להכין ולסדר ולקנות. השבתות הללו העמידוהו על רגליו מבחינת הביטחון העצמי שלו, ועל כך נתונה תודתי לריבוני שנתן לי שכל ותבונה לנהוג כך.

באחד מערבי שבתות אלו יצאנו שוב ל'מבצע' הזה, להלביש את הילדים לשבת, לסיים את הכל, ולוודא כי לא שכחנו כל פריט, וכי לקחנו איתנו את כל מאכלי השבת. שוב

התקפלנו כולנו אל תוך המכונית ויצאנו לדרך, כשהפעם משאירים אנו מאחורינו בית 'מבולגן' ויוצאים לביתו של סבא.
בהגיענו, קיבל סבא את פנינו כהרגלו תמיד. השולחן היה ערוך, המיטות היו מוצעות, כל ילד כבר ידע את פינתו הקבועה בבית סבא. זוגתי פנתה עם אחת הקדרות לעבר הגז, מנסה להצית את הגז ו... הגז לא נדלק. 'התעופפתי' למטה כדי להחליף את הבלון, נדהמתי לגלות כי אין גז גם בבלון השני. "זה לא יכול להיות", אמרתי לעצמי, "הרי רק לאחרונה הזמנו בלון חדש, וכי מישהו השתמש כאן כשאבא לא היה בביתו?!"
המרק קפוא, הכל קר, שבת מתקרבת, וגז אין. שכן ישיש אחד התגורר ליד אבא, ניסינו להיעזר בו, אלא שכנראה נרדם, לא פתח את הדלת. חישוב מהיר העלה פתרון אחד, שבים הביתה - ומיד. הסברתי לאבי כי אנו 'תקועים', וכי אין ברירה אחרת אלא לשוב הביתה במהירות. אבא התאכזב קשות, אני שבעתיים, הילדים השמיעו 'אוף' ארוך וממושך שביטא את קוצר הרוח של כולם. רעייתי היתה על סף התמוטטות - אחר כל הטרחה בעקירה מהבית לריק ולהבל. מה עוד שהבית הפוך על פניו, ואינו מוכן כלל לקראת שבת.
לא היתה ברירה, רצנו כל עוד נשמתנו באפנו אל הרכב, דחפנו את הביגוד ועשינו 'טשולנט' אחד גדול של מזוודות פתוחות עם חלות ודגים, כך שעטנו במהירות. בדרך, ליד בית הכנסת, ירד אבא מהרכב. הגענו הביתה קרוב מאוד לכניסת השבת.
הפשלתי שרוולים כנער, הכנסתי את כל הבית לקלחת עשייה מהירה - לסדר את הבית לשבת. כשהסירים בעבעו על האש בביתי, כבר היה כל המוקצה מונח בערימה אחת גדולה בפינה מסוימת בבית: טיפ על טלפון, על צבעי ילדים, על מסרגות, על קלטות, על עטים, על חלילים. מישהו הפליא לעשות שמצא את המפה בבלגן הזה, ערכנו שולחן במהירות, ורק כשנשמע הצפצוף השני נזכרנו שעדיין לא הכנו את הנרות...
רעייתי הצליחה לשלוף את עצמה איכשהו ממהומת המטבח של הרגעים האחרונים, לעבר הדלקת הנרות. לפני שנכנסה לנוח קמעא ממה שעבר עליה בשעה האחרונה, אמרה לי את המילים הבאות עם דמעות בעיניים: "אינני מסוגלת יותר עם השבתות האלה, גמרנו עם זה".
שיהיה כך. וכי אתיישב עתה לדון בדבר? עדיין לא הייתי במקווה כהרגלי, ועם ישראל כבר אוחז באמצע מנחה. עזבתי את הבית ונשמתי לרווחה. זה לא היה קל, לא קל היה לשמור על קור רוח במהלך הלחץ, לשמור על כבוד סבא ועל כבוד ההורים, על כבוד הילדים ועל הכבוד העצמי. זהו זה, סיכמתי לעצמי, כך היה צריך להיות.

והנה למחרת בבוקרו של שבת, התעוררנו כולנו לשמיעת חבטה חזקה. רצנו כל עוד נשמתנו בנו אל חדר הילדים לשמע הצעקה שעלתה משם, נדהמנו לגלות כי בננו התינוק השובב, שטיפס על מקום גבוה - נפל על הארץ וספג מכה אדירה בראשו.
דקה ארוכה עוד ישב על הארץ ויילל, פחדנו להזיז אותו שמא אירע לו משהו. והנה, אחרי שתי דקות, החל לחייך בשעשוע למראה כל המשפחה הניצבת מולו, קם על רגליו, והחל רץ אל עבר אימו כהרגלו תמיד. בקיצור, חוץ מנפיחות במקום המכה, היו ידיו ורגליו פעילות כתמיד. בעוד צחוקו מתגלגל בבית לאורך כל השבת, נתונים היינו בחרדה לשלומו ובתקווה כי הכל בסדר.
במוצאי שבת שוחחתי עם רופא שהציע לי לערוך לו 'צילום גולגולת', לוודא שהכל תקין. את הצילום עשינו עוד באותו ערב. אחר יומיים קיבלנו את תוצאות הצילום, שברוך השם הכל בסדר. "סביר להניח שהיה כאן זעזוע פנימי כלשהו, אשר היה עלול להיות מסוכן מאוד ורב השלכות", אמר לי הרופא ברצינות, "נפילה שכזאת אינה משאירה תינוק בגילו נקי מחבלה בדרך כלל, פשוט היה לכם נס". בעוד ליבי פועם מהדברים, המשיך הרופא להצליף דבריו: "עלולים הייתם לבלות איתו בבית החולים ימים ולילות, האלוקים אוהב אתכם, מנע מכם את כל זה".
שבתי הביתה. הייתי צריך להיות טיפש בכדי לא להבין, שהטריחו אותי משמים ביום שישי, ובכך מנעו ממני טרחת דאגה זו עם בני חס ושלום. היה על מוחי להיות עיוור בכדי שלא להקביל את קורות היומיים האחרונים ולראות ש"כל טרחה - תמורת טרחה". טרחת כיבוד אב נטלה ממני את הטרחה עם בני שיחיה.
כששמעה רעייתי מכל הקורה, אחז אותה הלם: "שמע", אמרה, "אנו ממשיכים עם השבתות הללו הלאה והלאה, לא נוותר על שבת אחת". לאור זאת נסעתי במשך השבוע אל בית אבי, להזמין בלוני גז ולברר איך התרוקן הבלון בצורה כה מוזרה.
קוראים יקרים, שמעו היטב. בהגיעי לביתו של אבא, ניגשתי ישר אל הכיריים, הדלקתי את הגז, ו... הלהבות הכחולות מפזזות יפה. שיערתי שאלו הם שיירי בלון שלפתע עלו, ירדתי במהירות לעבר הבלונים, ואני בודק ורואה כי הבלון החדש שהזמנו לא מכבר - מלא וכבד! לא האמנתי לאשר אני רואה, סגרתיו ופתחתיו שבע פעמים, עד כי המום הייתי לגלות שהבלון פשוט מלא כחדש! כנראה שברגעי הלחץ לפני שבת לא הבחנתי בכך, נראה היה לי כי הוא קל ומרוקן לגמרי.
אטמו את עיני משמים בשעה ההיא, הטריחו אותי בטרחת מצוה, ופטרוני בכך מטרחה אחרת. נעניתי ואמרתי "הלל" השלם, על אותה טרחה שהיתה מנת חלקי. ומאז ועד

עולם, מלא פי הודיה לה' יתברך על כל טרחה וטרדה הפוקדות אותי בעל כורחי, לאשר איני יודע מה היה מנת חלקי לולי כך. (נפלאותיו לבני אדם ח"א)

"כל פסיעה שאדם פוסע עבור הזולת - חוסך בכך אלף פסיעות עבור עצמו!" (הרב הקדוש רבי שלמה מזוועהיל זצוק"ל)

יחסי הורים וילדים

תקופת הינקות והילדות - לשם מה?

שמעו שאלה: ודאי ביקרתם לא פעם ברפת, אולי אף עקבתם מקרוב: עגל קטן נולד - תוך כמה זמן הוא כבר מצליח ללכת? כבר באותו יום, תוך עשר דקות עד חצי שעה! תוך תקופה קצרה הוא כבר נעשה בוגר לכל דבר - חי נושא את עצמו. ובגיל שנתיים הפרה כבר ממליטה...

ומה קורה אצל בני האדם? תינוק שנולד הינו חסר אונים לחלוטין! אינו מכיר ואינו יודע דבר, חסר תקשורת עם הסביבה, אין לו אפילו שליטה על גופו ואבריו, ובודאי שאין לו כל התמצאות מינימאלית במרחב. לאט לאט, בתהליך ארוך ואיטי, הוא לומד לתקשר ולחייך, להרים את הראש ולסובב, לעקוב אחר חפצים, להניע את הידיים וכו' וכו'. רק בגיל שנה לערך הוא מסוגל ללכת! תקופת הינקות - כה ארוכה היא, ותקופת הילדות שלאחריה - עוד יותר. תקופות כה ארוכות של תלות ומוגבלות - פיזית ורגשית, ולאחר מכן - תקופת הנערות, המכונה בפי כל "גיל הטיפש עשרה" - על כל תהפוכותיו וסערותיו, המעידים על כך שהאדם עדיין לא רכש בגרות ובשלות די הצורך.

שנים ארוכות ארוכות, עד שהאדם נהיה "בן אדם". מדוע? דווקא האדם, נזר הבריאה, שחייו עלי אדמות כה יקרים וחשובים הם - מדוע דווקא הוא צריך "להתבזבז" תקופה כה ארוכה על תהליך של גדילה?!

שאלה יפה, שאלה גדולה! חשבתם עליה פעם?

התשובה מפתיעה. אכן פעם זה לא היה כך. באלפיים השנים הראשונות של העולם לא היתה קיימת אצל בני אדם תקופה כה ארוכה של גדילה. (עיין בראשית רבה לד יג) ומתי חל השינוי? היה זה בשנת 2048 לבריאת העולם, כאשר בביתם של אברהם אבינו ושרה אמנו - נולד יצחק, התינוק הראשון.

אמר רבי לוי: "לא נִדנדה עריסה תחילה - אלא בביתו של אברהם אבינו!" (בראשית רבה נג י) [עוד מובא במדרש שכאשר עשה אברהם אבינו משתה בהיגמל יצחק, הגיע אף עוג. אמרו לו הנוכחים: הלוא אתה תמיד היית אומר כי אברהם כמו "פרדה עקרה", ולא יוכל להוליד?! הסתכל עוג על יצחק הקטן, אשר היה שונה מכל התינוקות שנולדו עד כה,

בכך שנולד כה קטן, לגלג ואמר: "**מהו זה... אין זה כלום! באצבעי אני יכול להורגו!**" אמר לו הקב"ה: "רשע, כך אמרת?! עוד תחיה ותראה אלפים ורבבות יוצאים ממנו, ובידם של צאצאיו אתה עתיד ליפול!". (דברים רבה א)] הסיבה לכך היא, שכל תקופת הינקות, הילדות והנערות - דרושה היא לאדם לצורך עיצוב האישיות, לצורך חינוכו. אצל הבהמה לא קיים כלל המושג "חינוך", היא נשארת כל חייה בטבעיה הפראיים והבראשיתיים. ואילו האדם צריך להתחנך לאמונה וביטחון בה', למוסר, למידות טובות, לערכים. כל אלו יוטבעו באדם בצורה הטובה ביותר, דווקא כשהוא סופג זאת, אט אט מההורים תוך כדי גדילתו, כשהוא תלוי בהוריו.

יצחק - היה התינוק הראשון בעולם שעליו להעביר את שושלת האמונה של עם ישראל. הוא זה שממשיך את דרכו של אברהם אבינו, ודרכו תעבור האמונה והדבקות בה' ובתורתו - מדור לדור. ולשם כך - זקוק הוא לינוק זאת מהוריו אט אט, וכך יוטבעו הדברים בנפשו.

וכך כותב הרב שמחה קסלר זצ"ל: עד יצחק לא היתה "ינקות" בעולם. הינקות היתה דרושה בשביל יצחק, כדי להפוך אותו לכלי קיבול הקולט את מוסר אביו. כשם שאברהם היה האב היהודי הראשון, כך יצחק היה הילד היהודי הראשון. כדי לחנך ילד יהודי, יש צורך להרגילו ל"שאל אביך ויגדך", לשם כך עליו להיות תלוי בהוריו כמה שנים. כאשר יראה הילד שלכל דבר קטון וגדול הוא זקוק לאימו, הוא גם יקבל ממנה את הדרכתה בברכות, בתפילה ובקיום המצוות. "**הינקות נוצרה ככלי לחינוך**".

נמצאנו למדים, כי תקופה זו, שבה הילדים תלויים בהוריהם, יש לה תפקיד חשוב לאין שיעור. אין היא סתם תהליך של גדילה, שיש רק 'להעביר' אותו - כמה שיותר בקלות, ובכמה שפחות תקלות ומשברים, העיקר להגיע בשלום אל "המוצר המוגמר". אלא על ההורים לתת את הדעת על התהליך העיקרי והחשוב של תקופה זו, שהוא חינוך ועיצוב אישיותו של הילד.

הורה יקר! שים לב - איש לפניך!

הנה לנו פירושו הנפלא של השפתי כהן: "אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ" - התיבה "איש" נראית לכאורה כמיותרת? אלא רמז יש כאן, פנייה המכוונת דווקא אל האב והאם: הורים יקרים, נתנו לכם נשמה יקרה, בן או בת, אל תתייחסו אליהם כאל תינוקות בעלמא. דעו כי השנים עוברות חולפות, ותוך זמן קצר יגדל ויהיה לאיש! זה מטיל על ההורים אחריות - ואף מורא! הורים יקרים, תיראו, תחששו, שימו לב! "איש - **אימו ואביו, תיראו!**". אל תסתכלו לטווח הקצר, אל תראו לנגד עיניכם רק זאטוט קטן, אלא הסתכלו עליו כעל

- 'עוד מעט איש'. ומתוך נקודת מבט זו אמרו לעצמכם: מה אנו יכולים לעשות עכשיו כדי שיהיה איש טוב יותר? האם השרשנו בו את מורשת היהדות? האם חינכנו אותו לשמירת המצוות כראוי? (מובא במעיין השבוע ויקרא שמא)

להלן נביא כמה נקודות חשובות, אשר יוכלו בסייעתא דשמיא, להיות להורים לעזר ולהכוונה במשימה היקרה העומדת בפניהם - משימת חינוך הילדים. (קטעים רבים מבוססים על החוברת הנפלאה "יסודות החינוך" - הרב זמיר כהן שליט"א)

החינוך = הענקה

רבים סבורים כי החינוך בעיקרו מהווה **דרישה ותביעה** מן הילד. לאמתו של דבר, החינוך לתורה ולמצוות, כל כולו צריך להיות מבוסס על **רצון להעניק** לילד ולהנחות אותו בדרך הישרה, לטוב לו. גם הדרישות, ההגבלות וההנחיות - כולם מבוססים על רצון טהור ואמיתי לכוון את הילד לזכות בחיים אמיתיים, וכפי העולה מדבריו של החכם מכל האדם בספר משלי, הפונה בפְּנִיָה אוהבת של אב המדריך את בנו ללכת בדרך ה'.

"בְּנִי, תּוֹרָתִי אַל תִּשְׁכָּח, וּמִצְוֹתַי יִצֹר לִבֶּךָ, כִּי אֹרֶךְ יָמִים וּשְׁנוֹת חַיִּים וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ" (ג, א-ב)

"שְׁמַע בְּנִי וְקַח אֲמָרָי, וְיִרְבּוּ לְךָ שְׁנוֹת חַיִּים" (ד, י)

"בְּנִי, לִדְבָרַי הַקְשִׁיבָה, לַאֲמָרַי הַט אָזְנֶךָ, אַל יַלִּיזוּ מֵעֵינֶיךָ, שָׁמְרֵם בְּתוֹךְ לְבָבֶךָ, כִּי חַיִּים הֵם לְמצְאֵיהֶם, וּלְכָל בְּשָׂרוֹ מַרְפֵּא" (ג, כ-כב)

"כִּי בֵן הָיִיתִי לְאָבִי, רַךְ וְיָחִיד לִפְנֵי אִמִּי, וַיֹּרֵנִי וַיֹּאמֶר לִי, יִתְמָךְ דְּבָרַי לִבֶּךָ, שְׁמר מִצְוֹתַי וֶחְיֵה" (ד, ג-ד)

"בְּנִי, שְׁמר אֲמָרָי, וּמִצְוֹתַי תִּצְפֹּן אִתָּךְ, שְׁמר מִצְוֹתַי וֶחְיֵה, וְתוֹרָתִי כְּאִישׁוֹן עֵינֶיךָ". (ז, א-ב)

"וְעַתָּה בָנִים שִׁמְעוּ לִי, וְאַשְׁרֵי דְּרָכַי יִשְׁמרוּ... כִּי מצְאַי מָצָא חַיִּים, וַיָּפֶק רָצוֹן מֵה' " (ח, לב)

בפסוקים אלו ועוד רבים אחרים, בולטים שני מאפיינים עיקריים: האחד - פנייה של **אהבה עצומה של אב לבנו**. והשני - מסר חזק של: **שאיפתי וקריאתי לך היא לזכות בחיים**.

זהו טבעו של האב - שהוא מגדל את בנו ברוחניות ובגשמיות, מספק לו את צרכיו, ודואג תמיד לשלמותו והתפתחותו. ולכן, פנייתו של האב אל בנו הינה **פנייה שאין תכליתה לדרוש ולתבוע, אלא להעניק ולהנן**.

פנייה של אוהב, משפיע ונותן, ותוך כדי כך גם מנחה ומכוון להצלחת הילד וטובתו, פועלת בנפש הילד, משפיעה עליו ובונה אותו. לעומת זאת, פנייה שהיא בבחינת דורש ותובע, מטריד ומעניש, תיצור מערכת יחסים אשר תתן את התוצאה ההפוכה. הילד

יראה את עצמו כמי שאין לו דואג, שהרי תחושתו היא שכל פניות ההורים אליו אינם אלא מערכת מטרידה של דרישות ותביעות, שמטרתן טובת ההורה ומילוי רצונו. לא פלא שבמקרים אלה, הנפוצים למרבה הצער, פונה הילד לבנות את חייו בכוחות עצמו ובעזרת חבריו.

יש לזכור שעולמו של הילד סגור הוא בפני זרים, ואינו כחומר ביד כל יוצר. הוא מבחין בדקויות ושומר מחדירת זרים לחייו. משום כך, מי שמנסה לפנות לילד ולקדמו, עליו לקבל תחילה "כרטיס כניסה" לעולמו הפנימי. כרטיס זה מושג אך ורק בפני אדם הבא לתת ולהעניק. בפניו יפתח הילד את כל השערים, שהרי הוא חסר דברים רבים וצריך עזרה בכל ענין. הוא מחפש מנהיג שיבנה עבורו מערכת חיים איתנה ויעניק לו ביטחון, עידוד ועזרה. הוא שואף לקנות ידע בנושאים רבים, רוצה לשמוע סיפורים שירחיבו את אופקיו, ומעוניין ללמוד ניסיון חיים.

הורה המשלים ובונה, תורם ונותן, הרי הוא בן בית בעולמו הנפשי של הילד, וכל דבריו חודרים אל ליבו.

מהי הצלחה בחינוך?

יש הנוטים לחשוב כי הצלחה בחינוך היא - צייתנות מלאה מצד הילד, נכונות לבצע כל הוראה. מחשבה זו אינה נכונה, מפני שצייתנות היא אכן כלי חשוב בחינוך, אך אינה המטרה. צייתנות אשר הושגה באמצעות לחץ ועונשים, אינה מוגדרת כחינוך כלל וכלל, שהרי אין כאן הבנה והזדהות של הילד עם הערכים אותם אנו מנסים להקנות לו. בל נתפלא במצב כזה, שכאשר הילד אינו נמצא בטווח ראייה של הוריו ומחנכיו, הוא מתנהג הפוך לחלוטין ממה שניסו לחנכו. התורה מגדירה את ההצלחה בחינוך במשפט קצר וברור:

"**חֲנֹךְ לַנַּעַר עַל פִּי דַרְכּוֹ, גַּם כִּי יַזְקִין לֹא יָסוּר מִמֶּנָּה**". (משלי כב ו)

המדד להצלחה בחינוך הוא, כיצד הילד מתנהג בזמן **שאינו** נמצא עם הוריו ומחנכיו. חינוך אמיתי הוא, כאשר הילד מזדהה עם הערכים שאותם הקנינו לו, מסכים עימהם ומפנים אותם. במצב כזה הוא אכן לא יסור מן הדרך, בכל מצב, בכל מקום ובכל גיל - עדי זקנה וגם שיבה.

ואולם כיצד מגיעים למצב כזה? זאת נלמד מתחילת הפסוק: "חֲנֹךְ לַנַּעַר **עַל פִּי דַרְכּוֹ**", ועל כך בנקודה הבאה.

על פי דרכו!

רבים תמהו על דברי הפסוק, חנוך לנער **על פי דרכו**, וכי על פי הדרך הבלתי מסודרת וחסרת הניסיון של הנער יש לחנכו? והרי יש לחנכו על פי דרכם הברורה והמנוסה של ההורים והמחנכים!

אולם, נתאר לעצמנו שני ילדים באותה משפחה אשר באחד ניכרים סימנים של מידת הקמצנות, ואילו בשני ניכרים דוקא סימני מידת הפזרנות. הראשון, נוטל רק לעצמו, מאחסן כל דבר שמקבל ואינו מוכן לשתף עמו אף אחד, ואילו אחיו מחלק מיד לאחרים את כל מה שמקבל, ואינו חושב אף פעם על העתיד. ברור לכל, שבמשפחה זו לא יהיה נכון לשוחח עם שני הילדים באותה מידה אודות חשיבות הנתינה לאחרים, כשם שלא יהיה נכון לדבר עימהם בדבר החיסרון שבבזבזנות ובפזרנות. אומנם שני הילדים צריכים לשמוע באופן כללי על החסרונות שבשתי המידות הקיצוניות הנ"ל, אך כמובן שיש להדגיש מאוד בשיחה עם כל ילד ולחזק אצלו את הצד החלש שבו.

זאת ועוד, יש ילד רגיש ועדין, שדי ברמז המביע אכזבה וחוסר שביעות רצון מצד ההורה, כדי שמיד ישתדל לתקן את טעותו. ויש ילד הזקוק להערה מפורשת ופרטנית. רמז לאחרון לא יעזור. ואילו נזיפה לראשון, תזיק ותפגע בנפשו העדינה.

ומעתה דברי הפסוק מאירים: "חנוך לנער על פי דרכו!", התבונן והכר את דרכו של כל ילד בפני עצמו, וחנכו בהתאם לטבעו ואופיו.

וכאן נשים לב לנקודה נוספת, עמוקה וחשובה. אמרו חז"ל (שבת קנו ע"א) : מי שנולד במזל מאדים - יהיה שופך דמים. כיצד? או רופא המקיז דם, או מוהל, או שוחט, או רוצח.

האם חז"ל התכוונו בדברים אלו רק לגלות עתידות ולצפות את עתידו של נולד זה?

מבאר הגאון מוילנא זצ"ל (בבאורו למשלי כב י) , כי יש כאן יסוד גדול והדרכה נפלאה בחינוך. ילד הנולד עם אופי של שופך דמים (וזאת ניתן לראות כבר בגיל הילדות. יש ילד המזדעזע מכל טיפת דם, ויש האוהב לפצוע בעלי חיים וכדומה), לא נוכל לשנות את אופיו, וכדברי חז"ל: **יהיה שופך דמים**. אך נוכל בהחלט לכוון את אופיו לאפיקים חיוביים, כגון גומל חסד באמצעות הקזת דם לחולים, מקיים מצות שחיטה ומספק בכך לאחרים בשר למאכל. מקיים מצות מילה, ומכניס בכך את אחיו היהודים בבריתו של אברהם אבינו. ואם לא נשכיל לכוון את אופיו מבעוד מועד לכיוון חיובי, הרי הוא עתיד חלילה להיות שופך דמים באפיק השלילי - רוצח.

כלומר מטרת החינוך אינה לשנות את האופי של הילד, (והוא הדין את של עצמנו! וכדאי מאוד להיות מודעים לכך!) גם כאשר האופי נראה שלילי. ניסיון כזה לא יצליח והוא עלול רק לשבור את נפש הילד. תפקיד החינוך הוא לכוון כל אופי מכל סוג שהוא לאפיק חיובי. [משום כך הקפידו חז"ל להשתמש בצמד המילים "מידות טובות" או "מידות רעות", ולא במילים אחרות כמו 'אופי טוב' או 'אופי רע', משום שכל תכונה ואופי ניתן לכוונם לאפיק חיובי, שבו היא תהיה רצויה וטובה. השאלה באיזו מידה, דהיינו באיזו כמות משתמשים בה, והיכן. ובאמת שכשישתמשו בה במידה ראויה ונכונה, כלומר במידה טובה, הרי התוצאה תהיה חיובית.]

ולדוגמא: **ילד קמצן** - אפשר לתכנן יחד עמו תוכנית חיסכון, לשם קניית מוצר מסוים וכדומה, ולהראותו כמה תועלת אכן אפשר להפיק ממידת החסכנות, אך יחד עם זאת לכוונו להקציב חלקים מכספו לצרכיו העכשוויים. יותר מכך, לו נשכיל, ניתן לחנך ילד זה לצדקה וחסד, דווקא באמצעות מידה זו. הא כיצד? כפי המסופר על אב ובן שהלכו יחד, ובידם שקית עם שלושה ככרות לחם. בדרך ראו עני רעב, ונתנו לו כיכר אחד. שאל האב את בנו: כמה ככרות לחם יש לנו עכשיו? השיבו הבן: שניים. אמר לו האב: לא כן, בני יקירי. הסכת ושמע. שני ככרות הלחם שבידינו, מהר מאוד יכלו ואינם, אך ככר לחם אחת תשאר לנו לנצח נצחים, זוהי ככר הלחם שנתנו לעני. זכות זו תעמוד לנו תמיד, ככתוב: "וצדקתו עומדת לעד". כך ניתן להחדיר בילד [רק מתוך הזדהות שלנו עם הדברים, כמובן] , שדווקא מה שהוא נותן לאחרים - נשאר לעד. ולדוגמא אם יש בידיו שקית ממתקים - הלוא כל הממתקים במוקדם או במאוחר יגמרו, אבל אם הוא יתן לאחיו הקטן סוכריה כדי לשמחו, הרי מצוה זו קיימת לעד. וכן כשהוא אוכל בשבת לשם מצות עונג שבת, שוב זכה והרוויח מצוה. כך ינתב הילד את טבעו הרכושני - **להיות רכושני במצוות ובמעשים טובים**. [וכפי שראינו שיש מחכמי ישראל שהיו רושמים את הסכומים שנתנו לצדקה, ורואים בזאת כסכום כספם האמיתי.]

דוגמא נוספת: ילדה שיש לה נטייה חזקה לגנדרנות ולהשקיע ביופי ובמראה חיצוני. תכונה זו, אם היא קיצונית ולא מווסתת, יכולה להיות למכשול, לעשות את הטפל לעיקר, להעריץ חיצוניות מרשימה ולא לשים לב לפנימיות, להיסחף אחר כל אופנה, וכדומה. ואולם, אם ההורים ינסו לדכא את הנטייה הזו, להביע מורת רוח מכל התעסקות בנושא - הדבר יגרום למרדנות ולתגובת נגד. לאמתו של דבר, אין צורך כלל לדכא נטייה זו, אלא רק לכוונה **לכיוון ולמינון הנכון**. ולכן אדרבה, טוב תעשה האם שתראה לבתה

כי היא מכירה בכך ש"יש לה טעם טוב", תתן לה משימות חיוביות בכיוון זה, כגון לקנות פרחים יפים לכבוד שבת, ואף תתייעץ עמה בקניית ביגוד, תוך שהיא משבחת את טעמה המוצלח. אך יחד עם זאת, תשכיל האם להחדיר בבתה את ההדרכה הנכונה. לא להסתכל רק על חיצוניות, כי יש חיצוניות מרשימה המסתירה תחתיה אישיות רדודה [וכמאמר שלמה המלך ע"ה: "נזם זהב באף חזיר - אשה יפה וסרת טעם"] , ויש חיצוניות פשוטה המסתירה תחתיה אישיות נפלאה ויקרה, לכן אין לבחון אדם על פי חיצוניותו. כמו כן, בבחירת בגד, יש לשים לב לכך שיהיה כמובן נאה ובטוב טעם, אך צנוע ולא ראוותני. אם אכן הדרכה זו תיעשה יחד עם ההכרה וההבנה לחוש האסטטי הרגיש של בתה, ולא מתוך התעלמות ודיכוי, הדברים יפעלו את פעולתם, ובסייעתא דשמיא, תגדל הילדה להיות צנועה ויראת שמים, ותפנה את נטיותיה לאפיקים חיוביים ונכונים.

"חנוך לנער על פי דרכו!" - לא "פקודות מגבוה", לא דרישות קבועות מראש ובלתי מתחשבות, לא "חינוך שבלוני" על פי תדפיס אחיד ונוקשה, אלא על פי דרכו של הילד, מתוך התחשבות באופיו המיוחד, מתוך הבנה והכרה בעולמו הפנימי, מתוך שימת לב לדרכו הייחודית. לא מה שטוב לילד זה, טוב גם לילד אחר; לא מה שאפשר וכדאי לדרוש מזה, ניתן לדרוש אף מאחיו. רק כך יפנים הילד את הדברים, יסכים ויזדהה עימהם, ויאמץ אותם בחום אל ליבו - "גם כי יזקין לא יסור ממנה".

האיזון הבריא לנפש בריאה

הרקע ההכרחי לחינוך הוא - נפש בריאה. ילד בריא בנפשו הוא ילד שאינו סובל מפחדים מופרזים, לחצים נפשיים, עצבות קבועה, תדמית עצמית לקויה וכדומה. ומאידך, מבין הוא היטב שאין ראוי וגם אין צורך למשול ולשלוט באחרים ולהציקם.

ילד בריא בנפשו ניתן בעזרת ה' לבנות על ידי שילוב שתי דרכים הנראות לכאורה כסותרות זו את זו, אך לאמתו של דבר הן משלימות זו את זו, וכפי שברור לכל המתבונן כראוי בדברים. והן:

1. חום ותשומת לב, אהבה וכבוד.
2. גדרים וגבולות ברורים.

ילד הגדל ללא חום ותשומת לב, גם אם אינו סובל מביזיונות והשפלה, הרי הוא חש בודד ומאוים מעצם נוכחות העולם הגדול כלפי עצמו הקטן. חסר הוא תחושת הגנה, בטחון ויציבות.

מאידך, גם ילד שמקבל חום ואהבה, אך גדל בתחושה שהכל מותר ללא גבולות, חש מפוחד ומאוים מהנהגת אנשי העולם כלפיו, שהרי תחושתו היא שאין גבולות בעולם,

איש הישר בעיניו יעשה, ואם כן כמה מפחיד לחיות בעולם כזה. גם אביו ואימו אינם מהווים בעבורו הגנה מספקת, שהלוא אין להם שליטה אפילו עליו, ואיך הם יגנו עליו?! כל זאת מלבד התנהגותו העצמית המזיקה ומציקה לסביבתו, וחוזרת כבומרנג - עליו. אולם ילד הגדל בחום ותשומת לב, המשולבים בהכרה ברורה שיש גבולות וגדרים שאין לעוברם, גדל בעזרת ה' בריא בנפשו.

חום ואהבה - הורים רבים סבורים בטעות כי בריבוי רכישת הטוב והיקר עבור הילד, מקבל הוא חום ואהבה. האמת היא, כי מנקודת מבטו של הילד, כל אשר נרכש עבורו, מגיע לו מהוריו מצד הטבע, ואין זו הוכחה עבורו כלל, כי הוא אהוב ורצוי להוריו. ההוכחה הניצחת לילד כי הוא אכן אהוב ורצוי, היא אך ורק בהנהגה המוכיחה אהבה ודאגה לטובתו, תשומת לב כנה לדיבוריו, שאלותיו, חוויותיו, יצירותיו וכו'. שבח ועידוד על מעשיו הטובים והשתדלותו, ורחישת כבוד לרצונותיו. אין הכוונה בזה למלאות את כל משאלותיו, אולם מאידך אין להתייחס לבקשותיו, אפילו הבלתי מתאימות, בזלזול ובלגלוג. ברוב המקרים הגישה הבריאה היא לשומעו בכובד ראש וברצינות, ובמידה ואין הדברים נראים לביצוע, לסרב ולהסביר את סיבת הסירוב עד כמה ששכלו יכול להבין. [אומנם יש להדגיש שההסבר יבוא לא כחולשה והתרפסות של ההורה בפני הילד, אלא כהסבר ענייני הנאמר לצורך הבנת הילד את הנושא ולצורך החינוך לטוב ולמועיל - דבר הבא לידי ביטוי בטון הדיבור ובניסוח הדברים, ובהימנעות מויכוח ומשא ומתן מייגע עם הילד.] זלזול והשפלה, לעג ובזיון, בין במילים, ובין בתנועות ובמעשים, הרי הם פגיעה חמורה בנפשו של הילד. על הילד לדעת, כי יקר ונכבד ואהוב הוא מאוד להוריו, אך יחד עם זאת, אין בכל זה להרשותו לחרוג מן הגבולות המותרים והנכונים.

הצבת גדרים וגבולות - ילד צריך לדעת: לא כל מה שמתחשק עושים, לא כל מה שרוצים רוכשים, לא כל מה שנקלט באוזן מדברים, ובמה שטוב וראוי להיעשות - לא מתעצלים. ומכיוון שהילד אינו יכול להבחין מעצמו בגדרים ובגבולות הראויים, וגם אינו מסוגל מצד חולשת כוחותיו הנפשיים ליישם לבדו את אשר ראוי או אינו ראוי לעשות, על ההורים להציב את הגבולות והגדרים ולעמוד על יישומם.

וכך כותב רבי שמשון רפאל הירש זצ"ל בלשונו הנפלאה (יסודות החינוך עמוד נד) : אל תתן לילדך להשיג דבר על ידי תוקפנות עקשנית, לאחר שהדבר לא ניתן לו משום שאינו מתאים לגילו או עלול להזיקו. אל תתן לו מתוך אהבת עצמך, כדי שלא להפריע את מנוחתך, מה שלא היית נותן לו מתוך אהבתך אליו. עם זאת, עליך לנהוג זהירות ולחסוך ככל האפשר בסירובים ובמתן פקודות. לעולם אל תגזור עליו דבר מיותר וחסר חשיבות.

וכן אל תסרב לבקשה בלתי מזיקה וחסרת חשיבות. עליך להזהר מאוד במילה "לא". אל תרשה דבר שאחר כך יהיה עליך לאוסרו, ואל תאסור דבר שאחר כך יהיה עליך להתירו. יש הורים, שדווקא משום היותם מבקשים את טובת ילדיהם, אינם מציבים בפניהם גדרים וגבולות, כגון שינה בזמן, ריבוי אכילת ממתקים, סידור חפצים שפוזרו על ידם וכדומה. הורים אלו נוהגים כך מתוך הנחה, שילד שמותר לו יותר, גדל מאושר יותר. ולא היא! עשיר מופלג אשר אינו רואה אתגר ברכישת וילונות חדשים לחלונות ביתו - הנאתו מרכישתם פגומה ואינה מתקרבת כלל להנאתו ואושרו של המתפרנס מיגיע כפיו, אשר סוף סוף הגיעו חסכונותיו לסכום המאפשר לממש את חלומו: רכישת וילונות חדשים לחלונות הבית. ילד אשר יודע כי כל משאלותיו יתמלאו, וכל ממתק וכל משחק שהוא חפץ בו, הוא ישיג ויקבל, ניזוק בכפליים! **ראשית** - חסר הוא את הציפייה המהווה תנאי הכרחי לאושר ולסיפוק. **שנית** - הוא מצפה שהרגלו זה ימשך כל ימי חייו, וכשיגדל ולא יקבל כל אשר יחפוץ, יחיה בתסכול, במרירות ובכעס.

ובמאמר מוסגר: נפלא הדבר שילד הגדל על פי החינוך התורני, מתרגל משחר נעוריו לגדרים ולגבולות בכל תחום: אכילה (אין לאכול חלבי אחר אכילת בשרי, יש לבדוק כשרות המוצרים שקונים וכו') , לבוש (ציצית, שעטנז, צניעות) , דיבור ושמיעה (לשון הרע, רכילות, שקר וחנופה) , תעסוקה (איסור מלאכה בשבתות וימים טובים) ואפילו רגשות (איסור נקמה, לא תשנא את אחיך בלבבך, ואהבת לרעך כמוך).

לעומת זאת, החינוך הלא יהודי, והלא תורני, מרגיל ומחנך את הילד מבלי משים, עוד משחר ילדותו, לנצל את העולם הזה עד תום. כאשר מצוי שרק המשטרה היא הסיבה לגבול. גם הגבולות שכן מנסים לחנך אליהם, יסודם בשורש זה. אם תגנוב ותיתפס, תיאסר, ונמצאת מפסיד מהנאות העולם ומצטער. אל תכה כדי שלא תוכה וכו'. (גם המשכילים יותר, המבינים שאין לגנוב ואין להכות, לא רק כדי שלא תיאסר ולא תוכה, אלא מפני שכן ראוי לחברה מתוקנת לנהוג, יסודם אותו יסוד הוא: חברה שאין לה גבולות, מזיקה לחבריה, והרי הם מפסידים מהנאות העולם ומצטערים.) וכאשר אין חינוך לריסון התאוות והסיפוקים, אלא רק כאשר הדבר מביא להפסד גשמי, הרי זה כבהמה ממש. וזוהי הסיבה העיקרית לדכדוך הפנימי והעצבות הנפשית הנפוצים כל כך בקרב צעירים חניכי ובוגרי בתי הספר שאינם שומרי תורה ומצוות כראוי, וחוסר יכולתם להתמודד עם קשיים בחיים. אדם שהורגל וחונך להתייחס לנהנתנות החומרית כאל תכלית החיים, ייאבד מיד את שמחת החיים כאשר יחסרו לו מילויי התאווה, הכסף, והנאות העולם.

אולם בדרך התורה הקדושה, ההורים והמורים משמשים דוגמא חיה לחיים בעלי תכלית רוחנית נצחית, ולעמידה בגדרים וגבולות, גם כאשר אין רווח או הפסד גשמי בצידם, אלא רק מפני שאלו הן מצוות התורה וערכי היהדות. הם יוותרו על שלגון קר ביום קיץ חם, רק משום שאין לו הכשר. הם יעצרו את שטף הדיבור באמצע משפט, כדי שלא להיכשל בלשון הרע, ואף ישאילו חפץ לשכן, אף על פי שהוא לא עשה כן כשנתבקש, משום שהתורה אוסרת להתנקם. אשרי ההורים שהשכילו והצליחו להביא את ילדיהם בעבודה רבת שנים - להכרה ברורה כי הטוב האמיתי נעוץ בחיים הנכונים על פי הגדרים והגבולות אשר לימדנו הבורא יתברך לחיות במסגרתם - לטוב לנו!

האם להעניש?

רבים מרגישים נבוכים ותוהים מול שאלה זו: האם להעניש או לא? שיטות החינוך הליברליות הרווחות כיום, הביאו רבים למסקנה גורפת כי יש לפסול את הענישה מכל וכל, ולעולם אין להיות תקיפים ולהשתמש בכח ביחסים עם הילדים, לא במעשים, ואף לא בדיבורים, גם כאשר הילד מגזים שוב ושוב בהתנהגותו השלילית. לעומת זאת, יש הטוענים: "ללא מכות הילד לא יתחנך", ולכן נוקטים בדרך הענישה כשיטה קבועה בחינוך.

תורת ישראל מלמדת, שאלו ואלו טועים הם, הורה המכה או מעניש את ילדו על כל מחדל שעושה, מלבד שעם הזמן מאבד את כח ההתרעה שבעונש, הרי הוא גם **אינו מחנך** את בנו, אלא רק גורם לו לפחד, לבצע פעולות מסוימות כאשר הוא נמצא בסביבת הוריו. אולם כאשר יהיה לבדו, יעשה ככל העולה על רוחו, ואף יקציץ בהתנהגותו השלילית, בדומה לקפיץ מתוח שהשתחרר, שככל שמתחו אותו יותר, כך ישתחרר למרחק רב יותר.

בתלמוד מבואר שאסור לאדם להטיל אימה יתרה בתוך ביתו, כלומר: בדרך של תקיפות יתרה, גם אם כוונתו להביא את בני ביתו להנהגה נכונה, הרי הוא משיג את ההיפך הגמור. ולעומת זאת, בכמה מקומות מבואר בדברי חז"ל, שלעיתים אין מנוס מהענשת הילד, כשהוא מפריז בהתנהגות שלילית.

במדרש מובא משל נפלא, המאיר את עינינו בהדרכה נכונה מהו מקומה של הענישה: משל למלך שנשא אשה, מלכה חדשה, ולאחר חגיגת הנישואין עמד להכניסה בפעם הראשונה לארמון המלוכה. המלך, אשר עדיין לא בטח ברעייתו החדשה, בחר להכניסה אל הארמון דרך אולם שעל כתליו תלויים שוטים ושאר כלים המשמשים לענישה. נבהלה המלכה החדשה ופחדה, בחושבה שהמלך נוהג להכות את אשתו על כל משגה

שתעשה. מיד הרגיעה המלך ואמר לה: "הללו - לעבדים ולשפחות שימרדו בי. אבל את - לאכול ולשתות ולשמוח". (ראה ויקרא רבה טו ג)

משל זה ממחיש בצורה נפלאה כיצד יש להתייחס לענישה.

הקשר האמיתי והקבוע של המלך עם רעייתו החדשה, הוא קשר של ידידות, שמחה וקירבה, "לאכול ולשתות ולשמוח". אך יחד עם זאת, ידע המלך שהמלכה עתידה לעמוד בפני פיתויים לא קלים, וניסיונות של קושרי קשר המנסים מידי פעם להדיח את המלך. וכדי לספק לה יותר כוחות נפשיים לעמוד מול ניסיונות אלו, דאג המלך לכך שהיא תהיה מודעת לאמצעי הענישה שבארמון על ידי המעבר דרך אולם הענישה. ואדרבה, מסר זה יתרום לנאמנותה ולרציפות היחס הטוב והבריא שלה עם המלך.

כן הדבר ביחסינו עם הילד - הענישה אינה וגם אסור שתהיה שיטה קבועה בחינוך. **הילד צריך לדעת, שהיחס הקבוע והאמיתי שלו עם הוריו הוא יחס של קירבה, ידידות ואהבת אמת.** אך עם זאת עלינו לדאוג לכך שיהיה מודע לאפשרות ענישה, אשר יתכן שישתמשו בה כאמצעי אחרון במצב של חוסר ברירה. רק כך אין הילד ניזוק מתוצאותיה ההרסניות של שיטת הענישה הקבועה, ויחד עם זאת קל לו יותר להתגבר על יצרים טבעיים המתעוררים בקרבו ומושכים אותו להתנהגות שלילית.

והנה במשל, כאשר נבהלה המלכה למראה השוטים, מיד הבהיר המלך את הדברים והרגיעה לחלוטין במילים חמות. הוא גם דאג להעביר את מסר האזהרה כמופנה לאחרים לגמרי - "הללו לעבדים ולשפחות", כלומר עלייך אני סומך לחלוטין. וגם את זאת יש ללמוד! יש לפתח תדמית עצמית חיובית של הילד בעיני עצמו, ומשום כך לעולם לא נאמר לילד שלקח דבר שאינו שלו: "אתה גנב!", או לילד שלא דיבר אמת "אתה שקרן!", מילים אלו גורמות לילד תדמית עצמית שלילית, ובשלב מסוים הוא עלול להזדהות אִיתן לעולם, "זה אני, וזהו". הערה וביקורת מסוג זה צריכות להיאמר כאשר הן משולבות בתדמית חיובית: "ילד טוב כמוך הזהיר תמיד בכך וכך (וכאן ייאמרו דברים חיוביים על הילד, ורק דברים נכונים שהוא באמת טוב בהם), לא מתאים לו שיקח דבר שאינו שלו או שיאמר דבר שאינו דבר אמת וכו'.

כיצד מענישים?

מה קורה כאשר אין מנוס וחייבים להעניש? האם נפרצים אז כל הגדרים והכל מותר? תורת ה' מלמדת אותנו, שגם כאשר קיים הכרח להעניש, עדיין אין להעניש אלא על פי התנאים הבאים:

תנאי ראשון - הענשה מתוך אהבה! "וְיָדַעְתָּ עִם לְבָבֶךָ, כִּי כַּאֲשֶׁר יְיַסֵּר אִישׁ אֶת בְּנוֹ, ה' אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָּ" (דברים ח ה) . הכתוב נקט כדוגמא להענשה שיש עמה אהבה - את הענשת האב לבנו. זהו התנאי הראשון והבסיסי להענשה. אב אשר כעסו הוא המנחה אותו בעת הכאת בנו, ולא התבונה הבאה מאהבה ודאגה לחינוך הבן, אסור לו להכות באותה שעה! וכדברי הגר"א (אבן שלמה פ"ו אות ד) : "כשמכה את בנו, לא יכהו מכת אויב דרך כעס, רק כוונת ההכאה תהיה להצילו מן העתיד, ולא יעוול עוד את דרכיו. **וכשרואה שרבה חמתו עליו, לא יכה אותו כלל בעת ההיא**".

הכאה הבאה שלא מתוך אהבה, עלולה להיות **מכת אויב**, ואף על פי שהוא אביו. שהרי הכאה כזו באה בעוצמה לא מבוקרת ושלא ביחס הנכון לגודל חטא הילד, דבר שהוא עוול לכשעצמו. ומה גם שאופן כזה הרבה מידות רעות יכולות להתערב, כגון נקמה - לצער את המצער, וכבוד - להראותו שחזק ממנו, וגאווה ואכזריות. והגרוע מכל הוא שהילד מרגיש וקולט בחיישנים הרגישים של דעתו, כי אין הכאה זו מתוך אהבה, אלא להיפך, ומסיק מתוך כך שהוריו שונאים אותו. ככל שהדבר חוזר על עצמו, כן מתחזקת הרגשתו, וממילא כל דבר טוב שמלמדים אותו, מתקבל אצלו ככפייה וכרעה, עד שמצפה הוא בפנימיותו ליום שלא יזדקק עוד להוריו, או אז יוכל להתרחק מהם, ולבעוט בכל הערכים שלימדוהו, חלילה.

תנאי שני - אין מענישים אלא אם כן ברור להורה שהילד ידע בשעת מעשה שהוא נוהג שלא כראוי והזיד בזה. אבל אם אינו יודע שמעשה זה אסור, אין להענישו בשום פנים ואופן. ובאמת מצוי הדבר, שהורים חושבים כי בנם צריך להבין מאליו כי אסור לעשות כך וכך, בעוד שהבן באמת ובתמים לא ידע זאת. מה שאצל ההורים הוא מושכל ראשון, אצל הילד יתכן שזהו מושג חדש. [ולדוגמא: ילד מסיים לאכול ומלקק בהנאה את הצלחת... הוריו עלולים לגעור ולנזוף בו על חוסר דרך ארץ, בעוד שהוא עשה זאת לתומו ולהנאתו. ללא הסבר נאות מצד ההורים, שום דבר אינו מובן מאליו. וכיוצא בזה דוגמאות רבות.]

בעיני הילד נראה שהוא קיבל עונש ללא סיבה, סתם כך. כנראה שהוריו לא מספיק אוהבים אותו... וכמובן שהדבר מקומם אותו ביותר, וגורם לנזק במקום לתועלת.

תנאי שלישי - גיל הילד. יש להתאים את העונש לגילו של הילד, ולא לתת לו עונש הפוגע בכבודו, והגורם לו להתריס נגד אביו. [ואב המכה את בנו גדול, העלול להתריס נגדו, עובר על איסור מהתורה "ולפני עיור לא תתן מכשול", כמבואר בשער ההלכה בהרחבה.]

תנאי רביעי - העונש צריך להיות מתון ושקול, ולא עונש מדאי קשה. כמובן שלפעמים צריך עונש מעט כבד משקל, כדי להפיק את תועלת ההתרעה, אך יש לשקול ולבחון זאת היטב, ולא לתת עונש חמור וקשה מדאי, שהלוא מטרת העונש איננה לנקום חס ושלום, אלא לשם תועלת ותיקון לעתיד. [ועיין עוד הדרכה בענין הענישה בשער ההלכה, בענין הנהגת ההורים עם בניהם.]

המקל והגזר

כהמשך לעניין הענישה, מוסיף הרב וולבה זצ"ל יסוד נפלא: מצאנו בנביא שאמר (זכריה יא ז) : "וָאֶקַּח לִי שְׁנֵי מַקְלוֹת, **לְאַחַד קָרָאתִי נֹעַם**, וּלְאַחַד קָרָאתִי חֹבְלִים..." הרי שיש גם "מקל נועם", וגם לזה מכוין שלמה המלך באומרו (משלי יג כד) "חוֹשֵׂךְ שִׁבְטוֹ - שׂוֹנֵא בְנוֹ", שגם במקל נועם יכול האדם לייסר את בנו, ועוד ביותר הצלחה מאשר במקל חובלים! ומהו מקל נועם בחינוך? נקוט כלל זה בידך: עידוד משפיע יותר מעונש, ציון לשבח או פרס פועל יותר מאיומים ועונשים. ע"כ.

נוסיף ונאמר מעתה: "חוסך עידוד ופרגונים - שונא בנו!". עידוד, פרגון ושבחים, המלווים מידי פעם אף בפרסים ותמריצים שונים, יש בהם כח דחיפה חזק עבור הילד, ופעמים רבות שיכולים הם אף להחליף את הצורך בעונש!

מסופר בתלמוד (תענית כד ע"א) , על מלמד ילדים שדווקא תפילתו היא שנענתה בעת עצירת גשמים. ותלו חז"ל את סיבת הדבר בהנהגתו המיוחדת עם הילדים, וכפי שהעיד הוא על עצמו: "יש לי בריכה קטנה של דגים, וכל ילד המאבד את חשקו ואינו רוצה ללמוד, אני מפתה ומשחד אותו בהם, ומסדרם לפניו, ומפייס אותו במילים של חיבה והסבר על תועלת הלימוד, עד שבא מרצונו ולומד".

כמובן שגם בזה, יש לשים לב להתאים את דרך העידוד ואת סוגי הפרסים לגיל ולרמה של הילד, באופן שאכן ימשכו את ליבו. וכלשונו הזהב של הרמב"ם ז"ל: נער קטן - הביאוהו אל המלמד ללמוד תורה, וזהו הטוב הגדול בעבורו, אלא שהוא למיעוט שניו [גילו הצעיר] וחולשת שכלו, אינו מבין מעלת אותו הטוב. לפיכך בהכרח יצטרך המלמד, שהוא יותר שלם ממנו, שיזרז אותו על הלימוד בדברים שהם אהובים אצלו, ויאמר לו: **קרא ואתן לך אגוזים או תאנים, למד ואתן לך מעט דבש**. וכשיגדל ויחזק שכלו, ויקל בעיניו דבר זה, יזרז אותו ויעורר תאוותו בדבר אחר החמוד לו, ויאמר לו מלמדו: **קרא ואתן לך מנעלים יפים או בגדים חמודים**. ובזה ישתדל לקרוא. וכאשר יהיה יותר שלם בשכלו, ויתבזה בעיניו זה הדבר גם כן, ישים נפשו למה שהוא גדול מזה, ויאמר לו: **למוד פרשה זו או פרק זה, ואתן לך דינר אחד או שני דינרים**. וכשיהיה

דעתו גדול, ונקלה בעיניו זה השיעור, וידע שזה דבר נקל, יתאווה למשהו שהוא נכבד מזה, ויאמר לו רבו: **למוד כדי שתהיה ראש ודיין, ויכבדוך בני אדם ויקומו מפניך, כגון פלוני ופלוני**".

הרי לנו שאין ללמד ולהטיל מטלות מתוך הנחתת הוראות וכפייה, אלא אדרבה עלינו להתמיד במציאת דרכים, כיצד לחבב ולהאהיב על הילד את התורה והמצוות, ולעודדו לבצע את הנדרש מתוך שמחה ושלימות פנימית. וכך יגדל בעזרת ה' לילד בריא בנפשו, מפותח בשכלו, ושלם בלימודיו.

גיל החינוך

אמרו חז"ל (סוכה מב ע"א) : קטן היודע לנענע - חייב בלולב. יודע לשמור תפיליו - אביו לוקח לו תפילין. יודע לדבר - אביו מלמדו 'תורה ציוה לנו...' ו'שמע ישראל...'.

מדברי חז"ל יש ללמוד, כי יש להקדיש מחשבה ותשומת לב לבדיקת **בשלות הילד** בכל שלב משלבי התפתחותו, ולהתאים את הנושא החינוכי ליכולתו ובשלותו באותו גיל. ילד שמנסים לחנכו לנושא שעדיין אינו בשל לו, לא רק שההשקעה יורדת לטמיון, אלא שהיא גם מזיקה ומשיגה את ההיפך הגמור ממטרתה, שכן בעקבות כשלונו הנוכחי מאבד הילד את האמון ביכולתו להתמודד עם העניין. ובעקבות הלחץ שחש באותה תקופה כשקשה היה לו להתמודד, הוא גם מפתח סלידה ודחיה עמוקה מאותו נושא. מצד שני, ברור גם שאין לְאַחֵר בשום אופן את הגיל הנכון והמתאים.

הנה למשל, פעוט בן שנתיים ומעלה בדרך כלל כבר מגלה רצון להתלבש לבד. כמובן שהדבר עדיין אינו בר ביצוע, אך יש כאן נקודת התחלה טובה להתחיל בהקניית הרגל חשוב זה. לכן אפשר וכדאי בהחלט לתת לו להתחיל להתנסות בלבישת פריטי לבוש מסוימים לבדו, ועם הזמן לפי בשלותו להוסיף עוד ועוד, עד להתלבשותו בכוחות עצמו. ועתה נשים לב: לו נחליט "לקפוץ על העגלה" מהר מדאי, ולהטיל על הפעוט להתלבש לבדו כשהדבר עדיין קשה עליו, הרי שהדבר יהיה לו למעמסה כבדה, והוא יפתח דחייה וסלידה מן הנושא [גם אם הדבר ייעשה על ידי פרסים ומבצעים וכדומה!], יתכן מאוד גם שהוא לא יצליח במשימה, ולהבא כבר ייאבד כל עניין ורצון לנסות. ומנגד - לוּ נתעלם משאיפתו של הילד לעצמאות בנושא זה, ונמשיך להלבישו בעצמנו, הרי שעם הזמן יפוג הרצון שלו לעצמאות, ויהיה קשה מאוד להתחיל להרגיל אותו להתלבש לבדו כשהוא כבר גדול. ומה שחבל יותר, שבינתיים הוא גם פיתח תלות יתר באמו, ויתכן מאוד שהדבר אף הוריד את דימויו העצמי ובטחונו. אבל כשהקניית ההרגל הנכון נעשית בזמן

הנכון, הרי הדברים נקלטים ונספגים בצורה טבעית ונעימה, הילד מרגיש ויודע שהוא גדול ומסוגל, מתחזק בו דימוי עצמי חיובי, ותחושת עצמאות בריאה.
כן הדבר בכל הקניה של הרגל טוב, ובחינוך לתורה ולמצוות. וכך כותב הרב וולבה זצ"ל: "ענייננו של החינוך הוא **הכניסה הנכונה בנקודת ההתחלה**. כאשר הילד מגיב למצב מסוים, צריכים לזרוע בו מה שהוא מוכן לקלוט באותו זמן. כשהתקופה הזו עוברת ללא הזריעה המתאימה - נעשה מאוחר מדאי.
מכאן עולה דרישה ברורה כלפי ההורים: עליהם לשים לב לתקופות שהילד עובר, ולהתאים את הדרישות ליכולתו של הילד בכל תקופה. אם מפריזים בדרישות כשהילד לא יכול לעמוד בהן, כשהילד עדיין אינו מספיק מבוגר כדי להבין מה רוצים ממנו, יוצא מזה קלקול גדול בחינוך. זריעה כזו לא יכולה להיקלט. הילד לא יכול להתפתח על ידי דבר שהוא לא מבין. הילד צריך להתקדם בשלבים, ולעבור בהדרגה את התקופות השונות של הילדות.
נביא מספר דוגמאות מצויות לחוסר התאמה בין יכולת הילד, לבין הדרישות שדורשים ממנו: אחד הדברים הנפוצים - אמהות מתפארות שהן הצליחו לחנך את התינוקות לגמילה מהרטבה בגיל מוקדם. ככל ש"הצליחו" בגיל מוקדם יותר - כך תגדל הגאווה שלהן. מקובל היום, ואני מקבל את הדעה הזאת, שאם מכריחים ילד מוקדם מדאי להיות נקי - זה מזיק לכל ההתפתחות שלו. יבוא זמן שהילד בעצמו ירצה להיות נקי, ואז הנושא מתפתח בצורה הרבה יותר הרמונית.
דוגמא נוספת: פעמים רבות לא מתייחסים ולא מחשיבים מספיק את עניין המשחק של הילד. משחק זה דבר רציני מאוד אצל הילד. רבי ישראל סלנטר זצ"ל אומר: כאשר ילד משחק בקרש בתוך אמבטיה ואומר שזו אונייה, אם לוקחים ממנו את הקרש הזה, הרי זה ממש כמו שהיו מטביעים ספינה אצל אדם מבוגר. אדם שמפריע לילד במשחק שלו - גוזל משהו מן הילד.
ישנם דברים שהם כעין דברים מוסכמים, ידועים ומקובלים. דרך משל: בסעודת שבת דורשים מהילדים לשבת ליד השולחן במשך כל הסעודה, אף שהסעודה נמשכת שעה או שעה וחצי, ולעיתים אף יותר. לילד צעיר זה בלתי אפשרי. ילד לא יכול לשבת בשקט כל כך הרבה זמן, הוא מוכרח להסתובב. אם מכריחים אותו לשבת במשך כל הסעודה, הרי שכופים עליו לעשות דבר שהוא הרבה למעלה מכוחותיו, ולא צריך להסביר עד כמה זה לא טוב. הכוונה היא בעצם טובה, רוצים לבנות, אבל הילד איננו יכול להיבנות עם דרישות שהן מעל ליכולתו. (זריעה ובנין בחינוך עמודים טו-טז)

סקרנותו של ילד

אחת התכונות הבולטות אצל הילד, ולמעשה כבר מהיותו תינוק בעריסה - היא הסקרנות. היא אשר מניעה את העולל הרך להרים ולסבב את ראשו, להושיט את ידו לחפצים, להתבונן ולהכיר את העולם הסובב אותו. כאשר הוא גדל, מרבה הילד לשאול את הוריו שאלות שונות: למה ומדוע, איך וכיצד, מתי והיכן... ובהקשר נביא קטע מהספר הנפלא "אוהל יעקב ולאה" (עמוד 35) :

"יש לענות לשאלות הילד, לקרב הדברים אל דעתו, ולא לדחות אותו באמירה "לכשתגדל - תבין". הסקרנות של הילד - היא ניצני בַּקָּשַׁת החכמה של המבוגר. ילד הגדל בעולם תמוה ובלתי מובן, אור שכלו כֵּבֶה, והחכמה נעשית מיותרת בעולמו. לא נתפלא אם אחר כך הוא לא יתעניין בלימוד.

פיתוח כוחות השכל מתחיל מהילדות ממש. יש לתת הסבר פשוט לילד על הנעשה עמו, ליידע אותו במאורעות שהוא שותף להם, ולא להוביל אותו בעולם סתום ונעלם, ומקרים בלתי מובנים.

כמו כן, ילד מרגיש השתתפות רגשית עמוקה במאורעות השמחה או חלילה הצער - שבמשפחה, והוא מבקש להבין את תוכנם. אם לא ניתנת לילד הרגשת שותפות על ידי הסבר ושיחה, הוא נפגע קשות, ונוצר ריחוק מסוכן בינו לבין מחנכיו".

מצד שני, יש לשים לב כמובן לגבולות הנכונים. ישנם מושגים שאינם מתאימים לכל גיל, וילד בודאי לא צריך לדעת הכל. אלא שיש לתת לו הסבר המניח את דעתו. כמו כן, אין לשתף את הילד בבעיות שאינן לפי מידתו, ועלולות להטיל על שכמו כביכול עול כבד, כגון ילד קטן השומע מהוריו שיש קשיים בפרנסה, עלול להיות מוטרד מאוד, ולדאוג מה יהיה עם ארוחת הבוקר מחר, והאם יוכלו הוריו לקנות לו מעיל לחורף... לכן השיחה עם הילד צריכה להיות מותאמת למידתו, בחכמה ובתבונה.

הגנה בסיסית

שִׁמְעוֹ סיפור: אדון תחכמוני הוא אב מסור, ובהגיע ימות החורף הקרים, התאמץ ככל יכולתו להגן על ילדיו מפני הקור, ולחמם את הבית, כדי להעניק לילדיו בית חמים ונעים. בראש ובראשונה הוא רכש והתקין בדמים מרובים מזגן מפוצל שיפיץ חום נעים בכל חדרי הבית. לאחר מכן, אף קנה שטיחים רכים וחמימים לכסות בהם את הרצפה הקרירה. זאת כמובן מלבד ביגוד חמים וטוב לילדיו, ושמיכות פוך משובחות ומחממות עבור שנת הלילה. אך למרבה הפלא, לא תאמינו: הילדים ישבו בבית רועדים ומכווצים מקור! היודעים אתם מדוע? ובכן, בביתו של אדון תחכמוני ישנם חלונות רחבים, ולא

עלה על דעתו כלל שיש להתקין בהם שמשות... וכך הכה הקור בביתם מבלי להתחשב כלל במאמציו המרובים של אדון תחכמוני לחמם את ביתו...

מיהו אדון תחכמוני? זהו אדם בעל לב יהודי חם, שרוצה בכל מאודו להעניק לילדיו חינוך יהודי טוב, שיהיו מחוברים למסורת, שיהיו אוהבים את התורה. מה הוא לא עושה לשם כך? לוקח אותם לבית הכנסת, מקדש על היין בשבת, חוגג את ליל הסדר, מעניק להם חוויות יהודיות, מקנה להם ידיעות, לוקח אותם לקבל ברכה מרב, ועוד ועוד. אך אין הוא מתחשב ברוחות הכפור הנוראות החודרות אליהם מן הרחוב, מן התקשורת הקלוקלת, מן החברה המתירנית.

כדי להינצל מן הרוחות הללו, בראש ובראשונה צריך האדם ליצור **הגנה** ומסגרת מתאימה. ילד שהולך ללמוד בבית ספר לא תורני, או שנחשף לתקשורת קלוקלת - היאך יגדל להיות "יהודי טוב"?! מדוע "יגביל" את עצמו בתרי"ג מצוות עשה ולא תעשה?! מאין תקלוט נשמתו את מתיקות התורה וערבותה?!

הנה כבר פסק הרמב"ם (הלכות דעות פרק ו הלכה א) : "**דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר רעיו וחבריו**, נוהג כמנהג אנשי מדינתו. לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד, כדי שילמד ממעשיהם, ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחשך כדי שלא ילמד ממעשיהם. הוא ששלמה אומר (משלי יג כ) : "הוֹלֵךְ אֶת חֲכָמִים - יֶחְכָּם, וְרֹעֶה כְסִילִים - יֵרוֹעַ", וכן נאמר (תהלים א א) : "אַשְׁרֵי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הָלַךְ בַּעֲצַת רְשָׁעִים, וּבְדֶרֶךְ חַטָּאִים לֹא עָמָד, וּבְמוֹשַׁב לֵצִים לֹא יָשָׁב...".

לצערנו, עינינו הרואות את פשיטת הרגל הנוראה במוסדות החינוך הכללי. כל מי שעיניים לו לראות, ואינו עוצם אותן, יודע ורואה את המצב הנורא השורר שם מבחינה ערכית ומוסרית [ואין כאן המקום להרחיב על מיני התופעות המחרידות הנפוצות שם, ומפני קדושת הדף, נותיר זאת לסטטיסטיקות ולעיתונות, היודעים לספר טוב יותר על הנתונים המזעזעים הפוקדים שם.] לכן, הורים הדורשים את טובת ילדיהם באמת, אין הם מתחשבים בתגובת השכנים והדודים - "מה יגידו?...", ואין הם רואים לנגד עיניהם רק את הנוחות האישית שלהם - "קרוב לבית", אלא מתאמצים הם לתור ולחפש אחר מוסדות **חינוך** הראויים לשמם זה, ורק בידיהם יפקידו את ילדיהם היקרים.

וכמו כן, הורים צריכים להיות מודעים להרס הנורא, לנפש ולנשמה, הטמון במכשירי התקשורת למיניהם, ולהגן על ילדיהם אף מפניהם. היום כבר יודעים המחקרים והסטטיסטיקות למיניהם, להצביע בוודאות על הנזקים החמורים הנגרמים כתוצאה מן הצפייה במכשירים אלו, ומהם: אלימות, הרס המשפחה, ירידה ברמת החשיבה

וההשכלה, קשיים חברתיים, ועוד. [וראה נתונים ועובדות נוספות בחוברת "ימי החנוכה בהלכה ובאגדה"] זאת מלבד איסורי התורה החמורים, והנזק הרוחני העצום של ירידה ביראת שמים, חוסר ריסון היצרים ועוד. ולכן השומר נפשו ונפש ילדיו - ירחק וירחיק מהם.

אל תאמר מחר, פן יהיה מאוחר!

סיפר רבי בן ציון שלום הי"ו: פעם אחת הייתי יורד במדרגות בית הכנסת בסיום שיעורו של מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף שליט"א, והיתה השעה מאוחרת מאוד בלילה. באמצע המדרגות ניגש אל הרב יהודי מגודל שיער, נישק את ידיו, ואמר לרב: אני מבקש מכבודו שיכתוב לי כמה מילים לאשתי, שאסור להחזיק מכשיר טלוויזיא בבית, כי יש בינינו ויכוח חריף בנושא. אמר לו הרב: אני אבוא לביתכם, ואשפיע עליה שאסור להחזיק טלוויזיא בבית, כי זה כלי טמא מקלקל ומשחית את נפש הילדים ואת כל בני הבית. אמר האיש: לא נעים לי שכבוד הרב יטרח ויבוא אלי, אולי יכתוב לי פתק אחד ודי בזה. אמר הרב: בלי פתק, אני אבוא לדבר עמה, ובעזרת ה' אשפיע עליה! שמח האיש ואמר: אם כן אכין את אשתי למחר לביקורו של כבוד הרב. יקבע לי הרב שעה, אימתי נוח לו? אמר הרב: אסור להמתין עד מחר. עכשיו ומיד. היכן אתה גר? השיב האיש: בשכונת רמות. "בא ניסע עכשיו יחד בזריזות", פסק הרב. נסענו לרמות עם כבוד הרב בשעה מאוחרת בלילה. הבעל התקשר לאשתו בבית ואמר לה, יש לנו הפתעה, כבוד הרב הראשון לציון מגיע עוד מעט לביתנו, כבוד גדול הוא לנו, הרב מביא ברכה אל ביתנו! האשה שמחה והכינה את הבית, הניחה כיבוד על השולחן. כשהגענו לביתם, ישב הרב ליד השולחן יחד עם הבעל והאשה והנהג ואני. כבוד הרב התחיל לדבר על ליבה דברי מוסר, עד כמה המכשיר המתועב הזה אוכל כל חלקה טובה מעם ישראל, רחמנא ליצלן. לכן תחוסי על בנייך ובנותייך! - הרב דיבר בדמעות. האשה התרגשה והחלה גם היא להזיל דמעות מעיניה, ובהתרגשות אמרה: אם כבוד הרב טרח ובא אל ביתנו, ובשעה כזו מאוחרת, סימן שהדבר חמור ביותר, בעזרת ה' מחר אני מוציאה את המכשיר הטמא הזה מהבית. אמר הרב: לא מחר אלא עכשיו, שהרי אמרו רבותינו (מכילתא בא פרשה ט) "מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה". אני רוצה לראות במו עיני שאתם מוציאים את המכשיר הטמא ושוברים אותו.

ממשיך ומספר רבי בן ציון: אני והבעל יחד הורדנו את המכשיר הטמא מקומה שלישית. בדרך במדרגות קיבל המכשיר מכה בקיר, אמר אחד לשני, זהירות איך אתה יורד? והרב היה יורד איתנו, שומע וצוחק, אמר: והלוא הולכים לשבור אותו, ומה בכך אם יקבל

עוד מכה, והרי כתוב 'הכה תכה'... צריך לברך "ברוך שעקר עבודה זרה מהבית הזה". הורידוהו למטה לפח האשפה, ושברו אותו לרסיסים, והיתה שמחה גדולה, כמעט שרקדו. והבעל והאשה היו שמחים כפל כפליים, שכבוד הרב הופיע בביתם, והביא להם ברכה והצלחה. בסיום אמרו הבעל והאשה לרב: אנחנו מודים לכבוד הגדול שעשה לנו הרב, ונפרדו בשמחה ובטוב לבב, והרב שוב בירך אותם ברכות לבביות וחמות. ואז פנה הרב לשומעיו ואמר להם: רואים אתם איך אפשר להציל נפש יהודי, ככה במסירות ובזריזות. (עונג שבת פרשת נח ה'תש"ע)

תפילה!

כך יעשה כל אדם מירב השתדלותו להדריך את בניו ובנותיו בדרך התורה ואהבת ה', שזהו אחד התפקידים החשובים ביותר של היהודי, להעביר את שרשרת התורה והאמונה מדור לדור, כמו שנאמר באברהם אבינו (בראשית יח יט) : "כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת בָּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו, וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט".

וירבה להעתיר בתפילה לפני יושב מרומים, שיאיר את עיניו ויכוון את דרכו, כיצד להדריך את בניו ובנותיו כראוי, כיצד לנהוג עימם במצבים שונים, כיצד להחדיר בלבבם אהבת תורה ויראת שמים אמיתית, שצריך לזה הרבה מאוד סייעתא דשמיא ושימת לב כראוי. וכן יעתיר בעדם שיתן להם ה' חוסן וכח לעמוד בפני פיתויים ומכשלות, המצויים היום כה רבות, לצערנו הרב. ותדבק נפשם בדרך התורה, בה ידבקו וממנה לא יסורו כל ימי חייהם, לטוב להם כל הימים.

וכך אומר השל"ה הקדוש: "תמיד תהיה תפילה שגורה בפי אב ואם להתפלל על זרעם, שיהיו לומדי תורה, וצדיקים ובעלי מידות טובות. ויכוון על זה מאוד בברכות התורה כשאומר: "ונהיה אנחנו וצאצאינו" וכו'. וכן בברכת אהבת עולם - "אבינו אב הרחמן המרחם רחם נא עלינו ותן בליבנו..." יחשוב תמיד על זרעו וזרע זרעו עד עולם. וכן כשאומר "ולא ניגע לריק ולא נלד לבהלה". בכל המקומות האלו, יעשה תפילת קבע בכל לבבו ובכל נפשו". (שער האותיות דרך ארץ)

שער ההלכה

"כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ לְמַעַן יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ"

מבוא – הלכות כלליות

מן התורה

חמשה ציווים נצטווה כל יהודי מאת ה' יתברך כלפי אביו ואמו:

א. לכבדם, שנאמר (דברים ה טז): כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ ה' אֱלֹקֶיךָ, לְמַעַן יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ, עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹקֶיךָ נֹתֵן לָךְ.

ב. לירא מהם, שנאמר (ויקרא יט ג): אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ, וְאֶת שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ, אֲנִי ה' אֱלֹקֵיכֶם.

ג. שלא להכותם, שנאמר (שמות כא טו): וּמַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ, מוֹת יוּמָת.

ד. שלא לקללם, שנאמר (שמות כא טז): וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ, מוֹת יוּמָת.

ה. שלא לזלזל בהם, שנאמר (דברים כז טז): אָרוּר מַקְלֶה אָבִיו וְאִמּוֹ. [מקלה היינו מזלזל, ואפילו ברמיזה בקריצת עין, ואפילו בלב בלבד.]

ולהלן יתבארו הלכותיהם אחת לאחת בעזרת ה'.

מצוה גדולה

כתב הרמב"ם (הלכות ממרים פ"ו ה"א): "יזהר האדם מאוד בכבוד אביו ובכבוד אמו ובמוראם, שמצות עשה גדולה היא, עד כדי כך שהשוה אותם הקב"ה לכבודו ומוראו, שכשם שציונו לכבדו ולירא ממנו יתברך, כך ציונו לכבדם ולירא מהם".

גיל קיום המצוה

כל אדם מישראל חייב לכבד את הוריו, בין קטן בין גדול, בין בחור בין בעל אשה ובנים, ואפילו זקן מופלג מאוד בשנים, הריהו חייב בכבוד אביו ובכבוד אמו, ולא כאותם החושבים שמצוה זו היא רק לילדים הקטנים או לבחורים הרווקים. (צז, תקטו)

לשם ה'

הן אמת שמצות כיבוד אב ואם היא מצוה שכלית, שהשכל מכריח ומחייב לקיימה, שהרי הוריו הביאוהו לעולם, גידלוהו וטרחו עבורו, דאגו לו לכל צרכיו, וכל מחסורו היה עליהם עד אשר גדל, ואם כן כל בר דעת מבין שעליו לכבד את הוריו, שאם לא יכבד, הריהו כפוי טובה, שאין לך מדה גרועה ממנה. אולם, לא יכבדם בגלל צו המצפון, אלא מפני שה' יתברך ציוהו על כך, שנאמר: "כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמֶּךָ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ ה' אֱלֹקֶיךָ". (מדרש תלפיות. פב)

חובת לימוד ההלכות

כשם שחובה על כל אחד ואחד מישראל ללמוד את ההלכות המצויות, כהלכות ברכות, שבת, שמירת הלשון ועוד, כך חובה על כל אדם ללמוד ולשנן את הלכות כיבוד אב ואם ומוראם, שמצוה זו היא תמידית בכל זמן, וחמורה היא עד מאוד, ואם לא ילמד את הלכותיה, מאין ידע היאך לקיימן, ויכשל בדברים רבים, מבלי לדעת שהוא נכשל. וכבר אמרו חז"ל (אבות פרק ב משנה ה): "אין בור ירא חטא", דהיינו אדם שלא למד הלכות,

הרי הוא בבחינת בּוּר בהלכה, וממילא אי אפשר שיהיה ירא חטא, שהרי אינו יודע מהו החטא, ואינו יודע ממה להיזהר. (פא)

הבחורים היקרים המסולאים בפז, העוסקים בתורה בישיבות הקדושות, כאשר יוצאים הם לימי "בין הזמנים", עליהם להקפיד ללמוד ולשנן את הלכות כיבוד אב ואם, ולהיות בקיאים בהם טרם שובם הביתה, לבל יכשלו חס ושלום באיסורים מן התורה, מחמת חוסר ידיעה. (חזון איש. פא)

מצות חינוך

ככל מצוות התורה, כן מצוה על ההורים לחנך את ילדיהם כבר בעודם קטנים למצות כיבוד אב ואם, ואין בזה חשש גאווה או רדיפת כבוד חס ושלום, כי אדרבה זו מצות התורה, שהילדים ינהגו בכבוד והדר מרובים מאוד כלפי הוריהם. ולבד מזה, גם יתרגלו להתנהג כלפי כל אדם בכבוד ובדרך ארץ. (המאירי. תקטז)

שויון זכויות

בכל הדינים שיתבארו להלן בכיבוד ההורים ובמוראם, אין הבדל בין האב לאם, שאת שניהם צריכים לכבד, ומשניהם צריכים לירא בשווה. ולפיכך הקדימה התורה בכיבוד את האב לאם, [שנאמר: כַּבֵּד אֶת **אָבִיךָ** וְאֶת **אִמֶּךָ**,] ובמורא את האם לאב [שנאמר: אִישׁ **אִמּוֹ וְאָבִיו** תִּירָאוּ], ללמדך ששניהם שווים בין לכבוד בין למורא. (רמב"ם פ"ו ה"ב)

בכל הדינים שיתבארו להלן, אין הבדל בין הבן לבת, ששניהם חייבים בכיבוד ההורים ובמוראם בשווה. [ודין אשה נשואה, יתבאר להלן.] (קיא, תקז)

מי קודם

אף על פי שכבוד האב והאם שווה, מכל מקום אם נצטווה הבן גם מאביו וגם מאמו, כגון שאמר לו אביו, הבא לי כוס קפה, ואמו אמרה לו, הבא לי עוגה, יקדים לעשות את ציווי אביו, ולאחר מכן יעשה את ציווי אמו, מאחר שגם אמו חייבת בכבוד אביו שהוא בעלה. (שלחן ערוך יורה דעה סימן רמ סעיף יד)

אם ההורים גרושים, ונצטווה הבן גם מאביו וגם מאמו, מאחר וכבוד שניהם שווה, ואין אמו חייבת עתה בכבוד אביו, רשאי להקדים לאיזה מהם שירצה. (סימן רמ סעיף יד)

עד כמה יכבד?

אין גבול למצות כיבוד אב ואם, ולכן ירבה ככל שביכולתו לכבד את הוריו. ויזכה לאריכות ימים ושנים טובים בעולם הזה ובעולם הבא, ויצליח בכל ענייניו, וילדיו יכבדו אותו וייראו ממנו גם לעת זקנותו, ועוד ברכות וטובות מאת ה' יתברך. (צב)

אהבת ההורים

מצוה על כל אדם לנטוע בלבו חזק מאוד את אהבת הוריו, ויאהבם אהבה עזה, כי מלבד שהצטווינו בתורה לאהוב כל יהודי כנפשנו ומאודנו, שנאמר: ואהבת לרעך כמוך, מכל מקום באביו ואמו יש להזהר בזה ביתר שאת, מאחר והשוותה התורה את כבודם לכבוד הקב"ה. (זהר, חיי אדם. קא. ועיין שלחן ערוך המדות, אהבת הבריות שער ההלכה סימן א)

האהבה העצומה בין בבא מאיר לאביו בבא סאלי זיע"א

גודל ההערצה והאהבה שהיו בין הגאון הגדול והקדוש רבי מאיר אביחצירא זיע"א לאביו הגאון הגדול והקדוש רבי ישראל אביחצירא זיע"א, אי אפשר לתארן כלל וכלל, אך נעתיק מעט מרישומי זיכרונותיו של בנו האדמו"ר רבי דוד חי אביחצירא שליט"א, וזו לשונו:

"מי שלא ראה את המפגש ביניהם, לא יכול לתאר את המחזה המרטיט והמרעיד. אחד נופל על השני בחיבוק, בנשיקות בראש, בכתף וביד - בהתבטלות מוחלטת, בחינת תלמיד בפני רבו, שאינו שייך לעצמו... פניו כלפי מטה בדחילו ורחימו, ביראה, ברתת, בזיע, בחלחלה, בהתרגשות ..."

וכה סיפר אחד מאהוביו החביבים של הבבא סאלי זיע"א: שעה שרבנו בבא מאיר היה מגיע לבית אביו בנתיבות, כשרק חצה את מפתן הבית, היה רבנו כורע אפים ארצה. מדלת הבית ועד לספה שאביו בבא סאלי היה יושב עליה, היה רבנו מסמיך לכל פסיעה, קדה עמוקה. ומשהגיע אליו, היה מנשק את אביו בעשרות נשיקות, על גב ידו ועל מצח ראשו, על כתפו ועל שולי גלימתו... רק לאחר מכן היה מתיישב, ועיניו מושפלות ארצה. ("אביר יעקב" 576)

בזריזות ושמחה

כשמבקשים ההורים מבנם בקשה מסוימת, הכבוד הוא שיעשה את מבוקשם מיד בלי עיכוב כלל. ויעשה את בקשתם בשמחה גדולה, בערנות ובזריזות רבה, ולא יהיו עליו לטורח ולמשא חס ושלום, וזכות זו תעמוד לו בעולם הזה ובבא. (זוהר. חרדים. קא)

נפתלי אילה שלוחה

במדרש (במדבר רבה יד אות יא): אמר רבי יודן: "נשיא שבט נפתלי זכה להקריב את קרבנותיו בחנוכת המזבח, כנגד האבות והאמהות. ולמה רק הוא זכה בזה? לפי שנפתלי היה זהיר בכבוד אבותיו, וכיבד את יעקב אביו יותר מדאי, שהיה אביו שולחו לכל מקום שירצה, והיה זריז במשלחתו, ומצא קורת רוח ממנו, והיו אמריו נעימים עליו".

כתב רבנו האר"י ז"ל (שער המצוות דף א) : "דע כי העושה מצוה, אין מספיק לו במה שיעשה אותה. שהרי מצינו בדברי חז"ל (קידושין לט ע"ב) שאמרו, כל העושה מצוה אחת

מטיבים לו ומאריכים לו ימיו. וכיוצא בזה אמרו, כל המקיים מצוה פלונית, יש לו שכר כך וכך. והנה אנחנו ראינו כמה וכמה מצוות שעושים בני אדם ואינם מתקיימים דברי רבותינו חס ושלום בענין גודל שכרם אפילו בעולם הזה. אך דע כי השורש שהכל נשען עליו הוא, **שבעשיית המצוה אל יחשוב שהיא עליו כמשא, וממהר להסירם מעליו**, אלא יחשוב כאילו בעשותו אותה המצוה, ירויח אלף אלפים דינרי זהב, **ויהיה שמח בעשותו אותה המצוה, בשמחה שאין לה קץ, מלב ומנפש ובחשק גדול, כאילו ממש בפועל נותנים לו אלף אלפים דינרי זהב, אם יעשה אותה המצוה** וכו'. וכפי גודל שמחתו באמת ובטוב לבב הפנימי, כן יזכה לקבל אור עליון. ואם יתמיד בזה, אין ספק שישרה עליו רוח הקודש, וענין זה נוהג בקיום כל המצוות כולם, ובעת שעוסק בתורה, שיהיה בחשק גדול נמרץ בהתלהבות עצום, כאילו עומד לפני המלך ומשרת לפניו בחשק גדול למצוא חן בעיניו, לקבל ממנו מעלה יתירה וגדולה. עכ"ל.

כבוד מכל הלב

יכבד את הוריו מתוך הוקרה והערכה רבה, כמו שמכבד לאדם חשוב ונכבד ומפורסם מאוד. ואפילו אם לא ניכרות בהם מעלות טובות כל כך, עם כל זה יסתכל על שאר מעלותיהם הטובות, שאין לך אדם שאין בו מעלה טובה, וילמד עליהם זכות, ובזה יקל לו לכבדם בכבוד והדר, כציווי הבורא יתברך. (חרדים. מבקשי תורה רכ, רסב. קא)

עבודה מעשית

ודאי שאין זה קל כל כך להגיע לדרגות אלו בכיבוד ההורים, אולם עלינו להשתדל לעבוד על עצמנו היטב היטב, מאחר וזהו רצונו של בורא עולם נותן התורה, ובעזרתו יתברך נזכה להגיע גם לזה.

אל תפספס

"הנה טבע האדם כשמבקשים ממנו לעשות איזו פעולה שיש בה טרחה - לסלק מעליו את הטורח ולדחותו אצל אחרים, ומצוי שכאשר האמא מצווה לבנה לעשות דבר מה בצרכי הבית, הבן מתרעם ומתלונן: "תמיד את מצווה אותי, אף פעם אין את מצווה לאחֵי לעשות שום דבר, הוא תמיד פטור, רק אני ורק אני, הכל עלי ועל צווארי". מה נורא וחמור האיסור בהתנהגות זו, אילו היה מבין מה שלפניו, היה זריז ונשכר לקיים מצות כיבוד האם בשמחה רבה, שזכה למצוה גדולה וחביבה כזו. כי מלבד מתן שכרה של אריכות ימים, הרי קיום מצוה זו כהלכתה משווה הוד והדר, כבוד ותפארת לעושיה, כאיש חמודות יקר רוח ונעים המידות". (הגאון רבי אברהם יעקב פאם זצ"ל, מבקשי תורה רכ)

הורים קפדנים

כתב הגאון רבי חיים פלאג'י: "הנה שמעתי כמה אנשים ריקים ופוחזים, שאינם מקיימים מצות כיבוד אב ואם, בטענה כוזבת, שזאת המצוה נאמרה רק כלפי אב ואם שהם נוחים ומראים חיבה לבניהם, ולא לגבי **אב ואם שהם קפדנים, ומכניסים עצמם בכל דבר, ועושים מריבה עם בניהם, ומכבידים עליהם**. וכל דבריהם הבל וריק, שאילו כן, לא היתה התורה צריכה להזהיר על כיבוד אב ואם, כי מאחר שהם הביאוהו לעולם וגידלוהו, האכילוהו, השקוהו והלבישוהו, עד כי גדל ונעשה חי הנושא את עצמו, כבר היה חייב לכבדם, כי אפילו אם היו אנשים זרים, היה חייב להחזיק להם טובה ולכבדם כל ימי חייו, משום הכרת הטוב אשר גמלו לו בימי נעוריו. וכבר אמרו חז"ל (משנת רבי אליעזר פרשה ז): "כל הכופר בטובתו של חברו, כאילו כופר בטובתו של מקום". ועל כרחך שהוצרכה התורה להשמיענו **שאפילו אב ואם קשוחים וקפדנים, וקשים במידותיהם וזר מעשיהם**, אף על פי כן צריך לכבדם ולירא מהם יראת כבוד, וכל שכן שלא להתריס נגדם ולצערם". עכ"ד. (ה"ע קנא)

אשרי אדם שלוקח את הדברים לתשומת לבו, ונזהר בכבוד ומורא הוריו, ואם חס ושלום נכשל בעבר בכבודם או ציערם וכיוצא, יבקש מהם מחילה ויפייסם, ויקבל על עצמו להיזהר להבא שלא יכשל, וירבה בלימוד הלכות כיבוד אב ואם, ואשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא, שבמקום שבעלי תשובה עומדים, אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד, ויזכה לאריכות ימים ושנים טובים, בעולם הזה ובעולם הבא. וכבר כתב הרמב"ם (הלכות שבת פרק ב הלכה ג): "שאין משפטי התורה נקמה בעולם חס ושלום, אלא רחמים וחסד ושלום בעולם".

כתב בספר אור לציון (חכמה ומוסר רטז): "אין הקב"ה מנסה את האדם אלא כפי כוחותיו, ולכן אף שבדרך כלל הבחורים הם קצרי רוח וחסרי סבלנות, עד שמתחתנים וילדיהם מביאים אותם לידי סבלנות, אבל ידעו שאין ספק שאם לא היה ביכולתם לעמוד במצבים בהם הם נמצאים, לא היו מגיעים לידי כך". ע"כ.

גם אם הילדים לא הצליחו לעמוד בניסיון ודיברו או התנהגו עם הוריהם שלא כהוגן, לא יקפידו ההורים עליהם, וכל שכן שלא יקללום מכעסם, שעל ידי הקללה יכול להגיע נזק להם ולבניהם חס ושלום. וראה להלן מדברי הרמב"ם בחומרת העוון והעונש של המקלל.

אמרו חז"ל (בבא קמא צג ע"א): "לעולם אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך". על כן, לעולם ירגיל אדם את פיו, לדבר אך ורק דברים טובים, ויהיו ברכות שגורות בפיו, וכמו שאמר שלמה המלך (משלי פרק כב פסוק ט): טוֹב עַיִן הוּא יְבֹרָךְ, ודרשו חז"ל (סוטה לח ע"ב)

אל תקרא יְבֹרָךְ אלא יְבָרֵךְ, שמי שהוא טוב עין, תמיד הוא מברך את האחרים ושמח בשמחתם. ומעשה באמא שבאה לפני רב גדול, וסיפרה כי בתה ילדה בן לפני כשנה, ומאז אין להם נחת מרוב חולאים שיש לו. והנה עתה בתה שוב בהריון, והרופאים אמרו לה שכפי הנראה גם הילד הזה יהיה כמו הילד הראשון. והיא תולה שקרה כן לבתה, בגלל שפעם בהיות בתה רווקה, הכעיסה אותה מאוד, וקיללה אותה שיהיה לה צער כל החיים שלה. ועתה היא באה לבקש תיקון על דיבורה. ע"כ. ה' יצילנו.

אם התנהגות ההורים בלתי נסבלת, וחושש הבן שיחטא, מוטב לו שלא יגור עם הוריו, וילך למקום אחר, כדי שלא יכשל חס ושלום. וטוב שיתייעץ עם חכם. (ב ה)

הורים שלא גידלו את בנם

אפילו הורים שלא גידלו את בנם כלל, ומסרוהו למשפחה אחרת לאימוץ עוד בהיותו תינוק, בכל זאת כשיגדל הבן ויכיר את הוריו, חייב לכבדם ולירא מהם, ככל דיני כיבוד ומורא אב ואם שיבוארו להלן.

וכמו כן, בן שנולד לאחר שאמו התגרשה מאביו, ומעולם לא היה לבן קשר עם אביו, אף על פי כן, כשיגדל ויכיר את אביו, חייב לכבדו ולירא ממנו ככל איש ישראל, אף שלא טרח האב בגידולו כלל. (תקכד)

כבוד הורים מאמצים

בן מאומץ, אינו חייב לכבד את הוריו המאמצים ולירא מהם, כדין כבוד ומורא שציותה התורה בכל אב ואם. אולם אין ספק שצריך לנהוג בהם מנהגי כבוד, משום הכרת הטוב שגידלוהו וטרחו עליו רבות. (תקכז)

לא להכביד

אסור להורים להכביד עוֹל על בניהם ולדקדק עימהם בכבודם, כדי שלא יקשה עליהם ויכשלו שלא לשמוע להם חס ושלום. (סימן רמ סעיף יט)

כי טוב סחרה מסחר כסף

אין לך סחורה טובה יותר, רווחית יותר, ומשתלמת יותר, מהסחורה שעושים עם בורא עולם על ידי קיום התורה והמצוות. ואכן, היו גדולי עולם שציוו את בניהם בדברים מסוימים באופן קבוע, כדי שירבו זכויותיהם במצות כיבוד אב ואם, ויזכו לכל ההבטחות שבתורה על קיום מצוה זו. וטוב שמכך ילמד כל אדם ויצווה כן לבניו, אך בדברים קלים ונוחים שלא יכבד עליהם, ויקיימו את המצוה בשמחה ובחשק רב. למשל, ישנה אפשרות שההורים יבקשו מבנם לאכול כמה שקדים בכל יום, כדי שיתחזק כוחו יותר לעסק התורה. ואף להורים יש שכר גדול על זה, מאחר ומזכים את בנם לקיים את המצוה

בתדירות גבוהה יותר, וכבר אמרו חז"ל (בבא בתרא ט ע"א): "גדול הַמְּעַשֶּׂה [המזכה את אחרים לעשות] יותר מן העושה". (עיין מבקשי תורה רפא)

אהבת הילדים

על ההורים להשתדל ככל שביכולתם להרעיף אהבה חזקה על ילדיהם, שבזה גם יקל יותר לילדים לכבדם ולהשיב להם אהבה מנגד. ולא יבזו את ילדיהם כלל, כי אין ספק שמעשים אלו מרחיקים אותם, ויכולים לגרום להם בגיל מאוחר יותר לעזוב את הבית, ואף את דרך התורה והמצוות, חס ושלום. ויש לדעת, שכשם שאסור לאדם לבייש את חברו, כך אסור לו לבייש את בניו. ובאופן שרואה האב לנכון להוכיח את בנו על מעשה שעשה שלא כהוגן, יוכיח אותו בצנעה בביתו, ולא יביישו ברבים. וכבר אמרו חז"ל (אבות פרק ג משנה יא): המלבין פני חברו ברבים, אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים, אין לו חלק לעולם הבא. ה' יצילנו. (פלא יועץ אהבת הבנים)

מותר לאבא לחבק ולנשק את בתו, וכן מותר לאם לחבק ולנשק את בנה, וכן ראוי לעשות, בפרט בדור הזה, שאם לא ירעיפו ההורים אהבה וחיבה לילדיהם כהוגן, יחפשו הילדים אהבה ברחוב חס ושלום. (אבה"ע סימן כא ס"ז, וכמבואר בחוברת 'הטהרה בהלכה ובאגדה')

הכיבוד הגדול והיקר ביותר

חז"ל דרשו על הפסוק: "ואהבת את ה' אלקיך, שיהא שם שמים מתאהב על ידך, **שיהא אדם לומד תורה, ומשאו ומתנו בנחת עם הבריות, ואז מה הבריות אומרות עליו**? **אשרי אביו שלמדו תורה, אשרי יולדתו שגידלה אותו לתורה**, אשרי רבו שלמדו תורה. ראו פלוני שלמד תורה, כמה נאים דרכיו, כמה מתוקנים מעשיו, ועליו הכתוב אומר (ישעיהו מט ג): ויאמר לי עבדי אתה, ישראל אשר בך אתפאר. אבל מי שלומד ואין משאו ומתנו באמונה, ואין דבורו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו, אוי לפלוני שלמד תורה, **אוי לאביו שלמדו תורה**, פלוני שלמד תורה, כמה מקולקלים מעשיו וכמה מכוערים דרכיו!" ע"כ. ואין לך בזיון גדול מזה, שכאשר הבן לא הולך בדרך טובה, הרי שהוריו ישאו חרפה עליו, ומביישם בבושה שאין גדולה ממנה. (יומא דף פו עמוד א. זוהר הקדוש. ה"ע קנב. קעד)

נשיקת ידי ההורים וברכתם

בכל הזדמנות שהיא, יש ענין לנשק את ידי ההורים ולקבל את ברכתם. וטוב שירגילו ההורים את בניהם בזה, שלבד ממה שמקיימים מצות כיבוד אב ואם, זוכים גם בנשיקה זו לדברים גדולים ומעלות גדולות.

ועל כל פנים, חשיבות יתירה ישנה בנשיקת ידי ההורים בשבת קודש. ועל דרך הסוד, מעלה גדולה יותר יש בנישוק ידי האם, כמבואר בדברי רבנו האר"י ז"ל, והוא עצמו היה נוהג ללכת לנשק ידי אמו הרבנית שרה ע"ה, בכל ערב שבת. וכתב מרן החיד"א שיכוין בזה לקיים מצות כיבוד אב ואם. והגאון רבי חיים פלאג'י כתב, שבברכה זו מבטלים ההורים את הקפדתם על ילדיהם שעלולה להזיק להם, אם הקפידו עליהם במשך השבוע. וגם הרב יעב"ץ כתב, המנהג לברך את הילדים בליל שבת, שאז חל השפע וראוי להמשיכו על הילדים, כיון שאין בכוחם להמשיך את השפע במעשיהם מחמת קטנותם, אבל על ידי הגדול יורד השפע ונאחז בקטנים ביותר, כיון שעדיין לא טעמו טעם חטא. ומכל מקום גם הבנים הגדולים יקבלו ברכה מאבותיהם. ע"כ. וכמבואר בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק א'. (תלב, תלה)

המתין בגשם כדי לנשק את ידי אמו

הגאון רבי ישועה בסיס זצ"ל, רבה של תוניס, נהג לסור לבית אמו בכל ליל שבת, בשובו מבית הכנסת, ולנשק ידיה לברכה.

ליל שבת אחד, בשלהי חודש טבת, יצא הרב מבית הכנסת אל רוחות הזעף ומטרות העוז. גונן על ראשו במצנפתו, ומיהר את צעדיו. בהגיעו אל הבית הטה אוזנו, ולא שמע את התכונה הרגילה של עריכת השולחן וסידורו. אמר לנפשו: יתכן שאמי נחה מעט, נרדמה מעמל יומה. ואם כן, יתכן שפתיחת הדלת תעיר אותה. עמד בחצר, והגשמים ממשיכים לרדת בזעף, ורוחות עזות מנשבות. וכך עמד, עד ששמע את אמו מסתובבת בבית, ואז נכנס בדחילו ורחימו, כולו נוטף מים, לנשק את ידה. (מעיין השבוע ג שנח)

טוב ונכון שכאשר יוצאים מבית הכנסת, ינשק הבן את ידי ההורים. ולכן בשבת שמברכים הציבור זה את זה לאחר התפילה בברכת 'שבת שלום', לא ילחץ יד לאביו כמו שלוחץ לחברו, אלא ינשק את ידו. וימתין שאביו יסיים את התפילה [עלינו לשבח], שאז יוכל גם לברכו.

כתב רש"י (מסכת עבודה זרה יז ע"ב) : "דרך בני אדם כשיוצאים מבית הכנסת, מיד הוא נושק לאביו ולאמו ולגדול ממנו בפס ידו, משום כבוד". ע"כ. ולכן אם יש רב תלמיד חכם בבית הכנסת, טוב ונכון לנשק את ידו לאחר התפלה. וענין זה יש בו מעלה גדולה מאוד, כמובא בזוהר הקדוש (בראשית פג ע"ב): "אתו [באו] רבי אלעזר ורבי אבא וכולהו חברייא [וכל החבורה של החכמים], ונשקו ידוי [ידיו] דרבי שמעון בר יוחאי". וכתב מרן החיד"א, שבשעת פטירתו של הר"י מיגאש נכנס אצלו הרמב"ם שהיה כבן שבע שנים ונישק את ידו. ואמרו הרמב"ם ואביו רבי מימון שלא זכה הרמב"ם למה שזכה אלא

באותה נשיקה שנישק את ידיו, וברכו והאציל עליו מחכמתו. ובאר מרן החיד"א, שהיה קבוע בלב הרמב"ם ואביו רבי מימון, שברכת הר"י מיגאש עשתה פירות, וכִיוֵן להאציל עליו מחכמתו. וכבר אמרו במדרש, שכל הטובה והממלכה שיש לזרעו של עשו, מפני שהחשיב כל כך את ברכת אביו יצחק, וצעק צעקה גדולה ומרה באומרו 'ברכני גם אני אבי'. ובספר פתח הדביר כתב, לא יפה עושים אותם הבאים לנשק ידי הרב בעוד שהוא אומר 'עלינו לשבח', שהרי אין הרב יכול לברכו בשעה שמרחשות שפתותיו בתפלה. והגם שבנשיקת היד של הגדולים בתורה, ישיג בה תועלת גדולה, לפי הקדושה הרבה שיש בהם, שמחדשים בכל יום הלכות וכותבים בימין, ושמאל גם מסייע לימין, ויש באצבעותיהם קדושת התורה, מכל מקום עדיף יותר לנשק את ידיהם בעת שיכולים לברך, ודי לנשק את יד ימין בלבד. וכמבואר בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק א'. (תלא, תלה)

אמא מגיעה!

האולם היה מלא מפה לפה. ההמונים שבאו להשתתף בשמחה חיכו למוצא פיו של רבי שלום שבדרון זצ"ל, המגיד הירושלמי המפורסם, פה מפיק מרגליות. הרב פתח בדבריו ופיו החל להפליג באמרות שפר, כשעשרות אנשים גומאים בצמא את דבריו. ואז, פתאום באמצע הדברים, פסק רבי שלום משטף דיבורו - אמא מגיעה! הוא עזב את כולם ורץ... אמא מגיעה! בחרדת קודש ניגש אל אמו, התכופף ונטל את שתי כפות ידיה ונשק להן... הלוא אמא מגיעה! (קול חוצב עמוד 97)

לדאוג לכל צרכם

"איזהו כיבוד? מאכיל ומשקה, מלביש ומכסה, מכניס ומוציא, ועושה את כל הדברים הצריכים להוריו". והיינו, שאם הוריו חלשים ותש כוחם, ואינם יכולים לאכול, להתלבש או ללכת ולבוא בכוחות עצמם, חייב הבן לבוא אליהם בכל יום, להאכילם, להלבישם ולעשות את כל צרכם. ואם אינו יכול לבוא אליהם, עליו למנות איזשהו שליח שיבוא אליהם בכל יום, וידאג לכל צרכם, כניקיון הבית, קניית מצרכים, חימום בחורף, וכיוצא בהם. (קעו)

לחפש להיטיב להוריו

ישתדל הבן לעשות כמיטב יכולתו, ליישב את דעתם של הוריו, שיהיו שמחים, שלווים, שקטים ושאננים. וישמח את לבבם ויעשה את רצונם, וככל היוצא מפיהם יעשה. ומידה כנגד מידה לא בטלה, שאף הוא יזכה לבנים הגונים שישמחוהו בחכמתם ובתורתם. וטוב שיחפש לעשות להם דברים שינעימו ויערבו להם. וכל בן יעשה כפי שמכיר את הוריו ואת רגשותיהם, ותן לחכם ויחכם עוד. (ה"ע קנב. מב"ת שכו)

למשל: אם יודע שהוריו אוהבים לאכול מאכל מסוים, ויש ביכולתו להכין להם את אותו מאכל, ישתדל מידי פעם להכין להם, ותבוא עליו ברכה. וכמו שאמרו במדרש (בראשית רבה עב אות ב) על הפסוק: "וַיֵּלֶךְ וְרָאוּבֵן בִּימֵי קְצִיר חִטִּים וַיִּמְצָא דוּדָאִים בַּשָּׂדֶה וַיָּבֵא אֹתָם אֶל לֵאָה אִמּוֹ. להודיעך עד היכן היתה כבודה של אמו עליו, שלא טעמן עד שהביאם אל אמו". וכתב בספר שבט מוסר: אין ספק שכוונתו היתה, לעשות לה נחת וקורת רוח, ובזה הראה לה את גודל אהבתו אליה, וזריזותו בקיום המצוה. (חרדים. מבקשי תורה רסה)

כוס תה לאבא

כבוד אב ואם של הרב צבי קובלסקי זצ"ל, היה מופלא. כאשר ידע שאביו עומד לעלות לירושלים להשתתף בהילולא של הרבי מסוכטשוב זצ"ל, ושם לא היה כוס תה כפי שאביו מורגל לשתות, היה מתקשר למכרו בירושלים, שיכין עבור אביו טרמוס עם תה, שכאשר יגיע תמתין לו כוס תה מהבילה... (כבוד הורים המנוקד כא)

מטבעות לאמא

מאז שהתארגן במעונו של החזון איש מנין מיוחד לתפילה בקביעות, היתה אמו הרבנית באה כל בוקר להתפלל עם הצבור בחדר הסמוך, והיה החזון איש טורח מידי יום לשאת אליה במו ידיו את הסטנדר שתניח עליו את סידורה. וכן היה דואג להמציא לאמו מטבעות אחדות שיהיה מזומן בידה לשלשל לעניים ולקופה של צדקה... (פאר הדור חלק ב עמוד מ. כיבוד הורים כו)

בן חכם ישמח אב

בן היודע לכתוב חידושי תורה, ואביו נהנה ושמח בזה, ישתדל לכתוב לאביו מאשר התחדש לו, ויקיים בזה מצות עשה מן התורה. וישתדל ליפות ככל היותר את הכתב, כדי שיתענגו הוריו על רוב שלמותו. (קול אריה) ועיין במכתבי הגאון רבי עקיבא איגר שכתב לבנו: "מה זה בני שאתה מתעצל במצות כיבוד אב ואם לכתוב איזה שורות, שאסור לבן להעציב לאב ואם ולצערם". ע"כ. (תח)

ותשועה ברוב יועץ

מן הראוי להתייעץ עם ההורים מידי פעם כפי הצורך. וישתדל גם שיברכוהו להצלחה, שמלבד זאת שאפשר שברכתם תחול, יש כאן גם את שכר המצוה שמכבדם ומיקרם בזה שמתייעץ עמם, וראויה מצוה זו שתגן עליו ויוושע ויצליח. (רש"י בראשית לד כה. מטה אפרים, יפה ללב. כבוד הורים פז)

הכנסת אורחים

אמרו חכמים (אבות פ"א מט"ו, פ"ג מי"ב): "והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות, ובשמחה". וקל וחומר כאשר ההורים באים אצל בנם, שמצוה רבה לקבלם בסבר פנים יפות ובשמחה. ויצווה גם לבני ביתו שינהגו עם הוריו בכבוד והדר כראוי. (רלז)

גם אם ההורים הגיעו לבית בנם בהפתעה, והשעה לא נוחה לו כל כך, לא יראה להם פנים זועפות שאינו מרוצה מביקורם עתה, אלא יקבלם יפה ובמאור פנים, ויודה לבורא עולם על שזיכה אותו במצוה כה חשובה, לכבד את הוריו בביתו. ואם ממהר מאוד לצאת ואין הדבר סובל דיחוי, יבקש סליחה מהוריו, ויתנצל שמוכרח לצאת, ויצווה לבני ביתו לכבדם כראוי, ותבוא עליו ברכת טוב.

להאיר פנים

כל מה שמכבד הבן את הוריו, העיקר הוא שיעשה בשמחה ובמאור פנים. אבל אם חס ושלום מראה להם פנים זועפות, אף אם יאכילם בכל יום מאכלים משובחים כתרנגולים מפוטמים, ברבורים ושלו ודגים, לא רק שאינו מקיים מצוה, אלא ענוש יענש על זה, חס ושלום. (סימן רמ סעיף ד. רלז)

חבל על המאמצים

אמר אבימי: "יש מאכיל את אביו פסיוני ונטרד מן העולם, ויש מטחינו ברחיים ונוחל חיי העולם הבא", כיצד?

מעשה באחד שהיה מאכיל את אביו פסיוני [עוף שְׁלָו חשוב ושמן] בכל יום. פעם אחת אמר לו אביו, מאין לך כל אלה? אמר לו: סבא [זקן] מה איכפת לך, טחון ואכול, לעוס ואכול". אין ספק כי בן זה, נענש על כיבודו לאביו, ונטרד מן העולם, שמדבר בביזיון לאביו ומראה לו צרות עין על סעודתו. ומאידך, מעשה באחד שהיה טוחן ברחיים, והיה לו אב זקן, ושלח המלך לאביו שיבוא לעבודת המלך [כל אחד היה צריך לעבוד איזו תקופה בעבודות שמטעם המלכות, כעין תשלום מס], אמר לו בנו: אבא, טחון אתה ברחיים, ואני אלך תחתיך לעבודת המלך שאין לה קצבה, ומן הסתם יבזו אותך שם וילעגו לך, ויכו אותך, לכך עדיף שתישאר אתה כאן ותטחן ברחיים, ובזה תנצל מדבר קשה יותר. מעשה זה מזכה את הבן לחיי העולם הבא. כיון שמכבדו לאביו בדברים טובים, ומדבר פיוסים על לבו, עד שיתרצה אביו לטחון ברחיים. והגם שמטיל עליו מלאכה קשה, מכל מקום כיון שמדבר עמו בלשון רכה, ומראה לו את צורך השעה, שאינם יכולים להתפרנס אלא ביגיעה זו, ומבין האב שכוונתו לטובה, נוחל הבן חיי העולם הבא. (ירושלמי. קידושין דף לא סע"א ורש"י שם)

ביקור אצל ההורים

בכלל מצות כיבוד אב ואם, שיבקרו הבנים את הוריהם בביתם, אף שאין ההורים צריכים שישרתו אותם. (תטו)

בכל פעם שמבקר הבן אצל הוריו, מקיים מצות עשה מן התורה, מאחר ונהנים הם בזה. ואם יכול לבקרם בכל יום, יעשה כן ותבוא עליו ברכת טוב. (תטו)

החזון איש ביקר את אמו בכל יום

כאשר אמו של הגאון החזון איש זצ"ל, התגוררה בסוף ימיה בבני ברק, היה הולך הרב בכל יום בדרכי עפר וחול אל ביתה, כדי לכבדה ולשוחח עמה. ופעמים שגם היה מתעכב אצלה זמן ארוך. (תטז)

אם קשה להורים שיבקרו אצלם בכל יום, פשוט שלא יבקרום. (תטז) גם אם הבן עוסק בתורה וטרוד בלימודו, ישתדל לבקר את הוריו בביתם מידי פעם, ויקפיד לדבר עמם יותר בטלפון. (תטז)

לא יחל דברו

בן שאומר להוריו שיבוא לבקרם, יקפיד לומר 'בלי נדר', ככל דבר מצוה שאם אדם אומר שיעשה, אף שלא הזכיר לשון 'נדר', הריהו נחשב כ'נדרי מצוה' וחייב לקיימו. ואולם אם לא אמר הבן 'בלי נדר', אך אמר האבא לבנו, שאינו חייב לבוא אליו, רשאי הבן שלא לבוא, ואין צריך להתיר את הנדר. (תכז)

להשאר בקשר

בכלל מצות כיבוד אב ואם להיות בקשר טלפוני עם ההורים, ולא כאותם שאינם בקשר עם הוריהם אלא כשיש להם איזה צורך שהוא. ויש לדעת שבכל פעם שמתקשר להוריו, מקיים מצות עשה מן התורה, כי הלוא הנאה ושמחה היא להורים, שבנם מתקשר אליהם ושואל בשלומם. (תטו)

בחור ישיבה שחוזר לביתו אחת לחודש וכיוצא, ישתדל להיות בקשר טלפוני עם הוריו. ויזכור שבכל פעם שמתקשר, מקיים מצות עשה מן התורה. (תטז)

כיבוד אב ואם בדיבור

איך מדברים עם אבא ואמא?

הדיבור עם האב והאם צריך להיות בנחת, בלשון רכה, בכבוד ואדנות, ובקול נמוך כמדבר אל מלך, ולא ידבר בעזות והגבהת קול.

[וכמו שר, שאף על פי שהוא רגיל עם המלך רבות, ואהובו של מלך הוא, בכל זאת לא יעיז לדבר עם המלך שלא כהוגן, אלא מקפיד הוא תמיד לדבר עם המלך בנחת ובגינוני

כבוד, כן צריך הבן לנהוג עם הוריו, ולא מחמת ההרגל ידבר עמם שלא בכבוד, חס ושלום.] (רלד)

גם כאשר הבן מדבר עם אחרים בפני הוריו, ידבר עימהם בנחת ורוגע ולא בקולי קולות, כי גם זה מכבוד הוריו. (חרדים. רלד)

עזר כנגדו

על ההורים לתת את דעתם, שלא לגרום לבניהם לדבר עמם שלא כהוגן, חס ושלום. על כן, יש לשים לב למשל, שלא להתקשר לבן בשעה שיודעים שהוא ממהר לצאת מביתו, או בשעה שרגיל לחזור לביתו, וכל כיוצא בזה. ומכל מקום אף אם ההורים התקשרו בזמן הזה, אין ספק שיענה וידבר עימהם בכבוד והדר. ובהזדמנות אחרת, יאמר להם בעדינות, שישתדלו להתקשר בשעות אחרות.

לשון נוכח

הנכון לדבר עם ההורים בלשון נוכח [כמו: 'אתה אמרת', 'את אמרת', 'אתם אמרתם'], ולא בלשון נסתר ['אבא אמר', 'אמא אמרה', 'ההורים אמרו']. כי כאשר מדבר בלשון נוכח, מביע את קירבתו להוריו, וכמו שראינו אצל יעקב אבינו שדיבר עם יצחק אביו בלשון נוכח: "**קום** נא **שבה ואכלה** מציידי", ואילו עשו הרשע דיבר עם אביו בלשון נסתר: "**יקום** אבי **ויאכל** מציד **בנו**". (בראשית רבה פרשה סה. רבי נתן אדלר. רלד)

כאשר מדבר עם אביו לבד או עם אמו לבד, לא ידבר בלשון רבים, כמו שיש נוהגים לומר כאשר מדברים הם עם רב או עם אדם נכבד, ואומרים לו: 'אתם אמרתם' או 'מה שלומכם?' וכיוצא. (ערוך השלחן. רלו)

אם האב מוסר שיעור תורה ברבים, ובנו רוצה לשאלו שאלה בשיעור, לא ידבר עמו בלשון נוכח בפני הציבור, ולכן לא יאמר לאביו 'אתה אמרת', אלא 'אבא אמר' או 'הרב אמר', וכיוצא בזה. (רלו)

'וכן למר'

בכל פעם כאשר מברך אדם את חברו, טוב שלאחר הברכה יאמר המתברך: 'וכן למר', דהיינו שאותה ברכה שברכת אותי, תחול גם עליך. (כמבואר במגילה כז ע"ב) וכאשר אביו מברכו, רשאי לומר לו 'וכן למר', ואין צריך לדקדק לומר דוקא 'וכן למר אבי', שלשון 'מר', הוא תואר כבוד, ואין בזה חשש זלזול חס ושלום. (רלו)

עשו לכבוד אבא

בן הרוצה לבקש ממישהו איזו טובה או הנחה וכיוצא, ויודע, שאם יבקש שיעשו זאת לכבוד אביו, ימלאו את בקשתו לכבודו של אביו, עליו לבקש שיעשו לכבוד אביו. ואף על פי שיודע שגם אם לא יזכיר את אביו, ימלאו את בקשתו לכבודו שלו עצמו, בכל זאת

לא יאמר 'עשו בשבילי', אלא יאמר 'עשו בשביל אבא', כדי לתלות את הכבוד באביו. ומכל מקום, אם אינו מזכיר בלשונו 'עשו בשבילי', אלא מבקש סתם, מכיון שאינו מזכיר שיעשו בשבילו, מן הדין אינו חייב לומר 'עשו לכבוד אבי', אולם מהיות טוב, שגם בזה יזכיר את אביו, מאחר ואביו מתכבד בזה. (רלט)

אם הבן יודע שבמקום זה אין הציבור ביחסים טובים כל כך עם אביו, לא יאמר להם 'עשו בשביל אבא', מחשש שמא יזלזלו בו, חס ושלום. (רלט)

להרבות את כבודם

בכל הזדמנות שיש לבן לייקר ולגדל את אביו ואמו, ישתדל לעשות כן, ותבוא עליו ברכה. **למשל**: אם הבן נמצא עם חבריו, וצריך הוא ללכת לעשות את מצות הוריו, יאמר לחבריו: הרשו לי ללכת, כי ממהר אני לעשות את ציווי הורי היקרים, ולא יאמר סתם שהוא ממהר ללכת. וכן בכל דבר ודבר, יחפש היאך לייקר את אביו ואמו, ולהרבות את כבודם ככל היותר, ואשריו בעולם הזה וטוב לו בעולם הבא. (ע' רמב"ם ממרים פ"ו ה"ד, כבוד הורים לו, ה"ע קנב)

דיבור לפני האב

אם נשאלו האב והבן באיזה ענין, אין לבן לענות לפני אביו, אלא אם כן נתן לו אביו רשות לדבר לפניו. [וכמו שאמרו חז"ל (אבות פרק ה משנה ז): שבעה דברים בחכם, וחילופיהם בגולם, ואחד מהם, החכם לא מדבר לפני מי שגדול ממנו בחכמה ובמנין, וכל שכן שלא לפני אביו שחייב בכבודו מן התורה.] (רבנו עובדיה מברטנורא, תוספות יום טוב, תפארת ישראל ועוד. רמג)

ומכל מקום אם הבן מרגיש שבעצם דיבורו של אביו על הנושא ששאלוהו, יגרם בזיון או בושה לאביו, מצוה שיענה לפני אביו. וכמו כן, אם יודע הבן שתשובתו של אביו תגרום לחילול ה', יענה לפני אביו, ותבוא עליו ברכה. (מבקשי תורה קנז)

זכותו גדולה מכח הוריו

אף אם הבן היטיב הרבה להוריו, בדברים שאינו חייב בהם מן הדין, לא ירגיש התנשאות עליהם חס ושלום, אלא אדרבה יתן להם הרגשה טובה ונוחה שהם הנותנים והוא המקבל, כי זו האמת, שהרי יותר מהטובות שעשה להם, הם היטיבו לו בזה שהביאוהו לעולם וגדלוהו. וגם עתה במעשיו הטובים - הם מיטיבים לו, שהרי בכבדו אותם, זוכה להטבות עצומות מהקב"ה בעולם הזה ובעולם הבא. ואשרי המשכיל להבין את זאת.

אל תבואני רגל גאוה

בן שיש לו משרה במשרד מסוים שנעזרים בו אנשים רבים, וכגון הנחות במיסים וארנונה וכיוצא, ועתה הוריו צריכים את עזרתו, יש לבן לעשות כל שביכולתו לתת להם הרגשה

טובה, שזכות גדולה באה לידו לעזור להם. וכל שישנה אפשרות שיביא הוא אליהם את המסמכים, והם יחתמו, יעשה כן, ולא יטריחם לבוא אליו. וכל שכן, שמפאת עזרתו להם, לא ירגיש עליונות עליהם, אלא ידבר עמהם בכבוד וענוה, ויביע את שמחתו על הזכות הגדולה שנפלה בחלקו לעזור להם.

וכאן המקום לעורר על זאת, כי לצערנו הרב ישנם אנשים שאף על פי שמטבעם הם טובים ונוחים לבריות, מכל מקום כאשר קבלו איזו משרה, ואנשים זקוקים לעזרתם, מרשים הם לעצמם לדבר ככל העולה על רוחם בגאוה ובוז, ואינם שמים על לב את צער הבאים אליהם, ולהתייחס אליהם בכבוד ונחת, כמו שצריך להתייחס לכל אדם. וכבר אמרו חז"ל (אבות פ"א מט"ו, פ"ג מי"ב): "והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות, ובשמחה", ואפילו גוי. (תוספות יבמות סא ע"א) אם כן על אחת כמה וכמה כשיהודי בא לקבל הנחה וכיוצא, שיש להתייחס אליו בכבוד, ולהראות לו שמבינים אותו ומשתתפים עמו ועוזרים לו ככל היותר. ואל לנו לשכוח, כי בורא עולם ישתבח שמו, "משפיל גאים עדי ארץ, מגביה שפלים עד מרום", וברגע אחד יכול להפוך את הגלגל, והיושב במשרד יכול להגיע למצב להמתין בתור כמו כולם. וכבר היו מקרים מעולם. ועצה טובה לכל בעלי המשרות, שידמו בעצמם אילו היו הם ממתינים בתור בשביל בקשתם, היאך היו רוצים שיתייחסו אליהם בסבלנות ובחיוך ולא בקשיחות, וככה יתייחסו גם לבאים אליהם. וכמו שאמרו חז"ל (שבת לא ע"א) "מה ששנוי עליך אל תעשה לחברך". ואמרו (שבת קנא ע"ב): "כל המרחם על הבריות, מרחמים עליו מן השמים".

אל תמכור ביוקר...

"וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לִקְרַאת חֹתְנוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ" (שמות יח ז) - אין ראוי לאדם מפני עלותו במעלה הגדולה והממשלה, שיקצר מלנהוג כבוד באנשים אשר היה להם חוק עליו בזה קודם גדולתו וממשלתו. ולזה תמצא כי משה רבנו, עם עלותו בתכלית הממלכה והממשלה, לא קיצר מפני זה בכבוד חותנו, אלא נהג בו מהכבוד בתכלית מה שאפשר, שהרי יצא לקראתו, והשתחווה לו ונשקו, ושאל לו אם שלום לו, אם הוא בבריאותו ואיך ענייניו, כמו שהיה עושה קודם עלותו לזאת המעלה הנפלאה, ולא נמנע בדברו עמו, מפני מעלתו וממשלתו. (רלב"ג שמות יח)

שיחה מזוהה

בן המשתתף באסיפה חשובה, ורואה על צג הטלפון שהוריו מתקשרים אליו, יענה להם, אך יתנצל בלשון רכה ועדינה שאינו יכול לשוחח עמם עתה, ומיד כשיתפנה יחזור אליהם.

וכמו כן, בן העסוק במשרדו עם אחד הקליינטים, והוריו התקשרו אליו, ואינו יכול לשוחח עמהם, יענה להם ויתנצל שאינו יכול לדבר, ויחזור אליהם כשיתפנה.

ובדרך אגב, כאן המקום לעורר על אותם אנשים שכאשר עסוקים הם באיזשהו ענין, [ופעמים גם כשאינם עסוקים כלל], אינם עונים לשיחת הטלפון שמתקשרים אליהם, ופעמים אותו המתקשר צריך מהם דבר דחוף, או שחשובה לו מאוד איזו ידיעה מסוימת, ונגרם לו צער גדול שלא עונים לו, ובודאי שאין ראוי והגון לבן ישראל רחמן לעשות כן. והדרך הישר והטוב, שיענה למתקשר ויתנצל שאינו יכול עתה לשוחח עמו, ויאמר לו שיחזור אליו לכשיסיים. ואם חושש שמא ישכח, יאמר לו תחזור אלי בעוד שעה או בערב וכיוצא, אך לא יצער את חברו וישאירו כך בלי שום תשובה. ומכל מקום אם הוא נמצא בשעת התפילה או בשעת לימוד תורה שאסור להפסיק, לא יענה, אך לאחר שיסיים, יחזור לחברו. ואשרי אדם השָׂם דרכיו, ושם לב לדברים האלו הנראים בעינינו כקטנים, אך בעיני הקב"ה הם גדולים מאוד. ועליו דרשו חז"ל (מועד קטן ה ע"א) את הפסוק, וְשָׂם דֶּרֶךְ אַרְאֶנּוּ בְּיֵשַׁע אֱלֹהִים. אל תקרא ושָׂם אלא ושָׁם, ללמדך שכל השָׁם [מחשב] אורחותיו [דרכיו ומעשיו] בעולם הזה, זוכה ורואה בישועתו של הקב"ה. וכמה שמחה וששון יש לבורא עולם, כשרואה את הנהגתנו הטובה, והיחס הטוב שבינינו, היאך נותנים אנו את דעתנו שלא יגרם צער לחברינו. וכמובא בתנא דבי אליהו (רבה פרק כו): "כך אמר להם הקב"ה לישראל: בנַי אהובי, כלום חיסרתי לכם דבר, ומה אני מבקש מכם? **הא איני מבקש מכם אלא, שתהיו אוהבים זה את זה, ותהיו מכבדים זה את זה**...".

עובדים יחד

בן שעובד עם אביו, צריך להזהר הרבה מאוד בדיבורו, שלא יטעה מחמת ההרגל לדבר שלא בכבוד, חס ושלום. וכמו כן, יזהר שלא ידבר עם אביו בלשון ציווי, כגון: תביא, תעשה. וכן, לא ישתמש בו לעשות לו איזו שרות או שליחות וכיוצא, ואפילו לאחר בקשת מחילה, כיון שדרך חציפות היא זו למנות את האב שליח. ואולם אם האב מרצונו מציע לעשות זאת, רשאי להשתמש בו. [וכמבואר בהרחבה, להלן בדין 'קבלת שרות מההורים'.] (תצז)

אונאת דברים

אסור לצער או לגנוב דעתו של אדם ואפילו גוי. וכבר אמרו חז"ל (בבא מציעא נח ע"ב): "גדולה אונאת דברים [לשון דיבור], יותר מאונאת ממון". וכל שכן שיש להזהר בזה באביו ובאמו, שלא להקניטם בדיבורו. (שלחן ערוך חושן משפט סימן רכח)

אין לבן לדחוק את אביו שיתן לו כסף, אלא מה שיתן לו יקבל באהבה ובסבר פנים יפות. והדוחק באביו, פעמים שיכול להכשל בכמה איסורים מן התורה, כמו: 'לא תחמוד', 'לא תתאווה'. ואם גורם צער להוריו, עובר גם על 'כיבוד ומורא אב ואם', 'ואהבת לרעך כמוך', ועוד. ובפרט יש להזהר בזה כאשר הבן עומד להתחתן, ופעמים שנכשל ומפציר בהוריו יותר מדאי, ומצערם. (מהר"ם מינץ, שבט הלוי, להורות נתן. ב קעט)

בן שנסע למקום מסוים, ויודע שהוריו מתעניינים לשלומו, יתקשר אליהם ויודיעם שברוך ה' הגיע למקומו. ושכרו אתו ופעולתו לפניו. (חסידים, יעלזו חסידים. מבקשי תורה רפא)

מפני השלום

אם הבן עשה דבר מפני שציותה עליו אמו, ושאל אותו אביו למה עשית כן, ויודע הבן שאם יאמר לאביו שאמו ציותה עליו לעשות כן, יכעס עליה, לא יאמר את האמת שאמו ציותה עליו, אלא ישנה מן האמת, מפני השלום. (ב רב)

מבשר טוב

אם ראה הבן את הוריו שהם בצער ודאגה, מצוה רבה לדבר על ליבם דברי ריצוי ופיוס, כדי להרגיעם ולשמחם וליישב את דעתם. וכל שכן שיש להזהר שלא לספר להם דברים המצערים אותם חס ושלום, אלא אם כן יש צורך שידעו מהדבר, וכגון שאחד מילדיו לא חש בטוב, ורוצה הבן להודיע להוריו, כדי שייעצו לו במה לרפאותו, אז מותר להודיעם. אולם אם אין ההורים יודעים לייעץ, אין לספר להם, מחמת שרק מצערם ללא שום תועלת. (רלט)

וכתב מרן החיד"א (עבודת הקודש צפורן שמיר אות קעא): "אם ידעת בשורה טובה, מהר תספר לחברך, וחייתה נפשו בגללך, כי המבשר טוב משיב את הרוח. ומאידך, הזהר מלבשר בשורה רעה. ואם ידעת שמועה רעה, לא ישמע על פיך, כי אתה גורם נזק גדול, שהשומע יתעצב וימעט בעבודת ה', והעוון תלוי בך". ע"כ. ועיין בגר"א שבאר לשון המשנה (ברכות פ"ט מ"ב), על 'בשורות' טובות אומר הטוב והמטיב, ועל 'שמועות' רעות אומר ברוך דיין האמת, שכיון שרעות אין מספרים לאדם עד שיִישַמְעו לו, לכן אמר שמועות, אבל טובות מצוה לבשר לאדם, לכן אמר בשורות.

מוציא דיבה

אבא שהוא זקן, ונפטר לו אחד מקרוביו, אין צורך להודיע לו כלל. ולכן אם האב נמצא במושב זקנים או שהוא גר בעיר אחרת, ואינו אמור לדעת מכך, לא יודיעו לו, ואדרבה על המודיע נאמר (משלי פרק י פסוק יח): "וּמוֹצֵא דִבָּה - הוּא כְסִיל". (ב שעו)

ומעשה שהיה עם האדמו"ר מחב"ד זצ"ל שאחיו נפטר באמריקה, והיה שולח האדמו"ר לאמו מכתבים בשם אחיו, במשך שלוש עשרה שנה עד יום מותה, כדי שלא תדע שבנה נפטר. (ב שעח)

אם יש חשש שיוודע הדבר לאבא, ויכעס על שלא הודיעו לו, רשאים להודיעו לאחר זמן רב, ועל כל פנים לא יודיעו לו בתוך שלושים יום, כדי שלא יצטרך לשבת שבעת ימי אבלות ממש, ודי שישב כשעה אחת בלבד, וכך יצטער פחות. (ב שעו)

מעשה שהיה בישיבת חברון בירושלים עיר הקודש, באחד מן הימים התקבל מברק מחוץ לארץ במשרד הישיבה, המודיע על פטירת אביו של המשגיח רבי מאיר חדש זצ"ל. ראש הישיבה רבי יחזקאל סרנא פתח את המכתב שקע בהרהורים, ואחר כך הטמין את המכתב באמתחתו, והתעלם ממנו כליל. המשגיח רבי מאיר לא ידע דבר, והמשיך בעבודת הקודש שלו בהרבצת תורה ומוסר לתלמידים. לאחר שלושים יום, הראה ראש הישיבה את המכתב לרבי מאיר. ורבי מאיר ישב באבלות כשעה בלבד כדין שמועה רחוקה. ומחמת הקפדתו של ראש הישיבה שלא יהיה מוציא דיבה, הרוויחה הישיבה שבוע שלם של תורה ומוסר. (ב שעח) שוב מעשה ברבנית מרגלית יוסף ע"ה אשת מרן הראשון לציון שליט"א, בהיותם גרים במצרים לפני כשישים שנה, וקבלו מברק מארץ ישראל שנפטר אחיה, ומרן לא גילה לה הדבר במשך זמן רב, עד שנודע לה באקראי. והטעם הוא שהרי לא היתה אמורה לדעת, ויש כאן מוציא דיבה. ובפרט שלא היה ענין להודיע לה, שהרי אינה צריכה לומר קדיש. ולכן עדיף שלא תדע ותוכל לעסוק בצרכי הבית, וכך מרן יוכל להמשיך בתורתו ובשיעוריו לתלמידי ישיבתו, ובודאי שבזה יהיה עילוי נשמה גדול יותר לנפטר. (ב שעח)

ועל כל פנים, בכל מקרה יש לדון לגופו של ענין, והנכון להתייעץ בזה עם חכם.

ישלח דברו וירפאם

אם אחד ההורים חלה חולי מסוכן, ה' יצילנו, אין לבן להודיעו, מאחר והדבר יגרום לו צער גדול, ואפילו אם מבקשו שיודיעו, אין להודיעו על זאת. ואפילו אם אומר שמוחל על צערו, אין לבן להודיעו, מאחר שאין צערו מחול, נמצא שאינו רשאי לצערו. ובלאו הכי, לא טוב לספר ולפרסם כלל על חולה מסוכן, כדי שלא ירע מזלו, ובעזרת ה' יתרפא. ומעשה באחד שחלה בחולי מסוכן, ואמר לו רבו שאם ישמיד את הצילומים, ויבקש

מהרופא שמטפל בו, שלא יגלה דבר זה לאף אדם, יתרפא בעזרת ה', וכך עשה והתרפא. אך לפעמים עדיין היה חש בכאבים, אמר לו הרב כיון שהרופא יודע מזה, יש לו לפעמים כאבים, אבל כשימות הרופא, יפסקו גם הכאבים. וכך היה, שלאחר שמת הרופא, לא הרגיש כאבים כלל. והטעם בזה, כי לא תמיד עושים בשמים נס גלוי, ולכן כאשר השמיד את הממצאים, ובטח בה' יתברך, התרפא, שאז כבר הנס אינו גלוי. (ויצבור יוסף. תקד, תקו) ובספר שומר אמונים כתב, בשם אמו שקיבלה מאבותיה, שאם נדמו לאדם איזה מחושים, לא יספרם לשום אדם. וזוהי סגולה שיתבטל החולי מאליו. (תקו)

דיבור אחר ברכת 'המפיל'

בן שקרא קריאת שמע על המטה וברך ברכת "המפיל", ואביו מדבר עמו, יענה לאביו מפני מצות כיבוד אב ואם. כי מה שנזהרים שלא לדבר אחר ברכת המפיל, אין זה אלא חומרה ולא מן הדין. (ב קלג)

קבלת שרות מההורים

בקשת שרות

אין לבן לבקש מהוריו שיעשו עבורו איזשהו שרות, או כל שליחות שהיא אפילו של מצוה, אף לאחר בקשת מחילה מכבודם, כיון שדרך חציפות היא להטיל על ההורים משימה כלשהי או למנותם שליחים לדברים מסוימים.

אולם אם ההורים מרצונם מציעים לעשות זאת, או כשיודע הבן בברור שהוריו שמחים ורוצים לעשות זאת עבורו, רשאי יהיה להשתמש בהם. (תצז)

הכנת מאכל - בן הבא אל בית הוריו, אין לו לומר לאמו "תכיני לי לאכול", ואפילו לאחר בקשת מחילה, מאחר ודיבורו בלשון ציווי. אולם אם אמו שואלת אותו, איזה תבשיל אכין לך? מותר לבן לענות, תבשיל מסוים שהוא חפץ, מאחר והיא מציעה להכין לו. וכמו כן, רשאי לומר לאמו שהוא רעב, או לשאול את אמו, האם יש משהו לאכול, והיא מעצמה מכינה לו לאכול. ואולם בכל אופן יבקש ממנה מחילה, ויתנצל על שטורחת עבורו. (תצח)

סלטים - כשיושבים לאכול יחד, אין לבן לבקש מאביו לקרב לו איזשהו סלט וכיוצא, אולם רשאי להביע את רצונו על סלט מסוים, ואביו מרצונו מקרבו אליו. (תצח)

תיקונים - אבא שבקי בתיקוני חפצים מסוימים, אין לבן לומר לאביו "תתקן לי חפץ זה". אולם רשאי לומר לאביו, "התקלקל לי חפץ זה", ואם ירצה האב, יציע לתקנו.

שמר טף - אם רוצה הבן שאמו תשמור לו על ילדיו, רשאי הבן לספר לאמו שהוא נוסע עם אשתו למקום מסוים, והאם מבינה ומרצונה מציעה לשמור על נכדיה. וכן רשאי לומר לה בלשון שאלה: "האם ברצונך לשמור לי על הילדים?". (תצח)

שליחויות - בן ששלח חפץ לתיקון בחנות מסוימת, ויודע שאביו מגיע למקום החנות, אין לבן לבקש מאביו שיביא לו את החפץ משם, אולם רשאי לומר לאביו, שלחתי חפץ לתיקון בחנות זו, והאב מבין, ומרצונו מציע להביא את החפץ. (תצה, תצז)

שליח מצוה - אף לצורכי מצוה, אין לבן למנות את אביו שליח, וכגון: שיקנה לו אביו אתרוג לארבעת המינים, או מצות שמורות לליל הסדר, וכיוצא בזה. (תצז)

וכאמור, אם ההורים מרצונם מציעים את עצמם לקיים את רצון בנם, או כשידוע בברור שההורים שמחים לעשות זאת עבור בנם, רשאי להשתמש בהם. (תצו)

רצונו זהו כבודו

כתב בספר חסידים (סימן תקסב): אם רואה הבן שאביו יותר שמח שיאמר לו בנו תעשה זאת, וכגון שהבן הולך יחידי בלילה והאב מצטער על זה, והאב שמח שיאמר לו הבן תלך עמי, אז יאמר הבן לאביו: "אם תחפוץ - תלך עמי", וכל כיוצא בזה. ובלבד שלא יאמר לאביו בפני אנשים זרים, שלא יאמרו הבן משעבד את אביו. אבל אם רוצה האב שבנו יאמר לו כן בפני אחרים, רצון אביו יעשה.

תפירה וכיוצא - אף דברים שהרגילות היא שהאם עושה לילדיה, וכגון לתפור להם בגד שנקרע או כפתור שנפל וכיוצא, לא יאמר לאמו בלשון ציווי: 'תתפרי לי את הבגד', אלא יאמר לה שנקרע לו הבגד, ואם היא מרצונה תופרת לו את הבגד, הרי זה מותר. וכן רשאי לומר לה בלשון שאלה: 'האם רצונך לתפור לי את הבגד?', שגם בזה נחשב שהיא עושה מרצונה, ולא שהבן אמר לה לעשות. (הגרב"צ אבא שאול זצ"ל. הגרי"ש אלישיב שליט"א. תצח)

ניקוי השלחן - אמא העוסקת בניקוי השלחן לאחר הסעודה או בניקיון הבית, הנכון שיציע הבן את עזרתו, ומצוותו רבה עד מאוד, אולם אם האמא אומרת שזו הנחת שלה, וזה רצונה להגיש ולסדר לבני ביתה, יניחו לה. ובפרט אם בזמן הזה בנה יושב ואומר דברי תורה על השלחן, או שר שירי קודש בשלחן שבת וכיוצא.

לקיחת מאכל מההורים - בן המבקר אצל הוריו ומביאים לו מרצונם מאכל ומשקה, רשאי לקבל מידם, לאחר בקשת מחילה מכבודם על שטרחו עבורו. אולם אם אביו 'בן תורה', לא יקח ממנו, כדי שיַרְאה הבן לאביו שקשה בעיניו מאוד על שטורח בשבילו. ואם בכל זאת מפציר האב בבנו שיקח, יבקש הבן מחילה מאביו, ויאמר לו דברי פיוס ושבח על טרחתו בשבילו, ורשאי יהיה לקחת ממנו. (ה"ע קמה)

אבא שיש לו מאכל חשוב, ומאהבתו לבנו לא אכל הוא את המאכל אלא נתנו לבנו, ועתה רוצה הבן לתת את המאכל לבנו - הנכד, לא נכון לעשות כן, אלא יאכל הוא בעצמו דוקא ולא יתן לאחר.

כמסופר בגמרא (סוטה מט ע"א): רב הונא מצא תמרה משובחת מאוד שמינה וטובה, ואף ריח טוב היה נודף ממנה, לקחה ועטפה בבגדו. כשבא בנו רבה, אמר רבה לאביו, מריח אני ריח של תמרה משובחת. נהנה רב הונא מבנו ואמר לו: בני, טהרה יש בך, ולכן הצלחת להריח כל כך, אף שהתמרה עטופה ומכוסה, קח לך את התמרה. פתאום נכנס בנו של רבה, לקח רבה את התמרה ונתנה לבנו, אמר לו אביו רב הונא: בני, שמחת את לבי בטהרתך, אך מצד שני הקהית את שיני, דהיינו שהראיתני שאהבתך לבנך יותר ממני, שלקחת ממני ונתת לו. ומסיימת הגמרא, זהו מה שאומרים העולם, הרחמים של האבא - על הבן, והרחמים של הבן - על הבנים שלו, ולא על אביו.

כיבוד אב ואם בממון

הכיבוד מכספם של ההורים

מה שהתבאר לעיל שהבן חייב להאכיל, להשקות ולהלביש את הוריו, הכל הוא מכספם של ההורים, רק שהבן צריך לטרוח בגופו למען הוריו. (סימן רמ סעיף ה)

הורים עניים

אם אין להורים כסף כדי צרכם, ולבן יש, חייב הבן לתת להם מכספו הפרטי, ככל אדם הצריך לתת צדקה לעני כפי עושרו. ואדרבה הוריו קודמים לשאר עניים. (סימן רמז ס"א, סימן רמט ס"א, סימן רנא ס"ג)

ברכות רבות מובטחות לו לאדם עבור נתינתו לאדם הזקוק, ככתוב בנביא ישעיה (פרק נח פסוקים ח - יב): "אָז יִבָּקַע כַּשַּׁחַר אוֹרֶךָ, וַאֲרֻכָתְךָ מְהֵרָה תִצְמָח... אָז תִּקְרָא וַה' יַעֲנֶה, תְּשַׁוַּע וְיֹאמַר הִנֵּנִי... וְזָרַח בַּחֹשֶׁךְ אוֹרֶךָ, וַאֲפֵלָתְךָ כַּצָּהֳרָיִם. וְנָחֲךָ ה' תָּמִיד, וְהִשְׂבִּיעַ בְּצַחְצָחוֹת נַפְשֶׁךָ, וְעַצְמֹתֶיךָ יַחֲלִיץ, וְהָיִיתָ כְּגַן רָוֶה וּכְמוֹצָא מַיִם אֲשֶׁר לֹא יְכַזְּבוּ מֵימָיו. וּבָנוּ מִמְּךָ חָרְבוֹת עוֹלָם, מוֹסְדֵי דוֹר וָדוֹר תְּקוֹמֵם, וְקֹרָא לְךָ גֹּדֵר פֶּרֶץ, מְשֹׁבֵב נְתִיבוֹת לָשָׁבֶת". וכתב מרן (סימן רמז): לעולם אין אדם נעשה עני מן הצדקה, ולא דבר רע ולא היזק מתגלגל על ידה. וכל המרחם על העניים, הקב"ה מרחם עליו. הצדקה דוחה את הגזירות הקשות, וברעב תציל ממות, והיא מעשרת. וכתב הרמ"א: ויתן האדם על לבו שהוא מבקש כל שעה פרנסתו מהקב"ה, וכמו שהוא מבקש שהקב"ה ישמע שוועתו, כך הוא ישמע שוועת עניים. גם יתן אל לבו כי הוא גלגל החוזר בעולם, וסוף האדם שיבוא הוא או בנו או בן בנו לידי מדה זו, וכל המרחם על אחרים מרחמים עליו מן השמים.

אם יש לבן כסף כדי לקנות מזון בריווח, לחם ובשר, ולהוריו אין כלום, הנכון שיצמצם במאכליו, כדי שיוכל לתת גם להוריו לאכול. (ערוך השלחן. כבוד הורים כח)

אם יש כמה בנים, ויד כולם משגת לעזור להוריהם, כל אחד ואחד נותן כפי ממונו. אך אם חלק מהבנים עשירים וחלק עניים, החובה מוטלת רק על הבנים העשירים לפרנס את הוריהם, ואין הבנים העניים צריכים להשתתף כלל. (סימן רמ ס"ה. רה, רט)

כספי צדקה

כשהבנים עשירים ויש באפשרותם לפרנס את הוריהם מכספם הפרטי, אסור להם לפרנסם מכספי צדקה, כיון שבזיון הוא להורים להתפרנס מכספי צדקה, כל שישנה אפשרות שיתפרנסו מממון פרטי בתורת מתנה. ואף אם ההורים אינם יודעים שמפרנסים אותם מכספי צדקה, בכל זאת לא יפרנסו אותם אלא מכספם הפרטי. (רי)

מעשר כספים - חייב כל אדם להפריש מהכנסותיו לצדקה. והנותן מעשר כספים, דהיינו 10% מכל הרווחים, זוהי מדה בינונית בצדקה, אך מצוה מן המובחר לתת חומש [20% מכל הרווחים]. ומכל מקום הנותן לצדקה פחות ממעשר, הרי זו עין רעה, כמבואר בשלחן ערוך הלכות צדקה. (סימן רמט ס"א. וכמבואר בחוברת 'ימי הפורים בהלכה ובאגדה')

הנוהג לתת מעשר כספים או חומש, לא יפרנס את הוריו מכסף זה, שביזיון הוא להוריו שבנם מפרנסם מכספי צדקה. אולם אם אין באפשרותו לפרנסם מכסף אחר, רשאי לפרנסם מכספי מעשר. ומכל מקום אם בשעה שהתחיל לתת את המעשר או את החומש, אמר שהוא נוהג כן 'בלי נדר', ולעת עתה מצבו הכלכלי קצת קשה, רשאי לפרנס את הוריו לכתחילה ממעות אלו. (יחוה דעת ח"א סימן פז. הגרי"ש אלישיב שליט"א. ריב)

הורים ובנים עניים

אם אין להורים כסף, וגם אין אפשרות לבן לפרנסם, מן הדין אין הבן חייב לחזר על הפתחים ולאסוף צדקה מהציבור, עבור פרנסת הוריו. וכן אינו חייב ללוות מאחרים, כדי לפרנסם. והטעם בזה, מאחר ולא עדיף כבוד ההורים מכבוד המקום ברוך הוא, שהרי אמרה תורה "כבד את ה' **מהונך**", דהיינו דוקא כשיש לך 'מההון שלך', אבל אם אין לך, אינך צריך לחזר על הפתחים כדי לתת צדקה. (סימן רמ ס"ה, ובלבוש שם) ועל כל פנים, מן הנימוס נכון מאוד שיעשה הכל, ואפילו לחזר על הפתחים למען הוריו, וה' ישלם פעלו, ותהי משכורתו שלימה מעם ה', שבזה שדואג לכל מחסורם, מונע מהם בזיון נורא, שלא יצטרכו הם לחזר על הפתחים ולהתבזות, חס ושלום. (סימן רמ ס"ה. קצב)

ברוך ה', כיום יש בהרבה מקומות, מפעלי חסד ותמיכה לנזקקים, ולכן כאשר אין באפשרותו של הבן לפרנס את הוריו, יפנה למפעלי החסד שיתמכו בהוריו, ויעשה הכל באופן שלא יתביישו. ועל כן, יתאמץ להיות הוא השליח הטוב לקחת ממפעל החסד

ולתת להוריו בצורה יפה ומכובדת, ולא שיצטרכו הם ללכת ולהושיט יד כעני בפתח. (ע' מבקשי תורה קנג)

מוכן לקפוץ לגהינם...

רבי יעקב הלפרין התייתם מהוריו בעודו ילד רך כבן שש, ולפיכך לא זכה לקיים מצות כיבוד הורים, והתאווה מאוד לזכות במצות יקרה זו. פעם אחת פגש ברב מתל אביב שהתאונן בפניו על רוע מצבו: הוריו הגיעו זה עתה מפולין בחוסר כל, ואין בידו לפרנסם, וכואב הוא על כך מאוד. בקש ממנו רבי יעקב, שיעשה חשבון, כמה עולה כלכלת הוריו בכל חודש, והציע שהוא ישלם לו את הסכום מידי חודש בחודשו, בתנאי שהוא יקבל את שכר המצוה...

הרב התחבט אם לקבל את הכסף, שאכן יאפשר לו לתמוך בהוריו ולפרנסם. הוא פנה אל החזון איש בשאלה: האם מותר לו לוותר על שכר המצוה? אמר לו החזון איש: "מה השאלה שתפסיד את שכר המצוה?! בשביל ההורים צריך להיות מוכן אפילו לקפוץ לגהינם"! וחייך ואמר לאותו הרב: אל דאגה, להקדוש ברוך הוא יש מספיק שכר, גם בשבילך וגם בשביל רבי יעקב... (מעשה איש חלק ב קפא)

ביטול מהעבודה לצורך הוריו

אם הוצרך הבן לשרת את הוריו, ודבר זה מוכרח לבוא על חשבון עבודתו, פעמים שהבן יהיה חייב שלא ללכת לעבודה לצורך הוריו, ופעמים שאינו חייב. להלן התבארו דינים אלו בקצרה באותיות קטנות, אך מחמת שיש בזה פרטים שונים ומגוונים וכל מקרה לגופו, כדאי בכל שאלה מעשית להתייעץ עם מורה הוראה.

כבר בארנו לעיל, שאם אין באפשרותו של הבן לפרנס את אביו, אינו חייב לחזר על הפתחים לפרנסת אביו, ומכל מקום לשרת את אביו בגופו, כגון: להלבישו, לרחצו, לסדר לו סידורים וכדומה, אף שלצורך זה צריך להתבטל הבן זמן מסוים מעבודתו, כל שיש לבן כדי מזונות עצמו לצורך היום, עליו לשרת את אביו, ואף שבעקבות כך יווצר מצב שיצטרך לחזר על הפתחים לצורך מזונותיו של מחר. [והטעם, כי מן הסתם תולים לומר שלא יגיע הבן למצב כזה, כי בעזרת ה' יעבוד מחר ויהיו לו מזונות, אבל אם הבן מסופק אם למחרת תהיה לו עבודה, אינו חייב לשרת את אביו היום, ורשאי לעבוד עד כדי רווח מזונות של שלושים יום.] אולם, אם אין לבן כדי מזונותיו אפילו לצורך היום בלבד, אינו מחויב להתבטל מעבודתו כדי לשרת את אביו, אם אחר כך יצטרך לחזר על הפתחים. (קידושין לב ע"א. סימן רמ ס"ה. עיין הגר"ח בן עטר בספרו ראשון לציון שם) אבא המבקש מבנו שיתבטל מעבודתו כדי לשרתו, ויש חשש שיפטרו את

הבן מהעבודה לגמרי, אינו חייב לשרת את אביו, אך יסביר לאביו בצורה יפה, שאינו יכול לקיים את מבוקשו מחשש שיפטרוהו מהעבודה, ולא יהיה לו במה להתפרנס להבא, שהמציאות מוכחת היום, שקשה מאוד למצוא עבודה, ולצערנו ישנם הרבה אנשים מובטלים. (רד) ואולם במקרה שאין חשש שיפטרוהו מעבודתו, אלא רק יורידו לו מהמשכורת, דינו כך: אם יש לו פרנסה לשלושים יום, חייב לשרת את אביו. אך אם אין לו פרנסה לשלושים יום, [ולפחות יש לו להיום], תלוי הדבר, אם משער שתהיה לו עבודה מידי יום ביומו כדי רווח לצורך אותו יום, חייב לשרת את אביו היום. אך אם הוא מסופק אם למחרת תהיה לו עבודה, אינו חייב לשרת את אביו, ורשאי להמשיך לעבוד עד כדי רווח מזונות של שלושים יום הבאים, וכנ"ל. (עיין ראשון לציון רמ ס"ה. רד) ויש להבין, מדוע צריך הבן לשרת את אביו, אף שמתבטל ממלאכתו ונחסר מכספו, והלוא בארנו לעיל שהוצאות הכיבוד הם מכספו של האב ולא משל בן? והביאור בזה, כי באמת להוציא ממון עבור הוריו אינו חייב, כי ההלכה קובעת שכיבוד אב מממונו של האב ולא משל בן, אבל לשרת את אביו בגופו, להאכילו, להשקותו, להלבישו וכיוצא, שאינו מוציא ממון בפועל, אף שמתבטל בזמן זה ממלאכתו, חייב. והרי זה דומה לשאר מצוות עשה שחייבים לקיימם, אף שמתבטל ממלאכתו ונחסר מכספו. וכמו שחייב אדם להניח תפילין, אף שאם יניח תפילין, יתבטל ממלאכתו ויחסר מכספו, ויצטרך לחזר על הפתחים לצורך מזונו. אלא שאם כן למה אם אין לו מזונות לצורך היום, הריהו פטור מלשרת את אביו, הלוא בתפילין אפילו אם אין לו מזונות לצורך היום, חייב להניחם, אף שיצטרך לחזר על הפתחים לצורך המזונות של היום? זאת מאחר ומצינו גם כן קצת מצוות בכבוד המקום, כביקור חולים, וניחום אבלים, שאין צריך להתבטל ממלאכתו ולקיימם, ולחזר אחר כך על הפתחים למזונו, גם כאן לא חיבוהו כל כך, ורק כשיש לו מזונות לצורך היום, חייבוהו. (קידושין לב ע"א. הלבוש סימן רמ ס"ה. ועיין תשובות והנהגות חלק ב סימן תמד)

טלפון לעבודה

בן שהוא עובד עצמאי, והוריו צריכים לשוחח עמו בענין מסוים דוקא בשעות העבודה, רשאים להתקשר אליו בשעות אלו, ועל הבן לשוחח עמם אף שמתבטל ממלאכתו ומפסיד כסף. ואמנם אם השיחה איננה דחופה, לא נכון שיתקשרו אליו הוריו בשעות אלו. ואם בכל זאת התקשרו, רשאי לבקש את סליחתם, שידבר עמם מאוחר יותר. [דין זה דומה למה שפסק מרן (רמ ס"ה) שצריך הבן להתבטל ממלאכתו כדי לשרת את הוריו, והיינו דוקא כשיש צורך בדבר.] בן שהוא שכיר, והוריו צריכים לשוחח עמו בענין מסוים, אינם רשאים

להתקשר אליו בשעות העבודה, מאחר והוא גוזל את המעסיק, שבינתיים אינו עובד, [באופן שהדיבור בטלפון מבטלו מעבודתו.] ומכל מקום אם התקשרו ההורים, יענה להם, ויבקש מהם לחזור אליהם בגמר העבודה, [מאחר ובדרך כלל, אין המעסיק מקפיד על שיחה קצרה ממש.] ואולם אם מבין הבן ששיחה זו דחופה מאוד, וצריך דוקא עתה לשוחח עמם, ישים לב כמה זמן הוא מדבר, ויודיע למעסיק, כדי שלא יגזלהו, חס ושלום. [ואף על פי שבדרך כלל מעדיף המעסיק שיעבדו כולם ברצף, מכל מקום מסתבר מאוד שיסכים כאשר ישנה נחיצות מסוימת, ולכן לא יהיה בזה גזל.]

דירה לשכירות

אם יש לבן דירה פנויה, ורוצה להשכירה או למכרה, ואביו גם כן מחפש דירה, מן הדין אינו חייב להשכירה או למכרה דוקא לאביו, אך טוב שיקדים את אביו. אולם אם חושש שאביו לא ישלם לו, או שחושש לרמאות שהיא, לא ימכרה ולא ישכירה לאביו. (ריט)

אם אין כסף לאבא לשכירות דירה, צריך הבן לדאוג לאביו מדין 'צדקה', שיהיה לו מקום הגון לדור, וכמבואר לעיל שנותן לו כפי עושרו. (ריט)

דמי הנסיעות

אבא שמבקש מבנו שיבוא אליו לביתו לשרתו, והבן גר רחוק מהאבא, באופן שאינו יכול ללכת רגלי אל אביו, ומוכרח לנסוע אליו ברכב, מעיקר הדין רשאי הבן לבקש את הוצאות הנסיעה מהאבא. אולם אם הבן יכול ללכת רגלי, ולצורך נוחיותו רוצה לבוא ברכב, אין האבא חייב לשלם לו את דמי הנסיעה. וכמו כן, אם יש באפשרותו להגיע באוטובוס, והבן רוצה להגיע במונית, אין האבא חייב לתת לו את דמי המונית, ודי שיתן לו את דמי האוטובוס בלבד. (רכ)

דמי שיחות הטלפון

הורים המבקשים מבנם שיתקשר אליהם בתדירות גבוהה, מעיקר הדין רשאי הבן לבקש מהוריו שישלמו לו את הוצאות שיחות הטלפון, כיון שכיבוד הורים מכספם של ההורים.

ועל כל פנים, פשוט שלא ראוי לבקש את דמי הנסיעה ודמי שיחות הטלפון מההורים, אלא אם כן מצבו הכלכלי של הבן קשה, ובפרט אם הוריו גרים בחוץ לארץ, והשיחות אליהם יקרות מדאי. (תז. ועיין אבני זכרון עמוד שלא)

כילי (קמצן) או עצלן

אב שהוא כילי בממונו, או שיש באפשרותו להתקבל למקום עבודה הראוי לו, אך מתעצל ואינו רוצה לעבוד, אין הבן חייב לפרנסו. ומכל מקום ממידת חסידות טוב שגם באופנים אלו, יפרנס הבן את אביו. (ריח)

לא תגנוב

בן שלקח כסף מהוריו בלי רשות, חייב להחזיר להם, ואינו יכול לפטור את עצמו בטענה שמן הסתם הם מוחלים לו, אלא אם כן אמרו לו במפורש שהם מוחלים לו על גניבתו. (אגרות משה. ב קפא)

אם כשגנב הבן, היה קטן פחות מגיל 13, מן הדין פטור הוא מלשלם אפילו לאחר שיגדל ויהיה בר דעת. וממידת חסידות, טוב שיתן איזה סכום לצדקה לכפרתו.

ודין זה אינו דוקא בקטן שגנב מהוריו, אלא אף אם גנב הקטן מאחרים או שהזיק ממון של אחרים, פטור הוא מלשלם. ואפילו לצאת ידי שמים, אינו חייב להחזיר. ועל כן לא נכון עושים אותם אנשים, שכאשר ילד קטן פחות מגיל 13 הזיק לרכושם, תובעים מאביו לשלם, ואביו מחמת חוסר ידיעה משלם עבור הנזק. ויש לדעת שזהו גזל גמור, וחייבים להשיב את הכסף לאביו של הילד, אלא אם כן יודע האב שמן הדין הוא פטור, ובכל זאת רוצה לשלם. (רמב"ם, טור ושלחן ערוך ועוד. יבי"א ח"ח חו"מ סימן ו. ב קפב)

החזרת הלוואה של האב

אב שלווה כסף מחברו, ונפטר האב טרם שהספיק לשלם את חובו, כל שהבנים יודעים בברור שאביהם לווה, והשאיר להם ירושה, חייבים הם לפרוע את החוב למלוה מכספי הירושה. ואין הבדל אם ההלוואה היתה כתובה בשטר או שהיתה על פה. (שלחן ערוך חושן משפט סימן קז ס"א. קכא)

כל הלוואה שאדם מלוה לחברו, חייב לכתוב את ההלוואה בשטר, או שיהיו עדים שיראו את ההלוואה. והמלוה לחברו בלא שטר ובלא עדים, עובר על לא תעשה מן התורה: "ולפני עיור לא תתן מכשול", שפעמים הלווה שוכח שלוה, ואם אין אפשרות למלוה להוכיח שהלוה לו, אינו יכול לתובעו, ונמצא שהלווה נכשל שאינו מחזיר את החוב. ויש להודיע זאת ברבים, כי לצערנו, רבים לא נזהרים בזה מחמת חוסר ידיעה וחוסר שימת לב. (בבא מציעא עה ע"ב. חו"מ סימן ע ס"א. יבי"א ח"ז חו"מ ס"ז)

אב שעבר איסור ולָוָה כסף בריבית [בלי היתר עסקה] ונפטר, לא יפרעו הבנים את הריבית למלוה.

אב שעבר איסור והִלְוָה כסף לאחֵר בריבית, וגבה מהלווה את כסף הריבית ונפטר, אין הבנים חייבים להחזיר את הריבית ללווה. [שדווקא המלוה שגבה את הריבית - אותו חייבה התורה להחזיר את הריבית, אבל הבנים שלו אינם חייבים. (בבא קמא קיב ע"א) ואמנם אם גבה האב מהלווה חפץ בתורת ריבית, ולאחר מכן התחרט על שהִלְוָה בריבית ועשה תשובה, ולא הספיק להחזיר את החפץ עד שמת, אם ידוע שחפץ זה שייך

ללווה, חייבים היתומים להחזירו לו, מאחר ועתה יהיה כאן בזיון לאבא, שיראו שבניו משתמשים באיסור שעשה אביהם. (יו"ד סימן קסא ס"ו. מלוה ה' ח"א עמוד ריז)

מצות קימה מפני ההורים

החיוב לעמוד

כשהאבא או האמא נכנסים לבית, חייב הבן לעמוד לכבודם. [ולאו דוקא לבית, וכמו שיתבאר בעזרת ה' להלן.] (רנג, תקעא)

כמה פעמים ביום?

חייב אדם לעמוד מפני אביו ואמו בכל פעם שנכנסים, ואפילו מאה פעמים ביום. ויש מבני אשכנז הנוהגים להקל ולעמוד רק פעמיים ביום. (רסח. ה"ע צה, קד)

אוהב מצוות - לא ישבע מצוות

בן שעומד ויודע שהוריו מתקרבים להיכנס לרשותו, טוב שישב כדי לחייב את עצמו במצוה לעמוד כשהוריו יכנסו. (שז)

ויראת מאלוקיך

בן שיושב ורואה שהוריו מתקרבים להיכנס לרשותו, אסור לו לעצום את עיניו, כדי שבהגיעם אליו לא יראה אותם, וכך לא יעמוד. והעושה כן, עבירה היא בידו, ועל כך נאמר: "ויראת מאלוקיך אני ה'", שזה דבר המסור ללבו של האדם, ואין מי שיכול לדעת, אם באמת לא ראה אותם או שעשה את עצמו כאילו לא ראה אותם, לבד מבורא עולם ישתבח שמו שבוחן לבות וכליות, שיודע את כוונתו. (שז)

מצוה ניכרת

בן שקם לכבוד הוריו, ויש לו צורך ללכת לאיזשהו מקום, הנכון שקודם לכן ישב, ואחר כך ילך לענייניו, כדי שיהיה ניכר שנעמד לכבוד הוריו, ולא מפאת שצריך ללכת לאיזשהו מקום. (שט)

לא להטריח

אין ראוי להורים להטריח את בניהם ולעבור לפניהם בכוונה, כדי שיעמדו להם. ולכן אם יכולים ההורים לעבור בדרך אחרת שלא על יד בניהם, יעשו כן. וסגולה היא להם לאריכות ימים ושנים. (רעו)

קריאת שמע וברכות

גם אם הבן קורא קריאת שמע ונכנס אביו, חייב לעמוד לכבודו. והוא הדין אם נכנס האב בשעה שבנו מברך ברכת המזון או שאר ברכות. (ה"ע ח"ב נט. רפח)

עוסק בתורה

בן היושב ועוסק בתורה, והוריו נכנסו לחדרו, חייב לעמוד לכבודם, אך לא יפסיק מלימודו, אלא יעמוד וימשיך ללמוד. ואולם אם הוריו נכנסים ויוצאים הרבה, והקימה בכל פעם מפריעה לו בלימודו, יבקש מהוריו שימחלו לו שלא לעמוד. (רפו)

מאיזה מרחק?

כל שרואה את הוריו אפילו בריחוק גדול כמלוא עיניו, צריך לעמוד מפניהם. ולכן בן היושב באולם גדול מאוד, ורואה את אביו שנכנס מרחוק, חייב לעמוד לכבודו, אף שאביו אינו רואה אותו. ולא ישב עד שיתכסה מעיניו ולא יראהו. (רנג. ה"ע צה)

והגם שבריחוק כזה גדול, לא ניכר כל כך שהבן עומד מפני אביו, ואם כן אין זו קימה שיש בה הידור, [כי ההידור לקום דוקא כשניכרת הקימה שהיא לכבודו של אותו אדם, ולכן מטעם זה פטור כל אדם לעמוד מפני זקן או חכם, כשהוא בריחוק ממנו יותר מארבע אמות,] מכל מקום מאחר והקימה מפני ההורים, איננה בכלל מצות כיבוד, שצריך שתהיה קימה שיש בה הידור, אלא היא בכלל מצות מורא, ובדין מורא, אין דין של הידור, לכן צריך לעמוד אפילו ממרחק גדול. (רנג. ה"ע צה)

עיור

בן עיור היושב בחדרו, כששומע שהוריו נכנסים לחדר, חייב לעמוד. (כבוד הורים סד) גם אם האב עיור ואינו רואה שקמים לפניו, או שהאב חלה במחלת השכחה ואינו מכיר את בנו, חייב הבן לעמוד לו מלוא קומתו, משעה שרואהו שנכנס. (תקע, תקעג)

צורת העמידה

החיוב לעמוד הוא מלוא קומתו, דהיינו שיעמוד על רגליו ממש, ולא כאותם הקופצים מעט ממקומם. (רנג)

כשעומד הבן, לכתחילה לא יסמוך את עצמו על הקיר או על משהו אחר, אלא יעמוד בלי סמיכה כלל. ואולם מן הדין רשאי לסמוך את עצמו קצת, באופן שאם יינטל אותו הדבר, הוא לא יפול. (רסב)

לשמור ולקיים...

הגאון רבי צדקה חוצין זצ"ל, תלמידו של גאון עוזנו הבן איש חי זצ"ל, בשנת תרפ"ו עלה לארץ הקודש והשתקע בירושלים, בה הקים את בית הכנסת "שמש צדקה" המתנוסס לתפארה עד ימינו ברחוב חגי בירושלים. גאון גדול היה, וכל לימודו על מנת לעשות ולקיים. פעם למד בחברותא עם אחד מחשובי האברכים בירושלים, שהיה צעיר ממנו בכעשרים שנה. כשלמדו הלכות כיבוד אב ואם, שאל הרב את האברך, האם מקפיד הוא

לקום מלוא קומתו בפני אמו כשנכנסת, כפי שמחייבת ההלכה. השיב האברך שהוא קם מעט, אך לא מלוא קומתו.

בו ברגע סגר רבי צדקה את הספר שלפניו, ואמר: "סיימנו ללמוד להיום - לא יתכן ללמוד ולא לקיים!" כשתבוא ותודיעני שאתה אכן קם בפני אמך מלוא קומתך - יתחדש לימודינו!". וכך היה, למחרת בא האברך ובישר לרבו שאכן תיקן את המעוות וקם הוא מפני אמו מלוא קומתו, ורבי צדקה חידש את הלימוד עמו... (מעיין השבוע ב רצג)

עד מתי צריך לעמוד?

יעמוד הבן, עד שישבו אביו ואמו, או עד שיתנו לו רשות לשבת. (רנג)

אם נשאר האב עומד

אם נכנס האב ואינו רוצה לשבת, אלא נשאר עומד במקום מסוים כדי לעסוק באיזשהו ענין, רשאי הבן לשבת, שכיון שעמד האב שם, הרי זה מקומו. אך אם עומד האב מעט כדי לנוח, ובדעתו להמשיך ללכת, לא ישב הבן עד שישב האב. (רנג)

הולכים ובאים

אם הבן יושב במטבח לאכול, והאמא נמצאת במטבח ומבשלת, ומפאת כך אינה עומדת במקום אחד, אלא הולכת מפינה לפינה, נותנת את הסיר על הגז, הולכת לשיש לחתוך ירקות, הולכת לארון להביא תבלינים, וכיוצא בזה, נראה שאין הבן חייב להשאר עומד בכל הזמן הזה, שכיון שעסוקה היא בבישול, כל החדר נחשב כמקומה, וכאילו ישבה או עמדה במקום אחד. אולם הנכון הוא שיבקש מהוריו שימחלו לו בכל כיוצא בזה שלא יעמוד. [בפרט שזהו רצון האם, שבנה ישב לאכול במקומו, ולא יאכל בעמידה בגלל שהיא הולכת מפינה לפינה. וע' בבאור הרד"ל על פרקי דרבי אליעזר פרק ב הגה ה. ועיין עוד בערוך השלחן, בצל החכמה, הגרשז"א ועוד, בענין המקלים לישב בעת הריקודים בשמחת תורה, על אף שהספר אינו על התיבה, כיון שכל שטח הריקוד נחשב כמקומו של הספר, כמובא בחזו"ע סוכות תסו)

אבא שליח צבור

בן שאביו עולה לתיבה להיות שליח צבור, צריך הבן לעמוד ברגע שאביו קם מכיסאו עד שמגיע לתיבה. ובגמר התפילה כשחוזר אביו למקומו, יעמוד עד שישב אביו. ומכל מקום אינו צריך לעמוד כל זמן שאביו עומד בתיבה, מאחר ועתה קבע שם האב את מקומו. (רסז)

אבא עולה לתורה

כאשר האבא עולה לעלייה בספר התורה, צריך הבן לעמוד לכבודו, וישאר הבן עומד בכל זמן הקריאה, עד שיחזור אביו לשבת. ואף על פי שהתבאר לעיל, שכאשר האבא עומד במקום מסוים, הרי זה מקומו ורשאי הבן לשבת,

ואם כן מאחר ובמשך זמן הקריאה עומד האב על יד ספר התורה, הרי זה מקומו, ולמה צריך הבן לעמוד בכל זמן הקריאה? תרצו הפוסקים שנכון הדבר, ומן הדין היה די שהבן יעמוד בהליכת האב לתיבה ובחזרתו, אך מאחר ופשט המנהג לעמוד לכבוד האבא גם בעומדו על יד הספר התורה בקריאה, חייב הבן לעמוד, כי אם לא יעמוד, נראה כמזלזל בכבוד אביו, מאחר והיום כולם נוהגים לעמוד, והוא אינו עומד. (החיד"א, מהר"ח פלאג'י, חסד לאלפים ועוד. רסה)

אם בגמר העלייה לתורה, נשאר האבא עדיין עומד בתיבה, כדי להמתין לעולה אחריו שיסיים את קריאתו, אין צריך הבן לעמוד בזמן הזה, ולאחר שסיים אביו את הברכה שלאחר הקריאה, רשאי לשבת. אולם, כאשר אביו חוזר למקומו לשבת, יעמוד הבן שוב עד שישב אביו במקומו.

אבא העולה לספר תורה לעליית 'מפטיר', די שיעמוד הבן בשעת הקריאה בתורה, ואין צריך לעמוד גם בשעת קריאת ההפטרה והברכות שלאחר מכן. (רסה)

מנהג ישראל קדושים שבסיום העלייה לתורה שעלה האב, ניגש הבן אל אביו ומנשק את ידו, והאב מברכו. והטעם בזה, כי בשעה שעולה אדם לתורה, מקבל הארה של שפע קדושה וטהרה, ונעשה ראוי לברך את אחרים. ולכן כשאומרים הציבור לעולה "חזק וברוך", ישיב להם גם הוא בברכה: "כולכם ברוכים", שאז הוא שעת רצון, והברכה מתקבלת יותר. (ה"ע קסד)

בן שעולה לתורה

בן שסיים עלייתו לתורה, יגש אל אביו וינשק את ידו ויקבל ממנו ברכה, שגם זה בכלל מצות עשה שעושה לכבוד ה' יתברך שציונו לכבדם. (בן איש חי פרשת ויקרא אות יא. רסה)

ישקני מנשיקות פיהו

על כל אדם להזהר בבית הכנסת שלא לנשק את פני חברו או בנו או אביו, כדי לקבוע בליבנו שאין אהבה כאהבתנו למקום ברוך הוא. ואבא שנהג לנשק את פני בניו לאחר התפילה בשבת או בסיום עלייתו לתורה, ישתדל לעשות כן ביציאתו מבית הכנסת בחוץ. וכן כתבו כמה מרבני מרוקו לבטל את מנהג הנשיקות בפָּנים בבית הכנסת, ומהם רבי יצחק חזן (יחוה דעת ח"ג סימן ה), וזקן רבני מרוקו רבי יהושע מאמאן שליט"א (עמק יהושע ח"ג או"ח סימן יח, ח"ו סימן כא). ולשומעים ינעם, ועליהם תבוא ברכת טוב. (חוברת השבת בהלכה ובאגדה חלק א'. רסז)

ירבו שמחות בישראל

כשנמצאים בשמחה משפחתית, והאבא מסתובב בין המסובים ומוזג להם יין, אזי כשמוזג האב לבנו, יעמוד הבן, ולא ישאר יושב כשאביו

מוזג לו. ומה שאין הבן צריך לעמוד לאביו קודם לכן, כאשר מסתובב הוא בין המסובים, מאחר וזהו רצונו של האב, שכל המוזמנים ישבו בסעודה איש איש על מקומו, ולא יעמוד בנו ויפריע למהלך הסעודה. (דש)

מזל טוב

אף על פי שאמרו חז"ל (פרקי דרבי אליעזר טז. ילקוט שופטים ע) שחתן בתוך שבעת ימי המשתה שלו, הרי הוא דומה למלך, בכל זאת חייב החתן לעמוד מפני כבוד אביו ואמו. (שטו)

והטעם בזה, כי אפילו במלך ממש כתב הרמב"ם (מלכים פרק ב הלכה ה) : מצוה על המלך לכבד את לומדי התורה, וכשיכנסו לפניו סנהדרין וחכמי ישראל יעמוד לפניהם ויושיבם בצדו, וכן היה יהושפט מלך יהודה עושה כשרואה תלמיד חכם, עומד מכיסאו ומנשקו וקורא לו רבי ומורי. במה דברים אמורים בזמן שהיה המלך בביתו לבדו הוא ועבדיו, יעשה זה וכיוצא בו בצנעה, אבל בפרהסיא בפני העם לא יעשה, ולא יעמוד מפני אדם וכו'. ע"כ. ודוקא מלך ממש, לא יעשה כן בפרהסיא, וכמו שכותב הרמב"ם (שם הלכה א) כבוד גדול נוהגים במלך, ומשימים לו אימה ויראה בלב כל אדם, שנאמר שום תשים עליך מלך, שתהא אימתו עליך. ע"כ. אבל בחתן שלא שייך טעם זה, הריהו חייב לעמוד מפני אביו ואמו בכל אופן, בין בביתו ובין בפני אחרים.

תשעה באב - אבל

אבל שיושב שבעה, ונכנס אביו, אינו חייב לעמוד לו, שלא חייבוהו חכמים לעמוד, מפני שטרוד בצערו (לבוש) . אך טוב שיהדר מעט לקום לכבוד אביו. אולם בן היושב בתשעה באב על הארץ ונכנס אביו, חייב לעמוד לכבודו. מפני שבאבלות ישנה, לא טרודים כל כך. (שי)

מחילה מההורים

הורים שמחלו על כבודם, כבודם מחול ואינו חייב לקום מפניהם, אך יהדר ויקום מעט מפניהם. ואם קם ממש לכבודם, יש לו מצוה. ומכל מקום אם נמצאים אנשים זרים שאינם יודעים שהוריו מחלו לו, הריהו חייב לקום מפניהם. (קכז, ער, רעג)

אם ההורים מתנגדים שבנם יעמוד להם, וטוענים שמצטערים הם בזה, לא יעמוד להם, שרצונו של אדם זהו כבודו. ואולם יש להסביר להם בנחת, שזו מצוה שהצטווינו עליה בתורה לכבדם, וחבל שיפסידו את בנם ממצוה כה חשובה, גם כי שכרה רב מאוד, ואוכל מפירותיה בעולם הזה, והקרן קיימת לו לעולם הבא. (ערד)

אין מן הראוי שהבן יבקש מחילה מהוריו שימחלו על כבודם שלא לקום להם, אלא רק אם יש לו איזו סיבה, וכגון שיושב בחדרו בבית וכותב דברי תורה, והוריו נכנסים לחדר מידי פעם, וקשה עליו להפסיק כל כך הרבה פעמים מלימודו. (ערד)

בן תלמיד חכם

אפילו אם הבן תלמיד חכם והאבא עם הארץ, חייב הבן לעמוד לאביו ולכבדו, ולא יקל בכבודו כלל. ואדרבה, מן הראוי שבן תלמיד חכם ירוץ ויכבד את הוריו יותר. (שטז)

בן שהוא תלמיד חכם וביקשו אביו בפני רבים שיעשה לו איזושהי מלאכה, אם הבן לעצמו לא היה עושה מלאכה זו בפני רבים, מאחר ואינה לפי כבודו, אינו חייב לעשותה אף לאביו. אך אם לעצמו היה עושה, חייב לעשותה גם לאביו. ומכל מקום בצנעה, חייב הבן לעשות לאביו כל אשר יבקש, אף אם המלאכה לא לפי כבודו. (שטז)

בן שזכה לחבר ספר לזכות את הרבים, מצוה עליו שישבח ויוקיר טובה להוריו, על שחינכו אותו בדרכי התורה והמצוות, והגיע עד הלום לחבר ספר. ואפילו אם לא חינכוהו כן, בכל זאת יראה להם את הערכתו אליהם, כי כל מה שזכה הוא להגיע, הכל נזקף לזכותם, וכדאי שיבהיר להם את הזכות הגדולה שנפלה בחלקם.

אבא שהוא תלמיד של בנו

אם הבן לימד תורה את אביו ונעשה האב תלמידו, צריכים שניהם לעמוד זה מפני זה. ואולם, ראוי שהבן ימחל לאביו על כבודו שלא יעמוד לו, ואז די שהאבא רק יהדר לו מעט, מפני כבודו שהוא רבו. (סימן רמ סעיף ז. ה"ע צז. שיט)

במקרה זה שהבן הוא רבו של אביו, אין הבן חייב לשמש את אביו. וגם האב, לא חייב לשמש את בנו, כדין תלמיד שמשמש את רבו. ואולם, רשאי הבן למחול על כבודו ולשמש את אביו, על אף שהוא רבו. (סימן רמ סעיף ז, וברמ"א שם. שיט)

ביטול תורה

אב ובנו המשתתפים בשיעור תורה, וכשהאב נכנס לשיעור, עומד הבן לכבודו, ודבר זה מפריע את מהלך השיעור, טוב שימחל האב לבנו שלא יעמוד לו בשיעור. (רעו)

אבא הנכנס לשיעור תורה ובנו קם לכבודו, ועקב כך גם אחרים קמים לכבודו, ונגרם לאב מזה אי נוחות וצער, יבקש הבן מחילה מאביו שלא לעמוד. אולם אם על ידי שהבן אינו עומד, לומדים ממנו אחרים לזלזל בהוריהם ולא לעמוד לכבודם, יעמוד הבן לאביו, אף שאביו מוחל לו [שבזה אין כבודו מחול]. (שז)

מקום החיוב לעמוד מפני ההורים

בית הכנסת

חייב הבן לעמוד לכבוד אביו, אפילו כשנכנס לבית הכנסת.

ואף על פי שלכאורה לא היה מן הראוי לעמוד בבית הכנסת לכבוד האבא, שהרי כלל בידינו "אין חולקים כבוד **לתלמיד במקום** הרב", דהיינו, בית הכנסת שהוא מקום השראת השכִינה, כביכול הוא **מקומו** של הקב"ה, ולא ראוי לכבד במקום זה את האבא שהוא נחשב **כתלמיד** של הקב"ה? בכל זאת למדונו חז"ל שאדרבה זהו כבודו, חפצו ורצונו של הקב"ה, שנשמע בקולו לקיים את מצוותיו שציונו לכבד את האב, אף בביתו. (רפה)

בפני רבו מובהק

היושב בפני רבו המובהק [שלמד ממנו רוב ההלכות למעשה] , ונכנס אביו, אינו רשאי לעמוד מפניו, שנראה כאילו מזלזל ברבו, אלא אם כן יודע שגם רבו חולק כבוד לאביו [וכגון שאביו מפורסם בחסידותו ובמעשיו הטובים], או שיודע שרבו אינו מקפיד עליו אם יקום לאביו. ובכל אופן אם יושב הבן בריחוק מקום מהרב, ולא ניכר שקם הבן לאביו, חייב לקום מפניו. (רצב)

דין זה נלמד בגמרא (קידושין לג ע"ב) מהאמורא רב יהודה שכאשר היה יושב בשיעור לפני רבו שמואל, והיה נכנס אביו רב יחזקאל היה עומד מלפניו. ומבארת הגמרא שלא היה חשש שרבו שמואל יקפיד, מאחר ואביו רב יחזקאל היה ידוע כבעל מעשים גדול, שאפילו מר שמואל היה קם לכבודו. ומוסיפה הגמרא שפעמים היה בא רב יחזקאל מאחרי שמואל, ורב יהודה בנו לא היה רוצה לעמוד מפניו, מאחר ורבו לא רואה למי הוא עומד, אך שמואל אמר לו שיעמוד, ולא יחוש על כבודו.

בן היושב בפני גדולי הדור, ונכנס אביו, ינהג כדין בן היושב לפני רבו המובהק. (רצב)

בית המרחץ

בן היושב בבריכה, ואביו נכנס, יעמוד לו מלוא קומתו. (דש) בן היושב במרחץ [מקוה], ופתאום נכנס אביו, יעמוד הבן מלוא קומתו. וצריך הבן להזדרז ולצאת מהר מהמקוה, מאחר ואסור לאב ובנו לרחוץ יחד, וכמבואר להלן.

והגם שאין זה הידור לעמוד כך בפני האב, ומטעם זה פטור כל אדם מלעמוד במרחץ מפני זקן או חכם, מכל מקום מצות קימה מפני ההורים, אינה בכלל מצות כיבוד, שצריך שתהיה קימה שיש בה הידור, אלא קימה זו היא בכלל מצות מורא, ומצות מורא מאביו ואמו, ישנה גם במרחץ. (טורי אבן רוקח, המקנה, הלק"ט, יד אליהו רגולר, חידושי הרי"ם, הגרי"ז הלוי ועוד. קע, דש, תא, תקעג. ה"ע צו)

מספרה

בן היושב במספרה ומסתפר, ונכנס אביו, אינו רשאי לעמוד לכבודו, מפני שמבטל את הספר ממלאכתו ומפסידו. [אך אם קיבל רשות מהספר לעמוד, יעמוד.] ואולם, אם אין הספר

מספרו באותו רגע שנכנס אביו, וכגון שהפסיק רגע להביא איזשהו חפץ, יעמוד לכבוד אביו. ואם מתבייש לעמוד כך, יבקש רשות מאביו שלא לעמוד. (שג)

פיג'מה

בן השוכב במטתו ונכנסו הוריו, אף שהוא לבוש בגדי לילה [פיג'מה], צריך לעמוד מפניהם. ואם קשה לו לעמוד ממטתו, רשאי לבקש רשות שלא לעמוד. (דש)

עבודה

אם הבן שכיר, ואביו נכנס למקום העבודה, לא יעמוד מפני אביו, אם בעמידתו הוא מתבטל ממלאכת המעסיק, שהרי הוא גוזלו. אולם, אם אינו מתבטל ממלאכתו, או שיודע שהמעסיק לא מקפיד על כך, חייב לעמוד. (כבוד הורים עא)

אם הבן עצמאי ואביו נכנס למקום עבודתו, הריהו חייב לעמוד לכבוד אביו, אף אם תגרום לו הקימה חסרון כיס כשמתבטל ממלאכתו.

והגם שבמקרה זה שבעמידתו מפסיד מכספו, פטרה התורה כל אדם לעמוד מפני זקן או חכם, מכל מקום דין קימה בפני ההורים, אינו מדין כיבוד, שצריך שתהיה קימה שאין בה חסרון כיס, אלא קימה זו היא בכלל מצות מורא, ומצות מורא מאביו ואמו, היא אף אם יש חסרון כיס. (כבוד הורים עא)

פקיד בנק

בן שהוא פקיד בבנק, ורואה את אביו שממתין בתור, אין לו היתר להקדימו לפני שאר הציבור הממתינים, שהרי הוא גוזל את זמנם של הממתינים בתור.

כאשר מגיע התור של אביו, יעמוד הבן מכסאו, שאין זה כבוד שאביו עומד והוא יושב. אולם אם בעמידתו הוא ממעט ממלאכתו, אסור לו לעמוד שהרי גוזל הוא ממלאכת המעסיק. (עיין שבועות ל ע"ב. כבוד הורים עא)

שתי רשויות

החיוב לעמוד מפני ההורים הוא, בין כשההורים והבן נמצאים באותה רשות, ובין שהבן ברשות אחת וההורים ברשות אחרת, אלא שההבדל ביניהם הוא, שכאשר ההורים והבן באותה רשות, אף שלא ניכר שעומד לכבודם, וכגון שרואה אותם ממרחק רב, או שאפילו לא ראה אותם עדיין, אך שמע את קול צעדיהם, יעמוד.

אולם, כאשר הבן ברשות אחת וההורים ברשות אחרת, וכגון שהבן יושב בחצר ביתו, ורואה את הוריו עוברים ברחוב, כאן תלוי הדבר, אם ניכר שעומד לכבודם, וכגון שהוריו עוברים קרוב ממש לפתח הבית, או שיושב בחדרו, והוריו עוברים על פתח החדר, חייב לעמוד, אבל אם לא ניכר שעומד לכבודם, מאחר והם ברשות אחרת, אינו חייב לעמוד. (רצב, רצו)

בן היושב בחדרו, ושומע את קול צעדי הוריו הנכנסים לבית, אך לא ראה אותם, אינו צריך לעמוד. אולם אם נכנסו הוריו לחדרו, כיון שהם ברשות אחת, אף שאינו רואה אותם אלא שומע את קול צעדיהם, **יעמוד**. (שו) בגמרא (קידושין לא ע"ב) מסופר על רב יוסף שכשהיה שומע את קול צעדי אמו מבחוץ, היה קם ואומר "אני קם מפני השכִינה שבאה". ואם כן לכאורה נראה שצריך לעמוד גם קודם שרואה את הוריו? תרצו הפוסקים שמה שהקדים רב יוסף לעמוד, זה מחמת חסידותו אך לא מן הדין. ועוד מכיון שרב יוסף היה סגי נהור [עיור], נמצא אפוא שלא היה יכול לדעת על ביאת אמו לרשותו, אלא בשמיעת קול צעדיה, ולכן כשהיה שומע את צעדיה, היה מיד קם. (ברכי יוסף, יפה ללב, נחלת צבי, שבט הלוי ועוד. שו)

מכונית - אם האב נוסע ברכב, והבן יושב על הספסל ברחוב, כל שניכר שהבן עומד לכבוד אביו, צריך הבן לעמוד. וכמו כן, אם האב רוכב על האופניים או יושב על כסא גלגלים, חייב הבן לעמוד מפניו, כיון שניכר שעומד מפניו. ואף על פי שבכל האופנים האלו האבא יושב, מכל מקום למדונו חז"ל (קידושין לג ע"ב) שהרוכב, דינו כמהלך, ולכן צריך לעמוד מפניו. (רצה)

אוטובוס - בן היושב באוטובוס, ורואה את הוריו הולכים בדרך ברחוב, אין הוא צריך לעמוד מפניהם, מאחר ואין ניכר כלל שעומד לכבודם.

בן היושב באוטובוס, והוריו עלו לאוטובוס, חייב לעמוד מפניהם עד שישבו. ופשוט שאם אין להם מקום לשבת, חייב לתת להם את מקומו שישבו הם. (רנט, רס)

תיבת בית הכנסת - שיש לה מחיצות גבוהות עשרה טפחים [80 ס"מ] , ורחבה ארבעה טפחים [32 ס"מ], והבן יושב בספסל שבתיבה, ואביו עובר למטה מהתיבה, אף שהתיבה נחשבת רשות בפני עצמה, יעמוד לאביו, מפני שניכר שעומד מפניו. (רצד)

עזרת נשים - בת היושבת בעזרת הנשים שבבית הכנסת, ורואה את אביה נכנס לבית הכנסת, מאחר ועזרת הנשים היא ברשות אחרת, אינה צריכה לעמוד מפניו, שהרי לא ניכר שעומדת מפניו. (רצו)

כיבוד הורים בקיום המצוות

כיבוד בהדלקת נרות שבת

אמא [מבנות ספרד] המתארחת אצל בתה בשבת, ושתיהן מדליקות נרות שבת בחדר אחד, כיון שבמקרה זה, רק אחת יכולה לברך, אין הבת חייבת לכבד את אמה שתברך היא על ההדלקה, מאחר ועיקר המצוה היא על הבת שהיא עקרת הבית, והאם רק

אורחת, לכן תברך הבת ותדליק, והאמא תשמע את הברכה ותצא ידי חובה ותדליק את נרותיה. אמנם אם ברצונה לכבד את אמה, רשאית. (רכח)

אם האם מדליקה בחדר אחד [באופן שמקבלת חדר מיוחד לשינה, בלי בני הבית], והבת מדליקה בחדר אחר, כל אחת מברכת ומדליקה את נרותיה בפני עצמה.

דין זה הוא רק לבנות ספרד שקבלו הוראות מרן השלחן ערוך, שפסק שאין שתי נשים מברכות בחדר אחד על הדלקת הנרות, אך בנות אשכנז מנהגן שמברכות שתי נשים בחדר אחד, ואם כן גם האם תברך, וגם הבת. (שו"ע או"ח סימן רסג סעיפים ז ח, ובמשנ"ב שם)

כיבוד בקידוש

אבא המתארח בבית בנו בשבת, מן הראוי שיכבד הבן את אביו לקדש על היין, ויצאו כולם ידי חובה. אך אם האב אינו מברך כהוגן, וכגון שמגמגם בלשונו או שבולע אותיות, יקדש הבן בעצמו. ומכל מקום אם יש חשש שהאבא יפגע, יאמר בצנעה קודם לכן לבני הבית, שיאמרו את נוסח הקידוש מילה במילה בלחש, ויכוונו על הכוס שביד המקדש, ובגמר הקידוש לא יענו 'אמן', ויטעמו מעט מהיין. (שנח)

אם האב אינו בקי בהלכה לכוין להוציא ידי חובה את השומעים, יאמר הבן לאביו בנחת קודם הקידוש, שיכוין להוציא ידי חובה את השומעים, ויבהיר לו שכאשר הוא אומר את הקידוש ומכוין להוציא ידי חובה, והשומעים גם כן מכוונים לצאת ידי חובתם, נחשב כאילו השומעים אמרו את הקידוש עמו מילה במילה.

כיבוד בבציעת הפת

אבא המתארח בבית בנו בשבת, אף על פי שאמרו חז"ל (ברכות מו ע"א) "בעל הבית, בוצע על הפת", [כדי שיבצע בעין יפה, ויחלק למסובים פרוסה גדולה], מכל מקום אם רוצה, רשאי לכבד את אביו שיברך ויבצע על הלחם. [מאחר והיום לא מקפידים לחלק פרוסה גדולה מתחילת הסעודה לכל הסעודה, אלא נותנים מעט מהלחם, ולאחר מכן כל הרוצה לקחת עוד, לוקח.] (לחם חמודות, עט"ז, מג"א, אליה רבה, סולת בלולה, הגר"ז, משנ"ב, כף החיים ועוד. שנח)

על פי הקבלה, לאחר שבעל הבית בצע על הלחם לעצמו, צריך לבצוע מיד לרעייתו ולא לאחֵר, אפילו שהאחר הוא אורח מכובד. אולם אם הוריו מתארחים אצלו, הנכון שיתן לאביו ולאשתו יחד. [וכך נהג הגאון רבי שלמה זלמן אוירבך זצ"ל, שכאשר חמותו היתה מתגוררת בביתו, היה נותן לה ולאשתו בבת אחת מהלחם.] (שנט) ויש נוהגים לבצוע פרוסה לאשה ולהניחה על ידו, ולאחר מכן בוצע לאביו ונותן לו, ואחר כך נותן לאשה את הפרוסה שבצע לה בתחילה.

כיבוד בנטילת ידים

כשעומדים בני הבית ליטול את ידיהם לסעודה, יכבדו את האב והאם ליטול ראשונים, ולאחר מכן יטלו שאר בני הבית. אמנם אם האב לא נוח לו ליטול ראשון את ידיו לסעודה, מחשש הפסק בין הנטילה לברכת המוציא, או שהאם לא נוח לה כעת ליטול, מפאת שעסוקה בהגשת המאכלים לסעודה, יטלו הילדים את ידיהם, ואחר כך יטלו ההורים. (שנו)

ליטול ראשון

כשיושבים בסעודה או כשמגישים פירות ומגדנות בפני המסובים, יכבדו את ההורים לקחת קודם, ורק לאחר מכן יקחו בני הבית. ואם האם לא נוח לה שימתינו לה, מאחר ועסוקה היא בסידור המאכלים, רשאים לקחת קודם אמם. (שנו)

ליכנס ראשון

בכל פעם שעומדים ההורים והבן בפתח, צריך הבן לכבד את הוריו שיכנסו קודם. והוא הדין, כאשר האב והבן עומדים בפתח בית הכנסת, ואם יכנס האב קודם, יפסיד הבן את המעלה להיות מתוך עשרה ראשונים בבית הכנסת, בכל זאת יכבד את אביו ליכנס ראשון. (אורח חיים סימן צ סעיף יד. אור לציון ח"ב רצא. שס)

לישב ראשון

אב ובנו הנוסעים ברכב יחד, יכבד הבן את אביו לישב בכסא הקדמי, אלא אם כן נוח לאבא יותר לישב בספסל האחורי. אולם אם יש לבן ענין לישב בכסא הקדמי, וכגון שיודע את הדרך ורוצה להדריך את הנהג, יבקש רשות מאביו לישב שם.

למול את בנו

אב ובנו היודעים למול, ובסימן טוב ובמזל טוב נולד בן לבן [נכד], אין צריך שיכבד הבן את אביו למול, מאחר והמצוה מוטלת על הבן עצמו, וכלל גדול בידינו "מצוה בו יותר מבשלוחו", לכן העדיפות היא שימול הבן את בנו, ולא הסבא. (שסג)

לכסות את הדם

בן ששחט חיה או עוף, אין צריך שיכבד את אביו לכסות את הדם בעפר, מאחר ומצוה זו מוטלת על השוחט עצמו, ו"מצוה בו יותר מבשלוחו". (סימן כח סעיף ח. שסג)

לקבוע מזוזה

בן הנכנס לדירה חדשה, אין צריך שיכבד את אביו בקביעת המזוזות, אלא יברך ויקבע בעצמו, ש"מצוה בו יותר מבשלוחו". (שסג) וכמו כן, אין לחלק את קביעת המזוזות, שמזוזה אחת יברך הבן ויקבע, ומזוזה אחרת יברך האב או אדם אחר מכובד ויקבע, מאחר והוא גורם לברכה שאינה צריכה, שהרי כאשר אדם אחד קובע את כל המזוזות, מברך ברכה אחת וקובע את כולם, אך עתה יצטרכו לברך

כל אחד ואחד. אולם רשאים לעמוד האב והבן כשלכל אחד מזוזה בידו על יד פתח אחר, ויכבדו את האבא לברך בקול רם, ויוציא את בנו ידי חובה, ובגמר הברכה יקבעו מיד כל אחד את המזוזה בפתח אחר. ובאופן זה יכולים לכבד עוד אנשים כמספר מזוזות הבית. אך כאמור, הנכון יותר שהבן שהוא בעל הבית, יקבע את כל המזוזות, שהרי "מצוה בו יותר מבשלוחו". (שובע שמחות ח"א שנט, שס)

עזרה לאב בקיום המצוות

אם האב זקן תשוש או חולה ואינו יכול ללכת לטרוח בעצמו בקניית המצוות, כארבעת המינים, מצות לליל הסדר וכדומה, מצוה על הבן לטרוח עבור אביו ולקנותם לו, אך לא נכון שישלם הבן מכספו הפרטי, אלא מכספו של האב, מאחר ולא ראוי לקיים את המצוות בחינם. כמבואר בזוהר הקדוש (תחילת פרשת תרומה) , וזה תוכן דבריו: "וישלם אדם שכר המצוות מושלם בכל מה שיבקשו ממנו, בין רב בין מעט, ולא יעשה המצוה בשום פנים ואופן בחינם. כי העושה בחינם, הסטרא אחרא יונקת ממצוותו ושורה עליו ומטמאת אותו, אך הקונה מכספו, ומשלם שכר המצוה מושלם, ומתאמץ בחפץ לב למצוה, והולך בדרך הישר, זוכה שהשכינה שורה בו, ומקדשת אותו, ומכניע את הסטרא אחרא, ומעביר ממנו מדות רעות, כעס, גאוה, תאוות אסורות, קנאה, שנאה ועוד". (חרדים. כמובא בהרחבה בחוברת "חג הסוכות בהלכה ובאגדה")

ואולם כל זה במי שאביו זקן תשוש או חולה, אך בן שאביו ברוך ה' בריא, אף על פי שרוצה הבן לכבד ולייקר את אביו, ולטרוח עבורו למצוות, לא נכון לעשות כן, מאחר ומפסיד את אביו ממעלות גדולות שזוכה בעצם ההכנה והטרחה למצוה, וכמו שאמרו חז"ל, שהטורח על המצוות בעצמו, זוכה לבנים צדיקים תלמידי חכמים, אריכות ימים, פרנסה טובה, ותועלת גדולה לנפשו וגופו, וניצול הוא וכל אנשי ביתו מכל צרה, ומכל גזירה רעה. על כן הנכון והטוב ביותר שילך האב ויטרח במצוה בעצמו. [ורק אם אביו מבקש שיקנה עבורו, יקנה לו.] ואם אין האב בקי בפרטי המצוה, ילך עמו הבן וידריך אותו, ויזכו יחד לכל המעלות הנ"ל.

אוהב מצוות

אם יש למוכר למשל, שני אתרוגים טובים, אך האחד מהודר יותר מהשני, והאב והבן חפצים לקנות את המהודר יותר, רשאי הבן להוסיף מעות למוכר על מחיר האתרוג המהודר כדי לקנותו לעצמו, ואין בזה זלזול בכבוד אביו חס ושלום, מאחר ועל כל אדם מוטל לקיים בעצמו את המצוה שציוהו ה' יתברך, בהידור ככל היותר. (עיין שערי תשובה ס"ס תרנח, לב חיים פלאג'י, חזו"ע סוכות רסג. שסא. ועיין בחוברת "חג הסוכות בהלכה ובאגדה")

עלייה מכובדת

אב שקנה עליית שלישי לספר תורה, רשאי הבן לקנות עליית שישי או עשרת הדברות וכיוצא, אף על פי שהם עליות מכובדות יותר. אולם במקום שלא מוכרים את העליות אלא מכבדים את הציבור לעלות, אף אם הזמינו את הבן וקראו בשמו, לא יעלה לעלייה מכובדת יותר, אלא אם כן קיבל רשות מאביו. (הרדב"ז. שסג)

רשאי הבן לעלות בשמחת תורה 'חתן תורה', ולאחריו אביו 'חתן בראשית'. וכן היה מנהג הגאון רבי חיים אלעזר ממונקאטש בעל 'מנחת אלעזר', לעלות 'חתן תורה', ואביו הגאון רבי צבי הירש בעל 'דרכי תשובה', היה עולה 'חתן בראשית'. (חזו"ע סוכות תעה)

ישיבה בסוכה

אם האב מצטער שבנו יישן בסוכה, מחמת שחושש שיצטנן הבן, הריהו פטור מלישון בסוכה. והטעם בזה, כיון שהתורה ציותה 'בסוכות תשבו', ודרשו חז"ל: 'תשבו כעין תדורו', דהיינו כדרך שאדם דר בביתו כך ידור בסוכה. והרי גם בבית, אם אביו היה אומר לו שלא יישן במקום מסוים מחשש שיצטנן, היה שומע לו. (שו"ת התעוררות תשובה. ב קפד)

מכירת החמץ לגוי

אם ההורים אינם שומרי תורה ומצוות, ואינם מוכרים את החמץ לגוי קודם הפסח, רשאי הבן למכור להם, כדי להצילם ממכשול של איסור חמץ שעבר עליו הפסח. אך טוב שיודיע להם קודם לכן, שמוכר להם את החמץ כדי שימנו אותו שליח. ואולם אף אם לא הודיע להם, רשאי למכור להם את החמץ, כי "זוכים לאדם שלא מדעתו". וכמבואר בחוברת "חג הפסח בהלכה ובאגדה". (ב לט)

כיבוד בסנדקאות וקריאת שם

לישב סנדק

המנהג אצל רוב העולם, שכאשר נולד הבן הראשון, מכבדים את הסבא אבי הבעל שהוא ישב סנדק, וכשנולד הבן השני, מכבדים את אבי האשה. ובמקום שנהגו כן, אין הבן רשאי להקדים את אבי אשתו לישב סנדק בבן הראשון, והעושה כן נגד רצון אביו, הרי הוא עובר איסור שמזלזל בכבוד אביו.

ומכל מקום אם יש לו איזו סיבה שרוצה להקדים את אבי אשתו, וכגון שהוא תלמיד חכם גדול ומפורסם, ורוצה לכבדו לכבוד התורה שלו, רשאי לרצות את אביו שימחל על כבודו. ואם מחל, רשאי להקדים את אבי אשתו. (יבי"א ח"ה סימן כא. ב סג)

סבא שאינו שומר תורה ומצוות - ורוצה לישב סנדק לנכדו, הנכון והראוי לשכנעו בצורה יפה ועדינה שעדיף שישב סנדק אדם גדול בתורה, כדי שהשפעתו תחול על הבן לטובה ויהיה תלמיד חכם, ואת הסבא יכבדו בכיבוד אחר. אמנם אם יש חשש של מחלוקת, יניחו אותו שיהיה סנדק. וטוב להעמיד על ידו אדם אחר ראוי, שיפסק את רגלי התינוק לכאן ולכאן, כדי שיוכל המוהל למול היטב, כי זהו עיקר הסנדקאות לעזור למוהל, והסבא יאחז את התינוק רק למעלה בבגדיו מעל לרגליו. ויתאם כן מראש עם המוהל שהוא יאמר לעשות זאת, והכל על מקומו יבוא בשלום. (ב סח)

קריאת שם

כאשר נולד הבן הראשון, המנהג אצל בני ספרד לקרוא את שמו כשם הסבא אבי הבעל, וכשנולד הבן השני קוראים את שמו כשם אבי האשה. ומכל מקום אם אבי האשה נפטר, המנהג לקרוא את הבן הראשון כשמו, והבן השני כשם אבי הבעל. (יבי"א ח"ה כא. ה"ע קנד)

וכן עשה מעשה הרמב"ן, כפי שמספר רבנו שלמה בן רבי שמעון בר צמח שהיה מצאצאיו (שו"ת הרשב"ש סימן רצא) : בתו של רבנו יונה מגירונדי, היתה נשואה לרבי שלמה בנו של הרמב"ן. וכשנפטר רבנו יונה, היתה בתו מעוברת, וכשילדה בן זכר, והיה לו לקרותו 'משה' כשם אביו, אמר להם הרמב"ן, אף על פי שצריך לקרותו על שמי, אני רוצה שיקרא 'יונה' על שם זקנו אבי אמו, משום "וזרח השמש ובא השמש", עד שלא כבתה שמשו של זה, זרחה שמשו של זה. וכן היה, ויצא הבן הזה אדם גדול, והיה רב וגדול בישראל. ע"כ.

רוח ה' דיבר בם

מנהל תלמוד תורה באחת הערים בצפון, הזמין שיפוצניק שישפץ לו את התלמוד תורה לקראת זמן הלימודים החדש, חודש אלול. השיפוצניק איש צפוני, אינטלגנט מאוד, ולצערנו הוא עדיין אינו שומר תורה ומצוות. באחד הימים, תוך כדי השיפוצים נאנח המנהל. ולשאלת השיפוצניק, מדוע אתה נאנח? ענה המנהל כי חסרים לו עדיין כמה חדרי לימוד לשנה הבאה, והדבר מציק לו מאוד, ואין הוא יודע מה לעשות. לשמע הדברים, אמר לו השיפוצניק, למה לא תפנה לרב עובדיה יוסף, הוא בטח יפתור לך את הבעיה. המנהל לא התייחס כל כך לדברים, אך בהישנות הדבר כמה פעמים, שהוא נאנח, והשיפוצניק חוזר לו על אותה תשובה, פנה אליו המנהל בשאלה, תאמר לי מה לך ולרב עובדיה יוסף, מהיכן בכלל אתה מכיר אותו? אמר לו השיפוצניק, תשמע היטב:

אני בעבר הייתי שומר ראש של הרב. ופעם בחודש אלול הייתי בטיסה במסוק מעכו לצפת יחד עם הרב, והמשמש בקודש רבי צבי, ורבי אליהו ישי. והנה באמצע הטיסה, הרב קיבל התקף לב. המסוק נחת, ואני עשיתי לרב החייאה, וכעבור כמה דקות הרב חזר לקדמותו. הרב שאל מי הציל את חיי? אמרו לו, השומר ראש. הרב קרא לי ואמר, מהיום אתה כמו אחד הבנים שלי, כל דבר שאתה צריך תפנה אלי. ובאמת שפעמים אני עולה לרב לקבל עצה וברכה. אבל הסיפור לא הסתיים, תקשיב היטב:

אשתי ילדה בן ראשון, ולא ספרתי לרב כלום. לאחר תקופה קצרה, הפרצוף שלו התעוות, הלכתי לרופאים גדולים ומפורסמים, ולא עלה בידם לעשות מאומה. לא ידעתי מה לעשות. יום אחד אמרו לי החברים, יש לך קשר עם הרב עובדיה, לך אליו ובקש ממנו ברכה. וכך עשיתי עליתי לביתו של הרב, וספרתי לו הכל, ובקשתי ברכה. הרב הקשיב, וכך אמר לי:

"אפילו שאתה לא אוהב את השם 'יצחק', תקרא לבנך יצחק, יצחק זה מלשון צחוק, וכשבעזרת ה' הוא יתחיל לצחוק, פרצופו יסתדר".

ואני עומד ומשתהה, מי אמר לרב שאני לא אוהב את השם 'יצחק'. כי באמת כך היה, כשבני נולד, אשתי רצתה שנקרא לו 'יצחק', כשמו של חמי שנפטר. אך אני טענתי: "אינני רוצה לראות תמיד את המצבה של חמי מול העיניים". והרב ראה זאת, ואמר לי שאקרא לו 'יצחק' למרות שאני לא אוהב את השם הזה, ובעזרת ה' תבוא הישועה. ברור שעשיתי כפי מה שהרב אמר, ובני הבריא ברוך ה'. עכשיו אתה מבין למה אני אומר לך, לך לרב ותראה את הישועה?! (אור יצחק כי תצא התשס"ט)

בכל אופן, אם אבי הבעל מוחל על כבודו, ומסכים שיקראו את הבן הראשון כשם אבי האשה, וכגון שאבי האשה הוא תלמיד חכם גדול, כבודו מחול, ויכולים להקדים את אבי האשה. (יבי"א ח"ה סימן כא)

מנהג בני אשכנז לקרוא את הבן הראשון כשם אבי האשה, ואת הבן השני כשם אבי הבעל.

והטעם בזה, מפני שבזמנים שעברו היו רגילים שאבי האשה מתחייב לזון את חתנו ובתו כמה שנים אחר החתונה, וכהכרת הטוב שגרים אצלו וניזונים ממנו, היו מכבדים אותו בקריאת השם הראשון, מאחר ונמצאים אצלו כל הזמן.

יש הנוהגים שאינם קוראים כשם הסבים בחיי חיותם כלל, ורק לאחר פטירתם קוראים כשמם. ואם בני משפחתו של הבעל נהגו כן, אך בני משפחתה של האשה לא נהגו בזה, רשאים לקרוא את הבן הראשון כשם אבי האשה. (יבי"א שם)

שני שמות - אם קוראים לתינוק שני שמות, יש להקדים את שם הסבא לשם השני. (ב פא)

יש להקפיד שלא לקרוא לתינוק על שם אדם שנפטר בקיצור ימים. על כן, אם הסבא נפטר בקיצור ימים, הנכון לקרוא לתינוק בשני שמות, ואת שם הסבא יקראו בשם השני. (ב צד)

שם שאינו מצוי - אם אין רגילות לקרוא בשם של הסבא, או שהוא שם לועזי שנהגו לקראו בחוץ לארץ, וכיום אין רגילים לקרוא בו, ויש חשש שכאשר יגדל הילד יתבייש בשם זה, אין מן הראוי לקראו כן. וכן הורה החזון איש, שאף שיש בקריאת שם משום מצות כיבוד אב, מכל מקום כל שיש לחוש שהבן יצטער כשיגדל, ימנעו מלקרוא לו כן. (ב צ)

שם אדם רשע - אם שמו של הסבא כשמו של אדם רשע, כגון: נמרוד, דואג, וכיוצא בהם, לא יקרא כשמו כלל, שנאמר (משלי פרק י פסוק ז) "וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקָב". ויבהיר לסבא בצורה יפה ונעימה שלא נכון לקרוא כשמו של אדם רשע, הואיל ושמו של האדם משפיע עליו, ושואב חיותו על ידי אותיות שמו. (יומא לח ע"ב, פג ע"ב. רבנו האר"י ז"ל. ב פב)

ומסופר בגמרא (יומא לח ע"ב): מעשה בתינוק שקראוהו "דואג", ומת אביו כשהוא קטן והניחו לאמו. ומאהבתה אותו, בכל יום היתה שוקלת אותו, ונותנת זהב לבית המקדש כתוספת משקלו. וכשגברו האויבים בחורבן בית המקדש, שחטה אותו אמו, ואכלה את בשרו. וכל זה קרה לו, בגלל שקראוהו בשמו של אדם רשע "דואג האדומי", שאין לו חלק לעולם הבא.

סבא שאינו שומר תורה ומצוות - אך שמו כשמות הצדיקים, כגון: אברהם, יצחק, יעקב, וכיוצא בהם, אין שום חשש לקרוא לבן כשמו, אך יתכוון שקורא על שם כל הצדיקים ששמם כן. (ב פב)

גדול השלום - אם ישנם חילוקי דעות בין הבעל לאשה, בקריאת השם לתינוק, או בכיבוד הסנדקאות, הנכון הוא לשאול חכם, ויקבלו עליהם לעשות ככל אשר יורה להם. ובמיוחד יזהרו שלא לבוא לידי מחלוקת, והכל על מקומו יבוא בשלום. (ב ע)

תלמוד תורה וכיבוד אב ואם

התורה למעלה מכל

"גדולה מצות תלמוד תורה, יותר ממצות כיבוד אב ואם". (מגילה טו ע"ב. סימן רמ סעיף יג)

למדנו זאת מיעקב אבינו שלא ראה את אביו יצחק 36 שנה, 14 שנה שלמד תורה בבית מדרשם של שם ועבר, ועוד 22 שנה שהיה אצל לבן הארמי. ונענש שנלקח ממנו בנו יוסף 22 שנה, כנגד אותן שנים ששהה אצל לבן, ולא חזר אל אביו מיד לאחר שנשא את

רחל ולאה, אבל כנגד ה-14 שנה שעסק בתורה אצל שם ועבר, לא נענש, מכאן ש"גדול תלמוד תורה - יותר מכיבוד אב ואם".

בן שחשקה נפשו בעסק התורה מאוד, ורוצה ללמוד ולהתמיד למעלה מהנורמה הרגילה אצל בני גילו, אך הוריו חוששים לבריאותו, ולעומתם הבן טוען שהוא מכיר ויודע את כוחותיו, ויכול הוא לעמוד בזה ולהתמיד כאוות נפשו - יסביר להוריו בנועם את חשיבות הדבר, שעל ידי כך יוכל להתעלות יותר בתורה, ואינו חייב לשמוע להוריו. ואדרבה ישתדלו הוריו לדאוג לו שיאכל דברים הבריאים והערֵבים לחיכו, כדי שיתחזק גופו לעבודת ה'. ומכל מקום טוב ונכון שיתייעץ הבן עם תלמיד חכם אוהב תורה ולומדיה שמכירו היטב.

ובאמת שהורים אלו, צריכים לרקוד ולשמוח כל היום, שנפשו של בנם חפצה כל כך בעסק התורה, ובפרט בדור הזה שהרחוב סוחף אחריו את הנערים בכל מיני פיתוים שונים, שבודאי עליהם לעודד את בנם ולעשות כמיטב יכולתם שבנם ישב כאוות נפשו ויתמיד בתורה יותר ויותר, כי כך באמת רבים מגדולי ישראל צמחו וגדלו, בזכות מסירות נפשם למען התורה, ללומדה בהתמדה ובחשק רב ועצום, והיא היא שעמדה להם לגדול ולפרוח לדרגות ופסגות גבוהות. וכמו שאמר שלמה המלך (משלי כז יט): "כַּמַּיִם הַפָּנִים לַפָּנִים - כֵּן לֵב הָאָדָם לְאָדָם", ודרשו חז"ל (יבמות קיז ע"א) זאת על התורה, ובאר רש"י, שלפי פנים ולב שהאדם נותן לתורה, כך זוכה כנגד זה ללמוד ולזכור את לימודו. שאם יגעת בתורה - תמצא, ואם לא יגעת - לא תמצא.

ככה נעשים גדולי ישראל

הצדיק רבי סלמן מוצפי זצ"ל משחר נעוריו ראו בו ברכה, וכי לגדולות נוצר, בהיותו שוקד על לימודו. בהיותו כבן תשע שנים נפטר רבן של ישראל גאון עוזנו רבנו יוסף חיים זצ"ל בעל הבן איש חי, והוא הלך להלוויתו, והיה בוכה אחר מיטתו של הצדיק. כשהורד הארון לקבר, קיבל על עצמו להתמיד יותר בלימוד התורה, וכי ינהג מהיום והלאה בפרישות וחסידות, על מנת למלא את החלל שנוצר בהסתלקותו של מנהיג הגולה, שהיה מפורסם בחסידותו וקדושתו. מאותו יום נעשה הנער סלמאן כמעיין המתגבר, הנהגתו החלה להיות קיצונית, ונעשה מופרש ומובדל מן העולם.

הוריו שהיו מודעים להתנהגותו הקיצונית, חסו עליו וניסו למתן את דרכו, אך ללא הועיל. הוא גמר בדעתו כי עליו לקום בכל לילה בחצות, כמנהג אביו. אך בפניו עמדה שאלה, היאך יתעורר בחצות? הוא מצא עצה ותחבולה, כרך חבל סביב ידו, ואת הקצה השני קשר לבריח הדלת, וכאשר היה קם אביו בחצות ומושך את הדלת, היה מתעורר

גם הוא. אך לאחר זמן אביו הרגיש בחבל זה ומנעו מכך. אך אין דבר העומד בפני הרצון, והוא ביקש מחברו להעירו בחצות, וכך היה, בצאת אביו מן הבית, היה קם והולך עם חברו ללמוד בבית המדרש תלמוד ומוסר. (עז)

הניחי לו - כך גדלים

שעות רבות היה משנן הילד הרך רבי מאיר אביחצירא את לימודיו שלמד עם רבו הצדיק רבי יחיא דהאן זיע"א בן בתו של רבנו יעקב אביחצירא זיע"א, שעות רבות עד כלות הכוחות ממש - כוחותיו של ילד. ובעוד ששאר התלמידים בני גילו הסתפקו בידיעת החומר על בוריו, השקיע רבנו עוד ועוד, כשהוא מחכים ומרחיב את אפיקיו להבין דבר מתוך דבר, הרבה מעבר למה שניתן לצפות מנער בן גילו.

כשנכנסו אחדים מבני המשפחה לאביו הבבא סאלי זיע"א, וביקשו להסב את תשומת לבו לעובדה שבנו מונע מפיו מזון ומשקה ומרבה להתענות בהיותו שקוע בלימודו, הרבה מעבר לכוחותיו של נער בן גילו. נענה להם הרב: "אין לכם מה לדאוג... לא יאונה לו כל רע, שכן הוא ניזון ממזון רוחני...".

באחד הימים, ראתה אמו הצדקת פריחה ע"ה, כי החשיך היום ובנה לא שב הביתה מבית המדרש. כשיצאה לחפשו, ראתה את בנה שעודו שקוע בתלמוד. השמש שקעה מכבר ונר קטן שמצא באחד הארונות, שימש אותו בעיונו העמוק. חשבה להפסיקו ולהביאו הביתה, למנוחת לילה ולאגירת כוחות ליום המחר, אך ביקשה קודם להיוועץ עם בעלה הדגול בבא סאלי. להפתעתה אמר לה הרב: "הניחי לו - כך גדלים".

לימים והוא בחור העומד על דעתו, נהג רבי מאיר בעצמו מה שאמרו חז"ל (יומא עא ע"א) , שתלמידי חכמים דומים לנשים [תשושים] ועושים גבורה כאנשים. ארע, שהתעמק בסוגיא מורכבת במשך יומיים תמימים. מזון ומשקה לא באו אל פיו, והוא אינו מש מספריו ואינו מרפה מעיונו. ביקש אביו להפסיקו, אך הפעם היתה זו אמו שעצרה בעדו, ואמרה: "הנח לו - כך גדלים".

וכששניהם גם יחד עומדים על המשמר לבל יזיק עצמו, תוך שהם מרחיבים את הגבולות עוד ועוד, הלך הנער מאיר וגדל והאיר!

כי עם הורים שכאלו, ועם דרך חינוך שכזו, באמת גדלים. ("אביר יעקב" עמוד 412)

הוא עתיד לצאת גדול בישראל

בשנת התרצ"ד באחד הערבים התחוללה בירושלים הפגזה קשה מאויבינו הערבים ימח שמם, ובגין המצב הקשה שררה בכל שכונות ירושלים עלטה מוחלטת. הנער הצעיר בן ה-13, עלה כבר בשעות היום לבית המדרש "בית יעקב" שמעל הבית הכנסת המרכזי

בשכונת בית ישראל, שם איוה למושב לו לעסוק בתורה, ובידו האחת מחזיק נר להאיר לו את החשכה. מספר בחורים צעירים שעברו ברחוב, ראו את אור הנר הדולק בבית המדרש למעלה, וחששם עלה שמא ניצלו גנבים את החשיכה ונכנסו למקום. וימהרו להזעיק את רב השכונה הגאון רבי שמשון אהרון פולנסקי זצ"ל הנודע בשם הגאון מטפליק. הרב עלה חיש לבית המדרש לראות את אשר מתרחש שם, והנה לעיניו נגלו מראות אלוקים, הוא ראה את הנער רכון על ספריו, וכדי שלא יבהל, נגע בו ברוך בכתפו ואמר לו, שעת סכנה היא עתה מחשש הפגזות מהאויבים ולא עת ללמוד. ולקחו הרב יד ביד לבית הוריו. באותו זמן שהנער נעלם, חיפשוהו אביו ואחיו והתרוצצו בכל רחובות השכונה למוצאו מחשש לשלומו. וכאשר נראה הרב פולנסקי עם הנער, כעס עליו אביו וביקשו להוכיחו על פניו בעת כזו. אך מיד עצרו הרב פולנסקי ואמר לו, אינני נותן לך אותו אלא אם תבטיח לי שלא תכה אותו, לא תיגע בו יד, ולא תכעס עליו, כי הוא עתיד לצאת גדול בישראל. וכך במסירות נפש עילאית כזאת, זכינו ברוך ה' למרן מלכא מאור ישראל הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף שליט"א. ("מלך ביופיו" עמוד 29)

"אין דבר העומד בפני הרצון"

בהיות הנער רבי עובדיה כבן 14, חשקה נפשו בתורה גם בלילות כבימים. הוא רצה לישב ולהתמיד בלימודו עד לשעות הקטנות של הלילה, אך הוריו לא הסכימו לזאת מחשש שמא יזיק הדבר לבריאותו. מה עשה הנער שרצונו היה עז לתורה? התארגן בערב לשינה כשאר אחיו, שכב במיטה כמו כולם, ומשראה שהכל נמים את שנתם, לבש את בגדיו על הפיג'מה, ויצא את הבית בחשאי כאשר רגליו מוליכות אותו אל בית המדרש הסמוך לביתם "באר שבע" שבשכונת בית ישראל. את המפתח קיבל מיד הגבאי מבעוד יום, פתח את בית המדרש, הדליק את האור, וישב ללמוד בחשק גדול כאוות נפשו במשך כשלוש שעות. בסיימו את לימודו, חזר אל ביתו בשמחה וגיל, נם את שנתו כשאר אחיו, וקם עם כולם כאילו לא ארע דבר.

אחיו המנוח רבי אברהם ז"ל הבחין מספר לילות בנעשה, והתלבט האם להודיע זאת להוריו, כי סוף סוף נעשה כאן דבר בחשאי נגד רצונם. ומה גם שהדבר עלול אולי להזיק לבריאותו של אחיו. אך משמים דאגו לשנות את מחשבתו, ואכן במחשבה שניה נמלך בדעתו, והחליט שלא להודיע על כך להוריו, כי הלוא אחיו הולך למקום טוב ולמטרה טובה ברוך ה', ולא למקומות לא טובים חס ושלום, ואדרבה כך יכול הוא לעלות ולהתעלות בתורה, ולמה לו להפריעו... ("מלך ביופיו" עמוד 35)

הפסק באמצע הלימוד

בן העוסק בתורה, ואביו או אמו ציוהו לעשות דבר עבורם, אם אפשר שדבר זה יעשה על ידי אחרים, לא יפסיק הבן מלימודו, ואחרים יעשוהו, אך אם אי אפשר שאחרים יעשוהו, וגם אין אפשרות שהבן יעשה זאת בגמר לימודו, יפסיק הבן מלימודו, ויעשה את המצוה, ובסיום המצוה יחזור מיד ללימודו. (עיין סימן רמו סי"ח, יבי"א ח"ד יו"ד סימן יט אות ב, ה"ע שצא)

אין ספק שעל ההורים להשתדל להימנע ככל היותר מלהפסיק את בניהם מלימודם, שהרי אין לך מעלה טובה מכך שזוכים ההורים שבניהם עוסקים בתורה. וכבר אמרו חז"ל (ירושלמי פאה פ"א ה"א): "כל מצוותיה של תורה, אינן שוות לדבר אחד של תורה". ובאר הגר"א דהיינו למילה אחת של תורה. אלא שבכל זאת כיון שמטרת הלימוד היא בשביל לקיים, לכך אף על פי שלימוד התורה גדול יותר מהמצוות, יקיים את המצוה ויחזור מיד ללימודו, אם אין מי שיעשה את המצוה. (ב קנב)

בְּנִי אִם חָכַם לִבְּךָ - יִשְׂמַח לִבִּי גַּם אָנִי!

הימים היו ימי צר ומצוק, בירושלים שררה עניות גדולה, וכל אב משפחה נלחם להביא טרף לביתו. גם רבי יעקב עובדיה ז"ל טרח רבות על המחיה ועל הכלכלה. באחד הימים כשכבדה העבודה על כתפיו, בחנותו שבשכונת בית ישראל, חשב לעצמו: הן הפרנסה קשה, ובני הגדול כבר בן 9 שנים, ויכול הוא לעזור לי ולשאת עמי קצת בנטל הפרנסה. הוא קרא את הילדה ששיחקה בשכנותם בחצר, וביקש ממנה לכי לביתי, ותקראי לבני הגדול עובדיה שיבוא לעזור לי בחנות. כשהגיעה הילדה לביתם, ראתה את הילד עובדיה יושב, ולמולו גמרא פתוחה והוא הוגה בה בחשק רב. היא קיימה את שליחותה, פנתה אליו ואמרה לו, אביך מבקש שתבוא לעזור לו בחנות. ענה לה הילד: "אמרי לאבי, כי עתה אני לומד". כששמע זאת אביו, הבין ללבו כי רצונו עז לגדול בתורה בעמל ויגיעה רבה כבר מילדותו, ולקיים בעצמו "כי הם חיינו" כפשוטו, ושמח בו והניחו לנפשו.

בהזדמנות אחרת כשהדוחק גבר יותר והמשפחה גדלה, לא יכול היה אביו לעמוד בעומס קושי הפרנסה והמצוקה הכלכלית בנוסף לנשיאת הארגזים הכבדים, ועל אף שבנו הגדול היה עושה חיל בלימודיו בישיבת פורת יוסף, ומאור תורתו החל מתנוצץ בין כותלי הישיבה, הוצרך אביו לעזרה בבנו בכורו בכמה שעות מהיום, הן הפרנסה קשה מנשוא. כשהבחין ראש הישיבה הגאון רבנו עזרא עטיה זצ"ל שהבחור עובדיה נעדר כמה ימים מהישיבה, לקח עמו את ראש המקובלים הגאון רבי אפרים הכהן זצ"ל ויחדיו באו לבקש את היהלום ולהחזירו להאיר בישיבה. עמד ראש ישיבה בתוקף, כי לא יתכן שהבן יעבוד במחיה גשמית כל עוד שהוא צריך להיות למחיה רוחנית לדורות הבאים.

אם חסר עובדים אני מוכן להחליף אותו - אמר ראש הישיבה - הביטול תורה שלו חמור מהביטול תורה שלי... בשמוע האב דברים אלו, שמח בלבבו, ונתרצה להעביר מעל כתפי בנו עול דרך ארץ, כדי שיוכל לשאת עול של תורה. ("מלך ביופיו" עמוד 27)

להתארח בשבת

בן שהוריו מבקשים ממנו שיתארח אצלם בשבת, מצוה על הבן ללכת אליהם ולכבדם. אולם אם ההורים מבקשים מהבן שיבוא אליהם בתדירות גבוהה, והדבר קשה עליו, ובפרט כשיודע שבביתו או בישיבתו הוא לומד בהתמדה, אבל בבית הוריו אין באפשרותו ללמוד כן, יבהיר להוריו את חשיבות עסק התורה ויפייסם שימחלו לו שלא יבוא אליהם. אך אם דוקא רוצים הוריו שיבוא אליהם, יעשה שאלת חכם. (עיין מבקשי תורה רעט. וי"א שאם מבקש האב דברים מסוימים שאין רגילות בהם, אינו חייב. כבוד הורים פז)

בן המזכה את הרבים במקום מגוריו מידי שבת, והוריו מבקשים ממנו שיתארח אצלם בשבת, ישתדל למצוא ממלא מקום, וילך לכבד את הוריו. אך אם אינו מוצא ממלא מקום מתאים, יפייס את הוריו, וישתדל לבקרם בימי החול. ואם רוצים ההורים שיבוא אליהם דוקא בשבת, יעשה שאלת חכם.

החתם סופר מזכה את הרבים

הרבנית הצדקת מרת רייזל, אמו של הגאון החתם סופר זיע"א, התגוררה בעיר פרנקפורט, בעוד בנה הגאון מכהן פאר ברבנות פרשבורג. לעת זקנותה שיגרה הרבנית שליח מיוחד אל בנה, שיבוא לבקרה בפרנקפורט. בנה החתם סופר התלבט מאוד - מחד גיסא חפץ היה לקיים מצות כיבוד אם, אך מאידך לא רצה שבנסיעתו הארוכה יגרם ביטול תורה לרבים. אולם לא רצה להורות הלכה לעצמו, לכן הלך להימלך בדייני בית הדין הגדול שבפרשבורג. דייני העיר פסקו לו, שתלמוד תורה של רבים עדיף. לפיכך כלא החתם סופר את רגשותיו ואת געגועיו לאמו, ונשאר להרביץ תורה לתלמידיו שבפרשבורג. ואולם כדי לפייס את דעתה של אמו, שלח החתם סופר את רבי בר פראנק, אשר התעניין במצבה ובשלומה, ומסר לה פריסת שלום מבנה, ובעיקר הניח את דעתה של האם בספרו לה בהרחבה על מניעותיו וטרדותיו בציבור ובישיבה, שמנעו ממנו מלבוא ולכבדה. ואכן אמו נתפייסה, ואמרה לשליח שהיא מוחלת לו. (כבוד הורים)

ירבו שמחות בישראל

הורים המבקשים מבנם שיבוא לשמחה משפחתית, והבן יושב באמת ועוסק בתורה, אינו חייב לשמוע להם, אך יבהיר להוריו בנחת את החשיבות בעסק התורה, שאין לך מעלה גדולה ממנה, כי תלמוד תורה כנגד כולם. ובודאי שמי שרוצה לזכות לכתרה של

תורה, ולהיות תלמיד חכם אמיתי, עליו לשקול בפלס אימתי להפסיק מלימודו וללכת לשמחות, ואימתי לא. והעיקר שיזהר שלא לגרום שום מחלוקת חס ושלום. (רג)

אבות ובנים

מצות עשה מן התורה על האב ללמד את בנו תורה, שנאמר (דברים יא יט): "וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם". ומכל מקום בן שלא למדו אביו תורה, חייב לדאוג לעצמו ללמוד תורה. (רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק א הלכה א. סימן רמה סעיף א)

כשם שמצוה על האב ללמד את בנו תורה, כך מצוה עליו ללמד את בן בנו, שנאמר (דברים ד ט): "וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ". ומכל מקום אם ישנה אפשרות ללמד רק את אחד מהם, יקדים את בנו לבן בנו. (רמב"ם שם הלכה ב. סימן רמה סעיף ג)

מאימתי מתחיל האב ללמד את בנו תורה? כשיתחיל לדבר, מתחיל ללמדו: פסוק (דברים לג ד) "תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב", ופסוק (דברים ו ד) "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד". ואחר כך מלמדו עוד מעט מעט, עד שמוליכו אצל מלמד תינוקות. (רמב"ם שם הלכה ו. סימן רמה סעיף ה)

עידוד וחיזוק

מה שנהגו הורים רבים להבטיח שכר ומתנות לבניהם, כדי לעודדם לסיים מסכתות, דבר חשוב הוא ביותר, ומעלתם גדולה עד מאוד. ובפרט בדור הזה, שהניסיונות ברחוב רבים לצערנו הרב, והמציאות מוכיחה שקשה להושיב ילד או בחור צעיר שיעסוק בתורה בחשק רב וברציפות זמן ממושך, אם לא שמעודדים אותו בפרסים ומתנות למיניהם. ומצוה רבה שיתנו להם שכר, אפילו עבור לימודם בשבת, ואין בזה חשש איסור של שכר שבת כלל. (כמבואר בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק ב)

גם אם הבן מוצלח בלימודיו, ראוי ונכון להצמיד לו מורה פרטי, כדי שיחכים אותו יותר, ויסיים עמו מסכתות רבות, וכך יעלה מעלה מעלה במעלות התורה.

ומסופר על אחד מגדולי הדור שליט"א, שבהיותו נער בר מצוה, פנה אליו אדם אמיד, ודיבר עמו שיסיים בכל חודש מסכת, ובכל ראש חודש יעשה לו סעודה בבית הכנסת לסיום מסכת, ויתן לו סכום כסף לעידוד. וסיפר אותו גדול, בתחילה היו מסכתות קטנות, ביצה, תענית, מגילה, וכו' והיה קל לסיימם בחודש אחד, אך לאחר מכן המשיך גם במסכתות הגדולות יותר, והיה מתאמץ לעשות כמיטב יכולתו והיה שוקד על לימודו לילות כימים, כדי לסיים את המסכת עד לראש חודש הבא, וכך עשה והצליח לסיים מסכתות רבות. והעיד שלימוד זה דחף אותו ודרבן אותו הלאה להתמיד בלימודו יומם ולילה, ולחזור ולסיים עוד ועוד, והיום זכינו ברוך ה' שהוא אחד מגדולי הדור שליט"א.

אשריהם ההורים שלוקחים את הדברים לתשומת לבם, ומדרבנים את בניהם ללמוד ולהתמיד ככל היותר. ובלבד שיעשו הכל באהבה ובחיבה, בחשק ובשמחה, ועליהם נאמר: "אוכלים מפירותיהם בעולם הזה, והקרן קיימת להם לעולם הבא".

דוגמא אישית

אין ספק כי החינוך הגדול ביותר, הוא הדוגמא האישית של ההורים. על כן, בצאת האב לדבר מצוה כקניית סכך, ארבעת המינים, שמן לחנוכה, מצות לפסח וכיוצא, יקח את בניו הקטנים, כדי להקנות להם את שמחתו, חביבותו והידורו במצוות. (ראשית חכמה. וכמבואר בחוברת 'חג הסוכות')

כמו כן, ישתדל כל אדם שיראוהו בניו שהוא עוסק בתורה בחשק ובשמחה. ואף אם אינו יודע ללמוד כל כך, ילמד דברים קלים יותר המובנים לו, והעיקר שידגיש להם את החשק והשמחה והזכות שהוא זכה ללמוד תורה. וכמו כן, יראה להם שהולך לשיעורי תורה בחשק ובשמחה, כדי שגם בליבם יכנסו החשק, השמחה וההתלהבות בעסק התורה.

חינוך אמיתי

סיפר רב מאזור המרכז, כי בצעירותו היה מוסר שיעור בגמרא מידי יום משעה 5:00 עד שעה 7:00 בערב בעיר בת ים. אחד ממשתתפי השיעור, היה מקפיד לבוא כל יום בזמן, וקנה במיוחד גמרא לשיעור, והיה מביאה עמו יום יום מביתו, אך למרבה הפלא לא יאוחר מ-5 דקות מתחילת השיעור, כבר היה מתנמנם ונרדם עד סוף השיעור. לאחר שנשנה הדבר על עצמו יום אחר יום, למעלה מחודש ימים, אמר לו הרב, שמע נא ידידי, למה לך להטריח את עצמך אחר יום עבודה מייגע ומעייף לבוא לשיעור, האם לא עדיף שתישאר בבית ותנוח על מיטתך, במקום להצטער כך ולהירדם על השולחן?! ענה לו אותו יהודי: דע לך כבוד הרב, כי עובד אני קשה כל היום, וחוזר מהעבודה בשעה 4:00 אחר הצהריים, טועם משהו, בקושי רואה את ילדי, וכבר אני צריך לצאת לשיעור. ילדי אומרים לי, אבא! הישאר איתנו, אנחנו רוצים שתהיה איתנו, בקושי אנחנו רואים אותך, ואני אומר להם: "בני! כל היום עבדתי קשה, ולא זכיתי ללמוד תורה, לפחות עכשיו הולך אני ללמוד תורה". לכן אף על פי שאני ישן בשיעור, אבל עצם זה שבני רואים שאבא הולך ללמוד תורה, אפילו שהוא עייף וקשה לו, מרוויח אני כי נחקקים בליבותיהם אהבה עצומה וחשק וערך ללימוד התורה. מספר הרב, כי באמת זכה אב זה וכל בניו יצאו עוסקים בתורה ואוהבים תורה באמת.

"אין אדם לומד אלא במקום שלבו חפץ"

שאלה: בן שרוצה ללכת לעיר אחרת ללמוד תורה, מפני ששם יראה סימן ברכה בלימודו, ואביו מוחה בו שאם ילך לאותה עיר יגרום לו צער גדול, כי תמיד ידאג לו, האם רשאי הבן שלא לציית לאביו?

תשובה: כתב בספר תרומת הדשן (סימן מ), מכיון שגדול תלמוד תורה יותר מכיבוד אב ואם, אינו צריך לשמוע לאביו, ואפילו אם יכול הבן ללמוד תורה בישיבה שבעירו, הרי שנינו (עירובין מז ע"ב) שלא מכל חכם, אדם זוכה ללמוד. ואין אדם לומד אלא במקום שלבו חפץ (עבודה זרה יט ע"א). ואף על פי שאביו מצטער על כך, אין לו לחוש לזה, שגם מורא אב ואם נדחה מפני מצות תלמוד תורה. עכ"ד. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סימן רמ סעיף כה). ובספר חמודי דניאל כתב, אפילו אם הבן מסתפק אם יצליח בלימודו יותר במקום אחר או לא, בכל זאת מותר לו לצאת ללמוד בניגוד לדרישת הוריו. ומכל מקום נכון שישפיע על הוריו על ידי רבנים חשובים ותלמידי חכמים, כדי להודיעם גודל מצות תלמוד תורה וחשיבותה, כך שיעשה הדבר גם ברצונם. ומכל מקום יקפיד להתקשר אל הוריו לעיתים קרובות ולשמח לבבם. (יחוה דעת ח"ה סי' נו)

"תלמוד תורה כנגד כולם"

שאלה: בן שחשקה נפשו להשקיע את כל זמנו לעסק התורה, כדי שיהיה תלמיד חכם אמיתי ומורה הוראות בישראל, אך הוריו מתנגדים לכך בטענה שחפצים הם שבנם ילמד מקצוע, כדי שכאשר יתחתן, יעבוד בשעות היום לפרנסתו, ובערב יקבע עיתים לתורה, האם רשאי הבן שלא לשמוע להוריו?

תשובה: מצוה וחובה על הבן ללמוד תורה כאוות נפשו, אף שדבר זה הוא בניגוד לדרישת הוריו, ואינו צריך לחשוש כלל ממצות כיבוד אב ואם, מאחר שגדולה מצות תלמוד תורה יותר מכיבוד אב ואם. ומכל מקום אם הדבר אפשרי, נכון שישתדל לעשות כן על ידי השפעה של רבנים חשובים ותלמידי חכמים על הוריו ולפייסם בדברים, כדי שהדבר יעשה גם ברצונם, ולהודיעם גודל מצות תלמוד תורה וחשיבותה, והאמת והשלום אהבו. (שו"ת יחוה דעת חלק ה סימן נו)

המקורות בקצרה לתשובה

ראשית עלינו לדעת כי אין מעלה גדולה יותר מעסק התורה, שמצות תלמוד תורה עולה על כל המצוות, כמו שאמרו (פאה פ"א מ"א) "ותלמוד תורה כנגד כולם". ובאמת כי רבו המקראות והמדרשים בשבח העוסקים בתורה, וכמאמר דוד המלך עליו השלום בתהלים: "**כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה... וכל אשר יעשה יצליח**". ובגמרא מסכת ברכות (ח ע"א) אמרו על הפסוק: "אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות

יעקב", אוהב ה' שערים המצוינים בהלכה, יותר מבתי כנסיות ובתי מדרשות. ואמר עולא מיום שחרב בית המקדש, אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד. ובתנחומא פרשת נח אמרו: "כרת הקב"ה ברית עם ישראל שלא תשתכח תורה שבעל פה מפיהם ומפי זרעם עד סוף כל הדורות. ולפיכך קבע הקב"ה ישיבות לישראל **שיהיו הוגים בתורה יומם ולילה**, ונושאים ונותנים במלחמתה של תורה עד שמעמידים דבר על בוריו והלכה לאמתה, ומביאים ראיה מן המקרא ומן המשנה ומן התלמוד, כדי שלא יכשלו ישראל בדברי תורה. ע"כ. נמצא כי החפץ לעשות את רצון ה' יתברך באמת ובתמים, אין לו דרך אחרת, כי אם להיות שקוע כל כולו בעסק התורה ובהלכה יומם ולילה. וזהו באמת מה שכל אחד ואחד מאתנו מבקש כל בוקר בתפלה, בברכת אהבת עולם, "ותן בלבנו בינה להבין, להשכיל, לשמוע, ללמוד, וללמד, לשמור, ולעשות, ולקיים את **כל דברי תלמוד תורתך באהבה**, והאר עינינו בתורתך...", וכן בתפלת ערבית, "בשכבנו ובקומנו, נשיח בחוקיך, ונשמח, ונעלוז בדברי תלמוד תורתך ומצוותיך וחוקותיך לעולם ועד. **כי הם חיינו ואורך ימינו ובהם נהגה יומם ולילה**...". ואין ספק כי נוסח זה תוקן עבור כל אחד ואחד מישראל, ולא רק על אנשים מסוימים. מכאן נבין היטב כמה לוקים אנו בחסר, בגודל חשיבותו ומעלתו של העוסק בתורה.

ואל תאמר שאפשר להיות תלמיד חכם אמיתי, גם בשילוב של תורה ועבודה יחד, שכבר כתב הגאון רבי משה פיינשטיין בשו"ת אגרות משה (כרך ו יו"ד סימן פ"א ופ"ב), כי הלומדים תורה עם מקצוע, צריכים לבזבז רוב זמנם בלימודי חול שונים, ואין להם סיכויים סבירים שיגיעו לכלל תלמידי חכמים שיכולים להבין ולהורות להלכה ולמעשה, שצריך לזה כל כוחות הנפש להבין ולהשכיל דרכי הלימוד בבקיאות בש"ס ובפוסקים, ובעיון מעמיק ובסברא ישרה. וכבר אמר החכם: מימי לא נצחני אלא בעל מלאכה **אחת**. ולכן בנידון שלנו שהבן חשקה נפשו בתורה, ואדיר חפצו להתעלות במעלות התורה וביראת ה' טהורה, ומשאת נפשו להגיע לכלל מורה הוראות בישראל ולדון דין אמת לאמתו, ולזכות את הרבים, להגדיל תורה ולהאדירה, אשר אין לך מדה טובה ממנה, אין ספק שמצוה רבה לעודדו ולחזק את ידיו, אף בניגוד לרצון הוריו. ואם ישיאך לבך לשאול, והרי משנה מפורשת במסכת אבות, "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ" [דהיינו פרנסה], ועוד כיוצא בזה? דע לך, כי הנה בגמרא קידושין (פב ע"ב) שנינו, "תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר: מימי לא ראיתי צבי קייץ [מוכר תאנים יבשות], ואריה סבל, ושועל חנווני, והם מתפרנסים שלא בצער, והם לא נבראו אלא לשמשני, ואני נבראתי לשמש את קוני. ומה אלו שלא נבראו אלא לשמשני, מתפרנסים שלא בצער, אני

שנבראתי לשמש את קוני, אינו דין שאתפרנס שלא בצער, אלא שהריעותי את מעשי, וקיפחתי את פרנסתי, שנאמר "עונותיכם הטו אלה וחטאתיכם מנעו הטוב מכם". רבי נהוראי אומר: מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה". ע"כ. נמצינו למדים כי הן אמת כי מוטל על האדם לעבוד כדי מחייתו, אך זה רק מחמת שהרע את מעשיו וקיפח את פרנסתו, כי אם היה זוכה, היה יכול לעסוק בתורה בלבד, והקב"ה היה מזמין לו כל צרכו, וכרבי נהוראי.

ואמנם אף כי בדורות הקודמים, היו חכמים שעבדו כדי מחייתם כרבי יוחנן הסנדלר, רבי יצחק נפחא, רבי שמעון הפקולי [מוכר צמר גפן], הלל הזקן ורבי עקיבא [חוטבי עצים], רבי אבין [נגר], ועוד ועוד, מכל מקום כל זה בזמנם שלא היה מושג שאדם ילמד תורה ויקבל משכורת, ולכן היו מוכרחים לעבוד כדי מחייתם, אבל בימינו שישנה אפשרות לעסוק בתורה ולהתפרנס, בודאי שאין לך מעלה טובה מאדם שיושב ועוסק בתורה, ועושה נחת רוח לבורא עולם. וכבר כתב הרמב"ם (פי"ג משמיטה ויובל הי"ב) "ולמה לא זכה שבט לוי בנחלת ארץ ישראל ובביזתה עם כל שבטי ישראל? מפני שהובדל לעבוד את ה' לשרתו, ולהורות לרבים דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים, שנאמר: יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל, לפיכך הובדלו מדרכי העולם, לא עורכים מלחמה כשאר ישראל, ולא זוכים לעצמם בכח גופם, אלא **הם חיל ה' יתברך. ולא שבט לוי בלבד, אלא כל איש ואיש אשר נדבה רוחו והכינו מדעו, להבדל לעמוד לפני ה' ולשרתו, לדעת את ה' ולהבין ולהורות בתורת ה', והלך ישר כמו שעשהו ה', ופרק מעל צווארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם, הרי זה נתקדש קודש קדשים, ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים, ויזכהו בעולם הזה בדבר שיספיק לו פרנסתו, כמו שיזכה לכהנים הלויים**. וכן אמר דוד המלך, ה' מנת חלקי וכוסי, אתה תומיך גורלי". עד כאן לשונו הזהב של הרמב"ם. וראה כמה דבריו נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת, למי שחפץ לקבל את האמת. ומה שרצון ההורים שבנם יקבע עיתים לתורה בערב לאחר שעות העבודה, ונניח שהבן יעשה כן, על אף שרבים כאשר טעמו את טעם הכסף, שכחו מלקבוע עיתים לתורה, מכל מקום כבר משלו בזה משל לאדם שהציעו לפניו שתי אפשרויות לקחת מאוצר המלך, או שק מלא זהב, או שק מלא כסף וגם שקית קטנה של זהב, היתכן שיבחר בהצעה השניה, ויחדל מההצעה של השק המלא זהב, הלוא לטיפש יחשב?! **והנמשל**: הלוא על התורה נאמר (תהלים יט יא): "הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב", וכן נאמר (משלי פרק ג פסוק טו): "יְקָרָה הִיא מִפְּנִינִים". ואם אדם מאמין באמת שהתורה כה יקרה, אם כן בכל יום שהוא עוסק בתורה הוא מרוויח שקים מלאים

של זהב ופז ופנינים, ולמה לו לעבוד כל היום ולהרוויח רק כסף, ובערב להרוויח עוד איזו שקית קטנה של זהב, על שבא להשתתף בשיעור תורה. ועל כל פנים, גם על מי שעובד, אמרו חז"ל (אבות פ"א מט"ו, פ"ד מ"י): עשה תורתך קבע ומלאכתך עראי, הוי ממעט בעסק, ועסוק בתורה. ועל כורחנו שעיקר עסקו של האדם, צריך להיות בתורה, ויבטח בה', והיה ה' מבטחו.

ומעשה בבחור מישיבת כפר חסידים, שהגיע לגיל הנישואין, ובא לפני המשגיח הרב אליהו לופיאן זצ"ל וביקש שרוצה לצאת ללמוד מקצוע קודש - כתיבת סת"ם. מדוע? שאל הרב. ענה הבחור: אני מקוה בעזרת ה' להתארס בקרוב, וכדאי שיהיה לי מקצוע לחיות בכבוד. חקר המשגיח: ומי אמר שתתארס בקרוב, אולי תשאר רווק ותוכל ללמוד בלי טרחה. נבהל הבחור: מה פתאום, "מה' אשה לאיש", הזיווג כבר נגזר משמים. אמר הרב, טוב, אך מי אמר שהמשפחה תגדל ויהיו לך ילדים, אולי תשארו זוג ויספיק לך בהרווחה משכורת הכולל. נרעש הבחור ושאל: מדוע המשגיח מנבא שחורות, ה' יעזור ויהיו לי בנים, למה לחשוב אחרת. והוסיף, אני מבקש שהרב לא יפתח פה לשטן, שלא יהיה חס ושלום כשגגה היוצאת מלפני השליט. אכן מיהר המשגיח להסכים עמו ולהרגיעו, ושאל: אך מי אמר שהמקצוע יהיה מבוקש, הלוא הרבה מובטלים יש? שוב התפלא הבחור למה לחשוב כך, ה' יעזור ותהיה לי כתיבה יפה, ויהיו לי הרבה קליינטים. חייך המשגיח ואמר: ישמעו אוזניך מה שפיך מדבר, על הכל אתה אומר: ה' יעזור, ה' יעזור שתהיה לי אשה, ה' יעזור שיהיו לי ילדים, ה' יעזור שתהיה לי כתיבה יפה ויבואו לי קליינטים, אינך נזקק לעזור לו כלל, אם כן למה בפרנסה אתה רוצה לעזור להקב"ה, תלמד והוא כבר יעזור. ובאמת אותו בחור המשיך בלימודיו בישיבה, וה' עזר לו והתארס, ה' עזר לו והתחתן, ה' עזר לו ונולדו לו ילדים, וה' עזר והיום הוא תלמיד חכם ראש ישיבה. (מעיין השבוע במדבר סו) להלן מעשה שהובא בזוהר הקדוש (זוהר חדש רות מא ע"ב) שממחיש לנו מהי הזכות הגדולה של הורים שזכו שבנם תלמיד חכם, ויושב ועוסק בתורה יומם ולילה: רבי זמיראה יצא לכפר אוני, ראה בקעים, ושלהבות של אש עולות מהם, אמר בודאי כאן זה אחד מהמקומות שבגיהנם.

התכופף וראה אדם שצועק, ולקחו אותו לעומק מדור אחד, והתכסה מעיניו ולא נראה יותר. פתאום נרדם שם רבי זמיראה, וראה בחלום את אותו אדם, שאלו מי אתה, אמר לו יהודי אני שלא השארתי דברים רעים וחטאים שלא עשיתי בעולם הזה. אמר לו מה שמך, אמר לו אינני יודע, שחייבי גיהנם אינם זוכרים את שמם. אמר לו מה מקום מגוריך, אמר לו בגליל העליון הייתי קצב, ומרוב החטאים שעשיתי שם, דנים אותי שלש פעמים

ביום, ושלש פעמים בלילה. אמר לו האם הנחת בן, אמר לו כן. קם רבי זמיראה והלך לגליל העליון לחפש אחר ביתו של הרשע הזה. והנה מצא ילד אחד ושאלו על אותו רשע, אמר לו, רבי, יבואו עונשים על הרשע הזה, שלא הניח חטא שלא עשה. אמר לו האם הניח בן בעולם, אמר לו הניח בן אחד והוא גם כן רשע כמותו. חיפש אחריו רבי זמיראה, לקחו והתחיל ללמדו, עד שלמד מקרא, תפלה וקריאת שמע. לאחר מכן המשיך ללמדו גם משנה, תלמוד, הלכות ואגדות עד שנעשה חכם גדול, והסמיכו אותו ונעשה התנא הגדול: "רבי נחום הפקולי". ולמה נקרא שמו פקולי, על שם הפסוק (ישעיה כח ז) פָּקוּ פְּלִילִיָּה, שהוציא את אביו מעונש חמור מדינה של גיהנם. וזכה ויצאו מבניו כמה חכמי הדור, וכולם נקראו על שמו פקולי. ולאחר כל זה, בא אותו האבא בחלום לרבי זמיראה, אמר לו, רבי כמו שאתה נחמת אותי, כן ינחם אותך הקב"ה. שמאותו יום שידע בני פסוק אחד, כבר הוציאו אותי מאותו עונש. וכיון שקרא קריאת שמע, הפסיקו לדון אותי כל כך, ודנו אותי רק פעם אחת ביום ופעם אחת בלילה. וכיון שהתחיל לקרוא פסוק בבית רבו המלמד, הפסיקו את עונשי מכל וכל. ובאותו יום שנעשה חכם וקראו לו 'רבי', הניחו את כסאי בין הצדיקים בגן עדן. ובכל יום ויום שהוא מחדש בדברי תורה, מעטרים אותי בעטרה עליונה שרק הצדיקים מתעטרים בה, ובגללך זכיתי לכל הכבוד הזה. ע"כ. אשריהם ואשרי חלקם של אותם אבא ואמא, שמחזקים ומדרבנים את בניהם לעסוק בתורה יומם ולילה, שאינם יודעים אלו מעלות גדולות, ואיזה שכר גדול ועצום, זוכים הם בעולם הזה ובעולם הבא. אשרי המשכיל והמבין זאת.

לעלות במעלות התורה

מעשה בתלמיד ישיבה קטנה שנפשו חשקה בתורה, אבל אמו הלכה ורשמה אותו בבית ספר מקצועי, למרות מחאותיו. הגאון רבי מיכל יהודה ליפקוביץ שליט"א שהיה רבו, הביאו לפני הגאון החזון איש. מיד הוציא הרב מן הארון גמרא מסכת תענית וישב עם הנער ולמד עמו מתוכה בצוותא בדף כ"א עמוד א, מעשה באילפא ורבי יוחנן שהיו לומדים בצוותא, וכשהגיעו למצב של דוחק גדול בפרנסה, החליטו לצאת למסחר. בדרכם ישבו תחת כותל רעוע וסעדו ליבם. באו שני מלאכי השרת, ורבי יוחנן שמע את אחד מהם אומר לחברו: נפיל עליהם קיר זה ונהרגם, מפני שמניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה... כאן הפסיק רבנו והעיר לתלמיד: מכאן למדנו, שאינו חייב למלא את רצון אמו בענין זה! שמע התלמיד לעצת הרב, והמשיך ללמוד בישיבה ועלה והתעלה בלימודו, ונעשה תלמיד חכם גדול. (מעשה איש ח"א עמוד סה. כיבוד הורים המנוקד צז)

לשמח לבבם

כבר בארנו לעיל, שעל הבן להשתדל לשמח את לבב אביו ואמו כמיטב יכולתו, ובפרט כאשר רואה שיש להוריו איזו מועקה, שידבר על לבם ויפייס את דעתם בדברי נועם וחיבה, וחיזוק באמונה, שתתיישב דעתם. (ראשית חכמה, מב"ת רעו. ה"ע קנב)

למשל: בן שאביו מלמד תורה ודעת את העם, וכידוע שכאשר היצר הרע רואה שיש הרבה קדושה, מנסה לשלוח מניעים ומפריעים, ויכול האב להיחלש חס ושלום בעבודת הקודש אשר עליו, כאן מוטל על הבן לחזק ולעודד את אביו, כמו שאומר רבנו נחמן מברסלב זיע"א, שהקב"ה שולח מתנגדים לבעלי תורה, כדי שלא תזוח דעתם עליהם, מאחר ומלמדים הם את העם, וכולם שומעים לקול דבריהם, יכולים הם להכשל ברשת הגאוה, לכן בצאת מפריעים אלו נגדם, ניצולים הם מן הגאוה. ומי לנו גדול ממשה רבנו מנהיגם של כל ישראל, העניו מכל האדם, ובכל זאת יצאו נגדו מעם ישראל וציערוהו. כמובא בהרחבה בחוברת "חג הסוכות בהלכה ובאגדה". עיין שם.

בן שחירפו וגידפו את אביו, יאמר להם שאינו מוחל על כבוד אביו. ומכל מקום יזהר שלא ירים ידו עליהם. ואם הבן יודע שדרך אביו להעביר על מידותיו ולמחול על כבודו, ואדרבה אם יצא לריב עמם, יצטער בזה, הנכון שישתוק נגד המחרפים, וזהו כבודו של אביו. וכבר אמרו חז"ל (גיטין ז ע"א): "דום לה' והתחולל לו" - השכם והערב עליהם לבית המדרש, והם כלים מאליהם. (מהרש"ל, ארחות חיים, יפה ללב. ה"ע קנב)

"ודע, כי בכל מניעה שיש לאדם בקיום התורה והמצוות, לא יכעס ולא יתעצב כלל, רק יאמין שאותם העומדים מולו ומונעים אותו או המתנגדים אליו, פועלים לפי מה שה' נותן בדעתם. אם כן מה יועיל להלחם בהם, וכי אפשר לנצח את ה', אלא יפנה למי שבאמת קובע, שהוא רק ה' לבדו, ויתחנן לפניו שיזכהו לקיים תורתו ומצוותיו בשמחה וישוב הדעת. ותוך כדי כך, יתנהג בסבלנות וברחמים כלפי המונעים אותו. ולא יפול לעצבות כלל ועיקר, רק יאמין שה' מונע אותו, והכל בשביל לנסותו אם יזכה להתנהג על פי האמונה או לא. ואם יזכה, יקבל ציון טוב במבחן האמונה. ועל ידי זה יתעלה ברוחניות, וגם חייו יהיו רגועים ונעימים תמיד". (בגן האמונה רנח)

חובת התפילה

על האב והאם להתפלל על בניהם ובנותיהם שיגדלו לתורה ויראת שמים טהורה, וישתדלו לעשות כמיטב יכולתם להצלחת משימה זו, וכגון במה שאמרו חז"ל (מסכת שבת דף כג עמוד ב): הרגיל בנר, זוכה לבנים תלמידי חכמים. שנאמר, כי **נר מצוה - ותורה אור**, שעל ידי שמהדר **בנר מצוה** של שבת ושל חנוכה, יבוא **אור התורה** לביתו. על כן, חובה קדושה על ההורים להדר שיהיה הנר יפה, ויתאמצו להדליק בפמוטים יפים

מכסף, ובשמן זית, ולא בנרות שעווה פשוטות. ובזכות מצוה זו יזכו לבנים תלמידי חכמים, עוסקים בתורה ויראת שמים. וראוי מאוד שהאמא תתפלל לאחר הדלקת הנרות, שיזכו היא ובעלה לבנים מאירים בתורה עם יראת שמים טהורה ומידות טובות, כי בשעת עשיית המצוה, התפלה נשמעת יותר. וכמבואר בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק א'.

כוחה של תפלה

הגאון החזון איש כותב באיגרותיו, כי התפילה היא מטה עוז ביד כל אדם. אין תפילה ששבה ריקם, אין מילה של תחינה וריצוי שמוציא יהודי מפיו שלא תפעל את פעולתה, אם היום אם למחר, אם בשנה זו אם לאחר שנים רבות, אם אצל המתפלל אם לזרעו אחריו. דבר זה צריך להיות חדור בתודעתו של כל יהודי.

בירושלים חי יהודי תלמיד חכם שחזר בתשובה לפני שנים רבות, ומקורביו יודעים לספר על יראת השמים המופלגת שלו, על הצלחותיו בכל תחום, ועל כך שבכל מה שהוא עושה ה' מצליח בידו. כל מפעל שהוא מייסד, עולה למעלה ראש, לכל שיעור שהוא מקים נמשכים על אתר לומדים רבים, וכן הלאה. האיש ששמו הרב ברוך היימן, סיפר לאחרונה על הגורם להצלחותיו, וכדאי לחרוט את הדברים על לוח הלב, למען נלמד ונשכיל מכך על כוחה הגדול של כל תפלה.

הדור הצעיר אולי כבר לא יכיר את השם שיוזכר להלן, אבל כיון שהוא 'גיבור' הסיפור, צריך להזכירו. שמו היה זלמן ארן, מי שהיה שר חינוך בממשלתו של בן גוריון ואחד ממקורביו ו'מעריציו' הנלהבים של אותו ראש ממשלה.

הוא עצמו לא היה שומר מצוות, אך אשתו שמרה מעט על כמה סממנים של מסורת יהודית. היא הדליקה נרות שבת, ומכיון שידעה גם על כוחה של תפילה, התפללה על ילדיה שיהיו כמו ... בן גוריון, שהרי בעלה תמיד סיפר בבית על 'כוחו' ו'גדולתו' של האיש שעמד בראשות הממשלה.

לימים נפגש כידוע בן גוריון עם הגאון החזון איש זצוק"ל בביתו שבבני ברק. קודם שהחלה הפגישה הוריד החזון איש את משקפיו, כדי שלא להתבונן בפרצופו של מי שהיה אחראי להעברתם על הדת של רבבות רבבות אחינו בני ישראל, אבל לא נעל את הדלת בפניו. לאחר הפגישה, כשחזר בן גוריון ללשכתו ומקורביו, סיפר לזלמן ארן על גדולתו הענקית והיוצאת מן הכלל של החזון איש, ואף התבטא שראה בו דמות של מלאך.

ארן לא שמר את הדברים בלבו, ותיאר גם הוא בפני אשתו את ההתפעלות של ה'בוס' מדמותו של אחד מגדולי ישראל. האשה האזינה לדברי בעלה בקשב רב, עד שהחליטה בו במקום שמעתה ואילך תתפלל על ילדיה שיגדלו ויתחנכו כמו ה... חזון איש, שהרי אם האדם המוערץ על ידי בעלה מעריץ אף הוא את החזון איש ומתארו כמלאך אלוקים, צריך ללכת אל המקור...

"אני, סיפר הרב ברוך היימן, נכדו של זלמן ארן, ותפילותיה של אותה סבתא - אף שלא היתה מל"ו צדקניות שבדור - פעלו את פעולתן גם לאחר שנים רבות וקירבוני לתורה ולמצוות, ואף נתנו בידי את כוח ההצלחה". (טובך יביעו ח"ב עמוד רפו)

מצות מורא אב ואם

מן התורה

מצות עשה מן התורה לירא מהאב והאם, שנאמר (ויקרא יט ג): "אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ".

יראת כבוד

במצות 'מורא' כתב הרמב"ם: "והוא שיתנהג עימהם, כמנהג מי שהוא ירא ממנו שיענישהו, כמו המלך. וילך עימהם כדרך שילך עם מי שיפחד ממנו, ויירא מהגיע לו ממנו מה שימאס. והוא אמרו יתעלה: "איש אמו ואביו תיראו". ע"כ. (ספר המצוות ריא)

אין כוונת התורה במצות 'מורא' שנפחד ונרעד מההורים חס ושלום, אלא הענין הוא כך: כמו שר המקורב מאוד למלך, אף שיש לו פחד ומורא מהמלך, מכל מקום אינו רועד בדברו עם המלך, ואדרבה מדבר עמו באהבה ובידידות, ומרגיש זכות ומעלה בדברו עמו, והרבה פעמים גם מרשה השר לעצמו לצחוק עם המלך, רק שנזהר מאוד בכבוד המלך, בצורת ישיבתו לפני המלך, ולא יזכיר את שם המלך בלא תואר, ולא ירים את קולו בדברו עמו, ויזהר שלא יגיע למלך דבר שאינו חפץ בו, וכיוצא בדברים אלו, שאין הנהגתו וזהירותו בהם רק מחשש שיענישהו המלך, אלא עיקר הנהגתו מהערכתו הגדולה למלך, ומחמת כן הוא ירא ממנו "יראת כבוד", ובודאי שזהירותו יתירה, מחמת שיודע שאם יתנהג שלא כהוגן יענישהו המלך, אך אין זה משפיע עליו עד כדי שירעד ויפחד, כגנב שירא מהמלך שיענישהו. וכך מצווה הבן להזהר בדברים אלו כלפי הוריו ולירא מהם "יראת כבוד", מהערכתו הגדולה כלפיהם, שמחשיבם ומעריכם כ'מלך'. ועיין להלן בענין 'הנהגת ההורים עם בניהם', על חומרת המטיל אימה יתירה בתוך ביתו, ה' יצילנו.

מי המלך?

אמרו חז"ל: שמע יוסף שבא אביו לגבול מצרים, ולקח את כל האנשים עמו ויצא לקראת אביו. ואולם הלוא ידוע, שכל העם יוצאים לקראת המלך, ואין המלך יוצא לקראת אדם?! אלא ללמדך שאביו של אדם כמלכו! (פרקי דרבי אליעזר פרק לט)

עד היכן מצות מורא?

אמרו חז"ל: "אפילו היה הבן לבוש בגדי חמודות, ויושב בראש הקהל, ובאו אביו ואמו וקרעו את בגדיו, והכוהו על ראשו, וירקו בפניו, לא יכלים אותם, אלא ישתוק ויירא ממלך מלכי המלכים שציוהו בכך". (סימן רמ ס"ג)

ועוד אמרו חז"ל: אפילו אם לקחו ההורים ארנק מלא מטבעות זהב של בנם, והשליכו אותו לים בפניו, לא יכלימם, ולא יצעק, ולא יצטער בפניהם, ולא יכעס כנגדם, אלא יקבל גזירת הקב"ה, וישתוק. ויירא ויפחד ממלך מלכי המלכים שציוהו בכך, שאילו מלך בשר ודם היה גוזר עליו דבר המצער יותר מזה, לא היה יכול לסרב בדבר, קל וחומר למי שאמר והיה העולם כרצונו.

ומכל מקום, אם הוריו מבקשים ממנו את הארנק, ויודע שברצונם לזרקו לים, רשאי לסרב להם בעדינות, ולהתחמק שלא ליתנו להם. (רמב"ם פ"ו ה"ז. סימן רמ ס"ח. קפו, תפה)

דין תורה

בן שיש לו ויכוח ממוני עם אביו, מן הדין רשאי לתובעו לדין תורה, אולם טוב שיעשה שאלת חכם, כי כל מקרה לגופו. ובכל אופן, פשוט שעל הבן להזהר לדבר בכבוד וביראה עם אביו, אף שברורה לו צדקתו בדין. ומדת חסידות היא, שלא יתבע הבן עצמו את אביו לדין תורה, אלא ייפה את בא כוחו שהוא יתבע. (תפד, תפו. ועיין בספר אמונה ובטחון לגאון החזון איש פרק ג)

ופשוט וברור שאין לתבוע שום אדם בבתי משפט המצויים כיום, ואיסור מן התורה הוא להישפט שם. וכל מי שתובע את חברו לבתי משפט אלו, ואינו פונה לבית דין רבני, כתב עליו הרמב"ם (סוף הלכות סנהדרין) : "הרי זה רשע, וכאילו חרף וגדף את ה', והרים יד בתורת משה רבנו. ומכל מקום אם אין יכול התובע להוציא מהנתבע בדייני ישראל, יתבעהו לדייני ישראל תחלה, ואם לא רצה לבוא, נוטל רשות מבית דין, ואז רשאי לילך ולדון בערכאות". ע"כ.

מרחץ

אסור לבן להתרחץ יחד עם אביו במרחץ או מקוה [מאחר ושוהים שם בלי בגדים, יש חשש הרהור, וגם נראה כפריקת מורא] , אולם בים שלבושים בבגד ים, מותר. (שפג)

אם האב זקן או חולה, וצריך שירחצוהו, חייב הבן להשיג אדם אחר שירחצהו, ואפילו בתשלום. אולם אם לא השיג אדם אחר, יש להקל שירחץ הבן את אביו לאחר שילבש

האב בגד ים. (שצח) היה הבן יושב במרחץ, ופתאום נכנס אביו, יעמוד הבן לכבוד אביו, וכמבואר לעיל, ומכל מקום על הבן להזדרז לצאת מהמרחץ. (שפג)

על כסאו לא ישב זר

לא ישב הבן במקום המיוחד לאביו בבית, בבית הכנסת, בחנות, במשרד וכיוצא, מפני שנראה שמשווה את עצמו לאביו. (ראב"ן, ט"ז, ערוך השלחן. סימן רמ סעיף ב. שלד, שלז)

כסא מיוחד - אם יש לאבא כסא מיוחד [שניכר שהוא כיסאו, ואין הוא ככל הכיסאות], אסור לבן לשבת על כסא זה, אף שאין הכסא נמצא במקומו הקבוע. (שמט)

מותר לעלות על כסא המיוחד לאביו, כדי ליטול איזה חפץ ממקום גבוה. (שלח)

שינוי מקום - אבא ששינה את מקומו הקבוע שבבית או שבבית הכנסת למקום אחר, או שעבר להתפלל בבית הכנסת אחר, מותר לבן לשבת במקומו הקודם של אביו, שמעתה אין זה נחשב כמקומו. (שנב)

שכיבה על המיטה - לא ישכב הבן על מיטת הוריו, וראוי גם שלא ישב עליה. (שמט)

עמידה במקום אביו

לא יעמוד הבן במקום המיוחד לאביו לעמוד שם, וכגון במקום שרגיל אביו לעמוד בתפילה בבית הכנסת. אולם מקום המיוחד לאביו לשבת, מותר לבן לעמוד שם, ואין בזה זלזול. (סימן רמ סעיף ב. שלד)

אם האבא הוא איש חכם וחשוב שמידי פעם מתייעצים עמו אנשים, ויש לו מקום מיוחד ששם הוא עומד בשעת דיבורו עימהם, אסור לבן לעמוד במקום זה, שנראה שמשווה את עצמו לאביו. (סימן רמ סעיף ב)

עמידה בסמוך לאביו

לא יעמוד הבן בתפלת שמונה עשרה סמוך לאביו, שנראה כמשווה עצמו אליו. אולם אם ישנה צפיפות בבית הכנסת, והוצרך הבן לעמוד על יד אביו, יבקש מאביו מחילה, ורשאי יהיה לעמוד לידו. (עיין שלחן ערוך אורח חיים סימן צ סעיף כד. שלט)

אם הבן רוצה לקנות כסא על יד אביו בבית הכנסת, הנכון הוא שיבקש מחילה מאביו, מאחר ויצטרך לעמוד על ידו בתפלת שמונה עשרה. (עיין באור הלכה סוף סימן צ)

לא יעמוד הבן בתפילת שמונה עשרה אחורי אביו, שמא יצטרך אביו להמתין מלפסוע עד שיסיים בנו את תפלתו. [וגם משום שנראה כגאווה, וכמשתחווה לאביו.] (שמ) וכל שכן שלא יעמוד לפני אביו.

אם האב עומד במקום גבוה קצת, כמו על תיבת בית הכנסת, ולא על רצפת בית הכנסת, רשאי הבן לעמוד בסמוך אליו ממש. (שלט)

ישיבה בסמוך לאביו

כאשר מתכנסים האב וחבריו להתייעצות וכיוצא, אין לבן לשבת על יד אביו, מפני שמראה עצמו כשווה אל אביו, ולכן יושיבו אדם אחר ביניהם. אולם אם חפץ האב שבנו ישב על ידו, מצוה שישב על יד אביו. (שמא. ה"ע קמד)

בבית - כשמסבים בני הבית לאכול על השלחן, אף אם מתארחים גם אנשים זרים, מותר לבן לשבת על יד אביו. וכן כשנוסעים יחד לאיזשהו מקום ברכב או במטוס וכדומה, מותר לבן לשבת על יד אביו. ובפרט אם משרת את אביו, והאב שמח בזה, שבודאי מקיים מצוה בזה. (שמא. ה"ע קמד)

בבית הכנסת - אם מקום ישיבת האב בבית הכנסת בין האנשים החשובים, אין לבן לשבת על יד אביו, מפני שמראה עצמו שווה במעלה כאביו. אולם אם האב יושב בין הקהל, רשאי הבן לישב על יד אביו, שאינו מראה בזה שום מעלה. (שמא, שמג)

בבית הבן - אב המתארח בבית בנו, יושיב הבן את אביו בראש השלחן, והבן ישב בצידו. (שנו)

לבישת בגדי ההורים

אם יש לאב בגד המתאים במידותיו לבנו, מותר לבן ללבשו, ואין בזה זלזול ח"ו. (שפא)

ועשית כחכמתך

בן שהוא רב בית הכנסת, ומכבדים אותו בדבר מסוים, כמו שנהוג לכבד את הרב לברך על "ספירת העומר" תחילה בקול רם, ואחריו כל הקהל, ואביו נמצא גם כן בבית הכנסת, מן הדין אינו חייב לכבד את אביו בזה. ואמנם, אם אביו תלמיד חכם, בודאי שראוי לכבדו לברך תחילה, אלא אם כן לא נוח לו בזה כלל.

וכמו כן, בן שהושיבו אותו במקום חשוב בבית הכנסת, וכגון שהוא רב בית הכנסת וכיוצא, אף שאביו יושב בין הקהל, רשאי הבן לישב במקומו, מפני שהכל יודעים שהבן הוא רב המקום, ואין בזה זלזול באב חס ושלום. ואמנם, אם אביו תלמיד חכם, בודאי שראוי לכבדו לישב למעלה, אלא אם כן לא נוח לו בזה כלל.

ישיבה בכבוד

על הבן להקפיד לישב בפני אביו ואמו בכבוד ודרך ארץ, כמו שיושב לפני אדם חשוב, ולכן לא יסב בפניהם. ורק ב'ליל הסדר' שיש מצות היסבה, התירו חכמים להסב, שמן הסתם האב מוחל לבנו לצורך מצוה, אבל במשך השנה, אין לבן להסב או להשתטח על הספה ורגליו מורמות למעלה, בפני אביו או אמו. (שמד, שמה)

אם מותר לחלוק על דברי ההורים

איסור סתירת דבריהם

אסור לבן לסתור את דברי אביו או אמו, וכגון לומר לאביו: 'אין נראים לי דבריך', וכיוצא בזה. ואף שלא בפני אביו, יזהר שלא לסתור את דבריו, לומר: 'אין נראים לי דברי אבא'. (סימן רמ סעיף ב. שסד)

אבא שמספר שקרה כך וכך, והבן רואה שאביו לא מדייק בסיפור, אסור לו לסתור את דברי אביו, ולומר 'לא כך היה'. וכמו כן, אם שאלו את האבא, כמה עלה חפץ פלוני? וענה האב סכום מסוים, והבן יודע שלא עלה כך, לא יסתור את דברי אביו. (שסז) [ואולם אם השואל מתעניין כדי לקנות חפץ כזה, ויש חשש שיבוא לידי הפסד, רשאי הבן לומר לשואל שלא בפני האב, שידוע לו שאפשר להשיג את החפץ במקום פלוני בזול יותר.]

אב שהוכיח את בנו על מעשה מסוים, והבן רוצה להבהיר את מעשהו, לא יאמר לאביו בלשון סותר, כמו: "אין זה אמת" או "לא נכון", אלא יאמר בנחת ובהכנעה, "יש לי לומר דברים המצדיקים אותי", ויעמיד האמת על בוריה. (מבקשי תורה רעח)

אבא שנתן לבנו לעבור על חשבון מסוים, ומצא הבן טעות בחשבון, לא יאמר לאביו 'טעית', אלא יתחמק בלשונות אחרים, כגון: 'לי יצאה תוצאה כזאת'.

רצון האב - אם האבא מבקש מבנו שיחווה את דעתו בעניין מסוים, יאמר הבן את דעתו לאביו, אף אם היא היפך דעת אביו, כי מאחר שביקש ממנו אביו, ורוצה לשמוע את דעתו, אין בזה זלזול, חס ושלום. (שעט)

הכרעת דבריהם

אסור לבן להכריע את דברי אביו או אמו. למשל: אם האבא חולק עם חברו בעניין מסוים, אסור לבן להכריע ביניהם אפילו לטובת האבא, ולומר: 'נראים לי דברי אבא', כי עדיין מראה בזה שדעתו חשובה ומכרעת יותר מאביו. אולם שלא בפני האב, מותר להכריע לטובת האבא, שזהו מכבודו של אביו. (סימן רמ סעיף ב. שסד)

השב תשיבם - אם האבא חולק עם חבריו בעניין מסוים, ובנו יכול להשיב להם על טענותיהם, ישיב להם אפילו בפני האב, שזהו מכבודו של האב. (שסד)

סתירה והכרעה בדברי תורה

מה שאמרנו שאין לסתור או להכריע את דברי אביו או אמו, הוא בדברי חולין דווקא, אבל בדברי תורה, רשאי הבן לחלוק על אביו, או להכריע בינו לבין החולק עליו, כל שיש לו ראיות ברורות שלא כאביו, ובלבד שיאמר את דעתו בלשון רכה, יפה ועדינה, בנחת ובכבוד הראוי, ולא בדרך העזה וניצוח חס ושלום.

והטעם בזה, מכיון שעל התורה נאמר: "תורת **אמת** היתה בפיהו", ואין להחניף בה לשום אדם, ולכן אם נראה לבן להוכיח את דעתו שלא כאביו, רשאי להוכיח. וכבר אמרו חז"ל (קידושין ל ע"ב) : אמר רבי חייא בר אבא אפילו האב ובנו, הרב ותלמידו, שעוסקים בתורה בשער אחד, נעשים **כ**אויבים זה את זה, [מתוך שמקשים זה לזה, ואין זה מקבל דברי זה], ואינם זזים משם עד שנעשים **אוהבים** זה את זה. (מושב זקנים מבעלי התוספות, הרא"ש, תרומת הדשן, הנצי"ב, ושכן דעת השאלתות, פחד יצחק, המוסר, באר שבע, בית לחם יהודה, מהר"ם בריסק, מהרש"ג ועוד. ששח. ה"ע צ)

העמידני על האמת

פעם התעורר ויכוח בין הלומדים בישיבה, בדיבור אחד של התוספות, והתקשו התלמידים ומלמדיהם במציאת נתיב סלול אשר בו יהלכון. והנה התעורר ויכוח בין הנער רבי מאיר אביחצירא זיע"א לאחד מרבני הישיבה, הגאון רבי יעקב בן חמו זצ"ל. שלושה ימים נמשך הויכוח, כשזה טוען בכה וזה אוחז לעומתו בטענותיו. כששמע אביו הבבא סאלי זיע"א על הויכוח, נכנס להיכל הישיבה ונזף בבנו על שהוא חולק על רבו ולא מקבל את דבריו. נדם הנער מגערת אביו ונסוג אחורנית בבהלה, עד שנתקע בעמוד שמאחוריו. ימים אחדים לאחר מכן, זימן בבא סאלי לחדרו את בנו ואת רבי יעקב בן חמו, וביקש מהם שירצו בפניו את המהלך בדברי התוספות. לאחר ששטחו כל אחד את דבריו, הורה הבבא סאלי לבנו להישאר לבדו בחדר, ורק אז, שלא בנוכחות רבו, אמר לבנו, אמנם צודק אתה בפירוש התוספות, וזאת ידעתי בני כבר בבואי להיכל הישיבה, וראיתי שהצדק עמך. אולם, עם כל זאת, בל לך להתווכח עם רבך בפני התלמידים, פן ירד ערכו ויוסר חינו בעיניהם. ("אביר יעקב" עמוד 411)

הוי מחשב - אם יש לבן קושיא חזקה על דברי אביו, ומשער הבן שאביו לא יוכל לענות לו עליה, אם יש חשש שהאבא יתבייש, יזהר שלא לשאול את אביו. שכבר אמר שלמה המלך (משלי כג ב): "וְשַׂמְתָּ שַׂכִּין בְּלֹעֶךָ, אִם בַּעַל נֶפֶשׁ אָתָּה". וישמור את דבריו לומר לאביו בהזדמנות אחרת, באופן שלא יתבייש. (חולין ו ע"א)

הזהרו בכבוד אביכם

הגאון רבי חיים מוולוז'ין היה רגיל למסור שיעור שבועי בישיבתו הגדולה בוולוז'ין, ופעם אחת לעת זקנותו לא חש בטוב, וקרא את בנו הגאון רבי יצחק וביקשו שימסור את השיעור במקומו. רבי יצחק נענה לבקשת מר אביו, והלך למסור את השיעור. רבי חיים, שרצה להאזין לשיעורו של בנו, ישב אחר אחד הוילונות בבית המדרש והקשיב. והנה בתוך השיעור, הזכיר רבי יצחק איזו קושיא עצומה משם אביו, אך אמר אותה

במהירות רבה, ולעומת זאת את תירוצו על הקושיא הרחיב כיד ה' הטובה עליו, בהסבר ארוך על פי יסודות איתנים וחזקים. כשסיים את השיעור, בא אצל אביו רבי חיים. אמר לו אביו, בני, בא אספר לך את אשר ראיתי היום אצל השכנה, והנה היא לוקחת את שני בניה ומכניסה אותם לאמבטיה ורוחצת אותם, את האחד רחצה בשטיפה בעלמא, ואילו את השני שפשפה ורחצה היטב עם סבון, פעם ושתים ושלוש. ואמרתי בליבי כנראה שהראשון הוא ילד חורג שלה ואינו בנה האמיתי, לכן לא טרחה עליו כל כך ברחיצתו, ואילו השני שהוא בנה יגעה בכל כוחה לנקותו ולרחצו היטב. הבין רבי יצחק את רמזו של אביו, שאת הקושיא שאינה שלך לא טרחת להסביר כמו שצריך, ואמרת אותה במהירות, ואילו את התירוץ שהוא פרי מחשבתך הסברת באורך עד שיצא כנוגה צדקו והיה התירוץ מחוור וצח. ענה לו רבי יצחק, אבי היקר, דע לך כי הבן הראשון היה כבר נקי, ורק לצאת ידי חובת רחיצה שטפה אותו מעט במים וכבר כולו צח ונקי, לא כן הבן השני שהתבוסס ברפש ועפר היה זקוק לשטיפה והדחה בסבון מספר פעמים, עד שיצא נקי. כלומר הקושיא שלך היתה ברורה ומובנת מאוד, ולא היה צורך באריכות דברים להסבירה, אך התירוץ שלי היה זקוק להרבה באורים והסברים עד שיובן היטב. ונחה דעתו של אביו הגאון זיע"א. (משנת יוסף עמוד ד)

קדושים תהיו

אבא שמחמת חסידותו נוהג בחומרות מסוימות שאינן מעיקר ההלכה, אין בנו חייב להנהיג לעצמו חומרות אלו, אך טוב שינהג כן. ומכל מקום כאשר נמצא עם אביו, ישתדל לנהוג כמוהו כדי לכבדו ולשמחו. **למשל**: אבא שנוהג להתפלל בשבת בנץ החמה, [וכמו שנהגו ברוך ה' במקומות רבים, ולאחר התפלה עושים קידוש ומקיימים שיעור בהלכה ובאגדה כשעתיים שלוש], והבן מתארח אצל אביו בשבת, אין הבן חייב לקום עמו. אך אם יודע שאביו ישמח בזה, טוב שיקום עם אביו להתפלל בנץ החמה. אולם כל זה כאשר יודע הבן שלאחר התפלה יכלכל את מעשיו כהוגן, וישב ויעסוק בתורה או שישתתף בשיעור עם אביו, אך אם לאחר התפלה, ישב ויפטפט בדברים בטלים, ויעביר את זמנו בהבל וריק עד סעודת שבת, הנכון שימשיך לישון ולא יקום בנץ, שהרי 'היושב בטל - הריהו כישן'. (עיין שלמת חיים זוננפלד. מגן אברהם סימן תקפג ס"ק ו)

"ואל תיטוש תורת אמך"

עדה מסוימת שהנהיגו להם רבותיהם בהיותם בחוץ לארץ חומרות מסוימות, והאב המשיך בחומרות אלו גם בבואו לארץ ישראל, כל עוד שהבן בבית אביו, ינהג כמנהגי אביו, אולם לאחר נישואיו, אינו חייב להמשיך במנהגי אביו, ורשאי לשנות ולנהוג כפי עיקר ההלכה. **למשל**: אבא מיוצאי מרוקו או תוניס וכיוצא, שהרבה מהם נהגו שלא לאכול קטניות בפסח, אזי לאחר נישואי הבן, אינו חייב להמשיך בחומרה זו, ורשאי לאכול קטניות בפסח ללא חשש, וכדעת מרן השלחן ערוך שקבלנו הוראותיו, וכמנהג שאר בני ספרד. (זכרון יוסף שטיינהרט, מהר"ם שיק ועוד. חזו"ע פסח פב) **לכו אל יוסף** - אבא מבני ספרד שנוהג בהלכותיו כדעה מסוימת שאינה כפסקי מרן השלחן ערוך רבנו יוסף קארו זיע"א, רשאי הבן לשנות מאביו וללכת כפסקי מרן השלחן ערוך. ואפילו אם אביו מצווה אותו שימשיך במנהגו, אינו צריך לשמוע לו, מאחר ובני ספרד קיבלו עליהם את הוראות מרן השלחן ערוך, בין להקל בין להחמיר. כן דעת כל גדולי הפוסקים, ומהם: מהראנ"ח, מהר"ם גלאנטי, הלכות קטנות, מהרי"ף, פרח מטה אהרון, מהר"א יצחקי גאב"ד חברון, גינת ורדים, נחפה בכסף, החיד"א, רבי חיים מודעי בשו"ת חיים לעולם, הראשל"צ רבי מרדכי יוסף מיוחס בשו"ת שער המים. והיעב"ץ כתב, שאין לנו לזוז מפסקי בעלי השלחן ערוך שהם הלכות קבועות לכל ישראל, והפורש מהם כפורש מן החיים. וכתב בשו"ת מטה לוי, ואנו מחויבים שלא לנטות מדבריהם ימין ושמאל, מאחר שכבר התפשטה הוראתם בכל העולם, וקבלו דבריהם כל עדת בני ישראל כהלכה למשה מסיני, כה דרכנו אשר קבלנו מהגאון שב יעקב, הפני יהושע, והגאב"ד רבי אברהם אבוש. ע"כ. וכ"כ בשו"ת בית אפרים, ובדברי חיים מצאנז ועוד. ובספר שלחן גבוה כתב, כיון שבני ספרד קבלו הוראות מרן השלחן ערוך, כך ההלכה, ואפילו כשהרמ"א ואלף פוסקים כמותו חולקים עליו, אנו פוסקים כמרן בין להקל ובין להחמיר. וכן כתבו בשו"ת משפט וצדקה ביעקב, בית דינו של שלמה אב"ד ארם צובה, מהר"י אלגאזי, רבי אליהו ישראל, חיים ביד, רבי ישועה בסיס גאב"ד תוניס, ערך השלחן, חקרי לב, מהרי"ט אליקים, פתח הדביר, כרך של רומי, רבי שלמה משה סוזין, זכרונות אליהו מני, הראשון לציון רבי יעקב שאול אלישר ועוד רבים מהפוסקים, כולם פה אחד, כי בני ספרד קבלו עליהם הוראות מרן השלחן ערוך, ואין לזוז מפסקיו כלל. והרוצה להחמיר, יחמיר לעצמו, אבל אין להורות כן לאחרים. וגם בשו"ת רב פעלים כתב שאפילו מאה אחרונים חולקים על מרן, אין אנו שומעים להם, כי אנו מחויבים ללכת אחרי הוראות מרן מכח הקבלה. ומה שהרב זצ"ל חולק בכמה מקומות, כבר בארו האחרונים שהוא

מפני המנהג שנהגו בבגדאד, או מכיון שבחוץ לארץ פסקי מרן הם בגדר 'קבלת הוראות מרן', אבל בארץ ישראל שמרן הוא 'מרא דאתרא', אין להורות נגד דעת מרן השלחן ערוך זיע"א. (הליכות עולם ח"א יז. שעח)

אם מותר להעיר את ההורים משינה

אל תעירו ואל תעוררו

כשההורים ישנים, יש להזהר מאוד שלא לדבר בקול רם ושלא להרעיש, שמא יתעוררו משנתם. (תצח)

לאור הלבנה

היה זה בימי בחרותו של מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף שליט"א, בהיותו יושב ועוסק בתורה בהתמדה יום יום בהיכל ישיבת פורת יוסף שבעיר העתיקה, והנה יום אחד נמשך הבחור הצעיר בלימודו מבלי משים אל תוך הלילה, ועד שחזר לבית הוריו, היתה הדלת נעולה. מחשש להעיר את הוריו ולהקיצם משנתם, ישב הבחור על המדרגה הסמוכה לדלת הבית ולמד כל הלילה לאור הלבנה, באשר תדיר היה בחיקו גמרא או כל ספר אחר. כאשר אביו רבי יעקב ז"ל השכים קום כהרגלו לתפילה בנץ החמה, הוא פתח את דלת הבית ולנגד עיניו הוא רואה בנו בכורו יושב על המדרגה ורכון על הספר. כשנשאל הבחור לפשר הדבר, השיב כי מאחר והדלת היתה נעולה, לא רצה לגזול את שנתם, ולא רצה גם לבזבז את זמנו לריק, לכך ניצל את אור הלבנה ולמד לאורה.

בפעם אחרת ארע שקם הבחור רבי עובדיה משנתו בשעה מוקדמת מאוד, ומיהר ללימודיו עוד קודם התפילה, אך לא מצא את נעליו וחשש להעיר את בני הבית, הסתפק הבחור בלבישת כמה זוגות גרביים זה על זה מן הבא לידו, ויצא לבית המדרש ולאחר מכן ללימודיו בישיבת פורת יוסף בעיר העתיקה. ("מלך ביופיו" עמוד 34)

במקום הפסד - אסור להעיר את ההורים משנתם, אפילו אם יגרם הפסד כספי לבן, וכגון שמפתח החנות של הבן נמצא בחדר שהאבא ישן, ואינו יכול להוציא את המפתח אם לא שיעיר את אביו, יוותר על הריוח, וישמח שבאה לידו מצוה כה יקרה עם ניסיון כה גדול, ועומד בזה ומקיים את רצון ה' שציוהו על כך. (תצח, תצט)

אולם אם יודע הבן שאביו יצטער, כשישמע שנגרם הפסד לבנו מחמת שלא רצה להעירו, רשאי להעירו, מאחר וזהו רצון אביו. (תצט)

עד היכן כיבוד אב ואם

שאלו את רבי אליעזר, עד היכן כיבוד אב ואם? אמר להם: צאו וראו מה עשה גוי אחד לאביו באשקלון, ודמא בן נתינה שמו, פעם אחת בקשו ממנו חכמים אבנים לאפוד

של הכהן הגדול, במחיר שישים ריבוא [600,000] דינרי זהב, והיה המפתח של תיבת האבנים מונח תחת מראשותיו של אביו והוא ישן, ורגליו היו פשוטות על התיבה, ולא ציערו.

לשנה הבאה נתן לו הקב"ה את שכרו, ונולדה לו פרה אדומה בעדרו. ונכנסו חכמי ישראל אצלו, כדי לקנותה. אמר להם: יודע אני בכם, שאם אני מבקש מכם כל ממון שבעולם אתם נותנים לי, אלא איני מבקש מכם אלא אותו ממון שהפסדתי בשביל כבוד אבא [600,000 דינרי זהב]. (קידושין לא ע"א, תוספות שם, יד דוד שם, ירושלמי פאה) והלוא דברים קל וחומר, ומה גוי שאינו מצווה על כבוד אביו ואמו, בכל זאת שילם לו הקב"ה שכרו מושלם, ונתן לו פרה אדומה בעדרו שאינה נמצאת אלא בזמן רחוק ובדרך נס, ועולה ממון רב מאוד - עם ישראל המצווים על כיבוד אב ואם, על אחת כמה וכמה שהקב"ה ישלם להם שכר טוב כשמכבדים את הוריהם, שהרי "גדול המצווה ועושה, יותר ממי שאינו מצווה ועושה". ("מאה שערים" שער נו)

לקריאת שמע ותפלה - אבא שנרדם, ואם לא יעירוהו עתה, ימשיך לישון ויעבור זמן תפלה, או שיעבור זמן קריאת שמע, ישתדל להעירו על ידי אדם אחר, אך אם אינו מוצא אדם אחר, רשאי הבן עצמו להעיר את אביו. (תצט)

להשלים מנין - אם האב ישן, ובאו לבקשו להשלים מנין בבית הכנסת, אין לבן להעיר את אביו, אף על פי שמצוה גדולה להשלים מנין, אלא אם כן יודע שאביו ישמח שיעירהו. והטעם בזה, מאחר ואין זו מצוה חיובית המוטלת על האב להשלים מנין, מה שאין כן קריאת שמע ותפלה שמצוות חיוביות הם. (תקב)

ליתן צדקה - אם האב ישן, ובא אדם לבקש צדקה, אין לבן להעיר את אביו, אף על פי שגדולה מצות הצדקה, אלא אם כן יודע שאביו ישמח בזה. והטעם כנ"ל, שהרי לא ברור כלל שהאבא חייב ליתן צדקה לאדם זה, מאחר ויש סדר עדיפויות במקבלי הצדקה, שקרוב קרוב קודם. וגם אפשר שכבר נתן האב את סכום חיובו לאחרים. וגם כי כשהאב ישן, אינו נחשב מעלים עיניו מן הצדקה. ואם כן, אין זה דומה לקריאת שמע ותפלה שחייב בהם עתה. (תקג)

לשיחת טלפון - אם מבקשים את האבא בטלפון, או שהגיעו אנשים לבית כדי לשוחח עמו, והאב ישן, אין לבן להעירו, אלא אם כן יודע שהאב ישמח לשוחח עם אנשים אלו ויצטער אם לא יקיצוהו. ובכגון זה, אפשר לסמוך על אנשים אלו שאומרים שיודעים הם שהאבא יצטער אם לא יקיצוהו לדבר עמם. (תקב)

ציווים שאין בהם הנאה להורים

ציווי כשאין הנאה

בן שנתבקש מהוריו לעשות דבר שאין להם הנאה ישירה ממנו, מן הדין אינו חייב לשמוע להם. ומכל מקום לכתחילה טוב שישתדל לעשות את רצונם גם בדברים אלו. ובודאי שבדברים אלו ראוי להחמיר, וכלשון התלמוד ירושלמי (מסכת פאה פרק א הלכה א) שמצות כיבוד אב ואם היא "מצוה חמורה שבחמורות". (ב קה)

למשל: בן שאמרו לו הוריו אל תקנה בית פלוני או שדה פלונית, והבן רוצה לקנות את אותו בית או את אותה שדה, מאחר ואין להורים הנאה בזה, מן הדין אינו חייב לשמוע להם.

וכמו כן, בן שאמרו לו הוריו, רצוננו שתפתח חשבון בבנק פלוני, והבן רוצה לפתוח חשבון בבנק אחר, מאחר ואין מזה הנאה להורים, מן הדין אינו חייב לשמוע להם. אך כדאי שבכל זה יפייס את דעתם שיסכימו עמו.

במקרים הנ"ל, אם לא נראה לבן לשמוע בקול הוריו, לא יאמר להם במפורש "לא נראה לי", אלא ישתוק או שיאמר "אני אחשוב", וכיוצא בזה. (ב קכח)

תאכל טוב!

האדמו"ר מגור זצ"ל בעל ה'אמרי אמת', באחד הימים נסע ברכבת מוורשא לביאלה, אל בית חותנו, וישב לאורך כל המסע עם גמרא ביד, שקוע בלימודו כדרכו בקודש. על ספסל ממולו ישב יהודי שלא גרע עיניו ממנו ונתמלא התפעלות: התמדה שכזאת! סיפר הלה: בחצי הלילה ראיתי שהרב שולף שעון מחיקו ומפליט מפיו: אוי, כבר קרוב לחצות. מיד הניח גמרתו, הוריד ופתח מזוודתו, הוציא מתוכה כריכים של לחם ובשר, נטל ידיו ואכל בחיפזון רב עד שסיים. תמהתי עליו: מה מקום לאכילה זו באישון לילה? כיון שהרגיש בפליאתי, פנה והסביר לי: בעצם אינני רעב כלל, אלא שלפני הנסיעה נתנה לי אמא את האוכל וציותה עלי לגמור הכל עוד הערב, לכך מזדרז אני... (מגדולי התורה והחסידות עמוד עז. כיבוד הורים המנוקד כג)

ציווי מאביו ואמו

בן שנצטווה מאביו על דבר שאין בו הנאה לאב, ונצטווה גם מאמו על דבר שיש בו הנאה לאם, אף על פי שהתבאר לעיל שצריך לקיים את ציווי האב קודם לציווי האם, מכל מקום מאחר ואין כאן חובה לקיים את ציווי האב, ומאידך חובה לקיים את ציווי האם, יקדים את ציווי אמו, ולאחר מכן יעשה את ציווי אביו. (תורה לשמה. ב קכז)

שלא לגרום בזיון

אם נצטווה הבן מהוריו על דבר שאין להם הנאה בו, אך אם לא ישמע להוריו, יגרם להם בזיון, הריהו חייב לשמוע להם. שהרי נאמר בתורה: "ארור מקלה [מזלזל] אביו ואמו", ואפילו אם היו מוחלים על בזיונם, אין בזיונם מחול, כל שכן שאין לו לעשות דברים שעל ידם יגרם להם בזיון. (ה"ע קלד, קמב)

שלא לגרום צער

אם נצטווה הבן מהוריו על דבר שאין להם הנאה בו, אך אם לא ישמע להוריו, יגרם להם צער ממעשיו, ישמע להם. (ב קיב)

אם הבן רוצה ללכת בלבוש שונה ממה שנהגו ללכת בבית אביו, או שרוצה לגדל פאות ארוכות ובבית אביו לא נהגו כן, אם הדבר גורם צער או בזיון לאביו או אמו, על הבן לשמוע בקולם. (מבקשי תורה רכ, תשובות והנהגות ועוד. ב קכג, קעג. ועיין טובך יביעו ח"ב שג) ובודאי שבכל כיוצא בזה, על הבן לחשוב היטב היטב, וכמו שאמר שלמה המלך בחכמתו (משלי פרק ד פסוק כו): "פַּלֵּס מַעְגַּל רַגְלֶךָ, וְכָל דְּרָכֶיךָ יִכֹּנוּ". דהיינו על ידי שהאדם שוקל את דרכיו ומעשיו, ויודע אימתי לנהוג כך ואימתי כך, כל דרכיו ומעשיו יהיו נכונים, וימצא חן ושכל טוב בעיני אלוקים ואדם. ויזכה להיות נוח למקום ונוח לבריות, אהוב למעלה ונחמד למטה, ישראל אשר בך אתפאר. (מבקשי תורה רכ)

וכבר אמר אליהו הנביא זכור לטוב (תנא דבי אליהו זוטא אות טו): "לעולם יהיה אדם **עניו בתורה ובמעשים טובים, עם אביו ועם אמו**, עם רבו, ועם אשתו, עם בניו ועם בני ביתו, עם שכניו, עם קרוביו ועם רחוקיו, ואפילו עם הגוי בשוק, **כדי שיהיה אהוב מלמעלה ונחמד מלמטה**". ע"כ.

חומרות והנהגות

בן שנוהג בחומרות מסוימות שאינן מן הדין, וכגון שרגיל לטבול בכל יום [במים קרים] , או שרגיל להתענות תעניות שאינן חובה, כמו בערבי ראשי חודשים, ושני וחמישי בימי השובבי"ם וכיוצא, והוריו מצטערים מזה, וחוששים פן הנהגתו תזיק לו לבריאותו, ישמע להוריו וימָנע מחומרות אלו.

וכן עשה מעשה רבנו האר"י ז"ל כשהיה חולה, ואמו הרבנית שרה גזרה עליו שלא יטבול במקוה בימי החורף, ולא טבל, אף על פי שהיה קשה לו מאוד לוותר על הטבילה. וכפי שהעיד עליו תלמידו רבי יונתן סאגיס זצ"ל: "אני ראיתי למורי האר"י ז"ל, ששה חודשים של החורף ברובם, לא היה טובל מפני שהיה חולני והיה לו שבר, ואמו לא היתה מניחתו לטבול, וזה ברור אצלי". ע"כ. (שער רוח הקודש דרוש ג, דף ט ע"ג)

ואמנם המפסיק ממנהג טוב, צריך שיעשה התרה על מנהגו ויתחרט על שלא אמר מתחילה שעושה כן בלי נדר, שאילו היה יודע שיאמרו לו הוריו שלא לטבול, היה אומר בפירוש בלי נדר. ומכל מקום, אם עשה התרת נדרים, כנהוג לעשות בכל ערב ראש השנה וערב כיפור, כיון שמוסר מודעה שכל מנהג טוב שינהג, הוא יהיה בלי נדר, אינו צריך לעשות התרה שוב. (מרן בשו"ת אבקת רוכל, מהריב"ל, המבי"ט, מהר"ם גלאנטי, מהר"א ששון, מהרימ"ט, מהר"ם אלשיך, מהריט"ץ, שלמת חיים זוננפלד ועוד. יבי"א ח"ט סימן צה אות טז. ה"ע קנב ועוד)

אין לזלזל ברגשות

גם כאשר מותר לבן להתנהג בחומרות ודברי חסידות, עליו להזהר לעשותן בענוה ובהבלעה, שלא יֵרָאֶה כמתנשא וכמתגאה על אביו חס ושלום. וכל שיכול האב להיפגע מהנהגותיו של בנו, אין לו לעשותן על יד אביו כלל.

אם האבא מבקש מבנו להימנע מהנהגותיו המיוחדות, מחמת שמרגיש שבנו מתנשא עליו, [אף שאין כוונת הבן כן, חס ושלום], אין לבן לזלזל ברגשותיו של אביו, ועל כן ינהג את חומרותיו בצנעה באופן שלא יתגלה לאביו. ויזהר מאוד שלא ידבר עם אביו בעזות, שבשביל חומרות ודברי חסידות, יכול להיכשל חס ושלום בקללה של התורה שאמרה: "ארור מקלה אביו ואמו", ויצא שכרו בהפסדו. (ב קטו)

וכבר כתב מרן החיד"א: "אף שאדם מחמיר לעצמו בהלכותיו כאשר תאוה נפשו, את צנועים חכמה להחמיר בביתו ובחומותיו. וכל מה שיוכל יתחמק מלגלות מסתוריו לבני אדם". (חזו"ע פסח קי) ומסופר על הגאון הגדול החכם צבי, שהנהיג לעצמו בלבד שלא לאכול דבר חם בבוקרו של שבת, מחשש שמא לא הקפידו כהלכה בהטמנת התבשיל וכיוצא, ופעם התארח באיזה מקום והגישו לכולם מאכל חם, ולחכם צבי הגישו מאכל קר. כששאל החכם צבי לפשר הענין, אמרו לו שמענו, כי רבנו אינו אוכל מאכל חם, אמר להם את החומרות האלו תשאירו לי לנהוג בביתי, אך כאן - כמוני כמו כולם. ישמע חכם ויוסף לקח.

אם הבן רואה שאביו לא נוח לו בחומרותיו, ואי אפשר לבן לעשותן בצנעה, עצה טובה שיבהיר הבן לאביו את טעמי חומרותיו ממקורות ההלכה, ובדרך זו יקל על אביו לקבל זאת. וכמו כן, ידבר עם אדם אחר שיש לו השפעה על אביו, כמו רבו של אביו, שישכנעו על זאת, והכל על מקומו יבוא בשלום.

במקום שיש לבן ספק, שאולי האבא נפגע מהנהגותיו, הנכון שיפנה לחכם שמכיר את האבא ואת הבן, שיורה לו כיצד לנהוג, כדי שלא יכשל בצער אביו חס ושלום. (תשובות והנהגות. ב קעג)

העיקר שלא ירגישו

בספר תולדות חייו של רבי שמואל צבי קובלסקי זצ"ל, כתב: הגאון החזון איש הזהיר פעמים רבות מאוד מפני חיכוכים בין האב לבן. והדגיש פעם בפני רבי שמואל שלא יפגין מעשי צדקות בבית ההורים. ויעץ לו שאם הוא הולך לטבול לפני התפילה, יאמר שהולך להתרענן קצת במים. [בזמנו שלא היו מצויים כל כך מקלחות בבתים.] וגם אם מחמיר שלא להשתמש בחשמל בשבת אלא על ידי גנרטור, שלא יתן שיבחינו בזה הוריו. ובשלחן שבת, כאשר תרצה לחטוף דקות של לימוד, תשתדל מאוד לעשות זאת בהבלעה ובעל פה, ולא מתוך ספר. (עח)

אם כל מטרתו של האבא במניעת בנו מהנהגותיו, מחמת שרוצה להצר צעדיו של בנו שלא רוצה שיתחזק ויתעלה מעלה מעלה ביראת שמים, בודאי שאינו צריך לשמוע לאביו. (ב קטז)

לצבוע את הבית

בן שהתבקש מאביו לעשות לו איזושהי עבודה, כגון לצבוע את דירתו וכיוצא, עליו להתאמץ לשמוע לאביו, אף שעבודה זו קשה עליו. ואולם, פשוט שכל ההוצאות הכרוכות בעבודה, על האב לשלמם, וכמבואר לעיל שכיבוד אב מכספו של האב.

אם האב משלם לבנו עבור עצם עבודתו וטרחתו בצביעת הדירה, ובמחיר כזה יכול האב להשיג גם אדם אחר שיצבע את דירתו, נמצא שאין בציווי זה הנאה לאב, שהרי מה איכפת לו מי יצבע את דירתו, בנו או אחר, אזי במקרה זה, מן הדין אינו חייב לצבוע לאביו. אולם אם הבן צַבָּע מקצועי, והאבא סומך רק על בנו שיצבע את דירתו כרצונו, על הבן לשמוע לאביו.

אם אין האב משלם לבנו עבור עצם העבודה והטרחה בצביעת הדירה, נמצא שישנה הנאה לאב בעבודת בנו, שחוסך את תשלום העבודה באם היה לוקח צַבָּע אחר, במקרה זה על הבן לצבוע, אף שיש צַבָּע אחר הבקי במלאכה יותר. [ואם עבור זה צריך הבן להתבטל ממלאכתו, עיין לעיל בדיני "כיבוד אב ואם בממון", שפעמים חייב גם בזה לשמוע לאביו.] (ע' מב"ת רסד, רסה, שכ)

ומכל מקום כבר בארנו לעיל, שעל ההורים להתנהג עם בניהם בנעימות, ולא להכביד עליהם בהטלת בקשות ודרישות שאין רגילות בהם, שדבר זה יכול לגרום שיכשלו הבנים ולא ישמעו לקול הוריהם כלל חס ושלום. (סימן רמ סעיף יט)

בלי בושות

אם ציוה האב את הבן בפני אנשים, לעשות מעשה שאינו לפי כבודו של הבן, והבן מתבייש לעשות כן, אין צריך הבן לשמוע בקול אביו. (ב קסג)

כיבוד אב ואם בדבר עבירה

כולכם חייבים בכבודי

נאמר בתורה (ויקרא יט ג): "אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ, וְאֶת שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ, אֲנִי ה' אֱלֹקֵיכֶם". ומכאן למדו חז"ל (יבמות ה ע"ב): שאם ציוה האב את בנו לעבור על דברי תורה, כגון לחלל שבת, לא יאמר הבן, אשמע לאבי כדי שאקיים מצות כיבוד אב, אלא ישמע להקב"ה שאסר לחלל את השבת, מאחר שגם הבן וגם אביו חייבים לשמוע לקול הקב"ה ולא לחלל שבת, וזהו שסיים הפסוק: "אני ה' אלוקיכם" - כולכם חייבים בכבודי, אתה, אביך ואמך, חייבים לשמוע בקולי.

גם אם ציוה האב את בנו לעבור על איסור מדברי חכמים, אסור לו לשמוע לאביו. (סימן רמ סעיף טו)

אם ציוה האב את בנו שיוותר על חומרה שנוהג בה, אם הבן רואה שכוונת האב לזלזל במצוות, לא ישמע לו. אולם אם אין כוונתו לזלזל, ונותן טעם הגון לדבריו, כגון שצריך את בנו שישמשהו וכיוצא, ישמע לו. (ב קטז. כבוד הורים קעא, קעז)

איזה שותף יכריע?

המשיל המגיד מדובנא: משל לשלושה אחים, שיצאו ממדינתם במטרה ללמוד חכמה מיוחדת. פנה כל אחד מהם לדרכו, תר וחיפש, עד שכעבור שנה חזרו שלושתם לארצם, כשחכמתם באמתחתם: האחד - למד ליצור משקפת, אשר באמצעותה ניתן להשקיף למרחקים עצומים. השני - למד לייצר מרכבה משוכללת ומתקדמת, הנוסעת במהירות רבה. והשלישי - למד לרקוח מתפוח תרופה מיוחדת במינה המועילה לרפא כל מיני חולאים. לימים, השקיף האחד במשקפתו, והנה הוא רואה כי במדינה רחוקה שוררת בהלה ועצבות רבה, מפני שבת המלך חולה במחלה אנושה, ויד הרופאים קצרה מלהושיע. מיד קרא לשני אחיו, כדי שיסעו יחד עימו לאותה מדינה וירפאו את בת המלך. ואכן נסעו הם במרכבתו של האח השני, ובהגיעם ניגשו מיד אל המלך, והאח השלישי השקה את הבת החולה בתרופת הפלא אשר הכין. למרבה השמחה, כעבור מספר ימים החלימה בת המלך וחזרה לאיתנה. קרא המלך בהתרגשות לשלושת האחים, ואמר להם: מאחר שאתם אלו שהצלתם את חיי בתי, הוסכם בדעתי להשיאה לאחד מכם לאשה! כאן התווכחו השלושה, מי מהם ישא את בת המלך, הלוא שלושתם היו שותפים בהצלתה? אמר המלך: הבה ונשאל את בתי למי היא חפצה להינשא. חשבה בת

המלך ואחר השיבה: באשר לעבר - שלושתכם צודקים, כי שלושתכם הייתם שותפים בהצלתי. אולם באשר לעתיד - אם חלילה אחלה שוב, רק האח השלישי בעל התפוח יוכל לעזור לי, ועל כן אני בוחרת להינשא אליו.

והנמשל: הרי אמרו רבותינו, כי שלושה שותפים הם ביצירתו של האדם, הקב"ה, אביו ואמו. ואומנם לולי אחד מהם לא היה יכול לבוא לעולם. אך כל זה בנוגע לעבר, אבל בנוגע לעתיד אינו צריך הוא כל כך לאביו ואמו, כי החי נושא את עצמו, אולם לשותף השלישי שהוא הקב"ה - אליו זקוק האדם בכל רגע ורגע, בכל נשימה ונשימה, ולכן אם מצווים אותו אביו ואמו לעבור על דברי תורה, אינו רשאי לשמוע להם, אלא עליו לשמוע לשותף השלישי, הבורא יתברך, שבו תלויים חיינו תמיד. (נח)

הבאת שלום בין אדם לחברו

בן שציוהו אביו שלא לדבר עם אדם מסוים, והבן רוצה להתפייס עם אותו אדם ולעשות עמו שלום ולדבר עמו, וכן, בן שציוהו אביו שלא למחול לאדם מסוים, אך הבן רוצה להתפייס עמו ולמחול לו, אין לבן לחוש לציווי אביו, ואדרבה יעשה שלום ויתפייס עם חברו, ויפה שעה אחת קודם. ומכל מקום ישתדל שלא להבליט את מעשיו מדאי, כדי שלא להכעיס את אביו. (כן פסק מרן בשלחן ערוך סימן רמ סעיף טז)

והנכון הוא, שקודם שיתפייס הבן עם חברו, ידבר על לב אביו, ויבהיר לו את מעלת השלום, כמה הפליגו בה חז"ל עד מאוד, ומאידך יבהיר לאביו כמה הרחיקו חז"ל וגינו את המחלוקת, וכמו שכותב הרמב"ם בצוואתו לבנו רבי אברהם, וזו לשונו: "אל תשקצו את נפשותיכם במחלוקת, המכלה הגוף, הנפש והממון, ומה נשאר עוד. ראיתי לבֵנים גדולות שהשחירו, ופחות [שרים] נפחתו, ומשפחות נספו, ושרים הורדו מגדולתם, ועיירות גדולות נתערערו, וקבוצות נפרדו, ויחידים נפסדו, ואנשי אמונה אבדו, ונכבדים נקלו והתבזו, בסיבת המחלוקת". וממשיך הרמב"ם: "נביאים ניבאו, וחכמים חכמו, ופילוסופים חיפשו והוסיפו לספר רעת המחלוקת, ולא הגיעו לתכליתה, לכן שנאו אותה ונוסו מפניה, והתרחקו מכל אוהביה וגואליה ורעיה. וגם אם כל שאר בשרכם אוהב מדנים, התנכרו ורחקו מקרבתם, פן תספו בכל חטאתם". ע"כ. וכידוע כי בזמנו יצאו מתנגדים נגד הרמב"ם ונגד חיבוריו, ושרפו את ספריו, ובכל זאת הזהיר הרמב"ם את בנו שלא יתערב במחלוקת כלל ועיקר, אף על פי שאין ספק שהיה הצדק עם הרמב"ם. ואם כן על אחת כמה וכמה, בויכוח ומחלוקת שיש לאדם עם חברו, שהרבה פעמים אין הצדק עמו, ואף אם הצדק עמו, ילמד ממה שהורונו חז"ל, כיצד להתנהג במקרים אלו. וכבר כתב הרמב"ן על הפסוקים (ויקרא יט, יז יח): לֹא תִשְׂנָא אֶת אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ, הוֹכֵחַ

תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא: לֹא תִקֹּם וְלֹא תִטֹּר אֶת בְּנֵי עַמֶּךָ, וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ אֲנִי ה'. ויאמר הכתוב, אל תשנא את אחיך בלבבך, בעשותו לך דבר שלא כרצונך, אלא תוכיחנו מדוע ככה עשית עמדי, ולא תשא עליו חטא - לכסות שנאתו בלבך ולא תאמר לו, כי בהוכיחך אותו יתנצל אליך, או ישוב ויתוודה על חטאו, ותסלח לו. ואחרי כן יזהיר, שלא תנקום ממנו ולא תיטור בלבבך מה שעשה לך, כי יתכן שלא תשנא אותו אבל תזכור את החטא בלבך, ולפיכך יזהירך שתמחה פשע אחיך וחטאתו מלבך לגמרי, ואחרי כן יצוה שתאהב לו כמוך.

וזו לשון אליהו הנביא זכור לטוב בתנא דבי אליהו (רבה פרק כו), "כך אמר להם הקב"ה לישראל: בני אהובי, כלום חיסרתי לכם דבר, ומה אני מבקש מכם? הא איני מבקש מכם אלא, "שתהיו אוהבים זה את זה, ותהיו מכבדים זה את זה...". הלל הזקן היה אומר (אבות פרק א משנה יב): "הוי מתלמידיו של אהרן, **אוהב שלום ורודף שלום**". ורבי יהודה הנשיא מצא לנכון לסיים את ששה סדרי משנה, בלשון זו: אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן חֲלַפְתָּא: לֹא מָצָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּלִי מַחֲזִיק בְּרָכָה לְיִשְׂרָאֵל אֶלָּא הַשָּׁלוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים כט), "ה' עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן, ה' יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַּשָּׁלוֹם".

וכתב השל"ה הקדוש: "בודאי הגרוע שבישראל, היה סובל ארבע מיתות בית דין קודם שיעבוד עבודה זרה, וחז"ל אמרו **שהמחלוקת קשה היא לפני הקב"ה יותר מעבודה זרה, ואיך לא יכבוש את עצמו מלעורר מחלוקת שהיא קשה מעבודה זרה**, ועל כן לא זו בלבד שלא יצטער על דבר שנעשה לו, ובגלל זה יחזיק במחלוקת, אלא אדרבה ישיש וישמח בניסיונו להעביר על מידותיו, ובעבור זה יעבירו לו על כל פשעיו".

והנה בברכת כהנים כלולות כל הברכות, אולם בסופה מסיים הפסוק: וישם לך "**שלום**", כי השלום הוא הבסיס לכל הברכות, אם יש שלום, יש הכל. ואם אין שלום, אין כלום. יתכן שיהיו לאדם הרבה כסף וזהב, בנים ובנות, נכדים ונינים, בתים מלאים כל טוב, דשאים, בריכות, ז'קוזי, אבל בלי שלום, אהבה ואחוה, אין זה שווה כלום, זאת אומרת אין לו כלום ביד. וכמו שאומר רש"י על הפסוק, ונתתי שלום בארץ, שמא תאמרו הרי קבלנו הרבה הבטחות טובות שיהיה מאכל ומשתה וכו', אך **אם אין שלום, אין כלום**? תלמוד לומר, **ונתתי שלום בארץ, מכאן שהשלום שקול כנגד הכל**. וכן אמר ישעיה הנביא 'עושה שלום ובורא את הכל'. כי כשיש שלום יש כלי לקבל את כל הטוב והשפע הרוחני והגשמי. וכבר אמר שלמה המלך בחכמתו (משלי יז א): **טוֹב פַּת חֲרֵבָה וְשַׁלְוָה בָהּ, מִבַּיִת מָלֵא זִבְחֵי רִיב**. ונאמר (משלי טו יז) **טוֹב אֲרֻחַת יָרָק וְאַהֲבָה שָׁם, מִשּׁוֹר אָבוּס וְשִׂנְאָה בּוֹ**.

וחז"ל (חולין ה ע"ב) דרשו על הפסוק (תהלים לו ז): "אדם ובהמה תושיע ה'", אמר רב יהודה אמר רב, אלו בני אדם שהם ערומים בדעת, ומשימים עצמם כבהמה. ופירש רש"י שהם חכמים בדעת כאדם הראשון, אבל בכל זאת משימים עצמם כבהמה, דכאי רוח, אלו זוכים שיקויים בהם "תושיע ה'". והיינו שבזכות שמשפילים הם את עצמם, אף שיודעים בברור שטענתם והנהגתם צודקת, שהרי יש להם חכמה גדולה כמו אדם הראשון, בכל זאת מבטלים הם את דעתם, למען הרבות שלום ולמנוע מחלוקת בישראל, בזה זוכים הם שיושיע אותם הקב"ה בכל ענייניהם. ומי לא צריך ישועות...

ישוב ארץ ישראל

בן הדר בארץ ישראל, והוריו דרים בחוץ לארץ, ומבקשים ממנו שיבוא לדור עמם, אסור לבן לשמוע להוריו לרדת לחוץ לארץ, ואפילו שכל כוונתו כדי שיוכל לקיים מצות כיבוד אב ואם.

בן הדר בחוץ לארץ ורוצה לעלות לדור בארץ ישראל, והוריו מתנגדים שלא יעלה, אין לבן לשמוע להוריו, כיון שמצוה היא לעלות לגור בארץ ישראל, ואסור לשמוע להוריו כשמצווים אותו לעבור על דברי תורה. ואין לבן עונש חס ושלום על שאינו שומע לקול הוריו, שהרי גם הוריו יכולים לעלות עמו ויכבדם בארץ ישראל. ומכל מקום אם הוריו מבוגרים מאוד, ואין אפשרות שאחרים ישמשו אותם כאוות נפשם, ישאל מורה הוראה כיצד לנהוג. (כן פסקו המהר"ם מרוטנבורג, הגאון המבי"ט, שו"ת מעיל צדקה, שמחת יהודה נג'אר ועוד). (יחוה דעת חלק ג סימן סט)

חומרת המצוה וחשיבותה

וזה תוכן תשובת הגאון המבי"ט: חייב הבן לעלות לארץ ישראל, ואינו צריך לחוש למצות כיבוד אביו ואמו, וכמו שאמרו ביבמות (ו ע"א): אם אמר לו אביו אל תחזיר אבידה, יכול ישמע לו? תלמוד לומר, איש אמו ואביו תיראו, ואת שבתותי תשמורו, אני ה', כולכם חייבים בכבודי. וכן כאן הרי הוא ואביו חייבים לעלות ולדור בארץ ישראל, כמו ששנינו במסכת כתובות (קי ע"ב), הכל עולים לארץ ישראל. ואין לבן עונש על שאינו מקיים מצות כיבוד אב ואם, שהרי גם הם יכולים לעלות עמו. ומהגמרא ביבמות הנ"ל מוכח שאפילו במצות עשה של השבת אבידה, שהיא מצות עשה שבממון, שהיא מצוה קלה שניתנה להימחל, ואפילו פטרה התורה את החכם להשיב אבידה אם אינה לפי כבודו, ואף על פי כן השבת אבידה דוחה את מצות כיבוד אב ואם, כל שכן מצות ישיבת ארץ ישראל, שהיא חמורה מאוד ששקולה כנגד כל המצוות שבתורה, שבודאי לא ישמע בקול אביו ואמו שמעכבים בעדו קיום המצוה. ע"כ.

בן הגר בארץ ישראל, רשאי לצאת לחוץ לארץ לאיזה זמן שהוא, כדי לבקר את הוריו, ולאחר מכן לחזור לביתו שבארץ ישראל.

אם ההורים רוצים לעלות לארץ ישראל, מותר לבנם לרדת אליהם לחוץ לארץ, כדי לקבל את פניהם, ולהביאם לארץ ישראל. וכמבואר במצוות הארץ בהלכה ובאגדה. (יחוה דעת ח"ג סי' סט)

כמה ישמח אבא לראותני!

עד היכן הגיעה דרגת כיבוד אב של יוסף הצדיק? הפסוק אומר: "וַיֶּאְסֹר יוֹסֵף מֶרְכַּבְתּוֹ, וַיַּעַל לִקְרַאת יִשְׂרָאֵל אָבִיו גֹּשְׁנָה **וַיֵּרָא אֵלָיו**" - מסביר רש"י: "וירא אליו - יוסף נראה אל אביו". מה מוסיפות המילים הללו בפסוק, ומה מוסיף רש"י הקדוש?

ננסה להיכנס אל תוך עוצמת ההתרגשות שאחזה ביוסף הצדיק לקראת פגישתו עם אביו, לאחר פרידה כה ממושכת של 22 שנה. הרי ברור שהיתה לו השתוקקות עצומה לראות את אביו שכה אהבו, להביט שוב בהדרו ובזיו פניו, לשתות בצמא את דבריו. אין זה פלא שהוא רותם את מרכבתו ורץ לראות את אביו! אבל הפסוק מגלה לנו, שלא זה מה שהניע את יוסף למהר אל אביו - לא געגועיו שלו עצמו, אלא כל מחשבתו היתה על אביו, לשמחו ולהרנין את ליבו! "וירא אליו - יוסף נראה אל אביו" - כל כוונתו היתה שאביו יראהו וישמח. ולא להיפך! איזה כיבוד אב! (עלינו לשבח ח"א עמוד תק"ל בשם הגאון רבי נפתלי טרופ זצ"ל)

סיגריות

בן שאביו רגיל לעשן, והתבקש מאביו לקנות לו סיגריות, הנכון שיתחמק הבן בתואנות שונות ולא יקנה, מאחר ויש אומרים שאסור מן הדין לעשן, [כן פסקו: החפץ חיים בספרו ליקוטי אמרים, עמודי אור, שו"ת השבי"ט, באר משה, תשובות והנהגות, ציץ אליעזר חט"ו סימן לט ועוד.] ואולם אם אינו יכול להתחמק בשום אופן, רשאי לקנותן לאביו.

ומה טוב, שימָנע כל אדם לגמרי מעישון הסיגריות, מאחר והעישון מסוכן מאוד לבריאות, ה' יצילנו. ושומר נפשו ירחק מזה, ויקיים בעצמו: "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם". ועל כל פנים, אדם שאינו מעשן, אסור לו מן הדין להתחיל לעשן. (ה"ע א רסה. וכן הורה מרן הראשון לציון שליט"א)

אם הרופא קבע באופן מיוחד שהעישון לאבא מסוכן, פשוט שאסור לבן להביא לאביו סיגריות. (ב נד)

מאכל מזיק

אבא שביקש מבנו שיתן לו איזשהו מאכל המזיק לו, לא יתן לו, כי אף שיש לאב הנאה רגעית באכילתו, מכל מקום אין ההנאה שווה בנזק הגוף. ואם נותן הוא לאביו, הרי שמפסידו יותר ממה שחושב להרוויחו ולעשות את רצונו. (ב נב)

עיתון

בן שנתבקש מאביו לקנות לו עיתון שאסור לקרותו, וכגון שיש בו לשון הרע ורכילות, או דברי מינות וכפירה, ותמונות אסורות, אסור לבן לקנותו לאביו כלל. ויאמר לאביו בעדינות, שאינו יכול לקיים את ציוויו, מאחר והתורה אסרה עליו. (כן פסק מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף שליט"א)

שמירת העיניים

בן שאינו רוצה ללכת ברחוב עם משקפיים, מחמת שחושש שמא יראה מראות אסורות, והנהגתו אינה מוצאת חן בעיני הוריו, יבהיר להוריו בטוב טעם ודעת את חומרת העוון של מראות אסורות, ואשר כמה מכשולים וירידה ביראת שמים יכולים להיגרם מחוסר שמירת העיניים, ולא יוותר על הנהגתו כלל. ובפרט בדור הזה, שבעוונותינו הרבים ישנן נשים שעדיין אינן יודעות את חומרת האיסור, ומכשילות את הרבים באיסור מן התורה של "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם", ולובשות בגדים צמודים, אשר בודאי הן מודות בעצמן שאינן הולכות ב"לבוש צנוע", כי איך יתכן וזה יהיה "צנוע", בשעה שכל מטרת הלבוש להצניע את הגוף, והן עושות להיפך, רחמנא ליצלן.

ולהלן נביא מעט מדברי המדרש (כתפוח בעצי היער אות א, יג) בעונש המכשילות את הרבים בהרהורי עבירה: "כשנגלה הקב"ה למשה בהר חורב, ואמר לו לך והוצא את עמי בני ישראל ממצרים. באותה שעה ציוה הקב"ה למלאך שר הפנים, לך והבא את משה עבדי לשמים וכו', אמר הקב"ה לשר של גיהנם, לך עם משה והראה לו את הגיהנם, וכיצד נידונים הרשעים בתוכה. כשבאו לתחילת גיהנם, ראה משה בני אדם תלויים בעיניהם, ותלויים באוזניהם, ובידיהם, וברגליהם, ובלשונם, והנשים תלויות בדדיהם, ובשעריהם, וברגליהם, בשלשלאות של אש. אמר לו משה מפני מה הם תלויים בעיניהם? אמר לו מפני שהביטו באשת איש, ובממון חבריהם ברעה. ותלויים באוזניהם? מפני ששומעים דברים בטלים ודברי הבלים, ומסירים אוזנם משמוע תורה. והתלויים בלשונם, הם המספרים לשון הרע, ומרגילים לשונם על דברים בטלים. ותלויים ברגליהם? מפני שהולך ברכילות חברו, ולא הולך לדבר מצוה, ולא לבית הכנסת

להתפלל לבוראו. ותלויים בידיהם? מפני שגוזלים ממון חבריהם בידיהם, וההורג את חברו. והנשים תלויות בדדיהם בשלשלאות של אש? מפני שהן מכשילות את הבחורים, ויבואו לידי הרהור עבירה". עיין שם עוד דברים מבהילים, ה' יצילנו, ויזכנו לעשות רצונו כרצונו, ולעבדו באמת ובתמים, ובלבב שלם, ולא מן השפה ולחוץ. ואין ספק כי אשה אשר תתחרט על לבושה הצמוד, ותחזור למוטב ללכת בלבוש צנוע, ובפרט אם גם בעלה יחזק אותה ויזרז אותה על זה, יזכו לראות זרע קודש ברך ה', בנים ובני בנים עוסקים בתורה ויראת שמים טהורה. "ובמקום שבעלי תשובה עומדים, אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד".

ויש לדעת, כי על כל אדם להשתדל להיות מחובר עם התורה, ובזה ינצל ממחשבות זרות והרהורים רעים, כמו שאמר התנא האלהי רבי שמעון בר יוחאי: "כל הנותן דברי תורה על לבו, מעבירים ממנו הרהורי עבירה, הרהורי חרב, הרהורי מלכות, הרהורי שטות, הרהורי יצר הרע, הרהורי זנות, הרהורי אשה רעה, הרהורי עבודה זרה, הרהורי עול בשר ודם, הרהורי דברים בטלים". (תנא דבי אליהו זוטא אות טז) וכתב הרמב"ם (הלכות איסורי ביאה פרק כב הלכה כא) : "ויפנה עצמו ומחשבתו לדברי תורה, וירחיב דעתו בחכמה, שאין מחשבת עריות מתגברת על האדם, אלא בלב הפנוי מן החכמה". ע"כ. וכיום, ברוך ה' יש 'נגן' שכל אחד יכול בקלות לשמוע ממנו דברי תורה, בהליכה, בנסיעה, בשכבו ובקומו, ואשרי הזוכה והמזכה לאחרים בעולם הזה ובעולם הבא.

לא להתפשר

אבא המבקש מבנו שיבוא לנישואי אחיו, והבן אינו רוצה לבוא מחמת שתהיה שם תערובת אנשים ונשים, וריקודים מעורבים, אין הבן צריך לשמוע לאביו, ויבהיר בנחת לאביו שאינו מצווה לשמוע בקולו כשמצווהו לעבור איסורים, ולטמאות את עיניו ומחשבותיו. ואם מותר לו לבוא רק לחופה בלבד, יש להתייעץ עם חכם. אך לאחר החופה, אין היתר בשום פנים ואופן. (ב רנב)

חתן וכלה יראי ה' שרוצים שחתונתם תתקיים על טהרת הקודש, אנשים לבד ונשים לבד, ללא ריקודים מעורבים חס ושלום, והורי החתן או הכלה מתעקשים שהחתונה תהיה מעורבת, על החתן והכלה לעשות את כל המאמצים לשכנע את ההורים שיחדלו מרצונם, ולהרבות עליהם חברים טובים שידברו על ליבם. ואם עדיין ההורים לא השתכנעו, אסור לשמוע להם כלל ועיקר. ובפרט בלילה הקדוש הזה שכל עוונות החתן והכלה נמחלים, היאך יחטיאו את הרבים במראות ונגעים אסורים, וידמו לירבעם בן נבט הרשע שחטא והחטיא את הרבים, וכבר אמרו חז"ל (אבות פ"ה מי"ח) : "כל המחטיא

את הרבים, אין מספיקים בידו לעשות תשובה". על כן, יעמדו על המשמר מבעוד מועד להכין את בחורי החמד הקדושים והטהורים חברי החתן, שירקדו בקדושה ובטהרה, ולא יתנו לשטן לקלקל את האווירה הקדושה בריקודים מעורבים וכיוצא. ואשרי החתן והכלה העומדים על המשמר בעוז ובתעצומות שחתונתם תתקיים בקדושה ובטהרה, שבודאי תהיה משכורתם שלימה מעם ה', וכגודל טרחתם כך גודל שכרם, ויזכו לבנים תלמידי חכמים, קדושים וטהורים, מורי הוראות בישראל, אמן.

אין ספק כי ריקודים מעורבים של אנשים ונשים יחדיו, אסורים בהחלט איסור חמור ונורא. ואפילו אם אין ריקודים מעורבים ממש אלא אנשים לבד ונשים לבד, אך ללא מחיצה מבדלת ביניהם, ורואים האנשים את הנשים רוקדות, הרי זה איסור חמור מן התורה, שמגרים בעצמם את היצר הרע, ועוברים כמה וכמה איסורי לאווים.

וכבר אמרו חז"ל, בכל מה שניסה בלעם הרשע לקלל את ישראל לא הצליח, אך בדבר אחד הצליח, שנתן עצה לבלק לשלוח את בנות מואב אצל ישראל, והם יחטיאו אותם, וכיון שאלוהיהם של ישראל שונא זימה, הוא כבר יענישם. וכן היה, כמו שנאמר (במדבר כה א): "וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בַּשִּׁטִּים וַיָּחֶל הָעָם לִזְנוֹת אֶל בְּנוֹת מוֹאָב... וַיִּחַר אַף ה' בְּיִשְׂרָאֵל... **וַיִּהְיוּ הַמֵּתִים בַּמַּגֵּפָה אַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים אָלֶף**".

ומה שיש בדורנו כמה עמי הארץ שטוענים להקל ראש בעניינים אלו, בטענה כדי שיכירו הבחורים והבחורות ויבואו בקשרי שידוכין, הרי זו טענת שוא הבל ורעות רוח. ופשוט שאלו הן דעות משובשות, מוקצות ומשוקצות, פסולות ומגונות, ואינן על פי רוח תורתנו הקדושה כלל, והכל מן הסטרא אחרא של היצר הרע, ומהתאוות האסורות המגונות והשפלות שבאותם אנשים, כי הרבה שלוחים יש לו להקב"ה לזווג זיווגים. ומיותר לומר, כי לצערנו הרב כמה מכשולים ואיסורים חמורים נגרמו מההנהגות הגרועות בדברים אלו והדומים להם, וכבר אמרו חז"ל (כתובות יג ע"ב) אין אפוטרופוס [אין ביטוח!] לעריות, שהעריות נפשו של אדם מחמדתם (מכות כג ע"ב). אשר על כן, שומר נפשו ירחק מכל הנהגה שכזו. ואף אם היה רגיל בעבר להשתתף במקומות כאלו שיש בהם ריקודים מעורבים, יפרוש מכל זה, שכבר נצטווינו בתורתנו הקדושה (ויקרא יט ב) "קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלוהיכם". ולא יבוש מפני הלועגים עליו ואפילו הם מבני משפחתו, כי אמרו חז"ל (עדיות ז ע"ב): "מוטב שיקרא האדם שוטה כל ימיו, ואל יקרא רשע שעה אחת לפני המקום". וברוך ה' הניסיון מורה שאותם אנשים שהתחזקו באמת בכל ליבם ובכל נפשם, ועמדו איתנים בדעתם שלא להשתתף במקומות כאלו, וכל שכן שהם עצמם אינם מארגנים את שמחותיהם בצורה כזאת, הבינו אותם בני משפחתם

וכבדו את דעתם. אשריהם ואשרי חלקם, מחלקם יהיה חלקנו, שבמקום שבעלי תשובה עומדים, אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד. ואמרו בגמרא (מכות כג ע"ב): "צא ולמד מציווי התורה שאסרה לאכול דם, ומה אם דם שנפשו של אדם קצה ממנו, בכל זאת הפורש ממנו מקבל שכר - גזל ועריות, שנפשו של אדם מתאווה להם ומחמדתם, הפורש מהם על אחת כמה וכמה שיזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות!" ואמר הקב"ה: שמעו לי, שאין אדם שומע לי - ומפסידו!" (דברים רבה פרשה ד)

ועל קצה המזלג נביא ממה שכתב בשו"ת זכרון יוסף, וזה תוכן דבריו: "חיל ורעדה אחזתני, בכל צרותיהם לי צר, על דבר הפרצה הגדולה שעשו פריצי בני עמנו, לעבור בשאט נפש על דת ודין תורתנו הקדושה, וחוללו במחולות נערים 'בני בלי תרבות' עם בתולות, והתערבו בהם גם אנשים ונשי אנשים, ושעירים ירקדו שם, אוי לנפשם כי גמלו רעה לעבור על דת בפרהסיא, והתורה חוגרת שק עליהם, וה' יצילנו מעונש זה. וכל רב ומורה בעירו מחויב למחות ולבטל את הריקודים והמחולות של בחורים 'בני בלי תרבות' ובתולות יחד, וקל וחומר בן בנו של קל וחומר לאספסוף אשר בקרבו ותערובות אנשים ונשים. וידוע שאין חילוק בזה בין נשואות לפנויות. ואין לך דרגה גדולה מזו להסתת היצר הרע לזנות, על ידי שמתבוננים ומביטים 'בני בלי תרבות' האלה בפני הנשים והבתולות בעת הריקוד, ופעמים גם אוחזים בידיהן, וקורא אני עליהם 'יד ליד לא ינקה מדינה של גיהנם' וכו'. וידוע שכל הנוגע בבתולה, עובר על לאו מן התורה שנאמר (ויקרא יח יט): "ואל אשה בנידת טומאתה לא תקרב", שאפילו קורבה בלבד אסורה וחייב מלקות, ופשוט הוא, ומרוב פשיטותו לא ניתן לכותבו, ורק כדי להוציא מלב הבורים ועמי הארץ שחושבים שאין איסור בפנויה, אך האמת שאין חילוק, וחס ושלום לא יעלה על הדעת לחלק כלל. כללו של דבר: אין לך גדר ערוה גדול מזה לבטל את המחולות והריקודים של אנשים ונשים יחד, בין נשואות ובין פנויות, ואנחנו שקבלנו את התורה הקדושה, מחויבים לעשות גדר וסייג שלא יעשה כן, והיה לא תהיה". עד כאן דבריו. ישמע חכם ויוסף לקח. (ב רנד. הובא גם במשנה ברורה סימן שלט בבאור הלכה)

ציווי אביו - ומצוה לפניו

ציוהו אביו לשרתו, ובאה לפניו מצוה שאם לא יעשנה עתה, יעבור זמנה, אם אפשר שהמצוה תתקיים על ידי אחרים, יעשה את ציווי אביו, ואחרים יעשו את המצוה, אך אם אי אפשר שהמצוה תתקיים על ידי אחרים, יעשה את המצוה, ואחר כך יקיים את ציווי אביו.

למשל: בן שהוא מוהל והזמינוהו לערוך ברית מילה, וגם אביו ציוהו לשרתו, אם יש מוהל אחר שימול, יעשה הוא את ציווי אביו, ומוהל אחר ימול, אך אם אין מי שימול, ימול קודם, ואחר כך יקיים את ציווי אביו.
ואמנם, אם באה לפני הבן מצוה שאם לא יעשנה עתה, לא יעבור זמנה, יעשה את ציווי אביו, ואחר כך יעשה את המצוה. (סימן רמ סעיף יב)

כיבוד אב ואם בענייני נישואין

התנגדות ההורים

בן שחפץ להתחתן עם בחורה מסוימת, והיא בעלת מדות טובות ויראת שמים, אך הוריו מתנגדים, בטענה שהבחורה איננה מוצאת חן בעיניהם, או שהיא מעדה מסוימת שלא נראית להורים, ואילו לדעת הבן הבחורה הגונה ומתאימה לו והוא חפץ בה, אין הבן צריך לשמוע להוריו. אך טוב שיהיה מתון ויתייעץ עם חכם. (ה"ע קלג)
אם ההורים מתנגדים לשידוך, בטענה שהבחורה אינה יראת שמים, וכגון שאינה הולכת בצניעות כיאות לבת ישראל הכשרה, פשוט שעל הבן לשמוע להוריו, שהרי אף בלי ציווי הוריו, אסור לו לשאת אותה. (ב קלה)
אם ההורים מתנגדים לשידוך, בטענה שהבחורה ממשפחה פחותה מדאי, ויש להם עגמת נפש ובזיון מנישואין אלו, חייב הבן לשמוע בקולם. שהרי אפילו מחלו על בזיונם, אין בזיונם מחול, כל שכן שאין לבן לעשות דברים שעל ידם יגרם להם בזיון. (ה"ע קלד, קמב. תשובות והנהגות חלק ב סימן תמה)
והוא הדין בכל הנ"ל, לבחורה הרוצה להינשא לבחור מסוים, אך הוריה מתנגדים מהסיבות הנ"ל. (ה"ע קלג)

השידוך של החפץ חיים

סיפר החפץ חיים זצ"ל כיצד התגלגל זווגו הראשון. בעודו ילד רך כבן 11 שנה, התייתם מאביו, ואמו האלמנה נישאה ליהודי פשוט מאוד, שלא כאביו שהיה מתלמידי הישיבה הגדולה בוואלוזין. כשהיה בחור בן 16 שנה, מקום לימודו היה בעיר וילנא בחברת בחורים עילויים מאוד. פעם כשרצה לבקר את אמו, נסע אליה לראדין. ובהזדמנות זו ראה אותו בעל אמו, ומאוד מצא חן בעיניו, והיתה החלטתו נחושה שיקח אותו לבתו, שהיתה אז כבת 26 שנה. ותבע מאשתו - אמו של החפץ חיים, שתסדר את הענין בכי טוב, אחרת הוא יגרשה. כאשר אמו התחילה לדבר עמו בענין, החלה לבכות ומתוך בכי סיפרה מה שבעלה דורש ממנה. ענה לה החפץ חיים: "מה הרעש, אז אני אתחתן עמה".

וכך נגמר השידוך בשעה טובה ומוצלחת. וחיו אחרי החתונה בעניות, ועד כדי כך היתה העניות, שבקרקע הבית היה עפר, ולכבוד שבת היה מפזר חול צהוב.
החפץ חיים היה מציין תמיד את הצלחתו בשידוך זה, כי היא היתה אשה כשרה ותמימה, לא הלכה בגדולות, והסתפקה במועט, ואודות לכך יכול היה לגדול בתורה בצעדי ענק, כפי הדרך שייעד לעצמו. (מבקשי תורה רכא)
כמובן שיש לסייג את הדברים, שהחפץ חיים נהג כפי שנהג, מפני שראה בה שהיא כשרה ותמימה, והיא תאפשר לו לעבוד את ה' כאוות נפשו הטהורה, ואין להסיק מכאן על מקרים אחרים. ובהרבה פעמים אותו צעיר שהגיע לפרקו מושפע מכל מיני דברים צדדיים, וחושב שיוכל להתגבר על איזה פגם גשמי או רוחני שיש במוצעת, ואילו הוריו כאנשים בעלי ניסיון, יודעים שכאשר יתפקח ויעמוד על טעותו, יהיה הדבר מאוחר. לכן בשום אופן אין לו לבחור להחליט על דעת עצמו בלבד, אלא יציע את הדברים בפני רב מוסמך. (כבוד הורים)

שמות שווים

יש המקפידים שלא לשאת אשה ששמה כשם אמו של החתן, ויש שלא מקפידים בזה כלל. ומכל מקום, אף המקפידים לא יבטלו את השידוך משום כך, אלא יוסיפו שם לכלה, שלושים יום קודם החתונה, ויקראו לה בשתי השמות. וכן אם שם החתן כשם אבי הכלה, יוסיפו שם לחתן, ויקראו לו בשתי השמות. (ב קמא)

גיל הנישואין

בן הרוצה להתחתן, ואביו אינו מסכים, בטענה שעדיין בנו לא למד תורה מספיק, אין לבן לשמוע לאביו, אלא יזדרז וישא אשה. ובפרט שבעוונותינו הרבים רבה הפריצות ברחוב, ולא קל בכלל לשמור על מחשבות הלב והעיניים. (ב קנא)

עזרה בזקנותו

אבא אלמן שציוה את בתו שלא תינשא לאיש, כדי שתשאר בביתו ותשרת אותו, אסור לבת לשמוע לאביה כלל ועיקר. וגדול עוונו של האב מנשוא, שמצער את בתו. ואדרבה, תלך ותינשא לאשר תחפוץ, ותביא בנים לעולם שיזכו אותה בעולם הזה ובעולם הבא, ואין לה לחוש למצות כיבוד אב בזה כלל. (ה"ע קלג)

גדול השלום

על הבן להשתדל להרבות ולהוסיף אהבה ואחוה, בין הוריו לאשתו. ואפילו אם אשתו עשתה דבר שלא כהוגן, לא ילך רכיל ויספר להוריו, שמלבד שעובר על איסורים חמורים מאוד של לשון הרע ורכילות, הרי הוא הורס את השלום ומחריב את ביתו. ואדרבה

ישתדל אך ורק לדבר טוב על אשתו, ועל ידי זה תרבה האהבה והאחווה ביניהם, ויבנה בית נאמן ומתוקן.
אם בכל זאת קרה איזשהו ענין בין הוריו לאשתו, יעשה את כל המאמצים להחזיר את השלום, וכמו שאמר הלל הזקן (אבות פרק א משנה יב): "הוי מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום **ורודף שלום**", דהיינו שאף אם ברח השלום, צריך לרדוף אחריו ולהחזירו.
ועצה טובה, שיקבע אדם עם אשתו כל יום חברותא כ-10 דקות, וילמדו מעט הלכות ומוסר, ואין ספק שהדבר יגרום להם חיזוק, ויזכו לשלום, שלוה ושמחה.

מקום מגורים

"לב אבות על בנים"
בן שזכה ברוך ה' לעזוב את הבלי העולם הזה, ולהגיע אל דרך האמת - דרך התורה והמצוות, והוריו עדיין לא זכו, לא יעזוב את בית הוריו חס ושלום, כי אדרבה כאשר יראו את הכבוד שבנם חולק להם, ואת דיבורו עימהם בנחת ובדרך ארץ, יתקרב לבבם ליראה ולאהבה את ה'. ואמנם עליו להזהר בכשרות המאכלים והכלים, וכל כיוצא בזה, וטוב שיתייעץ עם חכם, שיורהו כיצד לנהוג בדברים אלו.

עד כדי כך?!
לישיבת פוניבז' נכנס פעם בחור מבוהל, וסיפר כי הוריו חולים מאוד, והוא נאלץ לגור עמם כדי לסייע להם. לתומי חשבתי כי העוף שאימי מבשלת כשר הוא, אך הפעם הבחנתי כי אמי מוציאה את העוף לחצר, ושם עורפת את ראשו ללא שום שחיטה כשרה. לכן ברחתי מהבית ובאתי לישיבה על מנת לקבל עצה מה לעשות. הבחור נלקח עם כמה בחורים בבהלה לגאון החזון איש, כששמע זאת הרב, השיב להם: ומה אתם רוצים ממני, שאומר לו לעזוב את בית הוריו ולנטוש אותם חולים?! איני יכול לומר לו דבר כזה! הבחורים הבינו שהרב מתכוון כי עליו לעזוב את בית הוריו, אך אין הוא יכול לומר לו לעשות כך. תוך כדי דיבור הוחזרו הבחורים אל הרב, שהבהיר את דבריו: לא לכך התכוונתי, אלא עם כל הבהלה והחשש, עליו לחזור לבית הוריו ולסייע להם, אלא שמעתה צריך להזהר בענייני הכשרות בבית. (עה)

מנעם ה' מכבוד
בן שהוריו לא זכו עדיין לשמור מצוות, והם עוינים אותו ומיצרים לו מחמת שנאתם לדת, הרי הם בכלל המינים והאפיקורסים שמנעם ה' מכבוד, ואין לכבדם. וטוב שילך לגור במקום אחר, לבל יפריעו לו להתקדם בעבודת ה'. וכדאי שיתייעץ קודם לכן עם חכם, כי פעמים ההורים נעשים עוינים, מחמת שהבן אינו יודע להתנהג בתבונה, ומכעיס אותם במעשיו. ומאידך, על הבן להתנהג בחכמה ובתבונה, ולקבל הדרכה מחכם כיצד לנהוג. (ה"ע קכב)

כרצון איש ואיש

בן שנשא אשה, וחפץ לגור בעיר אחרת, בודאי שרשאי לגור בכל מקום אשר יחפוץ, ואין עליו שום חובה לגור דוקא בסמוך להוריו. ואולם, אם הוריו מתנגדים שיגור בעיר אחרת, יש לדון בכל מקרה לגופו כדלהלן. והנכון הוא שיתייעץ עם חכם מורה הוראה, והכל על מקומו יבוא בשלום.

אופנים שונים

ישנם אופנים מסוימים שבהם רשאי הבן לעבור לגור בעיר אחרת נגד רצון הוריו, ואמנם אף בהם, הנכון שיפייס את הוריו וידבר על לבם שיבינו אותו ויסכימו עמו.

א. אם אין לבן די כסף עבור הדיור במקום הוריו.

ב. אם אינו מוצא מקום ללמוד תורה כחפצו במקום הוריו.

ג. אם אינו מוצא מקום לימודים טוב עבור בניו ובנותיו שיוכל לחנכם שם ביראת שמים אמיתית.

ד. אם הבן מזכה את הרבים בשיעורי תורה וכיוצא בעיר אחרת.

ה. אם הוריו גרים במקום שהנשים שם אינן הולכות בצניעות, והדבר גורם לו או לילדיו הפרעה ביראת שמים.

ו. אם הרופא המליץ לבן לגור במקום שהאוויר שונה.

ז. אם אינו מוצא עבודה במקום הוריו.

ח. אם הוריו קשים ומצערים אותו מדאי, וחושש שיכשל בכבודם.

ט. אם הוריו יצאו מדעתם. וימנה מי שיטפל בהם כהוגן, אך אסור להשאירם ללא טיפול. (תיד)

י. אם אינו מוצא אשה לשאת, אלא בעיר אחרת.

יא. אם יש חשש של הפרת שלום בית עם אשתו.

יב. אם ההורים מוחלים לו שיעבור דירה.

בכל צורך אחר שנראה לבן להעתיק את מקום מגוריו, הנכון שישאל חכם מורה הוראה שיורה לו כיצד לנהוג. (תג)

כי מכבדי אכבד

הורים זקנים הצריכים שבנם ישרת אותם בתדירות, בודאי שאין לו לבן לעבור עתה לגור בעיר אחרת, ואדרבה ישתדל לגור בסמוך קצת אליהם, באופן שיהיה זמין לשרתם ולכבדם תמיד. ואולם אם הבן מוכרח לעבור, והותר לו על פי ההלכה, עליו למנות אדם אחר שישמשם כהוגן, ואסור לו להשאירם ללא טיפול מסודר. (מהרי"ל, יפה ללב, ערוך השלחן, איש מצליח. תג, תד, תז, תיד)

על זה לא חשבתי...

מעשה באברך מירושלים שפרנסתו היתה קצת בדוחק, אי לכך חשב בדעתו לעזוב את ירושלים ולהעתיק את מקום מגוריו לעיר אחרת, ששכירות הדירות שם הרבה יותר זולה, וכך יוכל לחיות יותר ברווח. אך קודם שעשה כן, החליט לעשות "דעת תורה", והלך לשאול את פי הגאון מורנו ורבנו רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל, אמר לו הרב: אביך מתחיל להזדקן, ודוקא עכשיו הוא יצטרך את עזרתך, אם כן היאך נזכרת זה עתה להעתיק את מקום מגוריך, ומי יטפל באביך לעת זקנותו?" הודה האברך שעל זה לא חשב, וחזר בו ממחשבתו, ונשאר לגור בירושלים, והוסיף עזרה על עזרתו להוריו.

ועל זה יאות להביא את דברי המדרש (בראשית רבה פרשה לט אות ז): "ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך, לפי שהיה אברהם אבינו מפחד ואומר: אצא, ויהיו מחללים בי שם שמים ואומרים, הניח אביו והלך לו לעת זקנותו, אמר לו הקב"ה לך לך, לְךָ אני פוטר מכיבוד אב ואם, ואין אני פוטר לאַחֵר מכיבוד אב ואם".

לשמור על קשר

בן הגר בריחוק מקום מהוריו, עליו להיות עם הוריו בקשר טלפוני, כדי שיהיו רגועים וידעו בשלומו. וידע כי בכל פעם שמתקשר אליהם, מקיים מצות עשה מן התורה של כיבוד אב ואם, ולא יתעצל בזה. (תז, תיג)

לך לשלום

בן הנוסע לחוץ לארץ לאיזה זמן, מצוה שקודם צאתו, ילך אצל הוריו ויפרד מהם לשלום, וינשק ידיהם ויבקש את ברכתם. (כף החיים פלאג'י. תיג)

ברכת שהחיינו

אדם שלא ראה שלושים יום את אביו, או אמו, או רבו, או אחיו, או אחותו, או חברו, **ומרגיש ששמח מאוד בראייתם**, צריך לברך ברכת "שהחיינו" בשם ומלכות.

וכן עשה מעשה הגאון ממונקטש, בראותו את הסבא קדישא הגאון רבי שלמה אליעזר אלפנדרי זצ"ל, ושמח מאוד בראייתו, וברך עליו "שהחיינו". וכן עשה מעשה לפני כארבעים שנה, מורנו ורבנו הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל, בראותו את הרב הראשי לפנמה הרה"ג רבי ציון לוי זצ"ל, בביקורו בישיבת פורת יוסף, ושמח מאוד בראייתו, וברך עליו "שהחיינו". (ברכות נח ע"ב, תוספות, הרמב"ם, הרא"ש, טור ושלחן ערוך, ברכי יוסף, ערך השלחן, ברכת יוסף ידיד ועוד. תכח)

הרגיל לדבר עם הוריו בטלפון, ועברו שלושים יום שלא ראה אותם, יש לו לבדוק היטב בעצמו, אם שמח מאוד בראייתם, יברך. ואם לאו, לא יברך. (תכח)

הזכרת שם ההורים

איסור הזכרת שם ההורים

מדיני מורא אב ואם, אסור לקרוא לאב או לאם בשמם הפרטי, למשל: יצחק, רבקה. ואפילו שלא בפניהם, וכגון שמספר איזה ענין בשם אביו או אמו, לא יזכיר את שמם לבד, אולם רשאי לומר 'אבי יצחק' או 'יצחק אבי', 'אמי רבקה' או 'רבקה אמי' ואפילו בפניהם. כמו שמצאנו בשלמה המלך (מלכים א ב כד) שאמר: 'דוד אבי' (שם לב) או 'אבי דוד'. וכן יהושע בן נון אמר למשה רבנו בפניו: 'אדוני משה'. ורבי שמעון בר יוחאי אמר: 'יוחאי אבא'. ורבי יוסי בן חלפתא אמר: 'אבא חלפתא'. (הגר"א, החיד"א. ה"ע צב, צג. תלו)

לאור האמור מתבאר, כי למנהג בני אשכנז שקוראים לעולה לתורה בשמו, רשאי האחראי לקרוא לאביו ולומר: 'יעמוד אבי יצחק בן אברהם'. וכמו כן, בן הקורא בתורה ועורך 'מי שברך' לעולים, ועלה אביו לתורה, רשאי לברך את אביו, ולומר: 'הוא יברך את אבי יצחק בן שרה'.

כשמתפלל על הוריו שהקב"ה יצליח אותם או ירפאם רפואה שלימה וכיוצא, לא יתארם בתארי כבוד כמו, 'אבי מורי עטרת ראשי', שאין גבהות לפני ה'. אלא יאמר 'עבדך אבי פלוני בן פלונית', וכן 'אמתך אמי פלונית בת פלונית'. (רמג, תעו)

בקריאת השם לתינוק בברית מילה, אין ספק שמותר לאבי הבן לומר את שם אביו, כדי שיקרֵא בנו כשמו, כי כבוד הוא לאב שיקרא הנכד כשמו, ובודאי שמסכים ושמח על כך. (תעה)

מה שם אביך?

אם שואלים את הבן, מה שם אביך? רשאי לומר: 'אבי יצחק', או 'אני בנו של יצחק', כיון שניכר שמכבדו בתור אביו. וכן מצאנו בתורה שיעקב אבינו אמר לרחל: 'כי בן רבקה הוא'. וכן אמר רבן יוחנן בן זכאי: אלמלי הטיח 'בן זכאי' את ראשו. (ברכות לד ע"ב) (ה"ע צב. תנב)

מותר לבן לחתום את שמו כך: 'יצחק בן אברהם'. וכן, אם הובא לפניו 'טופס רשמי' למלאותו, מותר לכתוב את שם אביו אף בלי תואר, מאחר וניכר שמכבדו בתור אביו, וכנ"ל. וגם יש אומרים שכתיבה אינה חשובה כדיבור לענין זה. ומכל מקום מאחר והיום נהגו להרבות בשבחים על כל אחד, טוב שיוסיף על שם אביו 'רבי'. אך אם ייראה הדבר כמגוחך, רשאי לכתוב את שם אביו בלי תואר. (בן איש חי. תסא, תסז)

שם אחרים כשם אביו

אם רוצה לקרוא לחברו, ושם חברו כשם אביו, אם שם זה נפוץ, כמו: אברהם, יצחק, יעקב, וכיוצא, רשאי מן הדין לקרוא לחברו בשמו הפרטי, אפילו בפני אביו. אולם אם

שם זה אינו נפוץ כל כך, כמו: נח, זבדיה, זמיר, זוהר, עמוס וכיוצא, לא יקרא לחברו בשמו בפני אביו, אלא ישנה מעט, כמו: נוחי, זבדי, זמירי, זוהרי, עמוסי. (ה"ע צב. תמ. דברי הלכה טו)

מכיון שהדין הנ"ל נתון במחלוקת הפוסקים, טוב להחמיר שלא לקרוא לחברו ששמו כשם אביו בפני אביו כלל, ואפילו בשם שהוא נפוץ. ולכן גם אם קוראים לאביו 'יצחק', יקרא לבנו 'יצחקי'. ואם אין שם זה נפוץ, אזי לא יקרא לחברו בשמו, אפילו שלא בפני אביו, אלא ישנה את שמו. (ה"ע צב. תמ)

ופשוט שכל הדינים הנ"ל, שייכים גם כן בשמה של האמא.

מדוע נקרא שמו 'אבי'?

האמורא 'אביי' נולד כשהוא יתום מאבא, וגם אמו נפטרה בלידתו. - ומתחילה קראו את שמו 'נחמני', ולקחו האמורא רבה ואימץ אותו כבן. אך מאחר וגם שם אביו של רבה, היה 'נחמני', לא היה נוח לרבה לקוראו בשם זה, מפני שפעמים הרבה היה נמצא עם אביו, ולא היה יכול לקוראו בשמו, לכך שינה את שמו וקראו 'אביי' בלשון ארמית, כאדם הקורא 'אבי'. וגם יש בשם זה רמז: "אשר - בך - ירוחם - יתום", ר"ת אביי, שהיה יתום מקטנותו. (ספר הערוך ערך אביי)

ומסופר על רבנו האר"י ז"ל שפעם אחת קם לכבודו של אחד מתלמידיו. התפלאו על כך התלמידים, והרב הסביר: הוא קיים עתה מצות כיבוד אב ואם בהידור, ובעקבות כך נכנס בו ניצוץ מנשמתו של אביי, שהיה יתום מאב ואם, ולא זכה לקיים מצות כיבוד אב ואם...

שמות דומים

נראה שדינים אלו שייכים, אף אם שם אביו ושם חברו אינם שווים ממש, אך דומים מאוד זה לזה כשם אחד, כגון ששם אביו 'יהונתן' ושם חברו 'יונתן', שמאחר ואין מבדילים בין השמות האלו, ל'יהונתן', קוראים גם 'יונתן', ול'יונתן', קוראים גם 'יהונתן', [כמובא בנביא שמואל א' (פרק יד) שפעמים קרא ליונתן בן שאול 'יונתן', ופעמים 'יהונתן',] נמצא שעדיין נראה כמזלזל בכבוד אביו. וכן בכל כיוצא בזה, כמו 'גרשום' ו'גרשון', שהרי אין רגילות לקרוא בשם המדויק דוקא.

שינוי השם

אם האב שינה את שמו או שתרגם את שמו ללשון הקודש, והורגלו הציבור לקוראו בשם החדש, ונשכח שמו הקודם, מותר לקרוא לחברו בשם הקודם של אביו. (תעא)

שני שמות
אם שם האב 'יוסף', ושם חברו 'יוסף חיים', מותר לקרוא לחברו 'יוסף חיים' אפילו בפני אביו, שנחשב הדבר כשינוי משם האב. (תנ)
וכמו כן, אם שם האב 'יוסף חיים' ורגילים לקרוא לו כן, ושם חברו 'יוסף', מותר לקרוא לחברו 'יוסף' אפילו בפני אביו, שנחשב הדבר כשינוי משם האב. (תנ)
אם שם האב 'יוסף חיים', אך אין קוראים לו כך כלל, אלא 'יוסף' בלבד, מותר לקרוא לחברו 'יוסף חיים' אפילו בפני אביו, שנחשב הדבר כשינוי משם האב. (תנ)
שימו לבבכם - הקוראים לבניהם כשם הוריהם, ישימו לב לכל הדינים הנ"ל, לבל יכשלו. ועל כל פנים, אם רצון הוריהם שיקראו לנכדיהם כשמם דוקא בלי שום שינוי ואפילו בפניהם, רשאים לקרוא להם כן. (תעג)

אבא תלמיד חכם
אבא שהוא תלמיד חכם, והציבור קוראים אותו בשם תואר בלבד, 'הרב' או 'חכם' או 'רבי', אף לבן מותר לקרוא כן לאביו, מאחר ואין זה שמו הפרטי. (תסט)

שם האב: אבא
מי ששמו הפרטי 'אבא', מותר לבניו לקרוא לו 'אבא', כיון שמתכוונים לתואר כבוד 'אבא', ולא לשמו הפרטי. (ה"ע צג)

שם האם: מזל טוב
אם שמה של האמא 'מזל טוב', מותר לבניה לברכה בברכת 'מזל טוב' בשמחה משפחתית וכיוצא. (תעב)

"וילכו אחרי ההבל ויהבלו"
אין לאב למחול לבניו שיקראו לו בשמו. ואב העושה כן, עבירה היא בידו, שמרגיל את בניו לזלזל בו, ומזה יגררו לעוד ועוד איסורים. ואב שעשה שלא כהוגן, והתיר לבניו לקרוא לו בשמו, אין לבנים לקרוא לו בשמו, אלא יקראו לו 'אבא'. (תעט)

להפריש את ההורים מאיסור

הוכח תוכיח
ראה הבן את אביו שעובר איסור, לא יאמר לאביו "עברת עבירה" או "טעית" כדי להפרישו מהאיסור, אלא יאמר לו בלשון שאלה, כאילו הוא שואל ממנו: "היאך הדין בדבר זה?", או שיראה לו כתוב בספר שדבר זה אסור, ואז ישאלהו "מה הביאור בהלכה זו?", או שישאלהו "מה מקור ההיתר למעשה זה?", ועל ידי כן, יבין האבא מעצמו שטעה ולא יתבייש. (ב רפה)

אם עדיין האבא לא מבין שיש במעשהו איסור, רשאי בנו לומר לו: "מעשה באדם אחד שעשה כך וכך, והרב אמר לו שלא יעשה כן". ובזה יבין האבא מאליו שמעשה זה אסור. (בן איש חי שופטים אות יט. ב רפה)

אבא שטעה בהלכה ועשה מעשה מסוים לפי הבנתו, מותר לבן לעשות מעשה אחר כאילו לתומו בפני אביו, כדי שיזכור אביו את ההלכה. (ב רצ)

למשל: אם הניח האבא קליפה שלא ראויה למאכל בהמה, לתוך צלחת ריקה בשבת, מותר לבן לתת מאכל שהוא לתוך הצלחת, כדי שיזכור האבא שאסור לתת דבר שלא ראוי למאכל בהמה לכלי ריק, שיש בזה איסור "מבטל כלי מהיכנו". כמבואר בהרחבה בחוברת 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק ב'.

מזיד

אם האב רשע, שיודע שעושה איסור, ובכל זאת עושהו, אין הבן צריך להפרישו.

כמבואר בתנא דבי אליהו: "הוכח תוכיח את עמיתך, עמיתך שהוא אוהבך, והוא עמך בתורה ובמצוות, אתה חייב להוכיחו, אבל לרשע שהוא שונא, אין אתה חייב להוכיחו". ע"כ. ומכל מקום ישתדל הבן מידי פעם להשחיל לאביו מנעימות תורתנו הקדושה, או שישפיע עליו ללכת לסמינר, ויתפלל עליו שיחזור בתשובה שלימה. (הגר"א, באור הלכה סימן תרח ס"ב. ב רצ)

נצור לשונך מרע

בן השומע את הוריו שמדברים לשון הרע, צריך למנוע אותם מלדבר, ויאמר להם בעדינות בלשון שאלה: "האם אין בדיבור זה לשון הרע?". (ב רצב)

בן שיודע שבדיבורו עם הוריו, הריהו נכשל באיסור החמור מאוד של לשון הרע ורכילות, ראשית, עליו להשתדל ולעשות את כל המאמצים שבדברו עימהם, לא יזכיר אישים מסוימים שיודע שעליהם יוכל להתפתח דיבור איסור חס ושלום, ויכין לעצמו כמה נושאים המעניינים את הוריו, וכך גם הם לא יתנו ליבם לדברי איסור.

אם ההורים מפצירים בבנם שיספר להם איזשהו ענין, והבן יודע שבתוך הסיפור יוכרח לספר לשון הרע או אפילו אבק לשון הרע, אסור לו לשמוע להם, ויסביר להם בנעימות ובנחת שהתורה אסרה זאת עליו, ואין הוא יכול לקיים את ציווים. (חפץ חיים הלכות לשון הרע כלל א הלכה ה)

המדבר לשון הרע ורכילות, פעמים שעובר על 17 מצוות לא תעשה, ו-14 מצוות עשה, ו-3 ארורים, ה' יצילנו. ואם מספר על אביו או אמו, לבד מכל הנ"ל עובר גם על ביטול מצות עשה של כיבוד אב ואם, וגם על ארור נוסף של "מקלה אביו ואמו". (חפץ חיים בפתיחה להלכות לשון הרע. ב רצה)

מי האיש החפץ חיים

עצה טובה, שיקבע כל אדם עם אביו או אמו, או עם אדם אחר, ללמוד בכל יום איזו הלכה או שתיים מספר "חפץ חיים" על הלכות לשון הרע ורכילות. ואין ספק שלימוד זה ישפיע עליהם לטובה, ואט אט יפסיקו מלדבר דיבורים אסורים, וינצלו מאיסורים ועונשים חמורים מאוד מאוד.

עורו ישנים

אב ובנו שלומדים יחד, ופעמים רבות מתנמנם האב בתוך הלימוד, רשאי הבן בהזדמנות שהיא, להראות לאביו את דברי הרמב"ם שכותב (הלכות תלמוד תורה פרק ד הלכה ט): "אין ישנים בבית המדרש, וכל המתנמנם בבית המדרש, תורתו נעשית קרעים קרעים, וכן אמר שלמה בחכמתו (משלי כג כא): וּקְרָעִים תַּלְבִּישׁ נוּמָה".

בן שאביו מתנמנם באמצע שיעור תורה, ונגרם בזה בושה לאביו, וכגון שילדים מגחכים עליו, יעיר את אביו בעדינות, כדי שלא יזלזלו בו חס ושלום.

דיבורים בטלים באמצע הלימוד

אב ובנו שלומדים יחד, והאב מדבר דברים בטלים בתוך הלימוד, רשאי הבן להראות לאביו את דברי הרמב"ם (שם) שכותב: "אין משיחין בבית המדרש אלא בדברי תורה בלבד, ואפילו מי שהתעטש, אין אומרים לו רפואה ['לבריאות'] בבית המדרש, ואין צריך לומר שאר הדברים". וכמו כן, ישתדל שאביו יראה את חומרת הענין במסכת חגיגה (יב ע"ב) : "כל הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה, מאכילים אותו גחלי רתמים", ה' יצילנו.

ומכל מקום ישתדל גם להבהיר לאביו, מה שאמרו חז"ל (ברכות לד ע"ב): "מקום שבעלי תשובה עומדים, אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד", ועל כן, אם יקח האב את הדברים לתשומת לבו, ויתחרט על העבר, ויקבל להבא להיזהר שלא לדבר דברים בטלים באמצע הלימוד, כמה נכבד ויקר הוא יהיה אצל בורא עולם, ושכרו גדול לאין ערוך, כי לפי הצער והקושי, כך גודל השכר.

דברי חול בשבת

בן השומע את הוריו שמדברים דברי חול שאסור לדבר בהם בשבת, יאמר להם בעדינות ונחת 'שבת היום', כדי שיבינו מעצמם שאסור לדבר דברי חול בשבת, ולא יתביישו. אך לא יאמר להם בלשון אזהרה ותוכחה - 'אסור לדבר דברי חול בשבת'.

וכך מסופר במדרש (ויקרא רבה סוף פרשה לד): שכאשר אמו של רבי שמעון בר יוחאי היתה מדברת יתר על המידה בשבת, היה אומר לה אמא, שבת היום! והיתה מבינה מעצמה ושותקת.

ביטול תורה של רבים

אב המונע את הנערים מללמוד בבית הכנסת, מחשש שמא אינם נוהגים בכבוד בקדושת המקום וכיוצא, יש לדעת כי על בנו להשתדל לדבר עם אותם נערים שיתנהגו בכבוד ובדרך ארץ בבית הכנסת מפאת קדושת המקום. ומאידך, עליו לדבר עם אביו בנעימה ונחת, כי לא זו הדרך, בפרט בדור הזה שלצערנו הרב, ישנם נערים שנושרים מדרך התורה, ואדרבה הדרך היחידה לקרבם היא אך ורק בעבותות אהבה וחיבה, וקשר לבבי. וזכות גדולה ישנה לעושים כן, שהרבה נערים מפאת שהתנהגו אליהם בכבוד והערכה וחיבה יתירה, חזרו למוטב.

כתב המהרש"א (קידושין ל ע"ב) על הפסוק בתהלים (פרק קכז פסוק ד): כְּחִצִּים בְּיַד גִּבּוֹר, כֵּן בְּנֵי הַנְּעוּרִים, אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר מִלֵּא אֶת אַשְׁפָּתוֹ מֵהֶם. "כי עיקר החידוד והשינון הם בימי הנערות, **ויש בעלי בתים המונעים את הנערים מללמוד בביתם, שאומרים שהם ממלאים ביתם באשפה**, על כן אמר, **אשרי הגבר אשר מלא על ידי הנערים הללו את ביתו באשפה, ואינו מונע את ביתו מהם**". ע"כ. ואם כך הוא על המונעים את הנערים מללמוד בביתם הפרטי, קל וחומר על המונעים את הנערים מללמוד בבית ה', אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות.

וזו לשון מדרש תנחומא (פרשת שמיני אות ט): "אמר אחז הרשע: אם אין גדיים אין תיישים, אם אין צאן אין רועה, היכן העולם. כך אמר, אם אין קטנים, אין גדולים. אם אין גדולים, אין תלמידים. ואם אין תלמידים, אין חכמים. אם אין תורה, אין בתי כנסיות ובתי מדרשות. ואם אין בתי כנסיות ובתי מדרשות, אין הקב"ה משרה שכינתו בעולם. מה עשה, עבר על כל בתי כנסיות ובתי מדרשות וסגר אותם. וכשראו ישראל כך, התחילו צווחים, ווי שיחרב העולם כשבטלו את התורה". ע"כ.

ובספר קדושת בית הכנסת (עמוד קטו) , הובא מעשה על הסטייפלר, הגאון רבי יעקב ישראל קנייבסקי זצ"ל, שפעם בא אליו אדם מלונדון, וכשאמר לו את שמו, שאלו הרב האם יש לך אח שגר בשיכון ויזניץ בבני ברק, ושמו כך וכך? השיב לו, כן. אמר לו הרב תבקש ממנו שיבוא אלי. כאשר בא אליו, שאלו הרב, האם כשהיית בחור למדת בבית מדרש פלוני בימי שישי אחר הצהריים? השיב, כן. שאלו הרב, האם אתה זוכר את השמש שהיה פעם מנקה את בית המדרש? השיב, כן. אמר לו הרב, הנה הלילה הזה בא אלי אותו שמש בחלום, ואמר לי שאין לו מנוחה בעולם העליון, בגלל שהיה מפריע לך בלימוד והיה מקים אותך ממקום למקום, ולכן אני מבקש ממך שתלך מיד על קברו ותמחל לו על כל מה שצערך וביטל אותך מלימודך, וכך עשה. ואמר הרב, שאף על פי

שהיה השמש צריך לנקות את בית המדרש, בכל זאת לא היתה לו מנוחה בעולם הבא. ע"כ. ישמע חכם ויוסף לקח, ואדרבה ישמח על הזכות שניתנה לו מאת הבורא יתברך לשרת את הציבור. וינצל את זכותו להנעים ללומדים, וירבה את חשקם לבוא עוד לבית המדרש, ולהביא עימהם עוד ועוד חברים לעסוק בתורה, ואשריו בעולם הזה, וטוב לו לעולם הבא.

וכאן המקום לעורר על אותם הנוהגים עם הציבור שלא כהוגן, ומזלזלים בהם, ומטילים עליהם אימה יתירה, וכמבואר בגמרא ראש השנה (יז ע"א): אמר רב יהודה אמר רב כל פרנס [שם כללי לכל אדם האחראי במשרה כלשהי על הציבור] המטיל אימה יתירה על הציבור שלא לשם שמים, אין רואה בן תלמיד חכם. וכן כתב הרמב"ם (פרק כה מהלכות סנהדרין) והוסיף, "ואסור לו לנהוג בציבור קלות ראש, ואף על פי שהם עמי הארץ, הדיוטות ושפלים, - בני אברהם יצחק ויעקב הם, וצבאות ה' שהוציא מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה, ויסבול טורח הציבור ומשאם". ובהלכות תשובה (פרק ג הלכה ו) כתב, ואלו הם שאין להם חלק לעולם הבא אלא נכרתים ואובדים ונידונים על גודל רשעם וחטאתם לעולם ולעולמי עולמים: המינים, והאפיקורסים, והכופרים בתורה, והכופרים בתחיית המתים, ובביאת הגואל, המורדים, ומחטיאי הרבים, והפורשים מדרכי ציבור, והעושה עבירות ביד רמה בפרהסיא כיהויקים, והמוסרים, "ומטילי אימה על הציבור שלא לשם שמים", ושופכי דמים, ובעלי לשון הרע... ע"כ. מכאן רואים כמה חמור הדבר להטיל אימה על הציבור שלא לשם שמים, עד שהשווה זאת הרמב"ם לשאר הפושעים והרשעים הנ"ל.

ובגמרא חגיגה (ה ע"ב): תנו רבנן שלשה הקדוש ברוך הוא בוכה עליהם בכל יום, על מי שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק, ועל שאי אפשר לו לעסוק בתורה ועוסק, "ועל פרנס המתגאה על הציבור". ובגמרא פסחים (קיג ע"ב) אמרו: ארבעה אין הדעת סובלתם, אלו הם: דל גאה, ועשיר מכחש, וזקן מנאף, "ופרנס המתגאה על הציבור בחינם". ופירש רש"י: אין הדעת סובלתם, אפילו הם עצמם מתחרטים לאחר זמן, ונבזים הם בפני עצמם. ה' יצילנו.

ועיין במה שכתב המאירי (יומא כב ע"ב) : "אין ראוי להעמיד פרנס על הציבור אלא מי שנודע במידותיו, **עניו ושפל רוח וסבלן, מפני שהוא צריך להתנהג עם הבריות בדרכים משתנים לכמה גוונים, זה בכה וזה בכה, ולהתאהב עם כל אחד מהם כפי מידותיו**". וכתב עוד שם: "**לעולם יהא אדם נאמן בכל עסקיו, ולכל אדם**. וכל שיעשה כן, יהא בטוח שנכסיו מצליחים, כמו שאמרו (נדה ע ע"ב): הרוצה להתעשר - יתעסק באמונה,

ולא אמר יתעסק באמונה לחברו, אלא לכל אדם שבעולם. ואף במשלי החכמים אמרו: היושר - הכנת העושר. ואף על פי שמדת הנאמנות משובחת בכל אדם, וכל אדם צריך לה, **מכל מקום מי שהוא ממונה פרנס על הציבור, צריך שיהא מעוטר במידה זו עד תכלית, שלא תהא פרצה קוראתו**". ע"כ. וכתב הרש"ל (ים של שלמה חולין פרק ו סימן כ): ואומר אני, **לא רק זו שלא יתגאה הפרנס על הציבור, אלא צריך לקבל עליו להיות סבלן, שומע חרפתו ואינו משיב**, כמו שאמר המקרא (דברים א יב) "טרחכם ומשאכם וריבכם", משה רבנו לא התלונן בכל זה אלא שלא ישא לבדו, כמו שאומר המקרא, איכה אשא לבדי וגו'. ודומה לזה **הגבאי הממונה, צריך לסבול גם מן המחרפים והמקללים**, כמו שכתב המרדכי שיותר זכות גדול הוא לו שיחרפוהו, ממה שיברכו אותו, כדאמר בירושלמי. עי"ש.

וכמה מצער מה שסיפר לאחרונה תלמיד חכם חשוב, שעבר לדור באיזו עיר, ולפי תומו ביקש מגבאי בית הכנסת שיתן לו מפתח ללמוד במשך שעות היום בבית הכנסת, הסכים הגבאי ונתן לו. והנה כששמע זאת הגבאי השני, התנגד שהוא ילמד שם, וכשנשאל על ידי אותו חכם, למה אתה מתנגד, השיב לו: "למה לא בקשת ממני רשות, אני קובע!". ה' יצילנו. ובאמת שגבאי זה אינו אשם, כי מאחר ואינו מבין בערכה ומעלתה של התורה, אין הוא נותן יחס, ערך וחשיבות כיאות ללימוד התורה, על כן לא איכפת לו לבטל את התורה בשביל "פגיעה" בכבודו. ועיין בבאור הגר"א (יורה דעה סימן רמט סעיף טז) בשם הירושלמי, על אותם גבאים המשקיעים את הכסף בבנין בית הכנסת ליפותו עוד ועוד, במקום ליתנם ללומדי התורה, שיעסקו בתורה עוד ועוד. ועל כן העצה היעוצה היא, שירבו אותם גבאים בעסק התורה, ובזה יבינו כמה חסרים הם מידיעת התורה, וכמו כן, ילמדו מוסר על חשיבות מעלת לומדי התורה, ויבטלו דעתם מפני דעת תורה, ובזה יהיו מעשיהם מיושבים, נוחים למקום ונוחים לבריות.

ואין ספק כי איש אשר יתחרט על מעשיו, ויחזור למוטב להתנהג עם הציבור בנחת, בכבוד ובדרך ארץ, ולא יטיל עליהם אימה חס ושלום, אלא להיפך ירבה עימהם אהבה ואחווה שלום ורֵעות, בודאי שבזכות זה, יזכה לראות זרע ברך ה', בנים ובני בנים עוסקים בתורה ויראת שמים טהורה. וכבר אמרו חז"ל (ויקרא רבה כא ד): אם עשית חבילות של עברות, עשה כנגדן חבילות של מצוות. ועוד אמרו (שמות רבה כג ג): הצדיקים באותו דבר שחוטאים, בו הם מתרצים. רגלים ממהרות לרוץ לרעה - יהיו רצות לדבר מצוה. דיבר שקר בלשונו - אמת יהגה חכו, ותורת חסד על לשונו. עיניים רמות - יהיה דכא ושח עיניים. לב חורש מחשבות און - בלבו יצפון אמרי התורה. משלח מדנים בין

אחים - יבקש שלום וירדפהו. ע"כ. "ובמקום שבעלי תשובה עומדים, אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד".

והיה מחניך קדוש

בן הרואה שאמו אינה מקפידה ללכת בבגדים צנועים על פי רוח ישראל סבא, וכגון שלובשת בגדים צמודים, עליו להשתדל לדבר עמה בנחת, ולהבהיר לה את חומרת האיסור, וגם את העוון החמור שמכשילה היא את הרבים באיסור מן התורה של "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם". ויתפלל עליה שתזכה לשוב בתשובה שלימה. ויתן לה לקרוא בספרים המדברים בנושאים אלו, כגון "בנות ישראל" ועוד. [ניתן להשיג 02-5322661]

וכבר הבאנו לעיל מדברי חז"ל במדרש, בעונש המכשילות את הרבים בהרהורי עבירה, ה' יצילנו, ויזכנו לעשות רצונו כרצונו, ולעבדו באמת ובתמים, ובלב שלם, ולא מן השפה ולחוץ. "ובמקום שבעלי תשובה עומדים, אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד".

הורים שאינם שומרי תורה ומצוות

הנהגת הבנים עם הוריהם

גם אם ההורים אינם שומרים תורה ומצוות ומחללים שבת וכיוצא, צריכים לכבדם ולירא מהם ככל אב ואם, ויעמדו מפניהם, ולא יסתרו את דבריהם וכו', ואדרבה על ידי שיראו שמכבדים אותם, יתאהב שם שמים עליהם, ויחזרו למוטב, כי תורתנו דרכיה דרכי נועם, וכל נתיבותיה שלום.

דרכיה דרכי נועם

מעשה שהיה לפני כעשרים שנה, כשמרן הראשון לציון הרב עובדיה יוסף שליט"א, טס במסוק מעיר לעיר בלילות של חודש אלול, כדי לדבר על לב אחינו בני ישראל התועים מדרך ה', ולהחזירם אל המקורות הנאמנים. והנה באחת ממסעותיו הגיע לעיר **אילת**, ולאחר דרשתו בשעת ליל מאוחרת, לן שם בלילה במלון, כדי שלמחרת בבוקר יתן שיחה בבית הספר שמנה כאלף תלמידים. בבוא הרב לבית הספר, דיבר על חשיבות שמירת השבת, שציונו בורא עולם שלא לחללה חס ושלום. ובאמת, כמה מהתלמידים לקחו את הדברים לתשומת ליבם והחליטו לשמור את השבת. אך בעקבות זאת, כמה מאותם תלמידים זלזלו בהוריהם, בטענה שכיון שהוריהם מחללים את השבת, אינם חייבים בכבודם, והגיעו דברים אלו לאוזניו של מרן שליט"א.

לשנה הבאה שוב הגיע מרן בחודש אלול לעיר אילת, ונתן שיחה באותו בית הספר, אך הפעם דיבר עמם על "כיבוד אב ואם", ואמר להם הלכה זו, שאפילו ההורים אינם

שומרים תורה ומצוות, בכל זאת חייבים לכבדם, שהרי אם לא נכבדם, יתרחקו יותר מהתורה, אך כאשר נכבדם ונראה להם פנים מאירות, יראו כי תורתנו תורת חיים, ומחנכת על עבודת המידות, ועל הכבוד שבין האדם לחברו, ואין ספק שיתקרבו גם הם, בעזרת ה' יתברך.

על הבן להרגיל את ילדיו שלא יבקרו הרבה אצל הוריו שאינם שומרי מצוות, מחשש שמא יתחברו חס ושלום לחברים לא טובים ויושפעו מהם, או שמא יכשלו חס ושלום במראות אסורות, או שמיעת דברים אסורים וכיוצא. ולכן לא ילכו הנכדים לבקר בלי ליווי הוריהם, שישגיחו עליהם כהוגן. (ב ז)

יש להבהיר, כי מה שחייב הבן לכבד את הוריו, אף שאינם שומרי מצוות, הוא בתנאי שההורים אינם מפריעים לו על שזכה ברוך ה' להכיר את האמת ולשוב בתשובה, אך אם הם עוֹיְנִים אותו, וצוררים לו מחמת שנאתם לדת, הרי הם בכלל האפיקורסים שאסור לכבדם. ויתפלל עליהם שיערה עליהם הקב"ה רוח טהרה ממרום, ויזכו לחזור אל חיק בורא עולם בשמחה. (ה"ע קכב) ויש להתייעץ בזה עם חכם, כי פעמים ההורים נעשים עוינים, בגלל הבן שאינו יודע להתנהג עמם בתבונה, ומכעיסם במעשיו.

צירוף לזימון

אב שמחלל שבת בפרהסיא [בפני עשרה יהודים, וכגון שנוסע ברכב בשבת], אין לצרף אותו לזימון. ויזהרו לעשות כן בחכמה, שלא יפגע. ואולם אם יש חשש שהאב יפגע ויבואו לידי מחלוקת, יצרפוהו לזימון, כי בדרך כלל אנשים אלה, הם בגדר 'תינוק שנשבה'. כמבואר בחוברת 'הלכות סעודה'. (ב יז)

יין נסך

יהודי המחלל שבת בפרהסיא, אפילו אם אינו עושה זאת כדי להכעיס את הקב"ה, אלא רק כדי למלאת את תאוותיו, אם מזג את היין לכוס, נאסר היין בשתיה. וכן אם נגע ביין עצמו, נאסר היין. וכן אם שתה מהיין, נאסר היין הנותר. (ה"ע ז קנח)

על כן, אבא שעדיין מחלל שבת בפרהסיא, אך מקדש על היין בשבת, יש לבן להבהיר לאביו בצורה נעימה ורגועה, שעל פי ההלכה אין לו לשתות משיירי היין שלו, וימזוג לעצמו מהבקבוק וישתה. ואמנם, אם יש חשש שאולי יפגע האבא או יבזה את התורה חס ושלום, יש להקל לשתות משיירי היין שלו. (ה"ע ז קנח) יש להבהיר שכל מה שנאסר היין במגע של מחלל שבת, הוא דוקא ביין שאינו מבושל, אבל יין מבושל או מפוסטר, אינו נאסר במגע. על כן, הנכון ביותר שישים לב הבן מראש שאביו יקדש על יין מבושל, [ורוב היינות הנמכרים כיום, הם מפוסטרים.] והכל על מקומו יבוא בשלום. כמבואר בחוברת 'כשרות המטבח'. (ב כ)

הורים שאינם מברכים על אכילתם ושתייתם, ינסה הבן בדרכי נועם להסביר להם את חשיבות הברכה, ושיש בזה גם הכרת הטוב לבורא עולם להודות לו שזן אותנו, וכשאין אנו מברכים, אנו נראים ככפויי טובה. ואם בכל זאת אינם רוצים לברך, רשאי להגיש להם מאכל ומשקה [אף שהם נכשלים לאכול בלי ברכה], מאחר ויש לתלות שעל ידי התנהגותו עמם בכבוד, תתקרב דעתם לתורה ולמצוות, [ואם לא יתן להם, יתרחקו יותר ויכשלו באיסורים גדולים יותר.] ועל כל פנים אם אפשר, נכון שגם הבן יאכל ויברך ויוציאם ידי חובה בברכתו. רק שיבהיר להם קודם לכן שיכוונו לברכתו, וכך יֵחשב להם כאילו הם עצמם ברכו. (ב כו)

הורים אפיקורסים

אם האב כופר בבורא עולם, או בתחיית המתים, או בביאת הגואל שיבוא במהרה בימינו, וכיוצא בזה, או שהמיר דתו והלך לו לדת אחרת, רחמנא ליצלן, אין צריך הבן לכבדו כלל לא בחייו ולא במותו, ורק לא יבזהו ולא יקללהו. ופשוט שאינו מצטרף לזימון כלל, ואוסר את היין במגעו כיין נסך. (רבנו חיים בן עטר בספרו ראשון לציון סימן רמא ס"ד. ועיין רמב"ם הלכות תשובה פ"ג ה"ו. ב טו יז יח. הבית היהודי חלק ט עמוד קנג)

הורים גויים

גוי שהתגייר, אף על פי שלפי הדין אין לו יחוס משפחתי אחר אביו ואמו כלל, מכל מקום אסור לו לקלל את אביו ואת אמו הגויים או לבזותם, כדי שלא יאמרו, שכאשר היה גוי היה מתנהג עם הוריו מעט בכבוד, מטעמי נימוס והכרת הטוב, ועכשיו שהתגייר מזלזל בהם. (סימן רמא סעיף ט. תקנז, תקסד)

אין מן הראוי שהבן הגר יבקר אצל הוריו הגויים באופן תדיר, ואדרבה יתרחק מהם ולא ילמד ממעשיהם. וכל שכן כשיש לו ילדים, צריך להיזהר הרבה יותר. אך לעיתים רחוקות יבקרם, כדי שלא יֵראה ככפוי טובה. (תקסה)

גר שאביו ואמו חולים, רשאי להתפלל עליהם לרפואתם. וכן יכול לומר עליהם קדיש והשכבה, לאחר מותם. [אך יאמר את ההשכבה בלחש, שלא יראה כדבר תמוה.] (תקסז)

הנהגת ההורים עם בניהם

לא להכביד

אסור לאב להכביד עולו על בניו ולדקדק בכבודו עמם, פן יכשילם שלא ישמעו בקולו. ועל כן, לא ידרוש מהם דברים שקשה עליהם לעשותם. ומכל מקום גם אם התבקשו הבנים מהוריהם דבר שקשה עליהם לעשותו, יתאמצו ויעשו כמיטב יכולתם, ושכרם מושלם יהיה מאת ה'. (סימן רמ סעיף יט. ב שיז) אם האב מסופק אם בנו ישמע לו לבקשתו

או לא, לא יאמר לו בלשון ציווי: "עשה לי כך וכך", אלא יאמר לו דרך עצה טובה, כגון: "אם ברצונך לעשות לי כך וכך, אשמח מאוד". (ב שיז)

כתב הרב פלא יועץ (אהבת הבנים): "לפי דעותיו ומידותיו של הבן, יתנהג עמו האב באופן שלא יחטא. ואם חטא, ימהר האב למחול לבנו לבל יענש בסיבתו. ולא ידקדק כל כך עם בניו. ולפעמים יעשה עצמו כחרש לא ישמע, וכאילו אינו רואה. ולפעמים יבטל רצונו מפני רצונם, וזה כלל גדול לרוצה לזכות את נפשו ואת נפש בניו". ע"כ.

ההנהגה עם בניו הגדולים

כתב מרן החיד"א: ראוי להחשיב את בניו הגדולים כאילו הם אחיו, ובזה ישבו הוא ובניו בנחת ושלוה, כמו שנאמר (בראשית לא מו): "ויאמר יעקב לאחיו לקטו אבנים". ופירש רש"י: לאחיו, הם בניו. נמצא שיעקב אבינו החשיב את בניו כאחיו, וכן ראוי לאב שיחשיב את בניו הגדולים כאילו הם אחיו, ובזה יהיו שקטים ושאננים. ע"כ. (ב שיח)

ואמנם כשהבנים עדיין קטנים, ילמדם להתנהג בהכנעה ובכבוד להורים ולגדולים מהם, ולא כאותם המתנהגים עם בניהם כבר בקטנותם כחברים, ומדמים בעצמם שעל ידי כך הם יגדלו עצמאיים. הורים אלו אינם נוהגים כהוגן, מאחר ובדרך זו יכולים לבוא הילדים לידי פתיחות יתר עם ההורים ולזלזל בהם. (ב שכה)

מחילה

אף שההורים יכולים למחול לבניהם שלא יכבדום, מכל מקום לא נכון למחול לבנים בעודם קטנים, כדי שיתרגלו לקיום מצות כיבוד אב ואם כציווי התורה. ובכל אופן אין מחילה מועילה על בזיון וזלזול להורים. (תקטז)

מחילה מפורשת - אין המחילה מועילה אלא דוקא אם אמרו ההורים בפיהם שהם מוחלים לבנם, או שנענעו לו בראשם לאות הסכמה, אך אם שאל אותם אם הם מוחלים לו, ושתקו, אינה נחשבת מחילה. ובכל אופן אם חזרו בהם ההורים מהמחילה, ואמרו שמעתה אינם מוחלים, בטלה המחילה וחייב לכבדם. (ער. ב שיז)

שכרו גדול - אף אם ההורים מחלו על כבודם, בכל זאת כשקם הבן מפניהם, שכרו רב ומקיים מצוה מן התורה כאדם המצווה ועושה, ולא כמי שאינו מצווה ועושה. (ספר חסידים, הרמ"ה, הרא"ש, הרדב"ז, החיד"א, מהר"י אלגאזי, רבי עקיבא איגר. קכז)

פרוטקציה

אמרו חז"ל (שבת י ע"ב): לעולם אל ישנה אדם לבנו בין הבנים, שבשביל מעט משי שנתן יעקב אבינו לבנו יוסף בפס ידו יותר משאר בניו, התקנאו בו אחיו, ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים. (ב שכב)

אימה יתירה

"אמר רב חסדא: לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו, שהרי 'פילגש בגבעה', הטיל עליה בעלה אימה יתירה, והתגלגל הדבר, ונגרם שנהרגו למעלה מ-100,000 מישראל, אנשים, נשים וטף". (גיטין ו ע"ב) כמסופר בנביא שופטים (פרקים יט - כא).

"אמר רב יהודה אמר רב: כל המטיל אימה יתירה בתוך ביתו, סוף הוא בא לידי שלש עבירות: גילוי עריות, ושפיכות דמים, וחילול שבת". (גיטין ו ע"ב)

"אמר רבי אבהו: לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו, שהרי היה אדם גדול שהטיל אימה יתירה בתוך ביתו, וכמעט שהאכילוהו איסור חמור של אבר מן החי". והיינו, ששחטו לו בהמה, ונתחו את כל אבריה אחד לאחד, ופתאום נאבד אבר אחד מהבהמה, ומפני אימתם שלא יכעס עליהם שחסר אבר, חתכו עבדיו אבר כזה מבהמה אחרת שעדיין חיה, שזהו איסור גמור לאוכלו מן התורה 'אבר מן החי', והניחוהו יחד עם כל אברי הבהמה השחוטה, כדי שלא ירגיש בחסר. (גיטין ז ע"א)

הקשר העמוק בין ההורים לילדים

כתב בספר עלי שור (ח"א רס): "דוקא הקשר העמוק בין אבות וילדים, הוא הוא המכוון את הילדים אל דרך ה'. אי לזאת, חייבים לשמור על הקשר הטבעי הזה לבל ינתק לעולם. הא כיצד? אסור לאדם להטיל אימה יתירה בתוך ביתו, כי הרבה קלקולים באים על ידי רוב מורא. אין לך דבר המקלקל את היחס הלבבי בין אבות לבנים, כמו רוב מורא. כשהילדים עוד רכים, על האבות לדאוג ליום שבו יעמדו על דעתם, פן חס ושלום מהתקבץ רשמים שליליים מרוב פחד והטלת אימה בבית, יבעטו בהוריהם וילכו לדרכם!

הכלל הגדול בהנהגת הבית ובחינוך הוא, לומר את הדברים בנחת. דברים שאינם נאמרים בשקט וסבלנות, אינם מתקבלים. אף אם לשמע צעקת האב נחפזים לעשות כדבריו - בל ישלה האב את עצמו לחשוב, כי נודעת לצעקתו השפעה חינוכית אמיתית. אך ורק בנחת, בשקט ובסבלנות יכולים לחנך, ואל תבוא הבהילות והרוגז במלאכת ה' - חכמת החינוך!"

הגע בעצמך, מה שאצלך מושכל ראשון, הכרח חיים והרגל משנים קודמות, בשביל ילדך זוהי תורה חדשה, שבירת מדות, ובעיקר: גזרה בלתי מובנת לו! גם אם הילד לא עשה תיכף מה שנדרש לעשות, אין להענישו תיכף, אלא יש להעמידו על חובתו בתקיפות שקטה. (יסודות החינוך 30)

הנהגת רבי מאיר אביחצירא זיע"א עם בניו שליט"א

להלן יובא קטע מהספר הנפלא "אביר יעקב" (עמוד 443), אודות הנהגתו של גאון עוזנו ותפארתנו המאיר לארץ ולדרים רבנו מאיר אביחצירא זיע"א עם בני ביתו שיחיו.

בשנים הראשונות לישיבתו בארץ ישראל, התעטף רבנו בתעניתו וגזר על עצמו תענית דבור בת שלוש שנים. היה זה לאחר שראה את מצבו הרוחני של עם ישראל בארץ, את ההתדרדרות הערכית בכל שכבות העם, את הנוטלים את דור העתיד ומנתקים אותו מעברו המפואר... הִרבה הרב לבכות את מצב הדור, והִרבה בתפלות ובפעולות שמימיות אחרות לחיזוק העם כולו. אך גם בתקופת הסתגרותו, חפפה על הבית אווירת ההתעלות שרבנו השרה סביבותיו. הילוכו בנחת, דבורו בחמלה, שיחו ושיגו בנועם, והיחס השורר בינו לילדיו מהול ברוממות. בעלות השחר מעוררם משנתם, מדרבן אותם לתפלת שחרית עם הנץ החמה. הוא מרבה להשיח עמם דבורי התעלות, המעדנים את הנשמה ומזככים את ההסתכלות. אינו מטיף ואינו מייסר, אלא פורס כשמלה מסכת הנהגות מגדולי הדורות בבחינת "כזה ראה וקדש".

בנו האדמו"ר רבי דוד חי אביחצירא שליט"א סיפר, כי בעודו ילד רך בשנים נהג אביו להושיבו למרגלותיו, כשהוא מורה לו להקריא בפניו מתוך הספר, משנה וגמרא... למביט מן הצד, נדמה היה שרבנו מתנמנם ואינו שומע כלל במה דברים אמורים, ברם, לו רק טעיתי בניקוד של תיבה אחת, היה מהמהם לעברי, ובועט בי קלות ברגלו.

באחד מן הימים הגיע אברך לבית בבא מאיר באשדוד. והנה, מצא הוא את בני הבית כשהם טרודים בחיפושים אחר הילד הקט בן שלוש - בן זקוניו של רבנו, שנקרא בשם "ישועה ורחמים" ה' ישמרהו ויחיהו, אשר נעלם מן הבית. עמד האברך מן הצד והמתין שיסתיימו החיפושים במציאת הילד בריא ושלם. ואכן, לאחר זמן מה הובא הילד, ששהה בבית חברו מבלי שהוריו יודעים על כך. כעת, נכונה לאורח הזדמנות לחזות בנתיב חינוך זך ובהיר -

"ישועה ורחמים!" פתח רבנו בקול אבהי, "כמה דאגתי לך... הלכת בלי לומר לי היכן אתה נמצא, ולא ידענו מה קרה לך"... אך מיד הוסיף ושאל: "אכלת משהו אצל החברה?" לאחר שהילד השיב בחיוב וסיפר שאכל סוכריה, שאל אותו רבנו ברחימאיות: "והסוכריה היתה כשרה?"... לא זו שחסך מן הילד נזיפה כעוסה בשעה שהוא נבוך מההמולה סביבו, אלא שטרח להראות לו מה חשוב לאביו, ולפי הסדר.

ואהבו שחרו מוסר

ילד שמתנהג שלא כהוגן, רשאי אביו להכותו, אך מכה קטנה, לחנכו לדרך הטובה, כפי שכותב הרמב"ם (תלמוד תורה פ"ב הלכה ב): "ולא יכה מכת אויב, מכת אכזרי, לפיכך לא יכה בשוטים, ולא במקלות, אלא ברצועה קטנה". ולא יכהו כאשר הוא כועס. (הגר"א) וכבר אמר שלמה המלך (משלי יג כד): "חוֹשֵׂךְ שִׁבְטוֹ שׂוֹנֵא בְנוֹ, וְאֹהֲבוֹ שִׁחֲרוֹ מוּסָר". ובאר

רש"י, המונע מבנו שבט מוסר, סופו ששונא את בנו, כשרואהו בסופו יוצא לתרבות רעה. וכן אמר (משלי כט יז): "יַסֵּר בִּנְךָ וְיָנִיחֲךָ, וְיִתֵּן מַעֲדַנֵּי לְנַפְשֶׁךָ". ועל כל פנים גם מבט כעוס או מניעת ממתק וכיוצא, מהווים כשבט מוסר עבור הילד. (יסודות החינוך 31)

אין להכות ילד קטן פחות מגיל חמש שנים, מאחר ואינו בר הבנה כל כך. ומכל מקום אם נוגע הילד בכלים העלולים להישבר, או שעושה מעשה שיוכל להינזק ממנו, יכהו מכה קלה ורכה על ידו דרך הרתעה, כדי למנעו ממעשיו. (ב שלב. ה"ע קנא)

אסור לאבא להכות את בנו כשכבר גדל. ואם הכהו, עובר באיסור מהתורה (ויקרא יט יד): "וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל", שהרי יש חשש שמא יכעס הבן כנגדו, וידבר או יעשה מעשים שלא כהוגן, ויכשל. וגדול נחשב לפי טבעו של הילד, שאף בילד קטן פחות מגיל בר מצוה, אם יש חשש שאם יכהו האב, יתנהג שלא כשורה כלפי אביו, אסור להכותו. (ריטב"א, חיד"א, חיי אדם, פלא יועץ אהבת הבנים, גדולות אלישע ועוד. ב שכט. ה"ע קמט)

"ואברכה מברכיך"

יזהרו ההורים שלא לקלל את בניהם, ובכלל שלא לקלל שום אדם, כי על ידי הקללה יכול להגיע נזק להם ולבניהם חס ושלום. (ב שכה)

כתב בספר פלא יועץ: "הקללה היא רעה חולה למקלל ולמקולל, שאם היא קללת חינם בלי אשמה, תחזור למקלל. ופעמים גם אם הקללות אינם על חינם, חוזרות הן למקלל. ואם התקיימו קללותיו, הרי הוא עתיד ליתן את הדין שגורם שחברו יענש ורעה תבוא עליו על ידו. ופעמים שהקללות מתקיימות אפילו מפי איש קל והדיוט. על כן, טוב לגבר כי טוב עין הוא יברך, וכששומע קול מקללים, יהפוך את הקללה לברכה, ויענה לא כן יהיה אלא גם ברוך יהיה, אולי יש תקוה שלא תאונה רעה. וישנם שפיהם מלא קללות לילדיהם, ויודעים כי לא טוב עושים, ובאמת שאינם רוצים בתקלת ילדיהם אפילו באצבע קטנה, אך מחמת כעסם לא יוכלו לעצור במילים. נמצא שהמקלל הוא סימן רע שכעס, וידוע שהכועס הרי הוא כעובד עבודה זרה, ועבירה גוררת עבירה.

והנה המקללים ילדיהם אם יתקיים בהם, אוי להם שהם שוחטי הילדים ועתידים ליתן את הדין, ואם לא יתקיים בהם, בודאי שמנכים מזכויותיהם, שמדת הדין מקטרגת ומבקשת שיתקיים הקללה, אלא שיש זכות תולה, ונמצא אוכל זכויותיו תמיד. ויש כמה ששומעים זאת מהדרשנים ולבבם יכאב, אבל אינם מניחים מנהגם הרע, כי יאמרו לא נוכל להתאפק ולא נוכל לעזוב מנהגנו הרע, כי הורגל הלשון, אבל שקר ענה, כי כל אשר יחפוץ האיש יעשה אם ירצה, ומעט מעט יעזוב דרכו על ידי קנסות וכיוצא. ובאמת היא תמיהה גדולה, הפלא ופלא איך לא יחרדו חרדה גדולה להוציא קללה מפיהם על

ילדיהם או על שום אחד מישראל ולבקש רעתם, תצלנה אוזניים משמוע. ויותר טוב היה שיכו אותם מכה רבה, שבזה לא ימותו, ובקללה יוכל למות חס ושלום. מי האיש החפץ חיים נצור לשונך מרע, ושפתיך מדבר קללה. וידוע שהמקלל עובר בלא תעשה מן התורה. וכבר אמרו חז"ל שהמברך מתברך, שנאמר "ואברכה מברכיך", אם כן המקלל מתקלל, שנאמר "ומקללך אאור". הנה כי כן, יזהר וישמור האיש ויזהיר את אשתו ואת כל הסרים למשמעתו, שלא ישמע קללה מפיהם, רק ברכות לראש כל אדם, ובזה "יצו ה' אתך את הברכה".

וראוי לאדם גם כן להזהר ולהשמר שלא להיות גורם קללה לעצמו אפילו מפי גוי, וקל וחומר שלא יגרמו כעס לאביהם ואמם עד שיקללום, כי אוי להם לבנים שמביאים את אביהם ואמם לידי חטא גדול כזה, שזו רעה גדולה יותר ויותר מאם היו מכים אותם, ובודאי יענשו, שאם גדלה רעת המחטיא את אחרים, על אחת כמה וכמה המחטיא את אביו ואת אמו בחטא הכעס, שהוא חמור מאוד וגורם קללה לעצמו, אבל "בן חכם ישמח אב", שכל מגמתו לעשות רצון אביו ואמו, ועליו תבוא ברכת טוב מאביו ואמו, וישא ברכה מאת ה', וגמולו ישלם לו ה', שיהיו לו בנים מהוגנים עושי דברו ורצונו כרצונם". עד כאן. וראה עוד להלן מדברי הרמב"ם בחומרת האיסור של המקלל.

אב המקלל את בנו גדול, לבד מאיסור לא תעשה מן התורה שעובר על שקילל איש מישראל, וכמבואר להלן, עובר גם באיסור נוסף: "וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל", כי יש חשש שהבן ישיב לאביו דיבורים שלא כהוגן, ונמצא מכשילו בשלושה איסורים חמורים [חוסר כבוד, חוסר מורא, ומקלה] , ה' יצילנו. (חסידים, ראשית חכמה, פלא יועץ. מב"ת שכ)

זעקה גדולה

אב הצועק על בנו גדול, עובר באיסור מן התורה: "וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל", כי יש חשש שהבן ישיב לאביו שלא כהוגן, ונמצא מכשילו בשלושה איסורים חמורים [חוסר כבוד, חוסר מורא, ומקלה] , ה' יצילנו. (ראשית חכמה, מעם לועז, פלא יועץ) ובלאו הכי, כבר כתבנו לעיל על גנות הצעקה, לבל ישלה האב את עצמו, כי בצעקותיו יצליח להשפיע חינוך אמיתי על ילדיו. וקל וחומר כאשר הם גדולים שלא ישיג בזה שום מטרה, ואדרבה רק להיפך, בניו יתרחקו ממנו. ובודאי שלא לזה התכוונה התורה בציוויה: "אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ", שיצעק ויגנה את בניו, ומחמת כן יראו ויפחדו ממנו, וכמבואר לעיל בהסבר "מצות מורא".

האהבה האמיתית

אבא האוהב את בניו באמת ומרחם עליהם, יעסוק בתורה ומעשים טובים, ויהיה נוח למקום ונוח לבריות, ובזה יתכבדו בניו בו. אבל אם אינו הולך בדרך הישר, ואין דיבורו

ומשאו ומתנו בנחת עם הבריות, גם זרעו מגונה אחריו. ובעוון אבות - בנים מתים, ואין אכזריות גדולה מזו שגורם בחטאיו שימותו בניו חס ושלום. ומאידך, אין מרחם על בניו יותר מהצדיק, כי זכותו עומד לאלף דור. (קצוש"ע, זוהר. מבקשי תורה שטז)

כתב בספר ראשית חכמה: "וצריך האדם להיזהר ביותר, ולשמור פיו ולשונו שלא ידבר בפני בנו דבר מגונה, והגם שמגונה הדבר לעשותו גם שלא בפני הבן, מכל מקום יותר מגונה האב אם ידבר או יעשה דבר מגונה בפני בנו, כי שמא ילמד ממנו.

אם שמע האב דבר מגונה שעשו אחרים, יתעב הדבר בעיני בנו ויפליג בגנותו, כדי שיתגנה הדבר בעיני הבן, ויתרחק ממנו ומכל כיוצא בו. ומאידך, אם ישמע דבר משובח שעשו אחרים, כגון שפלוני סיים מסכת, ישבחהו מאוד בעיני בנו, ויאמר כמה נאה דבר זה שעשה פלוני, וסופו לרשת מעלה עליונה, ויפליג בשבחו, כדי שיתאווה בנו לעשות גם הוא דבר נאה כמותו". עד כאן מדברי הראשית חכמה. (מבקשי תורה שטז)

"ארור מקלה אביו ואמו"

מן התורה

נאמר בתורה (דברים כז טז): "**אָרוּר מַקֶּלֵה אָבִיו וְאִמּוֹ**". ומקלה פירושו 'מזלזל', ואפילו אם אינו מזלזל בפיו אלא ברמיזה בלבד, כגון בקריצת עין וכדומה, הריהו ארור מפי הקב"ה, חס ושלום. ואפילו בלב בלבד, אסור לבזותם ולזלזל בהם. (סימן רמא ס"ו. חרדים. פה)

מבהיל מאוד, ה' יצילנו

כדי להבין מעט מהו פירוש 'ארור', בר מינן, יש לדעת מה שכתבה התורה (דברים כז טז): שכאשר יכנסו עם ישראל לארץ ישראל בהנהגתו של יהושע בן נון, יעלו ששה שבטים [שמעון, לוי, יהודה, יששכר, יוסף, ובנימין] להר גריזים, וששה שבטים [ראובן, גד, אשר, זבולון, דן, ונפתלי] להר עיבל, והכהנים והלוים הראויים לשאת את ארון הברית, יעמדו למטה בין שני ההרים, וכך היה במעמד של כל ישראל, הפכו הכהנים והלוים את פניהם כלפי הר גריזים, ופתחו בברכה ואמרו: "ברוך האיש אשר לא יַקֶּלֶה את אביו ואמו", וכל ישראל ענו 'אמן'. ולאחר מכן הפכו פניהם כלפי הר עיבל, ופתחו בקללה ואמרו: "אָרוּר מַקֶּלֶה אָבִיו וְאִמּוֹ", וכל ישראל ענו 'אמן'. ע"כ. (סוטה לב ע"א)

לב מי ישמע, ולא יחרד וילפת, שמפני שהוא מזלזל באביו ואמו, כל ישראל בבת אחת קללו אותו, ה' יצילנו. כמה חמור ומפחיד הדבר. הלוא אם קרה וסתם אדם קילל את חברו, כמה מפריע לו הדבר. ואם חס ושלום איזה צדיק גדול כמו ה"בבא סאלי", היה מקלל אותו, מי לא היה מפחד ורועד מהקללה של הצדיק?! וכאן עם ישראל, עם כל גדולי האומה שבאותו הדור, יהושע בן נון, וכל הנביאים ועוד ועוד, שאין לנו מושג כלל

מי הם ומה מעלתם, כולם פה אחד קללו את המזלזל באביו או אמו. ועל הכל בורא עולם כתב כן בתורתו הקדושה, היאך לא נפחד ולא נבהל, לא נרתע ולא נרעד.

על כן, על כל אדם להשתדל לדמות בלבו, כי הוריו גדולים ונכבדי ארץ מאוד, שזהו עיקר כיבודם להחשיבם כאנשים מיוחדים ונכבדים, אף שבעיני שאר בני אדם אינם חשובים, ובמחשבה זו יקל לו להעריכם, ולא יזלזל בהם אפילו בלבו. (חרדים. קפג)

אמרו רבותינו: "כל המשחק [מרמה] באביו, כאילו עובד עבודה זרה". (תנחומא תולדות יח)

עונש המזלזל, ה' יצילנו

אמר רבי שמעון בן יוחאי: כשם שמתן שכרן מרובה, כך עונשן מרובה, שנאמר (משלי פרק לא פסוק יז): "עַיִן תִּלְעַג לְאָב, וְתָבוּז לִיקֲהַת אֵם, יִקְּרוּהָ עׇרְבֵי נַחַל, וְיֹאכְלוּהָ בְּנֵי נָשֶׁר". אמר הקב"ה יבוא עורב שהוא אכזרי על בניו, וינקר אותה ואל יהנה ממנה, ויבוא נשר שהוא רחמני על בניו, ויאכל אותה ויהנה ממנה. (פסיקתא רבתי, ילקוט שמעוני יתרו רחצ ועוד)

"מעשה באחד שאביו מת, ואמו נישאת לאחר, והיה זן את אמו, אך היתה קלה ובזויה בעיניו, בגלל שנישאת אחר מות אביו. ויהי היום הלך בדרך רחוקה, ונהרג שם והושלך לים, וחיפשוהו ומצאוהו על שפת הים, ועין אחת מנוקרת". (חרדים. קפד)

ה' יצילנו

מספר הגאון רבי חיים קנייבסקי שליט"א בספרו אורחות יושר (עמוד מח) : בזמן הגאון החזון איש זצ"ל, היה בבני ברק בן אחד שאמרו עליו שאינו מתנהג עם אביו כראוי. וכשאביו נפטר, אחר כמה שבועות מת פתאום, והוא היה צעיר ובריא, ואמרו שאביו תבעו לדין בשמים על התנהגותו כלפיו. גם היום יש אחד שלא היה מתנהג עם אביו כשורה, ויצאו בניו לתרבות רעה, ה' יתברך יצילנו מכל זה.

הנהגת האדם

כתב באור לציון (חכמה ומוסר ריז): "פעמים אדם לא משתווה עם הוריו וצוחק מהם, או שאומר להם אתם לא צודקים וכדומה, ידע שהוא בארור מקלה אביו ואמו. וכך פסק הרמב"ם: המבזה את אביו או את אמו אפילו בדברים ואפילו ברמיזה, הרי זה ארור מפי הגבורה, שנאמר: "ארור מקלה אביו ואמו". וכתב בספר חרדים, שאפילו המבזה בלבו, עובר בארור.

ועל כן צריך האדם להזהר מאוד במורא אביו ואמו, והוא כעין המורא שמחויבים לנהוג למפקד בצבא, שאף אם אין דבריו נראים בעיניו, בכל זאת אסור לו לזלזל בו מחמת סדרי וחוקי הצבא. להבדיל כן צריך לנהוג גם באביו ואמו. וגם אם אין הצדק עמם, צריך לשמוע להם, כי כך חוקת מלך מלכי המלכים עלינו, (לבד אם רצונם נוגד את תורתנו

הקדושה). וזאת מלבד שעל הרוב, הם הצודקים ולא הוא, וכשדרכם לא ישרה בעיניו ונדמית לו כטורדנית, ידע נאמנה כי בדרך כלל דעתו היא היא הטורדנית.
ואין די בכל זה, אלא צריך לכבדם ממש, וירגיש שהם ככתר על ראשו, ולא רק במעשה אלא גם בלב. [ובספר חרדים מנה את מצות כיבוד אב ואם לאחת ממצוות התלויות בלב.] וכשאמו מבשלת או מכינה לו איזה דבר, ישבח אותה בפה מלא, כי זהו העונג שלה ויכבדה בכך.
ואיסור גמור הוא להעיר הערות על מעשי ידיה, ולא יתכן כדבר הרע הזה, שינהג באמו כמנהג שנוהגים עם משרת המחויב לבשל בשבילו.
וגם אם לא זכה האדם להורים כל כך נוחים, ואפילו נראה לו שמכעיסים אותו במקרים מסוימים, ידע שזה דבר שאי אפשר לשנותו, כמו אדם שנולד ארוך או קצר, היתכן שלא יאהב את עצמו, הלוא מחמת שאי אפשר לשנות דבר זה, הוא משלים עמו". עד מכאן מדברי קדשו של הגאון מורנו ורבנו חכם בן ציון אבא שאול זצ"ל זיע"א.

זהירות מונעת איסור

בן האומר לאביו, למשל: "כמה גיבור אתה, בכל יום אתה מרים כל כך הרבה ארגזים, מה זה בשבילך להרים את זה?" הרי זה מזלזל באביו. ולצערנו, ישנם הורים שמחמת פתיחות יתר שנוהגים עם בניהם, גורמים הם שבניהם יזלזלו בהם, וידברו עמם שלא בכבוד. על כן, יזהרו ההורים מאוד, וינהגו עם בניהם באהבה, אך עם יראת כבוד, לבל יכשלו חס ושלום.
ילד קטן שמדבר עם הוריו שלא כהוגן, צריכים לגעור בו ולהדריכו בדרך הישרה, כי כבר אמר החכם מכל האדם (משלי כב ו) : "חֲנֹךְ לַנַּעַר עַל פִּי דַרְכּוֹ, גַּם כִּי יַזְקִין לֹא יָסוּר מִמֶּנָּה". (ב תקלב)
יזהר כל אדם שלא להתקוטט עם אחרים, שמלבד שכמה וכמה איסורים עובר בזה, יש חשש גם כן שיבזו את הוריו, ונמצא שהוא גרם לביזיונם. (חרדים. קעד)

שלום בית

אם קרה חס ושלום איזשהו סכסוך בין ההורים, על פי רוב אין לבנים להתערב לטובת האב או לטובת האם, כדי שלא יכשלו חס ושלום בזלזול בהורה השני. והנכון הוא שישלחו את ההורים ליועץ חכם ובקי בתחום זה, שייעץ להורים היאך לשפר את מעשיהם, ויוותרו אחד לשני, והכל על מקומו יבוא בשלום.

בקשת מחילה

בן שהתנהג עם אביו או אמו שלא כהוגן, חייב לבקש מהם מחילה, ויפייס אותם וידבר על לבם ויתנצל על טעותו, וישים לב להבא היטב היטב שלא יכשל ח"ו.

חייב כל אדם לבקש מחילה בערב יום הכיפורים מאביו ואמו, על כל מה שחטא כנגדם במשך השנה. ומי שאינו עושה כן, הריהו מזלזל בכבוד אביו ואמו ונקרא חוטא, כי אין אדם שיכול לומר: זך אני מפשע וחף אני מעוון זה. ומכל מקום אם הבן חסר דעת או שהיה אנוס ולא ביקש מחילה, יאמרו ההורים בפיהם בפירוש: "הרינו מוחלים לבננו פלוני, על כל מה שחטא לנו, ולא יענש חס ושלום בסיבתנו". (ה"ע קנא) ועיין רש"י (קידושין לא ע"ב) אשרי מי שלא חמאן, שאי אפשר לקיים כבודם ככל הצורך, והוא נענש עליהם. ה' יצילנו.

"ומקלל אביו ואמו, מות יומת"

איסור מן התורה לקלל כל אדם

המקלל כל אדם מישראל, בין איש בין אשה, בין קטן בין גדול, בין חכם בין שוטה, בין בפניו בין שלא בפניו, ואפילו הוא חרש שאינו שומע ולא יוודע לו כלל, ואפילו המקלל את עצמו, עובר באיסור לא תעשה מן התורה, והרי הוא לוקה.

כתב הרמב"ם בספר המצוות (מצוה שיז) : שלא יקלל את אחד מישראל, שנאמר (ויקרא יט יד): "לֹא תְקַלֵּל חֵרֵשׁ". ואפילו המקלל את עצמו לבד, עובר באיסור מן התורה, שנאמר (דברים ד ט): "רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד". (סנהדרין סו ע"א. שבועות לו ע"א. הרמב"ם הלכות סנהדרין פרק כו. שו"ע חושן משפט סימן כז. החינוך, חרדים, שו"ת יהודה יעלה אסאד ח"א יו"ד סימן רמט ועוד. ב תקכה) ובבאור מצוה זו כתב הרמב"ם (ספר המצוות מצוה שיז) : הזהירנו מלקלל איזה איש שיהיה מישראל, והוא אמרו "לא תקלל חרש". ומה ענין אמרו חרש? כי כשהנפש חפצה לנקום מן המזיק, הנה לא תסור חפצה עד שתגמול למזיק כפי רצונה. ופעמים יושלם חפצה בקללה ובחירופים לבד, ותנוח דעתה במה שהגיע למזיק מן הנזק באותם המאמרים והחירופים. ופעמים יהיה הענין יותר קשה, ולא תנוח דעתה עד שיאבד לו את כל ממונו. ופעמים לא תנוח עד שתנקם ממנו בגופו בהכאות וחסרון האיברים. ופעמים לא תנוח עד שתיקח את נפש המזיק ותסלקו מן המציאות.

ופעמים תהיה רצון הנפש קטנה לבקשת עונש המזיק, כפי קטנות עוונו, עד שיסתפק בצעקו וכעסו עליו וקללו אותו, ואף על פי שאותו אדם לא ישמע אותו, ולא יהיה כלל במעמד ההוא. וזהו מפורסם מפועל בעלי החמה והכעס, שתנוח נפשם בזה בחטאים הקלים מאד, ואף על פי שהחוטא בלתי יודע בכעסם, ובלתי שומע גידופיהם.

ואולי היה עולה במחשבתנו, כי סיבת התורה שאסרה קללת איש מישראל, בגלל הצער והכאב שישיגהו בזה, אבל קללת חרש כיון שאינו שומע ולא יכאב לו, אין המקלל יהיה חוטא בזה, לזה הודיענו התורה שהוא אסור והזהיר ממנו. **כי התורה לא הקפידה בענין**

המקולל בלבד, אלא גם בענין המקלל, שהזהירה שלא יניע את נפשו אל הנקמה, ולא ירגילה לכעוס. עד כאן מהרמב"ם.

וכתב בספר החינוך (מצוה רלא) , משרשי מצוה זו, שמנענו ה' מהזיק בפינו לזולתנו, כמו שמנענו מהזיק לזולתנו במעשה [הכאה]. וכענין זה אמרו חז"ל (מועד קטן יח ע"א): ברית כרותה לשפתיים, כלומר שיש כח בדברי פי האדם. ועיין במה שהובא לעיל מזה, בשם הרב פלא יועץ.

איסור נוסף למקלל אב או אם

המקלל את אביו או את אמו, לבד מאיסור תורה שעבר על קללת כל אדם מישראל, עובר איסור נוסף מן התורה, שנאמר: "**וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ, מוֹת יוּמָת**".והמקלל את אביו או את אמו בשם ה', אזי כשבית המקדש היה קיים, היו בית דין מענישים אותו במיתת בית דין החמורה ביותר שהיא 'סקילה', כעונש שניתן לאדם שעובד עבודה זרה או מחלל שבת. (סנהדרין דף נג ע"א)

"ומכה אביו ואמו מות יומת"

איסור מן התורה להכות כל אדם

המכה כל אדם מישראל, עובר באיסור לא תעשה מן התורה, והריהו חייב מלקות ארבעים. וכך כותב הרמב"ם (מצות לא תעשה ש) : הזהירנו מהכות כל איש מישראל, שנאמר (דברים כה ג): פֶּן יֹסִיף לְהַכֹּתוֹ עַל אֵלֶּה מַכָּה רַבָּה. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (חושן משפט סימן תכ ס"א).

חומרת האיסור

אמר ריש לקיש: המגביה ידו על חברו להכותו, אף על פי שלא הכהו, נקרא רשע, שנאמר (שמות ב יג): "ויאמר לרשע למה תכה רעך", למה 'הכית' לא נאמר, אלא למה 'תכה', שאף על פי שלא הכהו, נקרא רשע. רבי חנינא אמר: נקרא חוטא. רב הונא אמר: תיקצץ ידו. רבי אלעזר אומר: אין לו תקנה אלא קבורה, ופירש רש"י שראוי להמיתו ולקברו. אמר רבי חנינא: הסוטר לועו של אדם מישראל, כאילו סוטר לועו של השכינה. (סנהדרין נח ע"ב)

יש אומרים שאם אדם הכה את חברו, הריהו בחרם מהקדמונים, ואין לצרפו למנין לעשרה, עד שיעשו לו התרה. ומכל מקום מאחר והדבר תלוי באלו נסיבות היו המכות, ובלאו הכי יש אומרים שאין דין זה נוהג בזמן הזה, לכן הנכון לעשות שאלת חכם. והעיקר להתריע על הדבר הרע הזה, שלא יִשָּׁנֶה חס ושלום, וירבו אהבה ואחווה שלום ורעות. (חושן משפט סימן תכ ס"א, תכא סי"ג, ובפתחי תשובה)

איסור נוסף למכה אב או אם

המכה את אביו או את אמו, לבד מאיסור תורה שעבר על הכאת אדם מישראל, עובר איסור נוסף מן התורה, שנאמר (שמות פרק כא פסוק טו) : "**וּמַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת**". **הוצאת דם** - הכה את אביו או את אמו, עד שהוציא להם דם, בזמן שבית המקדש היה קיים, היו ממיתים אותו מיתת 'חנק', אולם אם לא הוציא להם דם, היו מלקים אותו מלקות ארבעים, ככל מכה אדם מישראל. (סימן רמא סעיפים א ב)

בן שהכה את אביו על אזנו וחרשו, חייב מיתה, מאחר ואי אפשר שיֵעשה חרש בלא חבורה, ואם כן בודאי שיצא מעט דם באוזן, ועל ידי כך התחרש האב. (סימן רמא ס"ב)

בן שהכהו אביו

גם אם האב הכה את בנו שלא כדין, אסור לבן להכות את אביו כלל. ואדרבה ישתוק ויירא ממלך מלכי המלכים שציוהו בכך, שאילו מלך בשר ודם גזר עליו דבר שהוא מצער יותר מזה, לא היה יכול לסרב בדבר, קל וחומר למי שאמר והיה העולם כרצונו. (רמב"ם הלכות ממרים פ"ו ה"ז. סימן רמ ס"ג)

ומכל מקום אין הבן צריך להשאר עומד ולקבל מכות, אלא ילך משם שלא יכהו אביו עוד ויכשל באיסור. ועל כל פנים, אם יש חשש סכנה לחייו של הבן, רשאי הבן להתגונן על עצמו מפני אביו, אף אם יצטרך בשל כך להכות את אביו. (ב תקלג)

עד היכן כיבוד אב ואם?

שאלו את רבי אליעזר: עד היכן הוא כיבוד אב ואם? אמר להם: אותי אתם שואלים?! לכו ושאלו את דמא בן נתינה! דמא בן נתינה היה שר העיר וראש הצבא, ופעם אחת היתה אמו סוטרת לו על לחיו, בפני כל אנשיו וחייליו, ונפלה הכפפה מידה, והושיט לה אותה, כדי שלא תצטער. (תלמוד ירושלמי מסכת פאה פרק א ה"א)

הוצאת דם מהאבא לרפואה

אם יש צורך שהוא לקחת מהאבא דם לבדיקה וכיוצא, אף אם הבן רופא מומחה, והאב מוחל לבנו, לא יקח הבן דם מאביו. וכמו כן, אם היה לאב קוץ תחוב בבשר, לא יוציאהו הבן, שמא בטעות יצא דם לאביו. (סימן רמא סעיף ג)

אם האב חפץ שדוקא בנו יטפל בו, לבני אשכנז רשאי הבן לקחת דם מאביו או לנתחו וכדומה, ובפרט אם אין שם רופא אחר שיעשה את הרפואה לאביו. ולבני ספרד, יש להתאמץ ולהשתדל מאוד לחפש רופא אחר, אך אם לא השיגו, יש לסמוך על המתירים בזה. והנכון ביותר, שרופא אחר ינתח, אך הכל יהיה בהדרכתו הצמודה של הבן. (ב תקלט, תקמד, תקמח)

אם האב זקוק לקבל זריקה בכל יום, וקשה עליו לחפש אדם שיזריק לו בכל יום, או שהדבר כרוך בהוצאות וטרחות, רשאי הבן להזריק לאביו, מאחר ובדרך כלל אין יוצא דם בעת הזריקה שבתוך הבשר, ובלבד שיבקש מחילה מאביו שמא יגרום לו איזשהו צער. ואולם אם הזריקה נעשית בתוך הוריד, מאחר ויוצא דם, דינו כמבואר בהלכה הקודמת. (ב תקמה)

תספורת לאבא

מותר לבן לספר את שערות אביו בראשו או בזקנו, מאחר ואין חשש שיצא דם. ואמנם אם יש לאבא פצעים בעורף, יש להזהר שלא לגלח שם בסכין, שהרי בדרך כלל יוצא מהם דם. (ב תקנ)

לגרד את הגב

מותר לבן לגרד את גבו של אביו, מאחר ולא יוצא מכך דם, אך אם יודע שיש לאביו פצעים בגבו, ובגרדו יצא מהם דם, לא יגרד. (ב תקנ)

לעורר מעלפון

בן שראה את אביו מעולף, רשאי לסטור לו כדי להעירו מעלפונו, ובלבד שאין שם אחר שיעשה כן במהרה. (ב תקנג)

ילד קטן שהכה

בן קטן שהכה את אביו או את אמו, ועתה ברוך ה' גדל, ומתחרט על מעשיו, מן הדין אינו צריך לעשות תשובה, מאחר שכאשר הכה לא היה בר דעת כל כך. ומכל מקום טוב שיקבל על עצמו חיזוק מסוים, והנכון שיקבל על עצמו לשנן הלכות כיבוד אב ואם, ויחזק גם את האחרים בלימוד ההלכות, כגון בחלוקת חוברות אלו. [ואין זה נכון כלל להתענות תעניות באופן שיבטלו אותו מלימוד התורה או משיעורי תורה, שאין לך דבר המכפר על העוונות יותר מעסק התורה.] (ב תקנה)

כיבוד על ידי אחרים

שלוחו - כמותו

ישנן מצוות שאפשר לעשותן על ידי שליח, דהיינו שהאדם ממנה שליח שיעשה בעבורו את המצוה, ונחשב למשלח כאילו הוא בעצמו עשה את המצוה.

למשל: יכול אדם למנות שליח שיקדש לו אשה. ואף על פי שרק החתן יכול לקדש אשה לעצמו, ואין איש אחר יכול לקדש עבורו, בכל זאת חידשה התורה שאם החתן ממנה שליח, אנו אומרים "שלוחו של אדם - כמותו", דהיינו שלוחו של האדם הוא כמו האדם עצמו, וכאשר השליח נותן לאשה את הטבעת, כאילו החתן עצמו נתן, והאשה מקודשת לחתן. אך לולי מינוי שליחותו של החתן, אינה מקודשת לו כלל.

אמנם במצוות שהן בגופו של האדם בלבד, כגון: לבישת ציצית, הנחת תפילין, נטילת לולב, אין מועיל למנות שליח, אלא רק האדם עצמו יכול לקיים את המצוה. אי לכך, במצות כיבוד אב ואם - אם המצוה היא בגופו בלבד, כגון לעמוד לכבוד הוריו, לא מועיל שימנה שליח שכאשר יכנסו הוריו, יעמוד השליח במקום הבן. אך באופן שאין המצוה בגופו בלבד, כגון: להאכיל את הוריו, להלבישם וכיוצא, שזה בגופם של ההורים, רשאי הבן מן הדין למנות שליח שישרת את הוריו.

אלא שעדיין המעלה היותר גדולה בקיום המצוה, כשנעשית היא על ידי האדם עצמו ולא על ידי שליח, כי הרי כלל בידינו: "מצוה בו יותר מבשלוחו". על כן, גם כאן ישתדל הבן לעשות את המצוה בעצמו, אך אם קשה לו מאיזו סיבה שהיא, רשאי למנות שליח, ויצא ידי חובת המצוה.

אם ההורים מקפידים שרק הבן יעשה את מבוקשם, וכגון בדברים אישיים, שמתביישים הם שאחר ישרת אותם, יתאמץ הבן בעוז ותעצומות לעשות הוא את מבוקשם, ולא על ידי שליח. אך אם אינו יכול, רשאי למנות שליח, רק שיסביר להם בצורה יפה שאין באפשרותו לעשות הוא. (רכד)

לכבד אפילו שקשה

גם אם הכיבוד גורם לבן צער וקושי, חייב בכיבוד. לפיכך אב זקן שזקוק לטיפול תמידי וממושך, ומצריך את הבן להיות זמן רב עם אביו, חייב לכבדו. אלא שרשאי גם למנות שליח שיטפל באביו כהוגן. ומכל מקום אם הכיבוד גורם לבן שיחלה ויפול למשכב, ואי אפשר למנות שליח, פטור הבן מקיום המצוה. מפני שהתורה דרכיה דרכי נועם, לחיים ניתנה ולא שיקיים את המצוה ויהיה חולה. (לקט יושר, בשמים ראש, בנין עולם. ב קפו)

ובמושב זקנים יהללוהו

לכתחילה אין לשלוח את ההורים למושב זקנים, אלא יכניסם לביתו, והוא ובני ביתו יטפלו בהם כיאות. אך אם לא נוח להורים לגור בבית בנם, אלא מעדיפים הם ללכת למושב זקנים, ישלחם למושב זקנים, אך יקפיד לבקרם פעמים רבות מאוד. וכשישנם כמה אחים ואחיות, יעשו תורנות ביניהם כפי הצורך, והעיקר שיזהרו שלא להזניחם שם חס ושלום, שדבר זה מצער אותם, ועוונם חמור מאוד. (רכט)

המשכורת

שח יהודי יקר, אשר אביו הקשיש מתגורר בביתו, ועליו לטרוח בעבורו יום יום טרחה מרובה: פעם התעניין רבי חיים ברים שליט"א בשלומו של אבי. שחתי לו את כל הנעשה, אודות הטרחה המרובה הכרוכה בטיפול באבא. נענה רבי חיים ואמר: "דע כי אף אם

יציע לך מישהו לקנות ממך את המצוה הזו תמורת חדר מלא ביהלומים מהארץ ועד הגג - אל תמכור זאת, אין לך מושג באיזה אוצר כביר אתה מתעסק!"
ברגעים קשים אני מחזק את אשתי ואומר לה: הביטי וראי, הרי את כל המלאכה המפרכת הזאת של טיפול בקשיש, מבצעות אחיות בבתי אבות ובתי חולים, עם כל המסירות. מה שמניע אותן להמשיך בעשייה זו היא המשכורת החודשית. אם כן, הבה ונשאב אף אנו כוחות לטפל באבי הישיש מהמשכורת הנצחית המובטחת לנו לעולם הבא! (נפלאותיו לבני אדם ח"א)

תשלום למושב זקנים

כפי המבואר לעיל, ההוצאות של כיבוד ההורים הוא מכספם של ההורים, אלא שבמקרה ואין כסף להורים, צריכים הבנים לטפל בכל צרכי המימון לזה, כפי שידם משגת, כדי שיוכלו ההורים להיות רגועים ושמחים. ואם אין לבנים כדי כל הצורך, יעשו את כל המאמצים להשיג ממקומות שונים, וזכות מצוה זו תגן עליהם אלף המגן, וישלם ה' פעלם, ותהי משכורתם שלימה מעם ה', ויזכה אותם ה' יתברך לבריאות איתנה, לאורך ימים ושנות חיים בטוב ובנעימים. (רכט)

לטובת ההורים

אם לתועלת ההורים, עדיף שיהיו במושב זקנים, וכגון שאינם בקו הבריאות כל כך, ושם במושב זקנים, לבד מכל מה שדואגים להם לכל צרכם, כאכילה, רחיצה, כיבוס הבגדים ועוד, ישנו גם צוות רפואי זמין שיטפל בהם בשעת הצורך, כדאי שיסבירו להורים בצורה יפה ועדינה מאוד, שדבר זה הוא לטובתם, ולא שחס ושלום רוצים להתפטר מלכבד אותם, ויבטיחו להם שלא יזניחו אותם כלל ועיקר, ויבקרו אותם ככל היותר, עד שיקבלו זאת בשמחה ובהבנה. וטוב גם שקודם לכן, יקחו אותם לבקר במקום ולראותו, והעיקר שהכל יהיה באווירה שמחה, בכבוד והדר. (רכט)
כן היה מעשה ביהודי זקן שהיה גר לבדו בביתו, והנה בוקר אחד כשחזר מתפלה בנץ החמה, ראה שכל ביתו הפוך, והוברר הדבר שבאמצע הלילה באו גנבים לביתו, ובחסדי ה' הוא היה רגיל לצאת מוקדם מאוד לבית הכנסת, וכך ניצל מהם. אך מאז בניו חששו לשלומו, ושאלו את הגאון רבי יהודה צדקה זצ"ל, אם לשולחו למושב זקנים, ואמר להם הרב, שיראוהו את המקום, ואם יתרצה לזה, יקחוהו. וכן היה, הלכו עמו לראות את המקום ומצא חן בעיניו, והסכים ללכת. והיה מזכה שם את הרבים מידי יום ביומו, ומארגן את המנין לתפלות בשבת וחול, והיה הולך לכל הזקנים הסעודיים שלא היה באפשרותם, ומניח להם תפילין. וגם בחג הסוכות, לא היה רוצה להתארח אצל בני משפחתו, מחמת שהיה הולך מזקן לזקן, ומזכה אותם שיטלו ארבעת המינים.

שלום בית

אם רוצה הבן להכניס את הוריו לביתו, ולטפל בהם בעצמו במסירות, אך אשתו אינה מסכימה, כיצד עליו לנהוג? ראשית, עליו להשתדל ולדבר על לבה על חשיבות המצוה והמעלה לטפל בהוריו ולשמחם, וכמה שכרה רב ועצום אצל הקב"ה, ולפי גודל הקושי בעשיית המצוה, כך גודל שכרה פי כמה וכמה, וכמו שאמרו חז"ל (אבות דרבי נתן פרק ג משנה ו) "גדול שכר המצוה הנעשית בדוחק וצער וקושי, פי מאה ממצוה הנעשית בריוח ולא בצער". (רכט)

[ועיין במדרש שיר השירים רבה על הפסוק "האלף לך שלמה, ומאתיים לנוטרים את פריו", רבי חייא בר רבי אבא אמר: העושה בצער נוטל אלף, שלא בצער נוטל מאתים בשכרו. ממי אתה למד, משבט ישששכר ומשבט נפתלי. שבט נפתלי על ידי שהיו עוסקים ולומדים תורה בצער, נטלו שכר אלף, שנאמר (דברי הימים א יב לה): ומנפתלי שרים אלף, אבל שבט ישששכר על ידי שהיו לומדים תורה שלא בצער, שהרי זבולון היה דואג לכל מחסורם, נטלו שכר מאתים, שנאמר (שם לג) ראשיהם מאתים.]

אין לאדם מושג, עד כמה מעשים אלו שהוא מתאמץ עבור הוריו, מְגִנִּים עליו ועל בני ביתו, מפני דברים לא טובים חס ושלום, כמסופר בהרחבה לעיל בשער האגדה במאמר "טרחה תמורת טרחה", עיין שם ותרווה נחת.

ומכל מקום אם ההורים אינם נוחים, ומתערבים בענייני בני הזוג, ונפגם השלום בבית עם אשתו, רשאי לשולחם למושב זקנים, אלא שבכל אופן כדאי שישאל חכם, ויעשה זאת בכל הכבוד וההדר, שלא יצטערו חס ושלום. (רכט)

שלא יצא שכרו בהפסדו

מסופר על יהודי שעלה עם אמו האלמנה מחוץ לארץ להתיישב בארץ ישראל, ורצה לשכן את אמו בביתו עם כל משפחתו, כדי שיוכל לדאוג לכל מחסורה, אך הלך קודם לכן לשאול את פי הגאון החזון איש. אמר לו הרב זצ"ל: לא זו הדרך הנכונה, כי מאחר שישהה עמה בקביעות, לא ימלט שברוב הזמן ומרוב המעמסה, לא יפגע פעם בכבודה, ואז יצא שכרו בהפסדו, לכן עדיף שידאג לה לבית משלה, ולכל צרכיה, וישלח לה מבנות המשפחה שיבואו לעזרתה, וכך תהנה היא יותר, ויקיים מצות כיבוד אם כראוי וכהוגן. (שאל אביך ויגדך. רלב)

ועל כל פנים, באופן שלא שייך להניח את ההורים בביתם, ומוכרחים להיות עמם, או שיש להם צער כשהם לבדם, ומביאם הבן לביתו, יזהר שלא יכשל חס ושלום באיסורים, כי מחמת הטורח והיגיעה לכבודם, יכול לדבר דברים שאינם כפי כבודם או לרמוז רמיזות שאינם לפי כבודם, ויצא שכרו בהפסדו.

השתבשה דעתם

מי שנטרפה דעת אביו או דעת אמו, ישתדל לנהוג עמם כפי דעתם, עד שירחם עליהם ה' ויחזרו לדעתם הצלולה. אך אם השתגעו ביותר, ואי אפשר לו לטפל בהם כראוי, רשאי ללכת ולצוות לאחרים שיטפלו בהם כראוי להם. (סימן רמ ס"י)

שכחה

אם אביו או אמו חלו במחלת השכחה, יש להשגיח עליהם בעין פקוחה, שלא להניחם ללכת לבד ממקום למקום, כדי שלא יאבדו חס ושלום. ויש לתת על צווארים טס שחרוט עליו את שמם, ואת מקום מגוריהם, ומספר הטלפון.

הנהגת אשה נשואה בכבוד הוריה

שלום בית

אשה נשואה פטורה מלהאכיל, להשקות ולשרת את אביה ואת אמה, מאחר והיא חייבת לעשות את המוטל עליה לבעלה, ואם תזניח את ביתה, יגרום הדבר למחלוקת, ויופר השלום בבית, חס ושלום.

אולם אם אין זה גורם שום הפרעה לבעל, ואין לו כל התנגדות, וכגון שבעלה חוזר לבית רק בערב, ויכולה להספיק במשך היום את צרכי בעלה וביתה, וגם את צרכי הוריה, חייבת לעשות את צרכי הוריה. (תקז, תקיד)

אל דאגה...

שאל הרב הצדיק שמואל קובלסקי זצ"ל את הגאון החזון איש זיע"א, על מקרה בו הציעו שידוך, והתברר שהבת מסורה מאוד להוריה, מייחלת למוצא פיהם, ממלאה משאלותיהם, ומקדישה למענם הרבה מכוחה ומזמנה. אולי קיים החשש שמא הנהגתה זו כלפי הוריה תהיה לרועץ כאשר תינשא? אולי תזנח את חובותיה כלפי בעלה? השיב החזון איש בפסקנות: נערה שמכבדת את אביה ואמה, בידוע שתכבד כך את בעלה! (אנא עבדא עמוד 45)

כאשר האשה הולכת לבקר מידי פעם בבית הוריה בזמנה הפנוי, חייבת היא לעשות את צרכי הוריה, ככל דיני כיבוד האמורים לעיל. (תקיד)

אם הבעל מסכים שאשתו תשרת את הוריה על אף שכתוצאה מכך יגרם עיכוב בענייני הבית, חייבת האשה לכבדם ולעשות את צרכיהם. (תקז)

אב או אם הצריכים את בתם לאיזה שירות עבורם, צריכים להקפיד שלא לצוותה בשעה שעסוקה היא בצרכי בעלה. (ספר חסידים. תקטו)

ובכלל זה, אין ראוי להורים להאריך עם בתם בשיחה בטלפון בשעה שהיא עסוקה בצרכי בעלה, וכל שכן שאין לבת להאריך בשיחה עם הוריה או עם חברותיה, בשעה

שבעלה צריך לה. ודבר זה הוא יסוד גדול וחשוב בשלום בית. ועל כל פנים, גם אם טעתה האשה, לא יכעס ולא יקפיד עליה בעלה כלל, אלא ידבר עמה באהבה ונעימה, וכך היא תקבל את דבריו, כי דברי חכמים בנחת - נשמעים.

"**תתנהג תמיד לדבר כל דבריך בנחת**"בספר כל בו כתב: נהגו הנשים לדלות מים במוצאי שבתות, כמבואר במדרש אגדה, שבארה של מרים שנמצא בים טבריה, מחזר על כל הבארות והמעיינות בכל מוצאי שבת, וכל מי שהוא חולה ויזדמנו לו המים וישתה, אפילו כל גופו מוכה שחין, מיד מתרפא. ומעשה באדם אחד שהיה מוכה שחין, והיתה אשתו שואבת מים בכל מוצאי שבת, שמא תזדמן לה בארה של מרים. והנה במוצאי שבת אחת הלכה והתעכבה יותר מדאי בדיבורה עם חברתה, ובדיוק באותו מוצאי שבת הזדמנה לה בארה של מרים, ומלאה כדה מאותם המים. וכיון שבאה אצל בעלה, כעס עליה על שאיחרה, ומרוב כעסו נפל כדה משכמה, ונשבר הכד, ונפלו מטיפי המים על בשרו, ובכל מקום שנתזו המים, נרפא השחין. אבל אילו לא נשפכו המים והיה שותה ומתרחץ מהם היה נרפא כליל. ועל זה אמרו חכמים (קידושין מ סוע"ב): "**רגזן - לא עלתה בידו אלא רגזנותו**", **ה' יצילנו**. (בית יוסף אורח חיים סימן רצט)

מצות מורא

אשה נשואה חייבת במצות מורא אב ואם, מאחר ובדרך כלל אין זה פוגע בצרכים המוטלים עליה לבעלה. ולכן חייבת לעמוד מפני הוריה, ואסור לה לשבת במקומם הקבוע, ואסור לה לסתור ולהכריע את דבריהם, וכמבואר לעיל בדיני מורא. (שכז. כבוד הורים קכז)

יש לאשה להזהר מאוד מאוד בדיבורה עם אמה, מאחר ומצוי שהאם מפטפטת עם בתה רבות, ומבלי משים סותרת הבת את דבריה או מדברת עמה שלא כהלכה.

גרושה. אלמנה

אשה שהתגרשה או התאלמנה, חייבת שוב לכבד את הוריה מן הדין. (סימן רמ סעיף יז)

כבוד שאר הקרובים

כבוד אשת האב ובעל האם

אבא שנשא אשה שניה, חייב הבן לכבדה מן התורה, שזהו כבודו של אביו. וכן, אשה שהתגרשה או התאלמנה ונשאת לבעל אחר, חייב בנה לכבדו מן התורה, שזהו כבודה של אמו. ומכל מקום אין הבן חייב לכבדם כאביו ואמו ממש ולעמוד לפניהם מיד כשרואה אותם, אלא כאשר יגיעו לארבע אמותיו [כ-2 מטר], יעמוד. (ב תנז)

עליה לתורה - כשבעל האם עולה לספר תורה, יעמוד הבן לכבודו. (ה"ע קסג)

בחיי אביו ואמו - החיוב לכבד את אשת אביו, הוא דוקא בחיי אביו, וכן החיוב לכבד את בעל אמו הוא דוקא בחיי אמו, אבל לאחר מיתת האב או האם, אינו חייב לכבדם מן הדין, אך נכון והגון לכבדם. (ב תנז. ה"ע קס)

מצות מורא - אין החיוב אלא לכבדם, אבל לירא מהם אינו חייב, ולכן אין איסור לישב במקומם או לסתור את דבריהם, כמו שאסור באביו ואמו. (ב תע)

קריאה בשמם - אף על פי שאין מצות מורא בבעל האם ובאשת האב, מכל מקום אין הגון וראוי לקרוא בשמם הפרטי, וכן המנהג. (ב תע)

בחייהם - החיוב לכבדם הוא רק בחייהם, אבל לאחר מיתתם אינו חייב לכבדם, כמו שמכבד את אביו ואמו, באמירת קדיש ובעשיית אזכרה, וכיוצא. (ב תעה)

תלמיד חכם - אינו חייב לעמוד מפני אשת אביו ובעל אמו, ודי שיהדר להם, וגם הם יהדרו לו מפני כבודו. (כבוד הורים רסט)

בן תורה - אברך או בן ישיבה שעוסק כל היום בתורה, יש אומרים שאף שלא הגיע עדיין לדרגת 'תלמיד חכם', בכל זאת אינו חייב לעמוד מפני אשת אביו ובעל אמו. והנכון שימחלו לו שלא יעמוד, ודי שיהדר להם. (כבוד הורים רסט)

זהירות בכבודם - כתב בספר מאה שערים לגאון הגדול רבי אליהו קפסאלי [לפני כ-500 שנה]: "רבים מעמי הארץ מתייהרים לבזות את אשת אביהם או את בעל אמם, וחושבים שזוכים הם בכך ועושים כבוד לאבותיהם המתים, עד שלוקחים את נקמתם מהחיים שירשו את מקומם. ולא זו הדרך ולא זו העיר, ולא זו דרכם של יראי ה' וחושבי שמו, שאדרבה נענשים הם בכך, כיון שעוברים על מצות אדון העולמים שציוה והזהיר על כבודם, ועתידים הם ליתן את הדין. ולכן יזהר כל אדם בנפשו ויכבד את בעל אמו ואשת אביו, ואף על פי שיש לו מהם נזק וצער, ישים יראת ה' נוכח פניו, ויטה שכמו לסבול כשור לעול וכחמור למשא, מפני מצות כיבוד אב ואם הגדולה, שמכלל כבודם הוא גם זה, ומי שציוה בזה ציוה בזה". ע"כ. (ב תסז)

כבוד האחים והאחיות הגדולים

על כל אדם לכבד את אחיו ואחיותיו הגדולים ממנו, בין אחים מאב בין אחים מאם. [ולאו דוקא את האח הבכור, אלא כל אח או אחות הגדולים ממנו.] (ה"ע קסא. ב תעו)

תאומים - גם שני אחים תאומים, חייב האח השני לכבד את אחיו שנולד לפניו, שכל שנולד אפילו רגע אחד לפניו, הרי הוא גדול ממנו. (ב תעו) וכמו שמצאנו בתורה ביעקב ועשו שהיו אחים תאומים, ובכל זאת עשו היה

נחשב הבן הגדול ויעקב הבן הקטן, שנאמר (בראשית כז מב): "וַיֻּגַּד לְרִבְקָה אֶת דִּבְרֵי עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדֹל, וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְיַעֲקֹב בְּנָהּ הַקָּטָן".

יש לעמוד מפני האח הגדול בתוך ארבע אמות [2 מטר], ויש מקילים שלא לעמוד לו, וסומכים שמן הסתם הוא מוחל על כבודו שלא יעמדו. אך הנכון לעמוד ולקיים את המצוה, אלא אם כן מחל במפורש שלא יעמדו לו. (ב תפה. שבט הקהתי ח"א סימן רסב)

כשהאח עולה לספר תורה, יעמדו לו אחיו הקטנים ממנו, שזהו בכלל כבודו. (ה"ע קסג)

יש אומרים שגם לאחר מיתת האב והאם, חייבים בכבוד האחים הגדולים, ולכן ראוי והגון לכבדם גם לאחר מכן. (ה"ע קסא, קסג)

נחת רוח - מצוה רבה להשתדל בכבוד האחים והאחיות הגדולים, שנחת רוח גדול הוא להורים, כאשר רואים שבניהם ובנותיהם מתנהגים בכבוד, בדרך ארץ, באהבה ובהערכה אחד כלפי השני. כמו כן, צריכים הילדים להזהר מאוד שלא לגרום לחיכוכים ומחלוקות במשפחה חס ושלום, שדבר זה מצער מאוד מאוד את ההורים ומתבזים הם בזה, ויכולים להכשל חס ושלום בזלזול כבוד אביהם ואמם.

אחים גדולים שאינם שומרי מצוות - אין חובה לכבדם כדין אח גדול. ומכל מקום יזהרו שלא לגרום מחלוקות חס ושלום, אלא אדרבה ירבו עמם אהבה ואחוה שלום ורעות, ובדרך זו יקרבו אותם יותר ויותר לבורא עולם. (ב תצב)

אח תלמיד חכם

אחים שזכו שיש להם אח תלמיד חכם שעוסק בתורה, ופרנסתו בדוחק, מצוה רבה לתמוך בו ולסייע בעדו, כדי שיוכל ללמוד תורה ולחנך את בניו ובנותיו בדרך הישרה, מתוך ישוב הדעת. ופשוט שהתמיכה באח קודמת לשאר עניים. (רנא ס"ג. ב תעו)

גודל הזכות להחזיק תלמיד חכם

אמרו במדרש (בראשית רבה עב ה, צט ט): "מאתים ראשי סנהדראות העמיד שבט יששכר לישראל, שכולם היו משיבים הלכה לאמתה של תורה, כהלכה למשה מסיני, וכל ישראל אחיהם מסכימים ונוהגים על פיהם. וכל השבח הזה מנין לו ליששכר? בגלל אחיו זבולון, שהיה זבולון עוסק במסחר, ומביא סחורה באניות ומוכרה, ונותן ליששכר כל צרכו כדי שיעסוק בתורה. לפיכך כשבא משה רבנו לברך את שבטי ישראל, הקדים ברכת זבולון לברכת יששכר, שנאמר: "שמח זבולון בצאתך ויששכר באוהליך". ועל זבולון נאמר: "עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר". ובמסכת סוטה (דף כא ע"א) שאלו על מי נאמר הפסוק (שיר השירים פרק ח פסוק ז): " אִם יִתֵּן אִישׁ אֶת כָּל הוֹן בֵּיתוֹ בָּאַהֲבָה, בּוֹז יָבוּזוּ לוֹ"? אמר עולא, לא על עזריה שהיה עוסק במסחר ומפרנס את אחיו התנא שמעון, כדי שיעסוק בתורה. ולא על בית הנשיא שפרנסו את רבי יוחנן,

כדי שיעסוק בתורה. אלא על הלל הזקן ואחיו שבנא, כי שבנא עסק במסחר והתעשר מאוד, ואילו הלל עסק בתורה מתוך עוני ודוחק עצום מאוד, ושבנא לא תמך בהלל. לאחר שנים, כשנתמנה הלל להיות נשיא ישראל, בא אליו שבנא ואמר לו: קח לך חצי מכל רכושי, ותמורת זה תן לי חצי מחלקך בעולם הבא מהתורה שלמדת, יצאה בת קול מן השמים ואמרה: אִם יִתֵּן אִישׁ אֶת כָּל הוֹן בֵּיתוֹ בָּאַהֲבָה - בּוֹז יָבוּזוּ לוֹ. בוז לך, עכשיו שאחיך נעשה נשיא ישראל, ולא חסר לו מאומה, אתה נזכר לפרנסו?! מדוע כשהיה שרוי בעוני ובדוחק, לא עזרת לו?! ועל כל פנים, פשוט הדבר שמעלה זו לתמוך בתלמיד חכם, היא בכל תלמיד חכם, ולא רק באח, אלא שהעדיפות היא לאח, כי הקרוב קודם לשאר תלמידי החכמים.

אח קטן תלמיד חכם

אם האח הקטן תלמיד חכם, ואחיו הגדולים אינם תלמידי חכמים, יכבד האח הקטן את אחיו הגדולים, ואחיו הגדולים יכבדוהו, בגלל תורתו. (ה"ע קסא) ומכל מקום האח הקטן התלמיד חכם אינו צריך לעמוד ממש מפני אחיו הגדולים, אלא די להדר להם מעט, אולם הם חייבים לעמוד מפניו, כדין קימה מפני תלמיד חכם. (כבוד הורים רפג)

כתב מרן בשלחן ערוך (סימן רמ סעיף כג): "אח גדול שחירף וביזה לאחיו שהוא תלמיד חכם וקטן ממנו בשנים, ונידה האח הקטן את האח הגדול, יפה עשה שנידהו, שכיון שאינו נושא פנים לתורה ואינו מכבדה, אינו עושה מעשה עמך, ואינו חייב לכבדו".

חומרת המזלזל בתלמיד חכם

במשנה (סנהדרין צ ע"א) אמרו, כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, ואלו שאין להם חלק לעולם הבא: האומר אין תחיית המתים מן התורה, ואין תורה מן השמים, ואפיקורוס. ובגמרא (צט ע"א) שאלו, על מי נאמר הפסוק (במדבר טו לא): "כִּי דְבַר ה' בָּזָה וְאֶת מִצְוָתוֹ הֵפַר, הִכָּרֵת תִּכָּרֵת הַנֶּפֶשׁ הַהִוא עֲוֹנָהּ בָּהּ? ומשיבה הגמרא: על האפיקורוס. ומיהו אפיקורוס? אמרו רב ורבי חנינא: אפיקורוס, זה המבזה תלמיד חכם. ובמסכת שבת (קיט ע"ב) אמר רבי יהודה, לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביזו בה תלמידי חכמים. ואמר רב יהודה אמר רב, כל המבזה תלמידי חכמים אין לו רפואה למכתו. ואמר רב יהודה אמר רב, אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו, אל תגעו במשיחי - אלו תינוקות של בית רבן, ובנביאי אל תרעו - אלו תלמידי חכמים. ע"כ. וזו לשון הרמב"ם (הלכות תשובה פרק ג הלכה יד) יש עבירות קלות, ואף על פי כן אמרו חכמים שהרגיל בהן אין לו חלק לעולם הבא, על כן כדאי להתרחק מהן ולהזהר בהן, ואלו הן: המלבין פני חברו ברבים, והמבזה תלמידי חכמים, והמבזה את רבותיו,... במה דברים אמורים

שכל אחד מאלו אין לו חלק לעולם הבא? כשלא עשה תשובה, אבל אם שב מרשעו והוא בעל תשובה, הרי זה מבני העולם הבא, שאין לך דבר שעומד בפני התשובה.
וכתב מרן בשלחן ערוך (סימן רמג סעיפים ו-ט): "עוון גדול הוא לבזות תלמידי חכמים או לשנאותם, וכל המבזה את החכמים אין לו חלק לעולם הבא, והוא בכלל "כי דבר ה' בזה". ה' יצילנו. מי שהעידו עליו שביזה תלמיד חכם, בית דין היו מנדים אותו, ואין מתירים לו עד שירצה את החכם. ואף החכם עצמו רשאי לנדות לאדם שהפקיר כנגדו. ואף על פי שיש רשות לחכם לנדות לכבודו, אינו שבח לחכם שינהיג את עצמו בזה. במה דברים אמורים שחירפוהו בסתר, אבל אם חירפוהו בפרהסיא, אסור לו למחול על כבודו, אלא נוקם ונוטר הדבר כנחש, עד שיבקש ממנו מחילה ויסלח לו. ע"כ. ישמע חכם ויוסף לקח, כמה חמור הדבר לבזות תלמיד חכם. וכתב התשב"ץ (חלק א סימן לג) שגם בזה אמרו: "יפתח בדורו כשמואל בדורו". ועל כל פנים, מי שחטא בדברים אלו, יתחרט בכל לבו, ויפייס את החכם, ויעשה תשובת המשקל לאהוב תלמידי חכמים ביתר שאת, ושב ורפא לו.
וכמו שכתב בתנא דבי אליהו (כו), כשם שהקב"ה יהי שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים, אוהב את ישראל, ואוהב תלמידי חכמים ביותר, כך יהיה אדם אוהב את ישראל ואוהב תלמידי חכמים ביותר. וכן אמרו בגמרא (כתובות קג ע"ב) על הפסוק: "ואת יראי ה' יכבד", זה יהושפט מלך יהודה, שכשהיה רואה תלמיד חכם, היה עומד מכסאו, ומחבקו ומנשקו, וקורא לו רבי רבי, מורי מורי. וכן אליהו הנביא, כשהיה רואה בני אדם צדיקים, היה מגפפן ומחבקן ומנשקן. (ילקוט מלכים רכד). וכן העיד רבי בן ציון מרדכי חזן על גאון עוזנו ותפארתנו רבנו יוסף חיים, בעל הבן איש חי, וזו לשונו: גודל ענוותנותו אין הפה יכול לספר, כשהיה רואה תלמיד חכם נכנס אצלו, היה שמח לקראתו כמוצא שלל רב, והיה בא לקראתו, ומקבלו בסבר פנים יפות, ומושיבו אצלו, ושומע כל דבריו ובקשותיו. וכשגומר ורוצה ללכת, היה הולך עמו ומלווהו עד שער החצר. וכשהיה רואה את הלמדנים הצעירים שיודעם ומכירם שנפשם איותה בתורת ה', היה מראה להם פנים צהובות יותר ויותר. ועימי היה מעשה, כשהייתי רך בשנים כבן עשרים, הייתי הולך לביתו, והיה קם מלפני ומושיבני אצלו, ומדבר עמי כאב את בן ירצה. והגם שלא הייתי תלמיד חכם, כי אם למדן פשוט ומשרת בקודש בחזנות בבית הכנסת שלו. ע"כ. (שלחן ערוך המדות, אהבת הבריות שער המוסר סימן ה)
בן תורה - אם האח הקטן אברך או תלמיד ישיבה שעוסק כל היום בתורה, אך עדיין לא הגיע לדרגת 'תלמיד חכם', ואחיו הגדולים אינם עוסקים בתורה, ינהג בהם כבוד לדבר

עימהם בענוה וכדומה, אך כיון שיש אומרים שאינו חייב לעמוד מפניהם ממש, הנכון שימחלו לו שלא יעמוד, ודי שיהדר להם. (כבוד הורים רפד)

כבוד הסבא והסבתא

צריך אדם לכבד את סבו ואת סבתו, ויעמוד בפניהם. ולא יקראם בשמם הפרטי, אלא בתואר 'סבא' או 'סבתא'. וכשעולה הסבא לספר תורה, יעמוד לכבודו עד סיום קריאתו בתורה, ולאחר הקריאה יגש אליו לנשק את ידו. (ה"ע קסז)

חייב אדם לחנך את בניו שיכבדו את הסבא והסבתא, בשמחה ובסבר פנים יפות. (תנא דבי אליהו. קא. ב תקח)

סבא וסבתא שאינם שומרי מצוות - אין חובה על הנכדים לעמוד לפניהם, ומכל מקום ינהגו בהם מנהגי כבוד בדיבור עימהם וכיוצא, כי רק בדרך זו ירבו אהבה ואחוה שלום ורעות, ויקרבו אותם יותר לבורא עולם. (ב תקה)

סבא וסבתא שלא זכו עדיין לשמור תורה ומצוות כהוגן, ובעקבות כך הכניסו לביתם מכשיר טלוויזיה, יש להזהר שלא לשלוח לשם את הנכדים לבדם, ולא ילכו אלא עם ההורים יחד, שישגיחו עליהם לבל יטמאו את נשמתם ועיניהם. (תקסה)

ועיין מזה לעיל בסוף שער האגדה. וכבר ידועה ומפורסמת חומרת הכנסת מכשיר טמא זה לבית, אשר כל רבותינו גדולי הדור הזה והקודם, אסרו בתכלית האיסור את ההסתכלות בו. ומיותר לכתוב את ההרס הגדול והנורא שגורם מכשיר טמא זה, וזאת לבד מכל האיסורים הנוראים שעובר המסתכל בו, באיסורי לא תעשה המפורשים בתורה, ובפרט בלאו שקוראים אותו פעמיים בכל יום: "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם", ומגרה בעצמו את היצר הרע כשמסתכל בסרטים המלאים זימה ומראות נגעים, משאות שווא ומדוחים, המלאים בפריצות ותועבות אשר שנא ה', ובשמיעת דברי כפירה ונאצה נגד ה', נגד התורה ונגד חכמי ישראל, ואיסור מושב לצים וביטול תורה, ועוד איסורים רבים ונוראים. ומשחית נפשו הוא יעשנה, וגדול עוונו מנשוא, ועל הכל יביא אלוקים במשפט, ומי לא ייירא מיום דין הנורא. וקל וחומר כשיש לו ילדים בבית, שכידוע כמה מכשיר זה מקלקל ומשחית, ומוציאם מדרך הישרה, ועובר משום "אל תשכן באהלך עוולה". ועתיד אדם ליתן את הדין על שמכשיל את עצמו ואת בני ביתו, והריהו חוטא ומחטיא את הרבים. ובספר ענף עץ אבות (עמוד שסג) כתב, שהמסתכל בזה, אפשר שפסול לעדות. ולכן, על כל מסדרי הקידושין להקפיד שלא לצרף עֵד שיש לו את המכשיר הטמא בביתו. ולצערנו, ישנם שמחמת חוסר מודעות לא נזהרים בזה, ומכשילים את החתן והכלה לחיות כל חייהם בדיעבד. ועל כל פנים אדם שיודע שהעד

קידושין שלו היה אדם כזה, מן הראוי בלי להודיע לשום אדם אחר כלל ועיקר, לחזור ולקדש את אשתו בפני שני עדים כשרים, כדי שחייו עם אשתו יהיו לכתחילה ולא בדיעבד. וכמבואר כיוצא בזה בשו"ת רב פעלים (חלק ג אבן העזר סימן ג). ועיין יביע אומר (חלק ב אבן העזר סימן ט אות ג).

כבוד חמיו וחמותו

חייב אדם בכבוד חמיו מדברי חכמים, אף שחמיו אינו זקן, ואינו תלמיד חכם. וכבר כתב הרמב"ם (אישות פרק טו הלכה יט): "ציוו חכמים שיהיה אדם מכבד את אשתו יותר מגופו, ואוהבה כגופו. ואם יש לו ממון, מרבה בטובתה כפי הממון. ולא יטיל עליה אימה יתירה. ויהיה דיבורו עמה בנחת, ולא יהיה עצב ולא רוגז". ע"כ. ובודאי שכאשר אדם מכבד את חמיו, אשתו מתכבדת בזה, אך אם אינו מכבדו, הרי הוא פוגע ומזלזל בכבוד אשתו, ונמצא שעובר על חיובו לכבדה יותר מגופו. (ב תקט)

חייב אדם לעמוד מפני חמיו כשמגיע בתוך ארבע אמותיו [2 מטר] . וכן יש לעמוד מפני חמותו, ולכבדה כראוי לה. ואולם אם ביקש מהם מחילה שלא לעמוד בפניהם, רשאי שלא לעמוד. (ב תקט)

יש נוהגים לנשק את ידי החם - אבי האשה, בדרך כבוד ויקר, וכן ראוי לעשות. ובפרט כשחמיו הוא בן תורה ובעל מעשים טובים. (יחו"ד חלק ו סימן נא. ה"ע קסד)

כשעולה חמיו לספר תורה, יעמוד לכבודו עד שיסיים את הקריאה. ויש נוהגים גם לנשק את ידו לאחר הקריאה, כמו שמנשקים לאבא. (ה"ע קסד)

חתן תלמיד חכם - אינו חייב לעמוד מפני חמיו וחמותו, ודי שיהדר מעט מפניהם. ואולם חמיו וחמותו חייבים לעמוד מפניו מלוא קומתם, כשנכנס בתוך ארבע אמותיהם, כדין קימה מפני תלמיד חכם, שחייבה התורה לעמוד לו. (כבוד הורים רצט, רסט)

והביאור בזה, כי הנה אם ישנם שני תלמידי חכמים, או שני זקנים, או חכם וזקן, פסק מרן (סימן רמד סעיפים ז ח) שכיון שכבודם שווה, פטורים הם מלעמוד זה לזה, ודי שיהדרו מעט זה לזה. ולכאורה גם כאן, מאחר והחתן חייב לעמוד מפני חמיו וחמותו, וגם הם חייבים לעמוד מפניו, שהרי הוא תלמיד חכם, נמצא אפוא שכבודם שווה, ויהיו שניהם פטורים, ודי שיהדרו אחד לשני. אך זה אינו, כי דוקא שני תלמידי חכמים או זקן וחכם וכיוצא, שחיוב שניהם שווה מן התורה, ממילא פטורים מלקום זה לזה, ודי להם בהידור, לא כן כאן, שהחובה לעמוד מפני החכם היא מן התורה, ומפני חמיו וחמותו היא מדרבנן, נמצא שאין חיובם שווה, ולכן החתן די שיהדר להם, אבל חמיו וחמותו

היאך יצאו ידי חובה בהידור לבד, הלוא עדיין הם חייבים מן התורה לעמוד לו, מלוא קומתם ממש.

כבוד משה רבנו לחמיו

בבוא יתרו, חמיו של משה רבנו, אל עם ישראל במדבר, נאמר בתורה (שמות פרק יח פסוק ז): "וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לִקְרַאת חֹתְנוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ וַיִּשַּׁק לוֹ, וַיִּשְׁאֲלוּ אִישׁ לְרֵעֵהוּ לְשָׁלוֹם, וַיָּבֹאוּ הָאֹהֱלָה". אמרו במכילתא: "וישתחו וישק לו" - איני יודע, מי השתחווה למי, ומי נשק למי? כשהוא אומר: "וישאלו **איש** לרעהו לשלום", מי קרוי איש? משה, שנאמר: "והאיש משה עניו מאד", הוי אומר, לא השתחווה ולא נשק אלא משה לחמיו. מכאן אמרו שיהא האדם מוכן לכבוד חמיו. "ויבאו האהלה", זה בית המדרש. ע"כ.

חתן אברך - שעוסק כל היום בתורה, יש אומרים שאף שלא הגיע עדיין לדרגת 'תלמיד חכם', בכל זאת אינו חייב לעמוד מפני חמיו וחמותו. והנכון שימחלו לו שלא יעמוד, ואז די בזה שיהדר להם. (כבוד הורים רצט)

קריאה בשם - לא יקרא לחמיו או חמותו בשמם הפרטי. ויש נוהגים לקראם אבא ואמא. ומכל מקום מותר לקראו בתואר 'רבי' או 'אדוני', כגון 'רבי אברהם' או 'אדוני אברהם', וכן 'הרבנית שרה' או 'דודה שרה'. (ה"ע קסד)

מקום הישיבה - חתן המארח את חמיו בביתו, יושיב את חמיו בראש השלחן, והוא ישב בצידו. (מבקשי תורה רז)

רחיצה - אסור להתרחץ עם חמיו במקוה, אולם בים, שלבושים בבגד ים, מותר. (שפג)

חמיו וחמותו שאינם שומרי מצוות - אינו חייב מן הדין לכבדם. ומכל מקום יזהר שלא לבוא לידי מחלוקת חס ושלום, ואדרבה ירבה אהבה ואחווה שלום ורעות, ובדרך זו יקרב אותם יותר אל בורא עולם. ובפרט כשיראו את הילדים - הנכדים הולכים בדרך ה', ומתנהגים בעדינות ודרך ארץ, אין ספק ששם שמים מתקדש על ידיהם, וכדברי חז"ל (יומא פו ע"א) "ואהבת את ה' אלהיך" - שיהא שם שמים מתאהב על ידך, שיהא קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים, ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות, ואז הבריות אומרות עליו, אשרי אביו שלמדו תורה, אשרי רבו שלמדו תורה! פלוני שלמד תורה - ראו כמה נאים דרכיו, כמה מתוקנים מעשיו! עליו הכתוב אומר: "ויאמר לי עבדי אתה, ישראל אשר בך אתפאר". (ב תקיח)

כולכם חייבים בכבודי - אם ציווהו הוריו שלא יכבד את חמיו או את חמותו, אסור לו לשמוע להם, כיון שמצווה מהתורה לשמוע לקול חכמים שציוו לכבדם. (ב תקיט)

עילוי נשמה - גם לאחר פטירת חמיו או חמותו, ינהג בהם כבוד. ולכן אם אין להם בנים שיאמרו קדיש, ראוי שהחתן יאמר קדיש. וכל מה שהחתן עוסק בתורה ובמצוות ובמעשים טובים, יש בזה עילוי נשמה ונחת רוח לחמיו ולחמותו בעולם העליון. (ב תקיט) ובזוהר הקדוש (נשא קמד ע"ב), מספר אליהו הנביא לרבי שמעון בר יוחאי: באותו יום שחידשת חידושים עליונים, העטירו בזכותך את חמיך רבי פנחס בן יאיר בחמישים כתרים. עי"ש.

אם חמיו נפטר ולא הניח בנים, וקודם פטירתו ביקש מנכדו [בן הבת] שיאמר קדיש לעילוי נשמתו, אך הוריו מקפידים שבנם לא יאמר קדיש בחייהם, ישמע להם, וכנגד זה ירבה מאוד בלימוד תורה לעילוי נשמת סבו, שמעלת התורה רבה הרבה הרבה יותר ממעלת הקדיש. ומכל מקום אם אפשר, נכון להבהיר להורים בנעימות שאין להם לחשוש מאמירת קדיש כלל ועיקר, ו"שׁוֹמֵר מִצְוָה לֹא יֵדַע דָּבָר רָע". (קהלת ח ה)

כן דעת הגאון החיד"א שלא נכון לשגות בדמיונות שוא, ולחשוש כאילו חס ושלום ישנה סכנה כלשהי על ידי אמירת הקדיש, וכמו שכתב המהרי"ל: ופשיטא שאין להם לירא לאותם שהוריהם בחיים מלומר קדיש. ובשיורי כנסת הגדולה כתב, וגדולה מזו נוהגים הנכדים בחיי אביהם ואמם, לומר קדיש על הסבא אבי האמא שלא היו לו בנים זכרים. וכן הוא בשלמי ציבור, שדי חמד ועוד. ומכל מקום, אם ההורים מאניני הדעת ומקפידים שבנם לא יאמר קדיש בחייהם, ישמע להם. ואדרבה ירבה יותר בלימוד התורה, וכמו שכתב בספר יוסף אומץ: "ענין הקדישים וברכו, תיקון זה אינו אלא לעמי הארץ, אבל לימוד תורה מועיל שבעתיים מכל התפלה, שעל ידי כן מכניסים את הנפטר למעלות גבוהות בגן עדן. ואם הבן מחדש חידושי תורה, אין ערוך אל הכבוד שזוכה אביו על ידי זה בישיבה של מעלה. ולכן על כל אחד, להשתדל מאוד להרבות בלימוד התורה כל מה שאפשר לו לפי חכמתו. ע"כ. (ה"ע קטז)

אלו כתבים להציל?

כאשר הוצרך הרבי מפוניבז' זצ"ל לברוח מביתו מפני המלחמה, היה יכול ליטול עימו אך מעט חפצים בטלטולי הדרך. לקח מעט חפצים נחוצים, וכן רצה לקחת את גיליונות חידושי התורה שכתב, פירות עמלו בתורה. אולם אז הסתפק - איזה כתבים יקח עימו להצילם מכיליון - האם את הכתבים שלו עצמו, שהוא עמל ויגע עליהם כל ימיו, או את כתבי תורתו של חמיו הגאון הנודע רבי לייב וילקומירר זצ"ל. והיה הדבר קשה מאד להחלטה, כי על פי השכל, ועוד יותר מכך על פי הרגש - הלוא "חייך קודמים"... אולם לאחר לבטים קשים, החליט להעדיף את כתביו של חמיו על פני כתביו שלו, באומרו:

הן חמי הלך כבר לעולמו ואינו יכול לחדש חידושים יותר, ואילו אני בעזרת ה' אוכל עוד לחדש חידושים. (כיבוד הורים המנוקד קלב)

אשת חמיו ובעל חמותו - אינו חייב בכבודם, מאחר ואינם הוריה של אשתו. ומכל מקום, בפני אשתו ישתדל לכבדם. (ב תקיד, תקכא)

כבוד חמיה וחמותה

גם האשה חייבת לכבד את חמיה וחמותה כמיטב יכולתה, ולעמוד מפניהם בתוך ארבע אמות, שזהו מכבוד בעלה שמכבדת את הוריו. וכבר כתב הרמב"ם (הלכות אישות פרק טו הלכה כ): "ציוו חכמים על האשה שתהיה מכבדת את בעלה ביותר מדאי, ויהיה לו עליה מורא, ותעשה כל מעשיה על פיו, ויהיה בעיניה כמו שר או מלך, מהלכת בתאוות לבו, ומרחקת כל מה שישנא, וזה הוא דרך בנות ישראל ובני ישראל הקדושים הטהורים בזיווגן, ובדרכים אלו יהיה יישובם נאה ומשובח". ע"כ. (ב תקיז)

כבוד הדודים

יש לנהוג כבוד באחי אביו ואחי אמו, וכן בדודתו. ואם הדוד עלה לספר תורה, יעמוד לכבודו. (ה"ע קסג. ב תקכא)

כיבוד הורים לאחר אריכות ימים ושנים

חובת ומעלת הכיבוד

חייב אדם לכבד את הוריו גם לאחר מותם. וכבוד זה מעלתו גדולה יותר מהכבוד שעושה להם בחייהם, מאחר שבחייהם פעמים שאינו מכבד אלא מחמת יראה, או לשם ירושת ממון, אבל לאחר מיתתם, אינו מכבד אלא לשם שמים. (הרמב"ן. ב שמא)

כיצד מכבדם?

אומר הזוהר הקדוש (בחוקותי קטו ע"ב) : לאחר פטירת ההורים, החיוב לכבדם גדול יותר. וכיצד מכבדם? כאשר הולך הבן בדרך טובה וישרה, ומעשיו מתוקנים, ודיבורו בנחת עם הבריות, נמצא אפוא שמכבדם גם בעולם הזה אצל בני אדם, שרואים את התנהגותו הטובה ושמחים בו, ומשבחים את הוריו שיש להם בן כזה, וגם מכבדם בעולם הבא, שכשהקב"ה רואה את מעשיו, חס על אביו ומושיבו בכסא כבודו. אך אם הבן הולך בדרך לא טובה, ומשאו ומתנו עם הבריות אינו בנחת, הריהו מבזה ומבייש את הוריו, וגורם להם צער ומחלל שם שמים, וכמו שאמרו בגמרא (יומא פו ע"א): "מי שקורא ושונה ואין משאו ומתנו באמונה, ואין דבורו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו - אוי לו לפלוני שלמד תורה, **אוי לו לאביו שלימדו תורה**, פלוני שלמד תורה - ראו כמה מקולקלים מעשיו, וכמה מכוערים דרכיו". (קעד. ב שמא)

יש תקוה

נמצא אפוא, שגם אדם שלא ראה את הוריו ולא היתה לו אפשרות לכבדם, וכגון שנפטרו הוריו בהיותו עדיין קטן, יכול הוא לזכות לקיים את המצוה, על ידי שמעשיו יהיו מתוקנים, ומשאו ומתנו יהיה בנחת עם הבריות, ויעסוק בתורה, שזהו הנחת האמיתי והכבוד הגדול להורים בעולם הבא. (קט)

ולבד מזה, אם יקפיד לכבד את רבותיו ולירא מהם, וכמו שהצטווינו (אבות פרק ד משנה יב) : "ומורא רבך כמורא שמים". וכן יקפיד לכבד לכל אדם שהוא חייב בכבודו, כמו תלמידי חכמים, זקנים, אחיו הגדול, חמיו וכיוצא בהם. וכן יכבד את השבת בכבוד והדר, מעלים עליו כאילו קיים מצות כיבוד ומורא אב ואם. (ספר חסידים. קט)

וכמו כן, אם רואה בנים שאינם מכבדים את הוריהם כראוי, ומדבר על ליבם בנחת רוח ובנעימה רכה, ומבהיר להם את חומרת המצוה, גודל שכרה, ולהיפך גודל עונשה חס ושלום, בזה יחשב לו כאילו קיים מצות כיבוד אב ואם. ועצה טובה, שירכוש מחוברות אלו "כיבוד אב ואם בהלכה ובאגדה", ויזכה בהם את האחרים, שכבר אמרו חז"ל (בבא בתרא ט ע"א): "גדול המְעַשֶּׂה [המזכה את אחרים], יותר מן העושה", ויחשב לו כאילו כיבד את הוריו. (רוח חיים פלאג'י. קט)

דבר הלכה בשם הוריו

בתוך שנים עשר חודש לפטירת האב, אם אמר הבן איזו הלכה או דבר תורה בשם אביו, כשמזכיר את שמו יאמר: "הריני כפרת משכבו". אבל כשמזכיר את אביו בשאר דברי חול, אין צריך לומר זאת. (ה"ע קז. הגרש"ז אוירבך זצ"ל הובא במבקשי תורה רמז)

והוא הדין אם אמר הבן איזו הנהגה טובה שהיתה אמו עושה כפי ההלכה, כגון [באשה ספרדיה]: שהקפידה לברך על הדלקת נרות שבת קודם ההדלקה, כדעת כל הראשונים ללא יוצא מן הכלל, ומרן השלחן ערוך. או שהקפידה שלא לברך על נטילת לולב וישיבה בסוכה, כדעת הרמב"ם ומרן השלחן ערוך, וכן בכל כיוצא בזה. (ה"ע קז. ועיין בחוברות 'השבת בהלכה ובאגדה' חלק א', ו'חג הסוכות בהלכה ובאגדה')

אם אומר דבר תורה בשם הוריו לאחר שעברו שנים עשר חודש, כשמזכיר את שמם יאמר: "זכרונם לברכה לחיי העולם הבא". (ה"ע קז)

"**הריני כפרת משכבו**" - כתב רבנו שמעון בן צמח (התשב"ץ חלק א סימן קכב), מפני מה תקנו לומר בתוך י"ב חודש "הריני כפרת משכבו"? לפי שבתוך י"ב חודש הנפטר סובל צער ויסורים, וחייב הבן לומר יבוא עלי אותו צער, להיות צערי כפרת משכבו. אבל לאחר י"ב חודש כבר קיבל דינו, שאפילו פושעי ישראל, אינם נידונים בגיהנם יותר מי"ב

חודש (עדויות פ"ב מ"י), ולכן לאחר י"ב חדש אינו מכבדו בכך, אלא אומר "זכרונו לברכה לחיי העולם הבא" או "זכר צדיק לברכה". ע"כ. ועיין בשו"ת מהרש"ם (חלק ג סימן קנא).

נר נשמה

המנהג להדליק נר ביום השנה של הפטירה, ויש שנהגו להדליק גם בערב יום הכיפורים. ודי להדליק נר אחד לעילוי נשמת אביו ואמו, ועוד נפטרים. (ב שנט. ה"ע קיט)

השכבה

בתוך י"ב חודש יאמר השכבה לעילוי נשמת הוריו. והמנהג לומר את ההשכבה לאחר שיעור תורה או תפלה, או בגמר עלייתו לתורה. ונהגו לומר השכבה גם בליל כיפור. ויש להזהר שלא להרבות בשבחים על הנפטר, ולא יאמרו את הנוסח "מנוחה נכונה בישיבה עליונה...", אלא "המרחם על כל בריותיו...". (ב שסד)

קדיש

בכלל הכיבוד שלאחר פטירתם, לומר קדיש בכל י"ב חודש הראשונים, ובשבוע של הפטירה בכל שנה. והמחסר אפילו קדיש אחד, הריהו כמזלזל בכבוד הוריו. (ב שסז)

כמה שווה קדיש יתום?

מספר רבי שלמה איזקסון, סיפור מאלף שקרה לו בילדותו: התגוררנו בעיירה קטנה ברומניה. בן רך ויחיד הייתי לאבי ולאמי. בהיותי בן 9 שנים בלבד, נפטר אבי ר' דוד יצחק ז"ל, ואני נותרתי לבדי עם אמי מרת דבורה ביילא ע"ה. בתור בן יחיד, הייתי מקפיד מאוד ללכת לבית הכנסת שבעיירה שלוש פעמים ביום, לומר קדיש.

והנה זמן קצר לאחר פטירת אבי, הובא לעירנו "לונה-פארק" גדול ומרשים עם מתקנים לילדים. מובן שכל הילדים התלהבו מאוד, ותורות ארוכים של הורים וילדים השתרכו ליד הקופה. שניים משכנינו, שרצו לעודד את רוחי, הציעו לי להצטרף אליהם למשחקי ה"לונה פארק". אמא הסכימה, אך עשתה עמי תנאי אחד: "אל תשכח להגיע בצאת הכוכבים לבית הכנסת, לתפילת ערבית!". באותו יום היה צאת הכוכבים במדינתנו - בשעה 9:30 בלילה.

ילד הוא ילד, וכדרכם של ילדים, שקעתי במשחקים ושכחתי את התנאי. רק כאשר הבחנתי באימי המתקרבת ל"לונה פארק", ועיניה בורקות אש, העפתי מבט בשעון, ונזכרתי... השעה היתה כבר 9:50, ואני עמדתי אז על מרומי אחד המתקנים...

אמי גערה בי על שכחתי, ונטלה אותי היישר אל בית הכנסת. בית הכנסת היה ריק, התפילה הסתיימה מכבר, והאנשים התפזרו אל בתיהם. בימים ההם היו הולכים לישון מיד אחרי התפילה, ומשכימים קום בשעות הקטנות של הלילה כדי לומר תהלים או ללמוד בבית הכנסת. אבל אמי לא ויתרה על הקדיש שלי. היא פנתה אלי ואמרה:

"הישאר בפתח בית הכנסת. ואני הולכת להעיר עשרה יהודים משנתם על מנת שיבואו לבית הכנסת ויאמרו פרק תהלים, כדי שאתה תוכל לומר קדיש יתום".

לא ידעתי כיצד תוכל אמי לעשות זאת. הן מלבד שהאנשים כבר ישנים, הרי שיש במעשה זה גם חשש סכנה. בשנים ההן, לפני עלותו של צ'אושסקו לשלטון, היה המשטר הקומוניסטי בשיאו. אומנם נכון שברומניה היה "חופש דת", והיהודים הורשו להתכנס בבית הכנסת להתפלל. אבל התכנסות שלא בשעת התפילה היתה עלולה להתפרש כמרידה במשטר, וכל מי שהיה נתפס שם באותו מעמד, היה צפוי לעונש מר, ללא משפט, ללא הסברים וללא נימוקים. לא היו עוזרות לו כל הצטדקויותיו שהיה זה כדי לאפשר ליתום לומר קדיש...

אבל אמא הנחושה הצליחה במשימתה! היא גייסה עשרה אנשים שהגיעו במסירות נפש, למרות שזהו זמן שינה, ולמרות הסכנה! זכורני עד היום, שכאשר הבטתי אז בשעון המטוטלת שעמד על קיר בית הכנסת, ראיתי שהשעה היתה כבר אחרי 10:30 בלילה, דהינו שעה תמימה לאחר מועד התפילה הקבוע. עשרת היהודים היקרים אמרו יחד פרק תהלים, ואני אמרתי אחריהם, ברטט ובהתרגשות, קדיש יתום. (עלינו לשבח בראשית שנג)

מעלת הקדיש

מעלת הקדיש גדולה עד מאוד, לא רק להגן על הנפטר מפני העונש, אלא גם להוסיף לו מעלות ודרגות גבוהות מאוד מאוד בגן עדן. על כן, אומרים קדיש גם על אדם צדיק גדול מאוד, מאחר ומעלהו מדרגה לדרגה בגן עדן. (האר"י. ה"ע קח)

יש להקפיד לומר את הקדיש כהוגן, מילה במילה, בלי לבלוע תיבות ואותיות, ובדקדוק נכון, ובהבנת המילים שאומר.

לעלות מדרגה לדרגה

הגאון הקדוש רבי יעקב יצחק הורוויץ זצ"ל, הנקרא בשם "החוזה מלובלין", היה לו סדר קבוע מידי יום ביומו, ללמוד עם תלמידיו בתורת הסוד, מהשעה 9:00 בבוקר עד 12:00 בצהרים, ומינה אחראי שישגיח ששום אדם לא יכנס בשעות אלו כלל ועיקר. והנה באחד מן הימים, בשעה 10:00, הגיעה אשה אחת זקנה מאוד, וביקשה להיכנס אל הקודש פנימה, אך השומר אמר לה שהרב איננו מסכים, ואי אפשר להיכנס עד השעה 12:00. היא לא ויתרה והתעקשה שוב ושוב שרוצה להיכנס דוקא עכשיו, הואיל וקשה עליה ללכת לביתה ולחזור. לאור הפצרותיה הרבות פקעה סבלנותו של השומר, ואמר לרב שאיננו יכול לעמוד בהפצרותיה של אשה זו. אמר לו הרב שיכניס אותה. היא ניגשה אל הרב, ושאלה: האם הרב מכיר אותי? אמר לה: לא. אמרה לו: לפני כך וכך שנים כשהרב

נולד, אמך היתה חולה, ולא היה לה חלב להניק אותך. ואביך זצ"ל חיפש אשה מינקת צדקת שאוכלת רק כשר, ולא מכניסה לפה שום דבר בלי לברך. אך תנאי נוסף קשה היה לו, שבאם התינוק צריך לאכול בלילה, לא להניק אותו כך כששוכבים במיטה, אלא לקום מהמיטה, ליטול ידיים ולשבת ולהאכילו, ולא היתה אשה שהסכימה לכך, ורק אני הסכמתי, ושמחתי שנפלה לידי זכות גדולה זו, כי ידעתי שתצא אדם גדול בתורה.
והנה עתה אני מרגישה שזמני קרב, ומאחר ואין לי בנים שיגידו עלי קדיש, לכן באתי לחלות את פני הרב, שיאמר עלי קדיש במשך שנה שלימה. אמר לה הרב, בודאי בכל הכבוד, זו הכרת הטוב שלי אליך. ברך אותה הרב והלכה לשלום. לאחר ימים מספר, שמעו כי אשה זו נפטרה, הלך הרב ללווייתה, ומאז התחיל לומר עליה קדיש מידי יום ביומו, מילה במילה בכוונה מרובה וגדולה מאוד. וכמו כן, לפני כל ברכה שברך, ולפני כל שיעור, היה אומר שיהיה לעילוי נשמתה, וכן הלאה. וכך עברו שלושים יום. בליל השלושים היה הרב ישן על מיטתו, והנה פתאום אותה זקנה מופיעה אצל הרב בחלום, כולה לבושה לבנים, ופניה מאירות ומזהירות כשמש בצהריים, ואומרת לו: כבוד הרב, די, די, די! מספיק לומר קדיש! לשאלת הרב, מדוע? וכי הקדישים שאמרתי, אינם טובים? אמרה לו, הקדישים של הרב יותר מדאי טובים. בכל פעם שהרב אומר קדיש, באים מלאכי השרת ומעלים אותי בגן עדן מקומה לקומה גבוהה יותר, וכבר הגעתי עתה למקום של נשים צדקניות גדולות, שאינני מבינה את שפתן כלל, לכן אינני רוצה שתמשיך לומר קדיש. ורק ביום השנה, תגיד שוב.
אמנם, זה קדיש של גדול בתורה, שכל מילה שלו נאמרת בכוונה מרובה ובסודות גדולים ונפלאים, אבל מכאן נלמד מה מעלתו של הקדיש. וכל אדם כפי כוחו, שכאשר יאמר את הקדיש כהוגן, מילה במילה, בדקדוק נכון ובהבנת התיבות, בודאי שגדולות ונצורות הוא עושה בשמים, ומעלה את הנפטר למעלה למעלה.
גם אם ההורים לא השכילו לשמור תורה ומצוות, ולא חינכו את בנם על ברכי התורה, בכל זאת מועילה להם אמירת הקדיש, כדי להגן עליהם מפני הפורענות, ואף להוציאם מגיהנם ולהכניסם לגן עדן, וכפי המעשה שיסופר להלן. (ב שע)

הפטרה

עליית מפטיר מסוגלת מאוד לעילוי נשמתו של הנפטר, ובלבד שיודע לקרוא את ההפטרה מילה במילה, בדקדוק ובטעמים כהוגן. אבל אם אינו בקי בקריאתה, הנכון שלא יעלה 'מפטיר' אלא עליית 'משלים' שיש בה קדיש. וטוב שיקנה עליית מפטיר, ויכבד בה אדם אחר שיודע לקרוא את ההפטרה כהוגן, לעילוי נשמת הנפטר. (ה"ע קח)

מעשה ברבי עקיבה שראה אדם אחד שהיה ערום ושחור כפחם, והיה טוען על ראשו מטען גדול של עצים, ורץ כמרוצת הסוס. גזר עליו רבי עקיבה שיעמוד. שאל לאותו האיש, למה אתה עושה עבודה קשה כזאת? אם עבד אתה, ואדונך עושה לך כך, אני אפדה אותך מידו. ואם עני אתה, אני מעשיר אותך. אמר לו: בבקשה ממך, אל תעכבני, שמא ירגזו עלי אותם מלאכי חבלה הממונים עלי. אמר לו: מה זה ומה מעשיך? סיפר לו אותו האיש, כי מת הוא, ובכל יום ויום שולחים אותו הממונים עליו לחטוב עצים, ושורפים אותו בהם. אמר לו: בני, מה היתה מלאכתך בעולם הזה? אמר לו: גבאי המס הייתי, והייתי מראשי העם, ונושא פנים לעשירים, והורג עניים. אמר לו: כלום שמעת מן הממונים עליך, אם יש לך תקנה להפטר מהעונש הזה? אמר לו: שמעתי מהם דבר שאינו יכול להיות, שכך אמרו, אילו היה למסכן הזה בן שעומד בקהל ואומר 'ברכו את ה' המבורך', ועונים אחריו 'ברוך ה' המבורך לעולם ועד', או יאמר קדיש ועונים אחריו 'יהא שמיה רבה מברך', מיד פוטרים אותו האיש מן הפורענות, ואותו איש לא הניח בן בעולם, ועזב את אשתו כשהיא מעוברת, ואינו יודע אם נולד זכר, ומי מלמדו, מאחר שאין לאותו האיש אהוב בעולם. באותה שעה קיבל עליו רבי עקיבה לילך ולחפש אם הוליד בן, כדי שילמדו תורה ויעמידו לפני הצבור. שאל אותו רבי עקיבה לשמו, ואמר לו כי שמו עוקבא, ושם אשתו שושיבא, ושם עירו - לודקיא. מיד הצטער רבי עקיבה צער גדול והלך ושאל עליו, כיון שבא לאותו מקום שאל את אנשי המקום עליו, אמרו לו: ישחקו עצמותיו של אותו רשע. שאל על אשתו, אמרו לו: ימחה זכרה מן העולם. שאל על הבן, אמרו: הרי ערל הוא, אפילו מצות מילה לא קיים. מיד נטלו רבי עקיבה ומלו והושיבו לפניו, ולא היה מבין את התורה עד שישב עליו ארבעים יום בתענית, יצאה בת קול ואמרה לו: רבי עקיבה, לך ולמד לו. הלך ולמדו תורה, וקריאת שמע, ותפלה, וברכת המזון, והעמידו לפני הקהל ואמר קדיש ו'ברכו את ה' המבורך', וענו הקהל: 'ברוך ה' המבורך לעולם ועד'. באותה שעה מיד התירו את אותו האיש מן הפורענויות, ובא לרבי עקיבה בחלום, ואמר לו: יהי רצון שתנוח דעתך בגן עדן, כשם שהנחת את דעתי מדינה של גיהנם. מיד פתח רבי עקיבה ואמר: יהי שמך ה' לעולם, ה' זכרך לדור ודור. ע"כ. (מסכת כלה רבתי פרק ב, והביאו באור זרוע ח"ב סימן נ ביתר הרחבה.) גם בזוהר הקדוש (אחרי מט ע"ב) הובא מעשה זה, אך במעט שינוי, שלימדו רבי עקיבא לקרוא את ההפטרה, ואחר כך לימדו תורה, עד שגדל בתורה וקראוהו בתואר "רבי". ואז נגלה המת בחלום אצל רבי עקיבא, ואמר לו: רבי, הקב"ה ינחמך כפי שניחמתני, כי בשעה שאמר בני את ההפטרה, הפקיעו ממני דין גיהנם. ובשעה שהתפלל ואמר קדיש,

קרעו לי גזר דיני מכל וכל. ובשעה שלמד תורה ונעשה חכם והוסמך על ידך , עיטרוני בכתרם של צדיקים והושיבוני עמם בגן עדן. ע"כ. (ה"ע קח)

שליח צבור

ראוי ונכון שהבן יעלה שליח צבור בתוך י"ב חודש לפטירת אביו או אמו, ובלבד שיהיה ראוי לזה, וכמו שכתב מרן בשלחן ערוך (או"ח סימן נג סעיפים ד ה): "שליח צבור צריך שיהיה ריקן מעבירות, ושלא יצא עליו שם רע אפילו בילדותו, ושיהיה עניו ומרוצה לעם, ויש לו נעימה, וקולו ערב, ורגיל לקרות בתורה, נביאים וכתובים. ואם אין מוצאים מי שיהיו בו את כל המעלות הללו, יבחרו את הטוב שבצבור, בחכמה ובמעשים טובים. ע"כ. ואמנם כיום המנהג לעלות שליחי ציבור גם בעלי תשובה אמיתיים. (ב תד) על השליח צבור להזהר היטב לבטא את כל האותיות שבתפלה כהוגן, אבל אם קורא אות ח' כמו כ' רפויה, או ע' ו-ה' כמו א', או ק' כמו כּ' דגושה, אין ראוי למנותו שליח צבור, כשיש אחר היודע לבטא כהוגן (מגילה כד ע"ב) . וכמו כן, יזהר שלא יבלע תיבות או אותיות, וכמבואר בזוהר הקדוש על זהירות השליח צבור מלחתוך את המילים, ושלא לקרותם בהלעטה. וכן יזהר בניקוד האותיות: שוא נע, שוא נח, דגש קל, דגש חזק, כמבואר בשלחן ערוך (או"ח סימן סא סעיפים כב, כג ובמשנ"ב שם). (ה"ע קי) ויש לדעת כי לא רק על השליח ציבור מוטל להגות את התיבות כהוגן, אלא על כל אדם להזהר בזה, למען תהיה תפילתו צחה. ואף מי שלא התרגל בצעירותו, לא יתעצל ללמוד כשיגדל, כי פעמים מחמת ההיגוי השגוי, נמצא שהוא מחרף ומגדף ח"ו! [כמו שבמקום לומר 'אתאנו לחלות פניך', אומר 'אתאנו לכלות' ח"ו, וכיוצא בזה יש הרבה דוגמאות.] ומעשה בחסיד אחד שנפטר, ולאחר זמן הגיע אל חברו בחלום כשפניו מוריקות, כששאלו מדוע פניך מוריקות? סיפר לו שכאשר נפטר הניחו לו ספר תורה בחיקו, ושאלוהו האם קיימת כל מה שכתוב כאן? וענה כן. פתאום הביאו לו סידור תפלה ובקשוהו שיקרא קטע מהתפלה, 'ברוך אלוקינו שבראנו לכבודו...', וקרא אותו מלא שיבושים, לח' קרא כ', ואת שוא נע הגה כשוא נח ועוד ועוד, ושאלוהו האם ככה נאה וככה יאה להתפלל בלעגי שפה לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה? ואמרו לו לבחור

עונש לעצמו, או שיכנס תקופה מסוימת לגיהנם או שיחזור בגלגול לעולם הזה, ואמר שהעדיף להיכנס לגיהנם, כי מי יודע מה יהיה עמו בגלגול הבא. אשרי אדם שלוקח את הדברים לתשומת לבו ולומד את הדקדוק וההיגוי הנכון של האותיות, ואין זה קשה כל כך, כי הרגל נעשה טבע, ואם יקפיד על זאת, יראה שבזמן מועט תתרגל לשונו, ויתפלל כהוגן כדת וכדין. כמבואר בחוברת "הימים הנוראים בהלכה ובאגדה".

וצריך השליח ציבור להזהר מאוד, שלא יפגום את פיו בשום דיבור של איסור, כמו שקר, רכילות, קללה, כדי שלא יקרב לשרת לפני ה' בכלי טמא ומאוס. (פלא יועץ. ב תיג)

כתב הרב פלא יועץ: "עיקר הכיבוד שיהיה מכבדו במותו, וכל אשר בכוחו לעשות נחת רוח להוריו, יעשה. לא כרבים מעמי הארץ שאינם זוכרים את אביהם ואמם אלא ביום השנה מעט, ואומרים קדיש ונותנים מעט צדקה ולומדים מעט. אוי לאבות שמצפים על בניהם שיפדום ויעלום מבאר שחת, שבזה שעושים כמעט לא מעלה ולא מוריד, והלואי שלא יהא מוריד מה שעושים רבים מעמי הארץ שאומרים הקדיש במרוצה, וכן ברכות ההפטרה עד שברכותיהם לבטלה, וכן כשעולים להתפלל בציבור, עד שחוששני במקום עונג לאביהם גורמים נגע חס ושלום".

מעלת לימוד התורה - עלית על כולנה

על אף שבארנו לעיל שיש עילוי נשמה לנפטר, בהדלקת נר נשמה, השכבה, קדיש, מפטיר, ועליית הבן לשליח ציבור וכיוצא בזה, מכל מקום יש לדעת, כי אין מעלה ועילוי נשמה גדול יותר מלימוד התורה, שזה הדבר שמעלה הכי הרבה את נשמתו של הנפטר. כי אמרו חז"ל שבגן עדן אין סוף מעלות, ועל ידי עסק התורה, יכולים האב והאם להגיע למעלות עצומות ונוראות. ועל כיוצא בזה אמרו חז"ל (ברכות סד ע"א): "ילכו מחיל אל חיל", דהיינו שאין לצדיקים מנוחה אפילו בעולם הבא, שבכל פעם מעלים אותה מדרגה לדרגה יותר.

מכאן ישכילו אותם אנשים, החושבים כי העיקר הוא להיות שליח ציבור, ולומר קדיש, ולא נותנים אל ליבם לבוא לשיעורי תורה שזה עיקר עילוי הנשמה. וזכורני באחד שאמו נפטרה, והיה בא לבית הכנסת להיות שליח ציבור במנחה, ולאחר מכן לא היה נשאר בשיעור תורה, אלא היה הולך לביתו, וחוזר כ-3 דקות לפני סוף השיעור, כדי לומר קדיש, ולהיות שליח ציבור בערבית. כמה דבר זה נעשה מחוסר שימת לב ומחשבה נכונה, עד שעושים מהעיקר טפל ומהטפל עיקר. וכך כותב הגאון הרידב"ז בצוואתו לבניו, וזו לשונו: "לאחר אריכות ימים ושנים, תזהרו ביום שתאמרו בו קדיש, ללמוד דף גמרא באותו יום. ואם תהיה חס ושלום איזו סיבה ותבטלו את השיעור הזה, תזהרו

מאוד מאוד שלא לומר קדיש באותו יום כלל. כי לא תעשו נחת רוח לנשמתי באמרכם קדיש בלי לימוד גמרא, תזהרו בזה. עכ"ל. ישמע חכם ויוסף לקח, ואשרי המדבר על אוזן שומעת. (ה"ע קיז)

חידושי תורה

הא לך קטע קטן מהזוהר הקדוש במעלת המחדש חידושי תורה (הקדמת הזוהר ד ע"ב): "רבי שמעון בר יוחאי פתח ואמר, ואשים דברי בפיך, כמה יש לו לאדם להשתדל בעסק התורה יומם ולילה, כי הקב"ה מקשיב לקולם של אותם העוסקים בתורה, וכל מלה שמתחדשת בתורה על ידם, עושה רקיע אחד. ובאותה שעה שמתחדש דבר תורה מפיו של האדם, אותו דיבור עולה ומעיד לפני הקב"ה, והקב"ה לוקח את אותו דיבור ומנשק אותו, ומעטר אותו בשבעים עטרות וכו'". עיין שם עוד דברים ארוכים שאין לנו בהם מושג והבנה כלל ועיקר.

ועוד אומר הזוהר (שלח לך קע"ג סע"ב): "כמה כבוד על כבוד, ועטרה על עטרה, מעטרים את אביו של אותו אדם המחדש חידושי תורה, ובאותה שעה אומר הקב"ה לפמליא שלו, התאספו לשמוע חידושים בתורה של פלוני בן פלוני, ומנשקים את האב על ראשו בזכות בנו. אשרי חלקם של העוסקים בתורה, ובפרט ביום השבת יותר משאר הימים". ע"כ.

וכתב בשו"ת תורה לשמה (סימן צח), גם כשהאדם חידש את החידוש בימי השבוע, אם הוא מוציא את החידוש בפיו בפעם הראשונה בשבת, הרי שיש לחידוש זה יתרון מכח קדושת שבת, ונחשב לו כאילו חידשו בשבת ממש, כי העיקר הוא כאשר מוציאו מפיו. ומכל מקום מי שאינו יודע לחדש חידושי תורה, ילמד איזה דבר חדש שלא ידע אותו, ויעלה לו כאילו חידש חידושי בתורה בשבת. (מחזיק ברכה רצ סק"ה. פלא יועץ חידוש)

מזכה הרבים

אשרי הבן שזוכה לייסד שיעור תורה לעילוי נשמת הוריו, ומביא חכם שידרוש לציבור, ובפרט ביום שבת קודש שאז מעלת הוריו עולה פי כמה וכמה, וכמו שכתב בספר שיבת ציון (ח"ב רלג, להרה"ג בן ציון מוצפי שליט"א) : "**לימוד תורה של שעה אחת בשבת, שווה כמאה שבעים מליון שעות של חול**". ומקורו על פי ספר עץ חיים לרבי חיים ויטאל, והרש"ש בספרו נהר שלום על פי תיקוני הזוהר. ומה שכתב הבן איש חי (שנה ב בהקדמה לפרשת שמות) ששעה אחת בשבת שווה כאלף שעות בחול, אמר לו אביו זצ"ל שהוא לאו דוקא ובדרך הפלגה כתב כן, [כמו שאומרים 'חמץ אפילו באלף לא בטל', ובאמת שגם ביותר מאלף, אינו בטל.] ומכאן רואים, כמה לוקים אנו בחסר, בגודל ערכה וחשיבותה של השבת, עד שאין לנו הבנה ומושג כלל ועיקר בערך הזמן בה. וכל שכן כאשר הלימוד נעשה בחבורה, שכל אחד נוטל שכר כנגד כל מספר הנמצאים, כיון שהוא מחזק את כל

אחד מהמשתתפים שם. נמצא אפוא ששיעור כזה, מעלתו רבה, עצומה ונשגבה לאין ערוך ולאין שיעור כלל וכלל. ואשרי הזוכה ומזכה לאחרים.
בן כזה שמשתדל להרבות תורה ולזכות את הרבים לעילוי נשמת הוריו, אין ספק שהוריו הנמצאים בעולם העליון, מתפללים עליו ומבקשים בשבילו מבורא עולם. וכמו שכתב רבי חיים פלאג'י, על ידי עסק התורה וקיום המצוות ומעשים טובים שעושה הבן לעילוי נשמת הוריו, זוכה שבעולם העליון יתפללו בעדו שיהיה לו אורך ימים ושנים, עושר וכבוד, ויושפע משפע העליון שפע ישועה ורחמים. אשריו בעולם הזה, וטוב לו בעולם הבא. (מב"ת שמ)

בנות הנפטר

אף על פי שהנשים פטורות מללמוד תורה, שנאמר: "ולמדתם אותם את **בניכם**", בניכם ולא בנותיכם. מכל מקום חייבות הן ללמוד את הדינים השייכים להן, שאם לא תלמדנה הלכות שבת, ברכות, כשרות, טהרה, כיבוד אב ואם, וכיוצא בהן, היאך תוכלנה לקיימן כראוי כדת וכדין?! אשר על כן, מאוד חשוב שתקבענה לעצמן אפילו זמן מועט מידי יום, כ-10 דקות, ללמוד את הדינים השייכים להן. וברוך ה' שישנן חוברות אלו הנכתבות בשפה קלה השווה לכל נפש, ובקלות יכולות לרכוש ידיעה מקיפה בכל הנושאים הנצרכים להן, ותבוא עליהן ברכה.
גם עליה לדעת, שנחת רוח מרובה תעשה לאביה ולאמה הנפטרים בלימודה ובמעשיה הטובים, והריהי מעלה אותם למעלות גדולות וגבוהות ביותר בגן עדן, ואף אם הם לא חיננו אותה על דרכי התורה, בכל זאת מועיל להם, וכמבואר לעיל.
ומעשה שהיה לפני כחמש שנים, אצל משפחה מסוימת באחת מערי הארץ, שנפטרה עליהם האמא - הסבתא, וקבלו עליהם בני המשפחה, שבמשך י"ב חודש בכל מוצאי שבת יתאספו כל המשפחה בבית של אחד הבנים או הבנות, ויביאו חכם שידבר דברי תורה לעילוי נשמתה של האמא ז"ל. והנה גם אני הוזמנתי באחת הפעמים לבית בנה הי"ו, ובדרך לביתו אמר לי, שחלק מבני המשפחה אינם שומרי תורה ומצוות כראוי, ולכן לאחר הדברי התורה שאומר, שאשתדל לדבר עימהם שיקבלו על עצמם 'קבלות', שזהו דבר שהם 'מחזיקים' ממנו מאוד - לקבל איזו מצוה לעשות, לעילוי נשמתה של האמא ז"ל. וכך היה, לאחר שגמרתי לדבר, אמרתי להם שעתה כל אחד ישתדל לקבל איזו קבלה, שבודאי תגרום נחת רוח רבה לאמא, ויעזור לה מאוד היכן שהיא נמצאת. וכך קבלו עליהם קבלות שונות - אחד הבנים קיבל שלא 'לפספס' תפילת מנחה, אחת הבנות קיבלה להדליק נרות שבת וכו'. והנה הבת הגדולה [בגיל 60], לא הסכימה בשום

פנים ואופן לקבל קבלה, אפילו קטנה, והתעקשה על כך. מעשה זה היה כשבועיים לפני פורים, והיו בידי חוברות "ימי הפורים בהלכה ובאגדה". נתתי לה חוברת, ודיברתי על מעלת לימוד התורה, כמה נחת רוח יכולה היא בלימודה לגרום לאמה שבשמים, ולהעלותה במעלות גדולות, ובקשתי ממנה שתקבל על עצמה בכל יום לקרוא בסך הכל 2 הלכות, שאין זה לוקח אפילו דקה אחת. בחסדי ה' היא הסכימה לזה, וקיבלה על עצמה לקרוא 2 הלכות בכל יום, לעילוי נשמת אמה ז"ל.

במוצאי שבת הבאה הוזמנתי שוב לדבר דברי תורה במשפחה זו, והפעם התאספו כולם בביתה של גברת זו. בסיימי את השיעור, אמרה אותה גברת, שיש לה לומר משהו והיא רוצה שכולם יקשיבו היטב, וכך אמרה: קבלתי על עצמי בשבוע שעבר לקרוא 2 הלכות מתוך החוברת, וכך עשיתי בכל יום, קראתי יחד עם בעלי 2 הלכות, ומחשש שמא אשכח לקרוא למחרת, הייתי קוראת בכל יום עוד 2 הלכות, בשביל יום המחרת. והנה ביום רביעי שכחתי לקרוא, והלכתי בלילה לישון, פתאום אמא באה אלי בחלום, וקראה לי: "מטילדה, מטילדה! קומי, קומי, היום לא קראת לי 2 הלכות!!!" מיד התעוררתי, הערתי את בעלי ואמרתי לו, אמא שלי באה אלי בחלום, להזכיר לי שלא קראתי 2 הלכות, קום מהר ונקרא. גם בעלי התרגש מאוד, מיד קמנו וקראנו 2 הלכות, ועוד 2 הלכות בשביל יום המחרת, כאשר שנינו מרוגשים מאוד מהחלום שראיתי זה עתה.

פעמים שאדם עושה איזו מצוה, מתחזק בדבר מסוים, קורא 2 הלכות, פחות מדקה, ואינו יודע כמה מעשיו גדולים ועצומים אצל הקב"ה, כמה נחת רוח הוא עושה לנפטר, שעכשיו אין מי שיעזור לו, אלא רק התורה, המצוות והמעשים הטובים של יוצאי חלציו בעולם הזה.

צדקה

נכון מאוד לתת צדקה מידי יום ביומו לעילוי נשמת ההורים, שזה מועיל להם לכפרה.

(פלא יועץ. ה"ע קט)

להקדיש ספרים

יש נוהגים להקדיש ספר תורה לעילוי נשמת הוריהם, ומצוה גדולה היא. אמנם ישנה מעלה טובה וגדולה יותר, כאשר אדם תורם להוצאת חיבור של חכם קדמון שעדיין לא ראה אור, או חיבור שהתחבר על ידי תלמיד חכם ירא שמים, שדבריו התקבלו בחסדי ה' בקרב העם, ויושבים והוגים בהם יומם ולילה, ובודאי אין נחת רוח ועילוי נשמה גדולים מזה, וכל הזכויות שיהיו בלימוד החיבורים הללו, הכל יהיה נזקף לזכותו של התורם, ולזכותו של הנפטר שתרמו לעילוי נשמתו.

כתב הגאון רבי חיים פלאג'י: הנודר לתרום ספר תורה, רשאי לשנות את נדרו להדפיס ספר בהלכה לזכות בו את הרבים, שמעלה גדולה היא יותר, אך יעשה התרה. וכן כתבו החקרי לב ועוד. ועיין בהקדמה לספר סמיכה לחיים פלאג'י, שמנה עשר מעלות טובות על אדם שקונה ספרים ומזכה בהם את הרבים שילמדו בהם, אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא, מחלקו יהיה חלקנו. (יביע אומר חלק ח יורה דעה סימן לו. וכיו"ב פסק בשו"ת משנת רבי אהרון קוטלר יו"ד סימן לב)

אזכרה

המנהג לערוך אזכרה לנפטר בליל השבעה, בליל השלושים, ובליל י"ב חודש. ויש נוהגים גם כן לערוך סעודה. ויש נוהגים לערוך אזכרה גם בליל י"א חודש. (ב תכד)

עצה טובה לכל ירא שמים השָׂם דרכיו, שכאשר עושה סעודה, ויודע שבאים אנשים שאינם נוטלים את ידיהם, ואינם מברכים ברכת המזון, שישתדל שלא להביא לחמניות רגילות או פיתות שברכתם 'המוציא', אלא יביא לחמניות מתוקות שברכתם 'מזונות', כדי להציל את אותם אנשים מעוון. ויעורר את המשתתפים לברך 'מזונות', וברכה אחרונה 'מעין שלוש', או שאחד יברך בקול רם ויוציאם ידי חובה. יש טועים לחשוב שעיקר האזכרה היא הסעודה, ובודאי שזו טעות גמורה לחלוטין, ויש ליידע אותם שעיקר העילוי נשמה הוא בלימוד התורה לעילוי נשמתו של הנפטר. ועל כן, נכון מאוד שיביאו חכם שימסור שיעור בהלכה ובאגדה, וזה עדיף ממה שנהגו לקרוא תרי"ג מצוות, ורבים מן הציבור לא מבינים את מה שקוראים, והרי אין אדם מקיים מצות תלמוד תורה כשלומד ללא הבנה כלל. (מגן אברהם סימן נ סק"ב)

העילוי נשמה האמיתי

סיפר רבי נעים עובדיה הי"ו, אחיו של מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף שליט"א: כשנפטרה אימי עליה השלום, עשינו כנהוג אזכרה ביום השנה בבית מר אבי בשכונת קטמון. באתי אל הרב ואמרתי לו שיש אזכרה לאמא בערב בשעה פלונית, אמר לי הרב בסדר, בעזרת ה' אני אבוא. והנה בערב מחכים, הגיעו כל המשפחה, הקרובים, אנשים שבאו לכבודה, וכבוד הרב לא הגיע. אז לפני כחמישים שנה, לא היה טלפון מצוי ולא היה קשר עמו, ולא בא. עשינו את האזכרה, הלימוד והסעודה, גמרנו הכל. אבא אמר לי לך תברר למה הרב לא בא, לא יתכן שהוא לא יבוא לאזכרה של אמא, בטח יש משהו לא רגיל. למחרת הלכתי לביתו של הרב בשכונת 'בית ישראל', שאלתי אותו למה כבודו לא בא לאזכרה של אמא, אולי כבודו שכח, לא ידענו מה קרה. אמר לי הרב, תשמע מה שקרה, הייתי מוכרח לכתוב איזה פסק על אשה עגונה, ישבתי לכתוב את התשובה כל הלילה, עד שסיימתי ברוך ה' בשעה 4 בבוקר, ומצאתי לה היתר, והיתה לי שמחה גדולה. תאמר לי אתה, הלוא זה עילוי נשמה לאמא גדול יותר משהייתי בא לאזכרה, נכון

או לא? אמרתי בודאי, בלי שום ספק. בקשתי מהרב מחילה, ובאתי לספר את הדברים לאבא, הוא שמח מאוד ונרגע.

כתב רבנו האר"י ז"ל: יש לערוך את האזכרה להורים מידי שנה בשנה, ואפילו אחר מאה שנה. כי בכל שנה ושנה, דנים שוב את הנפטר, בבניו ובנותיו שהשאיר אחריו. אם הם הולכים בדרך ה', מעלים אותו לדרגה גבוהה יותר, ואם חס ושלום להיפך, להיפך. וכמו כן, אם זכה בחייו למשל, לבנות בית מדרש, או זיכה את הרבים בחלוקת ספרים וכיוצא, הרי שכל התורה שלומדים מכוחו, הכל נזקף לזכותו ומעלים אותו מעלה מעלה, מחיל אל חיל. אבל אם חס ושלום בנה בתי קרקסאות, משנה לשנה מורידים אותו לשאול תחתית, עד שירחמו עליו מן השמים, ובניו או אחרים יהפכו את אותו מקום, למקום של קדושה ויראת שמים. (ב תמ)

וזו לשון רבנו יוסף חיים זיע"א (רב פעלים ח"ד סוד ישרים סימן יז): יום האזכרה, אין לו גבול בשנים ואפילו אם יחיה הבן מאה שנים אחר פטירת אביו או אמו, צריך לעשות כל ימי חייו אזכרה למנוחתם כנהוג, בענין קדיש, ונר, וצדקה, ולימוד כפי יכולתו. מפני כי נפש האדם, אף על פי שנפטרה מהעולם הזה וניצולה מכל עונש, ונכנסה לגן עדן, אינה קונה שלימות העליות שלה בפעם אחת, אלא עולה בהדרגות בזמנים חלוקים. ויש נשמה שאפילו עד אלף שנים לא תגיע לכל המעלות שלה הראויות אליה, ועולה במשך השנים עליה אחר עליה, עד שתגיע לתכלית המעלה הראויה לה. וכבר מצינו שהעיד רבי חיים ויטאל ז"ל על רבנו האר"י ז"ל, שהיה עושה אזכרה לאביו יותר משלושים שנה משנפטר אביו, כי אביו נפטר בהיותו קטן. וידוע כי אביו היה צדיק וחסיד גדול, ונגלה אליו אליהו הנביא זכור לטוב, ועם כל זה כל ימיו של רבנו האר"י ערך את האזכרה בשביל אביו, והיינו בשביל העילוי שיתעלה מדרגה לדרגה. נמצא שאין גבול לזה, אלא כל ימיו של הבן צריך לעשות יום הזיכרון למנוחת אביו. וגם דע כי מלבד העילוי שיהיה לנפש האדם אחר שנכנס לגן עדן בהדרגות מדרגה אחר מדרגה, הנה עוד יהיה לנפשו דין ומשפט בכל פעם שתעלה מדרגה לדרגה, ואם כן תמיד יש תועלת לנפש האדם מכח מעשים טובים של בנו אפילו אחר מאה שנים ויותר. עכ"ד.

תענית

טוב להתענות ביום פטירת אביו או אמו, כמבואר בשלחן ערוך (או"ח סימן תקסח סעיף ח). ואחד מהטעמים בזה, מאחר ובכל שנה ביום הפטירה, דנים את הנפטר, ועל ידי התענית יקל לנשמתו יותר, ויסייע בעדה לעלות מדרגה לדרגה.

אם הבן יתענה, ומחמת התענית ימעט מלימודו בתורה, עדיף שלא יתענה, אלא יאכל ויעסוק בתורה בתענית דיבור, שמעלתה גדולה פי כמה יותר, מתענית אכילה. וזכות התורה תעלה במעלות גבוהות מאוד מאוד את הוריו הנפטרים, ובפרט אם זוכה לארגן שיעור תורה ברבים לעילוי נשמתם, שאין ערוך לזה. (ב תכד)

כתב הגאון רבי עקיבא איגר בצוואתו: "בני ובנותי לא יתענו ביום השנה, אבל ילמדו כל הלילה וכל היום בלי הפסק. ואין מן הצורך שרק הם בעצמם ילמדו, אלא יכולים להעמיד אחרים תחתיהם, שילמדו ולתת להם שכרם. רק שיהיה בענין שלא יהא הפסק מתחילת הלילה, עד תחילת הלילה הבאה".

הנהגות יום השנה

מנהג בני אשכנז ביום השנה, שלא לשמוע כלי נגינה, ולא להשתתף בשמחת נישואין או בסעודת שבע ברכות, [אבל מילה ופדיון הבן בלי כלי נגינה, מקילים]. והמחמיר מבני ספרד כמנהג זה, תבוא עליו ברכה. ובמקום צורך, אף לבני אשכנז, כגון שהחתן או הכלה מצטערים שאותו אדם לא יבוא, רשאים להקל. (ב תלד)

ביום השנה נוהגים לעלות לקבר, ולומר שם פרקי תהלים, משניות וכיוצא. ומכל מקום אם העלייה לקבר גורמת לבן ביטול תורה, רשאי שלא לעלות. והעיקר שיזהר שלא יבואו לידי מחלוקת, וגדול השלום. (ב תנא, תנו)

מרן הרב עובדיה יוסף שליט"א, לא נהג לעלות מידי שנה לקבר אמו ע"ה, מחמת שיושב ועוסק בתורה לעילוי נשמתה. וגם כשאביו נפטר, לא חשב מרן לעלות לקברו בי"ב חודש, אך מאחר שהפצירו בו בני המשפחה מאוד מאוד, עלה עמם לקבר אביו, אך בחזרתו נפל שם בבית העלמין. אמר מרן, זהו עונש על שבטלתי מהתורה לעלות לקבר.

תיקון למי שפגם בכבוד אביו ואמו

בן שהתבונן לאחר פטירת הוריו, ונוכח לראות שלא נהג עימהם כיאות בכמה וכמה מקרים, וניחם על מעשיו ורוצה לשוב בתשובה, כיצד ינהג? ראשית, יתוודה על עוונו, ויתחרט על כך, ומכאן ולהבא ישמור על כל הלכות כיבוד אב ואם שצריכים לעשות לאחר פטירתם. ויקבל על עצמו להרבות בלימוד התורה יותר מכפי הרגלו, ובפרט ישנן את הלכות כיבוד אב ואם, ויזכה גם את האחרים בלימוד הלכות אלו, ושב ורפא לו.

חכמי המקובלים כתבו שאדם שחטא בכיבוד אב ואם, יתענה תעניות רבות מאוד על עוונו החמור. אמנם כתב השל"ה בשם רבנו האר"י: "כל מה שתמצא בדברי הראשונים סיגופים ותעניות לכפרת עוונות, אין זה אלא למי שאין עמלו בתורה, אבל מי שעמלו בתורה, זאת היא תקנתו להיות עוסק בתורה בהתמדה, ואין צריך להתענות, פן יחלש

ויתבטל מלימודו". וכן כתב בשו"ת זרע אמת, שאפילו אם חטא בחטאים חמורים מאוד שחייבים עליהם כרת או מיתות בית דין, כיון שחזר בתשובה ועוסק בתורה תמיד, בזכות התורה ינצל מן היסורים. ע"כ. וכן אמרו חז"ל במדרש (ויקרא רבה כה א): "אמר רב הונא, אם נכשל אדם בעבירות חמורות והתחייב מיתה בידי שמים, מה יעשה ויחיה? ירבה בלימוד התורה יותר מהרגלו. ואם אינו יודע ללמוד, יעסוק בצדקה ויחיה". וכתב רבנו יונה, והצדקה תגן עליו גם מהיסורים, ומכל מקום מעלת לימוד התורה היא למעלה מן הכל, שתלמוד תורה כנגד כולם. וכתב הגרש"ז אוירבך: "השבים בתשובה, חייבים להאמין באמונה שלימה שהקב"ה מוחל וסולח לכל השבים אליו באמת. וגם צריכים להודות לה' על שזיכה אותם לעמוד על האמת, ונתן להם הקב"ה לב טהור ומבין לשוב אליו באמת ובתמים". ואדרבה יעבדו את ה' בשמחה, וישכחו מהעבר, כי זהו רצון ה' האמיתי, שלא יעבדוהו בעצבות, וכמו שכתב רבנו חיים ויטאל (שערי קדושה עמוד כד) : דע כי העצבות גורמת מניעת עבודת ה' וקיום המצוות, וביטול עסק התורה, וכוונת התפלה, ומבטל מחשבה טובה לעבוד את ה', והיא שער התחלת גירוי הסתת היצר הרע אפילו לצדיק. וכשעובד את ה' בעיצבון, דומה לעבד העובד את רבו בפנים עצבות וזועפות, ועל ידי כך הקב"ה ושכינתו מסתלקים מעליו, אבל להיפך, בהיותו עובד את ה' בשמחה, מוסיפה לו השמחה חשק רב ואהבה להידבק בו יתברך. ע"כ. (חזו"ע ימים נוראים ריח)

יהי רצון שנזכה לכבד את הורינו, כאשר ציונו בורא עולם, ויקויים בנו הפסוק: "לְמַעַן יַאֲרִיכֻן יָמֶיךָ וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ, עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ". אמן.

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם